

Міністерство освіти та науки України
Дрогобицький державний педагогічний університеті імені Івана Франка

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ЮРЧИШИН Назарій Ігорович

УДК 94(477.8)(092)"1907/1939":329.73(477)"192/193"(043.5)

ДИСЕРТАЦІЯ

**ЗЕНОН КОССАК (1907–1939) В УКРАЇНСЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНО-
ВИЗВОЛЬНОМУ РУСІ 1920–1930-Х РР.**

032 «Історія та археологія»
Галузь знань 03 «Гуманітарні науки»

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії.

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ Н. І. Юрчишин

Науковий керівник
Смуток Ігор Іванович
доктор історичних наук, професор

Дрогобич – 2026

АНОТАЦІЯ

Юрчишин Н. І. Зенон Коссака (1907–1939) в українському національно-визвольному русі 1920–1930-х рр. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 «Історія та археологія». Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, Дрогобич, 2026.

Актуальність дисертаційного дослідження зумовлена сучасними викликами, пов'язаними з російською збройною агресією проти України, що актуалізувала суспільний і науковий інтерес до історичного досвіду українського національно-визвольного руху ХХ ст. В умовах боротьби за державну незалежність особливого значення набуває переосмислення персоналій визвольного руху, імена яких упродовж десятиліть залишалися на маргінесі історіографії через ідеологічні обмеження або відсутність комплексних досліджень.

У цьому контексті комплексне дослідження постаті Зенона Коссака (1907–1939) є науково й суспільно значущим, оскільки його діяльність як члена УВО та ОУН, одного з організаторів підпільної боротьби в Галичині та керівників Карпатської Січі поєднувала ідеологічний, організаційний і військовий виміри визвольного руху. Дослідження постаті З. Коссака поєднує мікроісторичний і макроісторичний підходи, сприяючи формуванню цілісного бачення українського визвольного руху та його історичної спадщини.

У **першому** розділі висвітлено стан наукової розробленості проблеми участі З. Коссака в українському національно-визвольному русі 1920–1930-х рр., окреслено сучасний стан історіографії й систематизовано джерельну базу дослідження.

У підрозділі **1.1** узагальнено основні напрями дослідження постаті З. Коссака (1907–1939) як одного з провідних діячів українського визвольного руху 1-ої пол. ХХ ст. Наголошено на відсутності до сьогодні комплексного

фахового дослідження, яке б системно поєднувало опрацювання архівних першоджерел та аналіз історіографічної традиції, присвяченої цій постаті.

Джерельну основу дослідження становлять документи Центрального державного історичного архіву України у Львові, матеріали інших українських і польських архівів, опубліковані спогади сучасників, періодика. Окрему увагу приділено аналізу історіографії проблеми, зокрема доробку діаспорних авторів та сучасних українських дослідників – Ю. Кульчицького, Р. Пастуха, П. Сов'яка, М. Шалати, П. Дужого, С. Липовецького, В. Мороза, М. Посівнича, О. Стасюк, Н. Юрчишина та ін., що дає змогу простежити еволюцію наукових підходів до вивчення постаті З. Коссака й окреслити перспективи подальших досліджень.

У підрозділі 1.2 охарактеризовано теоретико-методологічні засади дисертаційного дослідження, спрямованого на комплексний аналіз діяльності З. Коссака (1907–1939) у контексті українського національно-визвольного руху міжвоєнної доби. Обґрунтовано міждисциплінарний характер дослідження, що поєднує підходи історії, політичної науки, соціології, біографістики та культурології, які у взаємодії забезпечують багатовимірне осмислення ролі особистості в історичних процесах. Визначено провідну роль біографічного підходу, доповненого просопографічним, структурно-функціональним, політико-історичним, культурно-історичним, соціокультурним, аксіологічним і системним підходами.

Окрему увагу приділено принципам історизму, наукової об'єктивності, всебічності й плюралізму, антропологізації історії, детермінізму та ціннісного підходу, які забезпечують наукову виваженість і аналітичну глибину дослідження. Розкрито комплекс загальнонаукових, спеціально-історичних і міждисциплінарних методів, застосування яких уможливорює реконструкцію життєвого шляху, світоглядної еволюції та організаційної діяльності З. Коссака.

Другий розділ присвячено аналізу становлення та формування особистості З. Коссака. У центрі уваги перебувають генеалогічні витоки роду Коссаків, специфіка сімейного виховання, умови ранньої соціалізації, освітній шлях і

військова служба, які сукупно визначили світогляд та цінності майбутнього діяча українського національно-визвольного руху.

У підрозділі **2.1** здійснено реконструкцію генеалогії роду Коссаків та простежено його місце в соціальній структурі Дрогобича кін. XVIII – поч. XX ст. На основі генеалогічних джерел доведено автохтонність і тривалу присутність роду в міському просторі, його соціальну мобільність та активну участь у громадському й культурному житті. Проаналізовано версії походження прізвища «Коссак», окреслено гіпотези про його можливе шляхетське коріння. Визначено роль представників роду у формуванні українського національного руху XIX – поч. XX ст. та їхній вплив на формування особистості З. Коссака.

У підрозділі **2.2** проаналізовано умови сімейного виховання, дитячі й юнацькі роки, освітній та військовий досвід З. Коссака. Показано визначальний вплив родини, а також роль багатонаціонального й політично напруженого середовища Дрогобича у формуванні громадянської позиції З. Коссака. Досліджено значення українських гімназій Перемишля, Стрия та Дрогобича, а також українського студентського середовища як осередків національного виховання, простежено процес політичної соціалізації З. Коссака та його інтеграції в середовище національно зорієнтованої молоді. Окрему увагу приділено впливу строкової військової служби у Війську Польському на формування військових навичок З. Коссака.

Третій розділ дисертації присвячений громадсько-політичній діяльності З. Коссака, формуванню його організаторських здібностей, ідеологічних переконань та національної свідомості у студентські та юнацькі роки, активній культурно-просвітницькій діяльності та впливу на формування національної свідомості майбутніх учасників визвольного руху.

У підрозділі **3.1** показано, що вже в період навчання у Дрогобицькій приватній гімназії З. Коссак проявив інтерес до суспільного життя, беручи участь у діяльності таємних учнівських гуртків правого спрямування, зокрема «Організації вищих клас українських гімназій». Його робота включала поширення націоналістичної літератури, збір коштів для Української військової

організації, підготовку молоді до участі у національно-визвольному русі. Досліджено діяльність З. Коссака у Союзі української націоналістичної молоді та Союзі українських студентських організацій під Польщею, де він поєднував легальну культурно-освітню діяльність із підпільною підготовкою кадрів для визвольного руху, організовував лекції, театральні вистави, концерти, поїздки до читалень «Просвіти», допомогу політв'язням.

У підрозділі **3.2** висвітлено участь З. Коссака у «Пласті», товариствах «Сокіл» та «Просвіта». У «Пласті» він належав до юнацького 18-го куреня ім. Івана Франка та 6-го куреня ім. Дмитра Вітовського Українського уряду старших пластунів, де організовував культурні та спортивні заходи, готував молодь до пластових іспитів і формував лідерські навички. Діяльність у «Соколі» поєднувала фізичний вишкіл із національно-патріотичним вихованням, а участь у «Просвіті» включала культурно-освітню роботу у містах і селах, організацію гуртків, лекцій, підтримку бібліотек і хорових колективів. Навіть у періоди обмеженої активності через арешти та репресії з боку польської влади З. Коссак залишався впливовим наставником, спрямовуючи роботу молоді на формування національної свідомості українського населення, зокрема на Дрогобиччині, та підготовку до участі у визвольному русі.

Четвертий розділ дисертаційного дослідження характеризує участь З. Коссака у підпільних націоналістичних структурах та його діяльність в українському визвольному русі у міжвоєнний період. У центрі уваги – членство З. Коссака в УВО, ОУН та Карпатській Січі, активність у боротьбі за державну незалежність України.

У підрозділі **4.1** проаналізовано участь З. Коссака в діяльності УВО та ОУН у 1920–1930-х рр., його роль у формуванні й функціонуванні підпільних структур на Західноукраїнських землях, насамперед на Дрогобиччині. Висвітлено процес залучення З. Коссака до УВО, еволюцію його організаційних і бойових функцій, а також перехід від структур УВО до ОУН у контексті ідеологічної та організаційної трансформації націоналістичного руху. Окрему увагу приділено діяльності З. Коссака як організаційного та бойового референта КЕ ОУН, його

участі в плануванні й координації саботажних, експропріаційних акцій і політичних вбивств. Підрозділ дозволяє окреслити місце З. Коссака серед ключових діячів націоналістичного підпілля на Західноукраїнських землях у складі Польщі та з'ясувати його внесок у практику збройної боротьби українського визвольного руху міжвоєнного періоду.

У підрозділі **4.2** висвітлюється період арештів, слідства та судових процесів З. Коссака у 1930–1938 рр., пов'язаних з його діяльністю в українському націоналістичному підпіллі та підозрами у причетності до бойових акцій і антидержавних виступів. Проаналізовано арешти 1931–1932 рр., а також розглянуто тривалі арешти та позбавлення волі у 1932–1936 рр., судові процеси у Львові та Варшаві, умови ув'язнення у тюрмах Дрогобича, Львова, Самбора та Вронок, а також охоплено повторні арешти 1937–1938 рр.

Окремо висвітлюється організаційна та ідеологічна діяльність З. Коссака серед політв'язнів. Він виконував роль тюремного старости для українських політв'язнів-націоналістів, організовував лекції, вишколи, залучав нових активістів та підтримував дисципліну, здобувши авторитет серед співв'язнів і частини персоналу пенітенціарних установ, де відбував ув'язнення. Підкреслено вплив тривалого ув'язнення на здоров'я З. Коссака.

У підрозділі **4.3** висвітлюється останній етап життя З. Коссака, пов'язаний із участю у державотворчих процесах Карпатської України восени 1938 – навесні 1939 рр. З. Коссак, використовуючи псевдонім «Тарнавський», нелегально прибув на Закарпаття, де активно долучився до розбудови ОНОКС та Національної Оборони Карпатської України, виконував обов'язки ад'ютанта шефа Генерального штабу, проводив вишколи і відповідав за ідеологічну підготовку січових підрозділів. Аналізується його участь у захисті Хуста під час боїв 13–16 березня 1939 р. проти чехословацьких й угорських військ. Окремо висвітлено обставини організації відступу перед переважаючими силами угорської армії зі столиці Карпатської України та таємничої загибелі З. Коссака 18–19 березня 1939 р. поблизу Солотвина, а також вшанування його пам'яті.

П'ятий розділ дисертації присвячений аналізу теоретико-ідеологічних поглядів З. Коссака та формуванню його світогляду в контексті українського націоналістичного руху 1920–1930-х рр. Розглянуто основні чинники впливу на його ідеологічну позицію: родинне й гімназійне середовище, досвід Першої світової війни та національно-визвольних змагань, участь у молодіжних і підпільних організаціях. Також увага приділяється інтелектуальній підготовці З. Коссака, його публіцистичній діяльності та внеску у формування ідеології українського націоналізму. Проаналізовано його погляди на соціальні питання, прихильність до активних, у тому числі силових, методів боротьби. Значне місце відведено аналізу публіцистичної спадщини З. Коссака: ранніх текстів 1931 р., пізніших робіт 1937 р. і «тюремних» праць, зокрема створених у співпраці з Д. Мироном – «Орликом» – «44-ох правил життя українського націоналіста», що повпливали на підготовку членів націоналістичного підпілля.

Ключові слова: Зенон Коссак, український національно-визвольний рух, УВО, ОУН, Карпатська Січ, український інтегральний націоналізм, молодіжні організації, «Пласт», «Сокіл», «Просвіта», Західноукраїнські землі, Дрогобиччина, підпільна діяльність, громадсько-політична активність, українська преса.

SUMMARY

Yurchyshyn N. I. Zenon Kossak (1907–1939) in the Ukrainian national liberation movement of the 1920s–1930s. – Qualification scientific work in the form of a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the specialty 032 «History and Archaeology». Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Drohobych, 2026.

The relevance of the dissertation research is due to modern challenges associated with the Russian armed aggression against Ukraine, which has actualized public and scientific interest in the historical experience of the Ukrainian national liberation movement of the 20th century. In the context of the struggle for state independence, the rethinking of the personalities of the liberation movement, whose names have remained on the margins of historiography for decades due to ideological restrictions or the lack of comprehensive research, is of particular importance.

In this context, a comprehensive study of the figure of Zenon Kossak (1907–1939) is scientifically and socially significant, since his activities as a member of the Ukrainian Military Organization and the Organization of Ukrainian Nationalists, one of the organizers of the underground struggle in Galicia, and the leaders of the Carpathian Sich combined the ideological, organizational, and military dimensions of the liberation movement. The study of the figure of Zenon Kossak combines microhistorical and macrohistorical approaches, contributing to the formation of a holistic vision of the Ukrainian liberation movement and its historical heritage.

The **first** chapter highlights the state of scientific development of the problem of Zenon Kossak's participation in the Ukrainian national liberation movement of the 1920s–1930s, outlines the current state of historiography, and systematizes the source base of the study.

Section **1.1** summarizes the main directions of research into the figure of Zenon Kossak (1907–1939) as one of the leading figures of the Ukrainian liberation movement of the first half of the 20th century. It is emphasized that there has been no comprehensive professional research to date that would systematically combine the

study of archival primary sources and the analysis of the historiographical tradition dedicated to this figure.

The source basis of the study is the documents of the Central State Historical Archive of Ukraine in Lviv, materials of other Ukrainian and Polish archives, published memoirs of contemporaries, periodicals. Special attention is paid to the analysis of the historiography of the problem, in particular the work of diaspora authors and modern Ukrainian researchers – Y. Kulchytsky, R. Pastukh, P. Sovyak, M. Shalaty, P. Duzhy, S. Lypovetsky, V. Moroz, M. Posivnych, O. Stasyuk, N. Yurchyshyn and others, which allows us to trace the evolution of scientific approaches to the study of the figure of Zenon Kossak and outline the prospects for further research.

Section **1.2** characterizes the theoretical and methodological foundations of the dissertation research aimed at a comprehensive analysis of the activities of Zenon Kossak (1907–1939) in the context of the Ukrainian national liberation movement of the interwar period. The interdisciplinary nature of the research is substantiated, combining the approaches of history, political science, sociology, biographical studies and cultural studies, which in interaction provide a multidimensional understanding of the role of the individual in historical processes. The leading role of the biographical approach, supplemented by prosopographic, structural-functional, political-historical, cultural-historical, socio-cultural, axiological and systemic approaches, is determined.

Special attention is paid to the principles of historicism, scientific objectivity, comprehensiveness and pluralism, anthropology of history, determinism and value approach, which ensure scientific rigor and analytical depth of the research. A complex of general scientific, special historical and interdisciplinary methods is revealed, the application of which makes it possible to reconstruct the life path, worldview evolution and organizational activities of Zenon Kossak.

The **second** chapter is devoted to the analysis of the formation and formation of the personality of Zenon Kossak. The focus is on the genealogical origins of the Kossak family, the specifics of family upbringing, the conditions of early socialization, the educational path and military service, which together determined the worldview and values of the future figure of the Ukrainian national liberation movement.

In section **2.1**, the genealogy of the Kossak family is reconstructed and its place in the social structure of Drohobych in the late 18th – early 20th centuries is traced. Based on genealogical sources, the autochthonous nature and long-term presence of the family in the urban space, its social mobility and active participation in public and cultural life are proven. The versions of the origin of the surname «Kossak» are analyzed, hypotheses about its possible noble roots are outlined. The role of the family representatives in the formation of the Ukrainian national movement of the 19th – early 20th centuries and their influence on the formation of the personality of Zenon Kossak are determined.

In section **2.2**, the conditions of family upbringing, childhood and adolescence, educational and military experience of Zenon Kossak are analyzed. The determining influence of the family, as well as the role of the multinational and politically tense environment of Drohobych in the formation of Zenon Kossak's civic position are shown. The significance of the Ukrainian gymnasiums of Przemyśl, Stryi and Drohobych, as well as the Ukrainian student environment as centers of national education, is investigated, the process of political socialization of Zenon Kossak and his integration into the environment of nationally oriented youth is traced. Special attention is paid to the influence of conscription in the Polish Army on the formation of Zenon Kossak's military skills.

The **third** chapter of the dissertation is devoted to the public and political activities of Zenon Kossak, the formation of his organizational abilities, ideological beliefs and national consciousness during his student and youth years, active cultural and educational activities and influence on the formation of the national consciousness of future participants in the liberation movement.

In section **3.1** it is shown that already during his studies at the Drohobych private gymnasium Zenon Kossak showed interest in public life by participating in the activities of secret student circles of the right-wing orientation, in particular the «Organization of the Higher Classes of Ukrainian Gymnasiums». His work included the dissemination of nationalist literature, raising funds for the Ukrainian Military Organization, and preparing young people to participate in the national liberation

movement. The activities of Zenon Kossak in the Union of Ukrainian Nationalist Youth and the Union of Ukrainian Student Organizations under Poland are investigated, where he combined legal cultural and educational activities with underground training of personnel for the liberation movement, organized lectures, theatrical performances, concerts, trips to the reading rooms of «Prosvita», and assistance to political prisoners.

Section 3.2 highlights Zenon Kossak's participation in «Plast», the «Sokil» and «Prosvita» societies. In «Plast», he belonged to the 18th youth kuren named after Ivan Franko and the 6th kuren named after Dmytro Vitovsky of the Ukrainian Ulad of Senior Plastuns, where he organized cultural and sports events, prepared young men for the plast exams and developed leadership skills. Activities in «Sokil» combined physical training with national-patriotic education, and participation in «Prosvita» included cultural and educational work in cities and villages, organizing clubs, lectures, and supporting libraries and choirs. Even during periods of limited activity due to arrests and repression by the Polish authorities, Zenon Kossak remained an influential mentor, directing the work of youth to form the national consciousness of the Ukrainian population, particularly in the Drohobych region, and prepare them for participation in the liberation movement.

The **fourth** chapter of the dissertation research characterizes Zenon Kossak's participation in underground nationalist structures and his activities in the Ukrainian liberation movement in the interwar period. The focus is on Zenon Kossak's membership in the Ukrainian Military Organization (UVO), the Organization of Ukrainian Nationalists (OUN) and the Carpathian Sich, and his activity in the struggle for the state independence of Ukraine.

Section 4.1 analyzes Zenon Kossak's participation in the activities of the UVO and the OUN in the 1920s and 1930s, his role in the formation and functioning of underground structures in the Western Ukrainian lands, primarily in the Drohobych region. The process of Zenon Kossak's involvement in the UVO, the evolution of his organizational and combat functions, and the transition from the UVO structures to the OUN in the context of the ideological and organizational transformation of the

nationalist movement are highlighted. Special attention is paid to Zenon Kossak's activities as an organizational and combat referent of the National Executive of the OUN, his participation in the planning and coordination of sabotage, expropriation actions, and political assassinations. The section allows us to outline Zenon Kossak's place among the key figures of the nationalist underground in the Western Ukrainian lands within Poland and to clarify his contribution to the practice of armed struggle of the Ukrainian liberation movement of the interwar period.

Section 4.2 highlights the period of arrests, investigations, and trials of Zenon Kossak in 1930–1938 related to his activities in the Ukrainian nationalist underground and suspicions of involvement in military actions and anti-state actions. The arrests of 1931–1932 are analyzed, as well as the long arrests and imprisonments of 1932–1936, the trials in Lviv and Warsaw, the conditions of imprisonment in the prisons of Drohobych, Lviv, Sambir and Wronki, and the repeated arrests of 1937–1938 are also covered.

The organizational and ideological activities of Zenon Kossak among political prisoners are separately highlighted. He served as a prison warden for Ukrainian nationalist political prisoners, organized lectures, trainings, recruited new activists and maintained discipline, gaining authority among fellow prisoners and part of the staff of the penitentiary institutions where he served his sentence. The impact of long imprisonment on Zenon Kossak's health is emphasized.

Section 4.3 highlights the last stage of Zenon Kossak's life, connected with his participation in the state-building processes of Carpathian Ukraine in the fall of 1938 – spring of 1939. Zenon Kossak, using the pseudonym «Tarnavsky», illegally arrived in Transcarpathia, where he actively participated in the development of ONOKS and the National Defense of Carpathian Ukraine, performed the duties of adjutant to the Chief of the General Staff, conducted training and was responsible for the ideological training of Sich units. His participation in the defense of Khust during the battles of March 13–16, 1939 against the Czechoslovak and Hungarian troops is analyzed. The circumstances of the organization of the retreat from the superior forces of the Hungarian army from the capital of Carpathian Ukraine and the mysterious death of

Zenon Kossak on March 18–19, 1939 near Solotvyn, as well as the commemoration of his memory, are separately highlighted.

The **fifth** chapter of the dissertation is devoted to the analysis of Zenon Kossak's theoretical and ideological views and the formation of his worldview in the context of the Ukrainian nationalist movement of the 1920s–1930s. The main factors influencing his ideological position are considered: family and gymnasium environment, experience of the First World War and national liberation struggles, participation in youth and underground organizations. Attention is also paid to Zenon Kossak's intellectual training, his journalistic activities and contribution to the formation of the ideology of Ukrainian nationalism. His views on social issues and his commitment to active, including forceful, methods of struggle are analyzed. A significant place is devoted to the analysis of Zenon Kossak's journalistic heritage: early texts from 1931, later works from 1937, and «prison» works, in particular, created in collaboration with D. Myron – «Orlyk» – «44 rules of life of a Ukrainian nationalist», which influenced the training of members of the nationalist underground.

Key words: Zenon Kossak, Ukrainian national liberation movement, UVO, OUN, Carpathian Sich, Ukrainian integral nationalism, youth organizations, «Plast», «Sokil», «Prosvita», Western Ukrainian lands, Drohobych region, underground activity, public and political activity, Ukrainian press.

СПИСОК НАУКОВИХ ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДОСЛІДЖЕННЯ

Наукові праці, в яких опубліковані основні результати дисертації

Статті у наукових фахових виданнях України

1. Юрчишин Н. Зенон Коссак (1907–1939): до питання генеалогічного дослідження. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2024. Вип. 75. Т. 3. С. 21–32. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/75-3-4> URL: http://www.aphn-journal.in.ua/archive/75_2024/part_3/75-3_2024.pdf
2. Юрчишин Н. Діяльність Зенона Коссака в українському націоналістичному русі 1930-х рр. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2024. Вип. 77. Т. 3. С. 35–45. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/77-3-5> URL: http://www.aphn-journal.in.ua/archive/77_2024/part_3/77-3_2024.pdf
3. Юрчишин Н. Зенон Коссак як публіцист та ідеолог українського націоналізму. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2024. Вип. 78. Т. 2. С. 49–62. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/78-2-7> URL: http://www.aphn-journal.in.ua/archive/78_2024/part_2/78-2_2024.pdf
4. Юрчишин Н. Формування світогляду Зенона Коссака (1907–1939). *Новітня доба* / гол. ред. Михайло Романюк; НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 2025. Вип. 13. С. 280–292. DOI: <https://doi.org/10.33402/nd.2025-13-280-292> URL: <https://www.inst-ukr.lviv.ua/uk/publications/materials/novitnia-doba/90-012-novtynya-doba-vypusk-13/?id=1304>

Наукові праці, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації

1. Юрчишин Н. Зенон Коссак (1907–1939): історіографія та джерельна база. *Актуальні питання освіти і науки в умовах сучасної російсько-української*

війни. Том I / [Ред.: В. Ільницький, Р. Корсак, Т. Пантюк, О. Петrenchко, В. Старка]. Дрогобич–Ужгород–Тернопіль: Посвіт, 2024. С. 117–119.

2. Юрчишин Н. Дослідження постаті учасника українського національно-визвольного руху (на прикладі біографії Зенона Коссака). *Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи*. Том XVII: Подолання кризових ситуацій у науці та освіті / [Ред.: Я. Ѓжесяк, І. Зимомря, В. Ільницький]. Конін–Ужгород–Перемишль–Миколаїв: Посвіт, 2024. С. 60–62.
URL:<http://ir.dspu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/3949/1/%D0%AE%D1%80%D1%87%D0%B8%D1%88%D0%B8%D0%BD.pdf>

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	18
ВСТУП	19
РОЗДІЛ 1. СТАН НАУКОВОЇ РОЗРОБЛЕНОСТІ ПРОБЛЕМИ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА, МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ	27
1.1 Історіографія та джерельна база	27
1.2 Теоретико-методологічні основи дослідження	41
Висновки до першого розділу	53
РОЗДІЛ 2. ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ЗЕНОНА КОССАКА	56
2.1 Рід Коссаків: генеалогія і найвидатніші представники	56
2.2 Сім'я, ранні дитячі роки, освіта і військова служба	70
Висновки до другого розділу	98
РОЗДІЛ 3. СТАНОВЛЕННЯ ЗЕНОНА КОССАКА ЯК ГРОМАДСЬКО- ПОЛІТИЧНОГО ДІЯЧА	101
3.1 Участь Зенона Коссака у молодіжних націоналістичних і студентських організаціях	101
3.2 Участь Зенона Коссака у «Пласті», товариствах «Сокіл» і «Просвіта» ..	120
Висновки до третього розділу	142
РОЗДІЛ 4. РЕВОЛЮЦІЙНО-БОЙОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ЗЕНОНА КОССАКА	145
4.1 Участь в УВО та ОУН, організація та проведення бойових акцій	145
4.2 Арешти, судові процеси над Зеноном Коссаком	161
4.3 Участь в обороні Карпатської України у 1938 – 1939 рр. та обставини загибелі	173
Висновки до четвертого розділу	184
РОЗДІЛ 5. ТЕОРЕТИКО-ІДЕОЛОГІЧНІ ПОГЛЯДИ ЗЕНОНА КОССАКА	186

Висновки до п'ятого розділу.....	221
ВИСНОВКИ	224
СПИСОК ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ	231
ДОДАТКИ	303

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ВПР – Верховна Пластова Рада

ЗУЗ – Західноукраїнські землі

ЗУНР – Західноукраїнська Народна Республіка

КЕ ОУН – Краєва Екзекутива Організації українських націоналістів

ОВКУГ – Організація вищих класів українських гімназій

ОНОКС – Організація народної оборони «Карпатська Січ»

ОУН – Організація українських націоналістів

ПУН – Провід українських націоналістів

СРСР – Союз Радянських Соціалітичних Республік

СУНМ – Союз української націоналістичної молоді

СУСОП – Союз українських студентських організацій під Польщею

УВО – Українська військова організація

УГА – Українська галицька армія

УНВР – Український національно-визвольний рух

УНДО – Українське національно-демократичне об'єднання

УНР – Українська Народна Республіка

УПА – Українська повстанська армія

УСДП – Українська соціал-демократична партія

УСРР – Українська Соціалістична Радянська Республіка

УСС – Українські січові стрільці

УУСП – Український улад старших пластунів

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Російська збройна агресія проти України, що розпочалася у 2014 р., а особливо її повномасштабний етап з 24 лютого 2022 р., зумовила суттєве зростання суспільного й наукового інтересу до історії України ХХ ст., передусім до проблеми УНВР та персоналій його провідних діячів. В умовах війни за державну незалежність і культурно-цивілізаційне самоствердження особливої актуальності набуває переосмислення історичного досвіду боротьби українців за власну державність, а також повернення з історичного забуття імен тих діячів, чий внесок був свідомо маргіналізований або замовчуваний упродовж десятиліть.

На локальному та регіональному рівнях значна кількість знакових постатей УНВР 1920–1930-х рр. досі залишається недостатньо вивченою, а їхня діяльність – фрагментарно представленою в науковому обігу. Такий стан справ є наслідком як ідеологічних обмежень попередніх історіографічних традицій, так і браку комплексних персоналістичних досліджень, що відповідали б сучасним методологічним стандартам історичної науки. Подолання цих прогалин є важливим науковим завданням, продиктованим логікою розвитку української історіографії.

У цьому контексті особливої актуальності набуває комплексне дослідження постаті Зенона Коссака (1907–1939) – одного з яскравих представників покоління українських націоналістів міжвоєнної доби, чия діяльність поєднувала ідеологічну, організаційну та військову складові. Як активний член УВО та ОУН, бойовий і організаційний референт КЕ ОУН на ЗУЗ, повітовий провідник ОУН Дрогобиччини, а згодом один із керівників ОНОКС, З. Коссак відігравав помітну роль у формуванні тактики підпільної боротьби, підготовці кадрів і виробленні ідеологічних засад українського націоналізму.

Особливу наукову цінність становить аналіз ідейної спадщини З. Коссака, зокрема його програмних текстів, що відображають процес формування світогляду українського націоналістичного руху наприк. 1920-х – на поч. 1930-х рр. Його «44 правила життя українського націоналіста» є важливим джерелом

для дослідження морально-етичних, дисциплінарних та організаційних принципів підпільної боротьби, а також механізмів формування нового типу політичного діяча, зорієнтованого на безкомпромісну боротьбу за державну незалежність.

Актуальність теми посилюється також необхідністю осмислення регіонального виміру УНВР, зокрема ролі Галичини та Дрогобиччини як осередків політичної мобілізації та формування націоналістичних кадрів. Біографія З. Коссака тісно пов'язана з діяльністю молодіжних, студентських і напіввійськових організацій («Пласт», «Сокіл», студентські секції), що відігравали важливу роль у вихованні національно свідомої молоді. Аналіз цього середовища дозволяє глибше зрозуміти соціальні, культурні та ідейні передумови радикалізації українського національного руху в міжвоєнний період.

Важливою складовою актуальності дослідження є необхідність комплексного вивчення репресивної політики польської держави щодо УНВР в 1920–1930-х рр., зокрема механізмів політичних переслідувань, діяльності судових інституцій, тюремної системи та використання агентурно-провокаційних методів. Життєвий шлях З. Коссака, позначений багаторазовими арештами, ув'язненням і тортурами, надає можливість розглянути ці процеси крізь призму персонального досвіду, що значно поглиблює уявлення про умови функціонування підпільного руху.

Окремого наукового осмислення потребує участь З. Коссака в подіях Карпатської України 1938–1939 рр. Як член Головної Команди Карпатської Січі, керівник ідеологічного вишколу та помічник начальника штабу ОНОКС, він був безпосереднім учасником збройної боротьби за незалежність Карпатської України. Його загибель у березні 1939 р. символізує тяглість української визвольної традиції та жертвовність діячів націоналістичного руху напередодні Другої світової війни.

Таким чином, актуальність дисертаційного дослідження визначається не лише науковою потребою заповнення прогалин в історіографії УНВР, а й суспільним запитом на ґрунтовне, неідеологізоване та джерельно обґрунтоване

осмислення історичного досвіду боротьби за незалежність України. Дослідження постаті З. Коссака дозволяє поєднати макроісторичний аналіз визвольного руху з мікроісторичним і персоналістичним підходами, що відповідає сучасним тенденціям розвитку історичної науки та сприяє формуванню цілісного бачення української історії ХХ ст.

Зв'язок роботи з науковими програмами, темами, планами. Дисертаційне дослідження підготовлене в рамках науково-дослідницької теми «Актуальні питання всесвітньої історії», яка розробляється на кафедрі всесвітньої історії та спеціальних історичних дисциплін Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (схвалена Вченою радою ДДПУ імені Івана Франка 21 грудня 2023 р., протокол № 14).

Об'єкт дослідження – постать Зенона Коссака (1907–1939) як одного з провідних діячів УНВР 1920–1930-х рр., репрезентанта політичного, організаційного та ідеологічного вимірів визвольної боротьби українців у міжвоєнний період.

Предмет дослідження – життєвий шлях, громадсько-політична, організаційна, військова та ідеологічна діяльність Зенона Коссака (1907–1939) як діяча УВО, ОУН і ОНОКС у контексті розвитку УНВР 1920–1930-х рр.

Метою дисертаційної роботи є комплексне наукове осмислення постаті Зенона Коссака (1907–1939) шляхом реконструкції його життєвого шляху, аналізу процесу формування світогляду, громадсько-політичної, організаційної, військової та ідеологічної діяльності в складі УВО, ОУН і ОНОКС, а також визначення його місця й ролі в УНВР 1920–1930-х рр.

Для реалізації поставленої мети необхідно виконати наступні **завдання**:

- проаналізувати стан наукової розробленості проблеми, охарактеризувати джерельну базу та визначити теоретико-методологічні засади дослідження, застосовані загальнонаукові, спеціально-історичні та міждисциплінарні методи аналізу;

- реконструювати генеалогію роду Коссаків, окреслити соціально-культурне середовище, умови сімейного виховання, ранні дитячі роки, освітній шлях та чинники формування світогляду З. Коссака;
- дослідити участь З. Коссака у молодіжних, студентських і націоналістичних організаціях, зокрема у «Пласті», товариствах «Сокіл» і «Просвіта», та оцінити їхній вплив на його громадсько-політичну активність та формування національно-політичних переконань;
- охарактеризувати діяльність З. Коссака в УВО та ОУН, зокрема його організаційно-кадрову й бойову роботу, а також участь у проведенні збройних акцій українського націоналістичного руху;
- проаналізувати арешти, судові процеси та умови ув'язнення З. Коссака, розглянути їх у контексті репресивної політики польської влади щодо УНВР;
- висвітлити діяльність З. Коссака у Карпатській Україні (1938–1939 рр.), його роль у розбудові ОНОКС, участь у військовому керівництві та обставини загибелі;
- дослідити теоретико-ідеологічні погляди З. Коссака та визначити місце й значення його діяльності в УНВР 1920–1930-х рр. і сучасному науковому дискурсі.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період від початку 1920-х рр. до березня 1939 р. і загалом корелюють з роками життя та активної громадсько-політичної діяльності З. Коссака (1907–1939).

Нижня хронологічна межа зумовлена початком активного залучення З. Коссака до УНВР в юнацькому віці, його участю у молодіжних і студентських організаціях, а також формуванням світоглядних і політичних засад, що визначили подальшу діяльність у складі УВО та ОУН. Водночас у дослідженні з урахуванням біографічного підходу простежуються ключові чинники формування особистості З. Коссака від часу його народження 1 квітня 1907 р.

Верхня хронологічна межа визначається березнем 1939 р. – часом загибелі З. Коссака під час збройної боротьби за незалежність Карпатської України, що стало завершальним етапом його життєвого шляху та участі в УНВР міжвоєнного періоду.

Водночас у роботі здійснюються ретроспективні екскурси в попередні періоди, зокрема щодо генеалогії роду Коссаків і соціально-політичного середовища Галичини початку ХХ ст., а також окремі виходи за означені хронологічні межі з метою глибшого розуміння історичного контексту, передумов і наслідків діяльності досліджуваної постаті.

Територіальні межі дослідження охоплюють ЗУЗ, зокрема території сучасних Львівської, Івано-Франківської, Тернопільської та Закарпатської областей, що у 1920–1930-х рр. були простором активного розгортання УНВР. Особлива увага приділяється Дрогобичу – рідному місту З. Коссака, та Карпатській Україні, де він брав участь у діяльності Карпатської Січі у 1938–1939 рр. Також розглядаються території, пов'язані з його арештами, судовими процесами та ув'язненням у польських тюрмах (напр. у м. Вронки). Територіальні межі роботи дають можливість оцінити роль З. Коссака в регіональних і надрегіональних процесах УНВР 1920–1930-х рр.

Методологічну основу дисертації становлять комплексні підходи: біографічний, просопографічний, системний, соціокультурний, аксіологічний та літературно-аналітичний, які забезпечують всебічне вивчення постаті З. Коссака у контексті УНВР 1920–1930-х рр. Базисом дослідження є принципи історизму, наукової об'єктивності, системності та наукового плюралізму. Їхня реалізація забезпечувалася застосуванням загальнонаукових методів аналізу, синтезу, класифікації, порівняння, індукції та дедукції, а також спеціально-історичних методів (проблемно-хронологічного, історико-генетичного, історико-типологічного) і міждисциплінарних підходів (історико-системного, історико-порівняльного, контекстуально-інтерпретаційного, мікроаналізу, діяхронного, соціальної сітки, логіко-семантичного та лексико-семантичного). Застосування зазначених підходів і методів дозволило комплексно реконструювати життєвий

шлях і діяльність З. Коссака, оцінити його роль у розвитку УНВР та розкрити ідеологічні, організаційні й соціокультурні аспекти його діяльності.

Наукова новизна та основні результати дослідження-

Наукова новизна дисертаційної роботи полягає у комплексному вивченні постаті З. Коссака (1907–1939) та його ролі в УНВР 1920–1930-х рр., що дає змогу заповнити значну історіографічну прогалину та інтегрувати персоналістичний підхід у дослідження українського підпілля.

Вперше комплексно реконструйовано життєвий шлях З. Коссака від ранніх дитячих та юнацьких років у Дрогобичі до загибелі в Карпатській Україні у 1939 р., що дозволяє оцінити його роль у розвитку УНВР.

Охарактеризовано джерельну базу й історіографічний масив досліджень, присвячених постаті З. Коссака.

Розроблено та запропоновано схему періодизації життя та діяльності З. Коссака: *1-й період* (1907–1926) – дитячі та юнацькі роки, навчання в гімназіях міст Перемишль, Стрий, Дрогобич, початки залученості до підпільних націоналістичних структур; *2-й період* (1927–1931) – час найбільшої активності в громадсько-політичному житті й націоналістичному підпіллі, проходження служби у Війську Польському та навчання у Львівському університеті; *3-й період* (1931–1938) – час тривалих арештів і тюремних ув'язнень; *4-й період* (грудень 1938 – березень 1939) – участь в розбудові ОНОКС і загибелі під час оборони Карпатської України. Періоди поділено на коротші хронологічні етапи.

Здійснено аналіз і періодизацію інтелектуальної спадщини З. Коссака, у якій виокремлено два періоди творчого піднесення: *1-й період* (1931 р.) – опубліковані в часописах «Літературно-науковий вістник» і «Студентський шлях» ранні тексти, для яких характерні прагматичність і радикалізм, і *2-й період* (1937 р.) – виваженіші й сповнені ідеалістичного пафосу три останні відомі на сьогодні публікації З. Коссака. Окремо виділено «тюремний» період (1934–1936), під час якого було створено дві ідеологічні праці про український націоналізм.

Введено до наукового обігу малознані досі архівні документи щодо участі З. Коссака в товариствах «Сокіл», «Просвіта», організаціях «Пласт», УВО, ОУН,

які розкривають маловідомі аспекти його громадсько-політичної і підпільної діяльності.

Віднайдено раніше невідомі публіцистичні статті та ідеологічні праці авторства З. Коссака. Виявлено нові факти щодо участі З. Коссака в молодіжних організаціях, що уточнюють хронологію його діяльності та пов'язаних з ним персоналій.

Систематизовано дані про арешти, судові процеси та ув'язнення З. Коссака, що дозволяє глибше зрозуміти механізми польської репресивної політики щодо українських націоналістів.

Оцінено діяльність З. Коссака в Карпатській Україні, визначено його роль у керівництві ОНОКС та в обороні незалежності Карпатської України.

Запропоновано міждисциплінарну модель аналізу постаті діяча, яка поєднує біографічний, просопографічний, соціокультурний та системний підходи, що дає змогу інтегрувати результати дослідження у ширший науковий дискурс.

Розширено регіональний та персоналістичний аспекти історії УНВР, що заповнює історіографічну лакуну щодо внеску окремих діячів, які досі залишалися маловідомими.

Отримані результати дозволяють:

- підвищити наукову обґрунтованість розділів історії УНВР;
- використовувати матеріали для навчально-методичних видань та лекційних курсів;
- слугувати базою для подальших досліджень на персоналістичному та регіональному рівнях;
- сприяти формуванню національної пам'яті та популяризації українських громадсько-політичних діячів XX ст.

Практичне значення дисертаційної роботи полягає у можливості використання її результатів у науково-дослідницькій, освітній та громадсько-політичній сферах. Науково-дослідницька сфера: матеріали та висновки дисертації можуть бути залучені при підготовці фундаментальних і прикладних

праць з історії УНВР, а також для досліджень повсякденного життя учасників ОУН та ОНОКС на мікро- та макрорівнях. Освітня сфера: результати роботи можуть використовуватися при підготовці лекційних курсів, семінарів та навчально-методичних видань для студентів і аспірантів навчальних закладів різних рівнів, зокрема з історії України ХХ ст., історіографії та джерелознавства. Громадсько-політична та міждисциплінарна сфери: отримані дані можуть слугувати джерельною базою для розширення інформаційного простору політики пам'яті щодо українських громадсько-політичних діячів ХХ ст., а також використовуватися у міждисциплінарних дослідженнях етнографів, соціологів, психологів та інших науковців, чия тематика пов'язана з УНВР.

Таким чином, практичне значення дисертації полягає у її здатності забезпечити комплексний науковий і навчальний ресурс для вивчення, популяризації та критичного осмислення історії УНВР та постаті З. Коссака (1907–1939).

Апробація результатів дослідження відбулась на трьох конференціях, з них: одна *міжнародна*: «Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи» (Конін – Ужгород – Перемишль – Херсон, 10 жовтня 2024 р.); дві *всеукраїнські*: «Проблеми дослідження українського визвольного руху ХХ століття» (Львів, 5 грудня 2024 р.), «Актуальні питання освіти і науки в умовах сучасної російсько-української війни» (Дрогобич – Ужгород – Тернопіль, 10 грудня 2024 р.).

Публікації. Результати дисертаційного дослідження викладено у 6 публікаціях, з яких: чотири статті опубліковано в наукових фахових виданнях України категорії «Б» та дві – у збірниках матеріалів конференцій.

Структура роботи побудована за проблемним принципом відповідно до мети та завдань. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів (дев'яти підрозділів), висновків, списку використаних джерел та літератури, додатків. Обсяг дисертаційного дослідження становить 332 сторінки, з яких 213 є основним текстом. Список використаних джерел і літератури нараховує 895 позицій.

РОЗДІЛ 1

СТАН НАУКОВОЇ РОЗРОБЛЕНOSTІ ПРОБЛЕМИ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА, МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Перший розділ присвячено аналізу стану наукової розробленості проблеми, історіографії, джерельної бази та методологічних засад дослідження діяльності З. Коссака (1907–1939) у контексті УНВР 1920–1930-х рр. Визначено рівень вивчення теми в історичній науці та окреслено основні напрями осмислення постаті З. Коссака.

У розділі систематизовано та класифіковано джерельну базу дослідження, зокрема архівні матеріали, документи ОУН, судово-слідчі справи, періодику, публіцистику, мемуарні джерела та спогади, а також визначено їхній інформаційний потенціал й обмеження. Обґрунтовано теоретико-методологічні засади роботи, що ґрунтуються на міждисциплінарному підході, поєднанні біографічного та просопографічного аналізу, принципах історизму, наукової об'єктивності й системності та застосуванні загальнонаукових і спеціально-історичних методів.

1.1 Історіографія та джерельна база

Постать уродженця м. Дрогобич З. Коссака (1907–1939) належить до когорти провідних діячів УНВР 1-ої пол. XX ст. Його активна діяльність наприк. 1920-х – 1930-х рр. у лавах УВО та ОУН відіграла важливу роль у формуванні, розбудові та налагодженні функціонування підпільних структур українського націоналістичного руху на ЗУЗ, що перебували у складі Польської держави. Проте ґрунтовних фахових наукових праць, поза короткими біографічними довідками, присвячених особі З. Коссака, досі немає. Втім, цей діяч неодноразово ставав об'єктом зацікавлень дослідників чи то в контексті всієї

дрогобицької родини Коссаків, чи розвою й діяльності ОУН у період між двома світовими війнами, боротьби за суверенітет і незалежність Карпатської України у 1938–1939 рр., а то й як публіцист і навіть певною мірою правий ідеолог.

Історіографія теми є нечисленною. Її можна поділити на діаспорну та сучасну українську. У межах останньої виокремлюються публікації сучасних істориків, які спираються на архівні матеріали, документальні джерела та спогади сучасників і мають більшу наукову обґрунтованість порівняно з працями краєзнавчого і публіцистичного змісту, котрі виділяємо в окрему категорію, а також узагальнюючі праці, де розкрито контекст доби, та публікації, які висвітлюють локальний контекст життя і діяльності З. Коссака на Дрогобиччині. Окремо виділяємо інтернет-ресурси, зокрема повідомлення у ЗМІ, які стосуються сучасної меморіалізації постаті З. Коссака.

Видання, які побачили світ за межами України в 1950 – 1990-х рр., відносимо до діаспорних (деякі з них було републіковано в незалежній Україні). Це статті про націоналістичне підпілля на Дрогобиччині та діяльність у ньому З. Коссака авторства В. Тустанівського [207], М. Курчака [641], збірник присвячений 35-літтю ОУН [669], а також серія книг колишнього бойового референта УВО і провідного діяча ОУН З. Книша, у яких на основі власних спогадів, мемуарів очевидців і учасників подій, матеріалів преси й доступних в діаспорі документів автор змальовує широку картину розвитку УВО та ОУН в міжвоєнний період [156], [608–609], [611–614], [616–620]. Праці З. Книша цінні передусім фактологічним матеріалом, спогадами безпосередніх учасників подій, хоча не позбавлені й таких негативних рис, як суб'єктивізм та упередженість щодо певних осіб і подій. Безпосередньо про З. Коссака згадано у працях З. Книша, присвяченим судовим процесам над членами ОУН на початку 1930-х рр. [607], [610], а також його спогадах [155]. Цій же темі присвячена книга Д. Чайковського [729]. Фактично витягом з більшої праці виданої в 1980 р. [615], де описано окремі бойові акції УВО та ОУН в 2-й пол. 1920 – 1-й пол. 1930-х рр., є невелика брошура З. Книша, яка вийшла у 1996 р. в Торонто (Канада) і Трускавці. Опубліковані в ній матеріали розкривають роль З. Коссака в

організації, плануванні і проведенні одного з найвідоміших експропріаційних актів українського підпілля – нападі на пошту в Трускавці 8 серпня 1931 р., на основі свідчень безпосереднього підлеглого З. Коссака і керівника боївки, яка здійснила цей експропріаційний акт М. Гнатів [617]. Ймовірно, найбільше серед діаспорних дослідників до висвітлення історії становлення і діяльності УВО та ОУН доклався П. Мірчук, у працях якого є численні згадки і про З. Коссака. «Нарис історії ОУН. Т. I.» П. Мірчука був перевиданий у незалежній Україні з науковими доповненнями і коментарями та є хрестоматійною працею для вчених, які займаються дослідженням ОУН періоду між двома світовими війнами [656]. Окремо П. Мірчук намагався розібратися в таємничій справі вбивства Т. Голука та ролі З. Коссака в ньому, висунувши свою версію подій [658–660]. Цій же темі присвячено дві публікації Я. Чижа, який писав під псевдонімом Ярослав Кутько [642], [643]. Праці П. Мірчука присвячені висвітленню життя і діяльності Р. Шухевича [657], і С. Бандери [661], змальовують риси характерні для діяльності багатьох активістів ОУН того часу, зокрема й З. Коссака, що дає змогу реконструювати середовище, у якому він діяв та його зв'язки з іншими чільними представниками націоналістичного руху.

Щойно на поч. 1990-х рр. почали з'являтися праці, присвячені роду Коссаків загалом і Зенону зокрема, в Україні та на їх малій батьківщині в Дрогобичі. Значну інформаційну цінність становлять енциклопедичні статті, що подають узагальнені біографічні відомості та оцінки діяльності цієї постаті, дозволяють простежити основні етапи його життя, участь у націоналістичному русі та місце в українській політичній історії 1-ої пол. XX ст. Передусім, це біографічні довідки авторства В. Мороза [630], М. Посівнича [849], О. Стасюк [870], стаття В. Ожубка [668], а також публікації в «Енциклопедії сучасної України» та «Енциклопедії історії України» про представників родини Коссаків [848; 850–851; 882]. Інформацію про Зенона в контексті воєнно-політичної діяльності ОУН можна знайти в працях М. Посівнича [687–689], [692]. Цей автор подає багато цікавої інформації про З. Коссака в контексті воєнно-політичної діяльності та бойових акцій ОУН у 1929–1939 рр., а також детально висвітлює

судовий процес над обвинуваченими в причетності до нападу на пошту в Городку, де одним з підсудних був З. Коссака. Про діяльність і роль З. Коссака у розбудові української державності за Карпатами в 1938–1939 рр. згадується переважно лише епізодично і принагідно в працях М. Вегеша [568–569], О. Пагірі [671], [672] та В. Пировича [680], [681]. Інформацію про З. Коссака в контексті його взаємозв'язків з іншими чільними діячами ОУН можна знайти в біографічних дослідженнях, присвячених постатям С. Бандери [690–691], Р. Шухевича [219], [600], [713], Я. Сецька [627], та О. Гасина [584]. Варто згадати також статтю дослідника В. Мороза [663], присвячену з'ясуванню авторства «44 правил життя українського націоналіста», яке приписують З. Коссаку.

До категорії публікацій краєзнавчого і публіцистичного змісту належать статті, нариси й невеликі брошури в регіональній та центральній пресі авторства Ю. Кульчицького [166], [639], [640], Р. Пастуха [675–678], П. Сов'яка [709], [710], [869], М. Шалати [730], [731], Р. Тарнавського [718], [720], [721], Л. Бондарук [565], В. Грабовського [579], Я. Грицика [581], В. Заєць [594], А. Закидальської [597], П. Іванишина [599], Б. Лісовця [652], К. Федьківа [725], які, попри окремі елементи новизни, мають радше популяризаторський характер, ніж науковий. Проте навіть у цьому форматі вони відіграють важливу роль у формуванні та збереженні пам'яті про З. Коссака, сприяючи поширенню знань про нього серед широкого кола читачів.

Р. Пастух у своїх нарисах підкреслює романтичний образ З. Коссака як революціонера, пластуна та організаційного референта ОУН, акцентуючи на його харизмі, жертвності та ролі в Карпатській Січі, формуючи образ «націоналіста у краватці» – інтелігента, що поєднав ідею та боротьбу [675, с. 42]. П. Сов'як [710] розглядає долю родини Коссаків, зокрема і Зенона, акцентуючи увагу на тяглоті жертвності та участі в УНВР. Автор також висвітлює окремі біографічні аспекти життя З. Коссака зокрема його дрогобицьке походження і умови в його родині [709, с. 3]. М. Шалата розглядає інтелектуальний вимір діяльності З. Коссака, аналізуючи його програмні тексти («44 правила життя українського націоналіста», «Радість творчого життя»), і показує його як

мислителя, який прагнув поєднати духовне вдосконалення з революційною боротьбою [730, с. 6]. Окрему групу серед краєзнавчих і публіцистичних праць становлять дослідження, присвячені історії родини Коссаків та їх соціального й культурного середовища. У цьому контексті важливими є публікації про рід Коссаків, а також матеріали, що висвітлюють біографії окремих членів родини та їх роль у громадському житті Галичини [835; 869]. Варто виділити доробок бориславського краєзнавця Р. Тарнавського, який досліджує родину Коссаків вже понад 30 років, вершиною його пошукової діяльності в цьому напрямі є книга 2021 року «Коссаки» – найповніше і найґрунтовніше на сьогодні видання з вказаної проблематики [719]. Присвячені родині Коссаків й значна частина книги франкознавця Р. Горака про с. Ясеницю-Сільну 2015 року [578], а також спеціальна стаття 2016 року [577], зміст яких подекуди дослівно збігається з текстами Р. Тарнавського, що змушує задуматися над їх справжнім авторством. Особливе місце посідають публікації П. Дужого, у яких автор наголошує на педагогічному таланті З. Коссака, його здатності виховувати молодь і формувати моральні орієнтири для членів ОУН [142, с. 111–114], [589, с. 1–2], [590, с. 1–2]. Відзначимо і нариси про З. Коссака авторства С. Липовецького, які він, кілька разів дещо змінивши текст, під різними заголовками републікував [649, с. 2], [650, с. 5], [651, с. 125–128]. Життєпис З. Коссака змальовано в присвячених видатним постатям Дрогобиччини книгах, упорядкованих Б. Пристаєм [694, с. 138–140], [695, с. 143–145], і навіть у виданні для класних керівників в школах, що містить матеріали призначені для бесід з учнями на теми пам'ятних дат і визначних діячів в історії України [598, с. 141–143]. У 2009 р. працівниками Дрогобицької центральної міської бібліотеки ім. В. Чорновола був складений спеціалізований бібліографічний покажчик матеріалів про Григорія та Зенона Коссаків [753].

Станом на сьогодні в українській історіографії відсутні спеціальні праці, присвячені дослідженню публіцистичної спадщини та ідеологічних поглядів З. Коссака. Більшість його відомих текстів була перевидана в діаспорному збірнику «Коссак, Охримович, Тураш» у 1968 р. [163, с. 91–114]. На батьківщині

чи не єдиним виданням творів З. Коссака є брошура 2007 р. дрогобицького літературознавця і публіциста О. Багана, яка фактично є передруком зі згаданого діаспорного видання з передмовою і коментарями упорядника [562]. Постаті З. Коссака і темі українського націоналізму загалом О. Баган присвятив кілька своїх статей і книг [563–564]. Один із нарисів З. Коссака був поміщений до найновішої антології вибраних текстів ідеологів українського націоналізму [629, с. 124–126].

У сучасній історіографії постать З. Коссака також висвітлюється в електронних публікаціях, частина з яких стосується меморіалізації цієї особи та збереження пам'яті про нього у сучасному суспільстві. Це повідомлення про встановлення пам'ятних знаків, меморіальних дощок, а також відзначення річниць подій, пов'язаних із діяльністю З. Коссака [873–876]. Подібні матеріали відображають сучасне переосмислення історичної спадщини українського визвольного руху та місце З. Коссака у національній історичній пам'яті. Значна частина матеріалів, присвячених УНВР, зокрема історії Легіону УСС, ОУН, Карпатської Січі, а також діяльності українських військових і політичних діячів, пов'язаних із З. Коссаком, опублікована на електронних ресурсах, де відтворюються події часу двох світових воєн та міжвоєнного періоду [834; 854–856; 858; 859; 861; 866; 868; 879].

Важливе місце посідають видання узагальнюючого характеру, які показують тло життя і діяльності З. Коссака. Це праці О. Дарованця про організаційні початки УВО [582], О. Зайцева про саботажну акцію УВО у 1930 р. й ідеологію українського націоналізму [595], [596], [746], А. Кентія про збройний чин українських націоналістів [603], [604], [605], Ю. Киричука про політичний терор і тероризм в Західній Україні [606], В. Косика про операції радянських спецслужб проти ОУН [628], О. Разиграєва про пенітенціарну система на ЗУЗ у складі Польщі [696], О. Рудої про утиски українського шкільництва з боку польської адміністрації [698], А. Руккаса про українців-вояків армії Другої Речі Посполитої [699], [700], польського історика Р. Висоцького про ОУН [745], а також колективна монографія, присвячена темі українсько-польських відносин у

Новітню добу під редакцією М. Литвина [724]. У цих публікаціях простежується ширший історичний контекст, у якому формувалася діяльність українського націоналістичного підпілля. Розкривають регіональні особливості життя на Дрогобиччині часів З. Коссака праці про Першу світову війну і період ЗУНР на Дрогобиччині А. Волдана [570], Б. Лазорака [646], В. Ханаса [727], діяльність товариств Просвіта, «Сокіл» і організації Пласт у Дрогобичі та повіті Т. Бордуляка [566], й А. Сиви [711], [712], дрогобицький аматорський театр П. Сов'яка [708], місцеві промисловість і робітничий рух Р. Масика [654], і М. Савчина [701], освіту і пресу М. Галіва [572–574], і М. Попеля [189], спортивне життя О. Слимаковського [707], і Б. Лазорака [645], діяльність органів влади та управління у міжвоєнному Дрогобичі І. Чави [728], культурно-національне життя і розвиток кооперативів у повіті М. Сеньківа [704–705], етносоціальний склад населення міста у 1930–1960-х рр. Р. Попп [686], а також колективна монографія, присвячена історії Дрогобича під редакцією Л. Тимошенка [667]. Найновішими та найґрунтовнішими на сьогодні є публікації Н. Юрчишина, присвячені генеалогії З. Коссака [735], [736] його діяльності в ОУН на початку 1930-х рр. [734], а також публіцистичній спадщині [737], [738], [739].

Таким чином, історіографія теми кін. ХХ – 1-ої чверті ХХІ ст. формує багатогранний образ З. Коссака: від генеалогічного контексту та біографічної конкретики до інтелектуальної спадщини й героїко-романтичного образу, закладаючи основу для подальших досліджень, які інтегрують його постать у ширший контекст історії українського націоналістичного руху. Водночас наявні на сьогодні публікації з досліджуваної проблематики не дають змогу вповні відтворити біографію З. Коссака, достеменно визначити його роль і місце в середовищі українського націоналістичного підпілля міжвоєнного періоду, з'ясувати умови, в яких відбувалося формування його організаторських здібностей і світоглядних орієнтирів, а відтак і дати належну й виважену оцінку його особистому внеску в УНР.

Джерельну базу дослідження умовно можна класифікувати на: 1) неопубліковані архівні джерела, які, своєю чергою, за проблемно-тематичним спрямуванням поділяємо на: документи генеалогічного змісту, про освіту, документи громадських і молодіжних організацій товариств, військові документи, матеріали судових процесів над З. Коссаком (судові-слідчі справи, документи з особистого фонду адвоката С. Шухевича, протоколи обшуків і спостереження за З. Коссаком, розшукові справи фігурантом, яких є Зенон) і матеріали приватних сімейних архівів; 2) опубліковані збірки джерел; 3) спогади; 4) періодика.

У процесі вивчення біографій і діяльності знакових діячів українського націоналістичного підпілля 1-ої пол. XX ст. першорядне значення мають архівні джерела. У випадку зі З. Коссаком архівні матеріали дають змогу пролити світло на низку досі маловідомих або недостатньо досліджених аспектів його життя і діяльності в ОУН, хоча загальний обсяг таких документів залишається відносно невеликим. Документи генеалогічного характеру, які зберігаються в Центральному державному історичному архіві України у м. Львові (далі ЦДІАЛ), дають можливість реконструювати родовід З. Коссака. Зокрема матеріали австрійських поземельних кадастрів кін. XVIII – 1-ої третини XIX ст. (т.зв. Йосифінська і Францисканська метрики) фіксують перші документальні згадки носіїв прізвища Коссак у Дрогобичі, відображаючи їх земельну власність, соціально-майновий статус і варіативність написання прізвища Коссак в австрійській обліковій практиці [29], [30]. Земельно-податкові документи Крайової земельно-податкової комісії містять відомості про власників земельних ділянок у Дрогобичі, що дає змогу простежити соціально-майновий статус і просторову локалізацію родини Коссаків у міському середовищі XIX – початку XX ст. [33]. Найбільш репрезентативними є метричні книги греко-католицьких і римо-католицьких парафій Дрогобича, його передмість, а також міст Стрия, Самбора, Львова і навколишніх населених пунктів, які охоплюють записи про народження, шлюби та смерті членів роду Коссаків упродовж кін. XVIII – 1-ої пол. XX ст. [34–57, 77–78]. Крім того, матеріали, пов'язані з генеалогією роду Коссаків, є у Державних архівах Івано-Франківської та Тернопільської областей

[14], [25–26], а також, у Державному архіві в м. Перемишль (Республіка Польща), зокрема документи Архіву Перемишльської Греко-католицької єпархії [86], метричні записи греко-католицької парафії у м. Ярославі [89]. Ці документи дають змогу відтворити генеалогію роду, уточнити родинні зв'язки, конфесійну належність, демографічні показники та шляхи міграції окремих гілок сім'ї, створюючи джерельну основу для аналізу соціального походження З. Коссака та середовища його формування.

Важливе місце у джерельній базі дослідження посідають документи про освіту. Матеріали фонду Кураторії Львівського шкільного округу, які зберігаються в ЦДІАЛ, містять документи (атестати зрілості та списки учнів гімназій), що дають можливість реконструювати освітній шлях З. Коссака у 1919–1926 рр., зокрема його навчання як «приватиста» в Перемишльській державній гімназії з українською мовою навчання та подальше продовження освіти в утраквістичних класах державної гімназії у Стрию та в Українській приватній гімназії ім. І. Франка у Дрогобичі [31], [32]. Матеріали про навчання З. Коссака та представників його роду у Перемишлі зберігаються у місцевому архіві. Це документи Ліцею ім. Юліуша Словацького [87], I-ї Державної жіночої учительської семінарії [88], IV-го Державного ліцею і гімназії з руською мовою навчання [90]. Унікальним джерелом про вищу освіту З. Коссака є реєстраційна картка студента для користування деканатом Юридичного факультету Львівського університету ім. Яна Казимира, яка зберігається у Державному архіві Львівської області (далі ДАЛО) [22, Арк. 323–323 зв.]. Усі ці джерела містять персональні дані, відомості про місце народження, віросповідання, рідну мову, форму навчання та рівень успішності з окремих дисциплін, що дає змогу простежити процес інтелектуального становлення З. Коссака.

Матеріали громадських і молодіжних організацій, які зберігаються в ЦДІАЛ, значно розширюють уявлення про формування світогляду та організаційні здібності З. Коссака на ниві українського громадського, культурного і спортивного життя на Дрогобиччині у міжвоєнний період. Особливе значення для реконструкції ранньої діяльності З. Коссака мають

документи Верховної Пластової команди, що містять анкетні листи, звіти та листування пластових куренів у Дрогобичі [70–76]. Ці матеріали дають змогу простежити участь З. Коссака у пластовому русі (зокрема у лавах 6-го куреня ім. Д. Вітовського УУСП), його організаційні функції, формування лідерських якостей і ранню діяльність. Документи Українського спортивного товариства «Сокіл-Батько» висвітлюють діяльність дрогобицького осередку та участь місцевої молоді, зокрема й З. Коссака, у тіловиховному русі [59]. Матеріали про діяльність в Дрогобичі та повіті товариства «Просвіта» відображають культурно-освітню й організаційну активність української національної громади на Дрогобиччині та місце З. Коссака у цих процесах [60–64]. Джерела військового характеру, зокрема картки обліку військовослужбовців австро-угорської армії і матеріали Легіону УСС, які зберігаються в ЦДІАЛ, а також документи УГА у Центральному державному архіві вищих органів влади та управління відображають ширший мілітарний контекст українського національного руху та дають змогу простежити військове середовище, з яким була пов'язана родина і найближче оточення З. Коссака [27–28, 65–67, 79–81].

Окрему групу архівної документації становлять судово-слідчі та репресивні документи, які висвітлюють діяльність членів ОУН, механізми переслідування українського націоналістичного підпілля польською владою та загальний репресивний контекст, у якому діяли З. Коссак і його соратники. У фондах Прокуратури апеляційного суду м. Львова та особовому фонді адвоката С. Шухевича зберігаються матеріали кримінальної справи З. Коссака, що дають можливість відтворити його роль в організації та проведенні атентатів й експропріаційних акцій українського підпілля наприк. 1920-х – на поч. 1930-х рр. [58], [68–69]. Подібні документи, але в значно більшому обсязі, зберігаються у ДАЛО [15–21] та Державному архіві Івано-Франківської області (далі ДАІФО) [11–13]. Аркуші останнього відображають діяльність українського націоналістичного руху та реакцію польських органів у міжвоєнний період: фотоальбом членів «Української національної армії» [11], переписка слідчих органів щодо вбивства депутата Т. Голувка [12], [17, арк. 77, 78], а також

розслідування нападу на пошту у Городку [13]. В Архіві актів нових у Варшаві зберігаються поліцейсько-розшукові матеріали, що стосуються З. Коссака: документи Головного управління державної поліції у Варшаві [83–85] і Львівського воєводського управління поліції [82]. Ці документи фіксують З. Коссака у контексті слідчих справ польської поліції, його участь у бойових акціях та організаційній діяльності ОУН, дають змогу простежити ставлення польських правоохоронних органів до його діяльності, що робить їх важливим джерелом для реконструкції його біографії та розуміння механізмів польської репресивної політики щодо українського націоналістичного підпілля. Поодинокі згадки про З. Коссака є у документах Галузевого державному архіві СБУ [10], а також Архіві ОУН в Українській Інформаційній службі (Лондон), зокрема фонд 33 Українського відеоархівного товариства в Брадфорді містить інтерв'ю з П. Дужим (дата запису 09.03.1991), де згадується про роботу з ідеологічного вишколу співв'язнів, яку проводив З. Коссак у львівській тюрмі «Бригідки» [2]. Крім того, унікальним і надзвичайно цінним джерелом про ідеологічні переконання і світогляд З. Коссака є рукопис його статті про український націоналізм, який зберігається у цьому архіві під заголовком «Грипси» – таємні листи Зенона Коссака з Львівської тюрми «Бригідки» і дає змогу зрозуміти Зенонову концепцію українського націоналізму [1].

Отже, сукупність збережених у вітчизняних та іноземних архівних установах документів дає змогу відносно повно охарактеризувати такі ключові аспекти біографії З. Коссака, як родинне походження, освітній шлях, перебування під поліційним наглядом, арешти та судові процеси над ним, а подальше опрацювання українських і закордонних архівів відкриває перспективи виявлення нових документальних свідчень про З. Коссака.

До неопублікованих джерел, що доповнюють реконструкцію біографії та діяльності З. Коссака, належать матеріали приватних сімейних архівів. У Сімейному архіві Юрія Кульчицького (м. Дрогобич) збереглися листи Олени Коссак (Гевко) до Катерини Кульчицької від 19 червня 1990 р. [91] та від 4 листопада 1990 р. [92], які містять особисті свідчення та відображають родинний

контекст пам'яті про З. Коссака. Важливим доповненням є також машинописні матеріали з Сімейного архіву Григорія Сивохіпа (м. Дрогобич), зокрема спогади його батька Івана Сивохіпа, у яких той описує зустріч із З. Коссаком навесні 1932 р., під час якої останній висловив критичне ставлення до терористичних методів боротьби, заявивши, що «терором не можна визволитися з-під польської окупації» [93, с. 10–11]. Отже, неопубліковані документи й спогади не лише доповнюють біографічні дані про З. Коссака, але й відображають різні інтерпретації його діяльності в середовищі української діаспори та сучасників.

Важливим джерельним масивом для дослідження є опубліковані збірки документів, що відображають як діяльність ОУН, так і ширший суспільно-політичний контекст. Дослідження документальних матеріалів засвідчує, що діяльність З. Коссака відбувалася у складному організаційному та ідеологічному контекстах українського націоналістичного руху. Його участь у діяльності ОУН на ЗУЗ відображена у таких документах, як «Код для листування з Провідником ОУН на ЗУЗ» [94] та «Реферат «ОУН на ЗУЗ (1928–1932)»» [104], де зафіксовано конспіративні методи роботи, а також звітах керівників ОУН на ЗУЗ [97], [99]. Водночас постать З. Коссака в суспільній пам'яті та пропаганді визвольного руху асоціювалася з героїзмом і відданістю боротьбі за незалежність, про що свідчать стаття «Впали на полі слави» [96] та матеріали про Карпатську Україну [103].

Важливий пласт джерел становлять спогади сучасників З. Коссака. У них постать З. Коссака описується у різних ракурсах і ролях його родичами, друзями, знайомими й близькими (як брата, товариша, революціонера, воїна), що дає змогу реконструювати його життєвий шлях, діяльність у лавах ОУН та сприйняття його постаті у колективній пам'яті. Попри певну суб'єктивність цих повідомлень, все ж вони містять цінний фактологічний матеріал і сприяють глибшому розумінню З. Коссака як особистості.

Цінними є видання мемуарного характеру, з яких довідуємося про окремі маловідомі епізоди підпільної діяльності З. Коссака, передусім на його рідній Дрогобиччині. Це, зокрема, спогади О. Бойдуника [113], О. Бунія [114]. У

спогадах М. Бажанського [108], [109] З. Коссака постає як один із провідних діячів Карпатської України разом із Михайлом Колодзінським. Автор наголошує на їх жертвності та ролі у боротьбі за незалежність, підкреслюючи, що смерть З. Коссака стала символом відданості визвольній справі. Особисті свідчення залишили В. Вересняк [115] та М. Гікавий [120], які знали З. Коссака особисто. Вони характеризують його як людину чесну, ідейну, з великим впливом на молодь. Ці спогади підкреслюють його моральний авторитет і харизматичність. Важливими є також численні свідчення А. Гладиловича [124–125], який описує участь З. Коссака у дрогобицькому «Пласті» та студентських організаціях. Тут З. Коссака постає як вихователь і лідер, який формував кадри для майбутньої діяльності ОУН, що свідчить про його значення як провідника, чия смерть залишила вакуум у керівництві. Р. Драган [137] характеризує його як харизматичного керівника молодіжних гуртків, який умів згуртовувати людей навколо ідеї. У працях А. Довгопільського, який писав під псевдонімом А. Дад [130–131], та А. Луціва, який публікувався під ім'ям Антін Драган [134–135], З. Коссака згадується у контексті боротьби за Карпатську Україну і протистоянні польській репресивній системі. Автори підкреслюють його жертвність та участь у формуванні підпільних структур, а також додають колоритні деталі про його характер. І. Михальцевич описує спільну службу із З. Коссаком у Війську Польському [180]. Особливе значення мають родинні свідчення. Молодші сестра і брат З. Коссака Олена та Богдан [160] у розповіді про брата подають особисті деталі його життя, характеру та діяльності. А дядько Іван Коссака [161–162] у спогадах про І. Франка та власній автобіографії відтворює культурне середовище родини, що впливало на формування Зенона.

Отже, корпус спогадів – від родинних розповідей до мемуарів соратників З. Коссака – формує багатогранний образ діяча. Він постає як вихованець дрогобицького середовища, організатор молодіжних структур, ідеолог ОУН, учасник боротьби за незалежність Карпатської України та символ жертвності. У пам'яті української діаспори образ З. Коссака закріпився як моральний авторитет і приклад для молоді, а його постать залишилася у колективній свідомості

учасників УНВР як одна з ключових фігур, яка поєднувала ідейність, організаторський талант і готовність до самопожертви.

Надважливе місце в джерельній базі дослідження посідає періодика, яка дає змогу, охарактеризувати та оцінити суспільну та політичну діяльність З. Коссака. Періодичні видання свідчать про активну громадську, політичну та організаційну діяльність З. Коссака протягом 1920–1930-х рр. А такі газетні публікації про арешти та судові процеси над ним, як «Арештування З. Коссака» (Голос, 26.09.1937) [226], «Зенон Коссак вийшов на волю» (Наш прапор, 06.12.1937) [331], «Будуть ще раз судити Зенона Коссака» (Нове село, 26.11.1933) [231], а також численні газетні матеріали, у яких висвітлювалися судові процеси, пов'язані з нападом на пошту в Городку («Відгомін Городка перед судом» (Діло, 08–26.06.1933) [252–265], «Городецький напад втретє перед судом» (Діло, 31.01–02.02.1934) [284–286], «Доразовий суд над учасниками нападу на пошту в Городку» (Діло, 19–21.12.1932) [296–297]), відображають складний характер політичної боротьби та переслідувань, а також стійкість З. Коссака як одного з провідних членів націоналістичного руху. Одночасно З. Коссак проявляв активність у культурно-освітній сфері та роботі з молоддю. Його статті та замітки в часописах «Студентський Шлях», «Дорога», «Гомін Басейну», Літературно-науковому вістнику, а також їхні републікації вже після загибелі автора в підпільному «Юнаку» і діаспорному «На варті» [325, 352–359], свідчать про прагнення формувати національну свідомість, виховувати патріотизм й організаторські здібності серед української молоді, відображають його ідеологічні настанови та практичні поради щодо формування вольового і національно свідомого покоління. Крім того, численні публікації висвітлюють контекст різнопланової діяльності З. Коссака у студентських і молодіжних організаціях [302–304], [311], [446], [522]. Таким чином, завдяки широкому охопленню періодичних видань можна простежити багатогранну діяльність З. Коссака і його життєві перипетії.

Отже, комплекс архівних матеріалів, які зберігаються в українських та закордонних архівних установах, дає змогу відносно повно реконструювати

родовід, життєвий шлях і діяльність З. Коссака, поєднуючи дані соціально-економічного, демографічного, освітнього, громадського та політико-репресивного характеру. Подальше поглиблене опрацювання архівних матеріалів і зіставлення їх із даними мемуаристики, тогочасної періодики та фахової наукової літератури про З. Коссака відкриває нові перспективи як у дослідженні цієї постаті, так і вивченні діяльності ОУН на початковому етапі її існування.

1.2 Теоретико-методологічні основи дослідження

Міждисциплінарний характер дослідження діяльності З. Коссака зумовлює необхідність інтеграції підходів історії, політичної науки, соціології, біографістики та культурології. Такий підхід дає змогу комплексно осмислити роль і місце особистості в історії. Історичний аналіз дозволяє відтворити суспільно-політичні умови Галичини у складі Другої Речі Посполитої, соціально-історичний – визначити роль З. Коссака в середовищі студентської та молодіжної еліти, а біографічний – простежити його життєвий шлях та форми суспільно-політичної діяльності.

Теоретико-методологічне підґрунтя дисертаційного дослідження зумовлене специфікою обраної теми, характером джерельної бази та поставленими науковими завданнями. Дослідження діяльності З. Коссака (1907–1939) у контексті УНВР 1920–1930-х рр. потребує поєднання загальнонаукових, міждисциплінарних і спеціально-історичних підходів, що дає змогу комплексно осмислити як індивідуальний життєвий шлях досліджуваної постаті, так і її місце в ширших суспільно-політичних і культурних процесах міжвоєнної доби.

Ключове значення у роботі має *біографічний підхід*, який дає змогу реконструювати життєвий шлях З. Коссака, простежити етапи формування його світогляду, громадянської позиції та суспільної діяльності. У межах цього підходу біографія розглядається не як механічна сукупність фактів, а як

динамічний процес взаємодії особистості з історичними обставинами, соціальним середовищем і політичними викликами того часу. Своєю чергою, це дає можливість виявити та проаналізувати причинно-наслідкові зв'язки між особистим досвідом З. Коссака, його участю в молодіжних, культурно-освітніх і націоналістичних організаціях та подальшою націоналістичною діяльністю.

Водночас дослідження спирається на *просопографічний підхід*, який передбачає аналіз життя З. Коссака як представника певного покоління молоді Галицького краю. Застосування цього підходу дало змогу зіставити його життєвий шлях і форми діяльності з практиками інших діячів пластового, студентського та націоналістичного середовищ того часу (С. Бандери, Д. Грицяя, Р. Шухевича та ін.), визначити спільні риси соціального походження, організаційного досвіду та ідейних орієнтацій.

Важливе місце у методології посідає *структурно-функціональний підхід*, який використовується для аналізу діяльності організацій, у яких брав участь З. Коссак («Пласт», «Сокіл», «Просвіта», ОВКУГ, СУНМ, СУСОП, ОУН) [566; 568]. У межах цього підходу досліджуються не лише внутрішня структура зазначених організацій, їхні функції та методи діяльності, а й безпосередня роль З. Коссака в їхній роботі, окреслюються його функціональні обов'язки та з'ясовується, яким чином це загалом впливало на УНВР.

Дисертаційне дослідження має виразно *міждисциплінарний характер*, що зумовлює залучення підходів історії, політичної науки, соціології, біографістики та культурології. Такий підхід дає змогу комплексно осмислити не лише конкретні факти з життя та діяльності З. Коссака, але й значно ширші процеси політичної мобілізації української молоді, формування ідеології українського націоналізму та трансформації громадських і молодіжних рухів у міжвоєнній Польщі.

Методологічно значущим є *політико-історичний підхід*, який забезпечує аналіз діяльності З. Коссака у контексті політичних умов Другої Речі Посполитої, державної політики щодо українського населення та розвитку УНВР [865]. У межах цього підходу розглядаються взаємини українських організацій з

польською владою, вплив репресивних заходів на форми громадської та підпільної діяльності, а також еволюція політичних стратегій українського націоналістичного середовища.

Доповнює його *культурно-історичний підхід*, що дозволяє розглядати діяльність З. Коссака крізь призму культурних практик і традицій галицького суспільства. Застосування цього підходу дає змогу проаналізувати роль культурно-освітніх заходів, акцій у формуванні національної свідомості молоді, а також визначити місце З. Коссака у процесах культурного спротиву та збереження української ідентичності, зокрема на його рідній Дрогобиччині.

У роботі поєднуються макро- та мікроісторичний підходи, що забезпечує багаторівневий аналіз діяльності З. Коссака. З одного боку, макроісторичний рівень дозволяє розглянути його участь у межах загальнонаціональних процесів УНР 1920–1930-х рр., простежити вплив політичних трансформацій, репресивної політики Польщі та еволюції ідей українського націоналізму на форми громадської й підпільної діяльності. Важливим аспектом цього підходу є оцінка ролі широких історичних подій – Першої світової війни, проголошення ЗУНР, Польсько-української війни та міжвоєнної колонізаційної політики – у формуванні колективної пам'яті м. Дрогобича, яка вплинула на політичну соціалізацію молодого покоління та підштовхнула його до активної боротьби за національні права.

З іншого боку, *мікроісторичний аналіз* дає змогу детально дослідити локальні практики, повсякденні форми активності та організаційну роботу на рівні окремих осередків, гуртків і громад Дрогобича. Особлива увага приділяється освітньому середовищу, яке формувало політичну та громадську позицію З. Коссака: гімназії Перемишля, Стрия та, особливо, Дрогобицька українська приватна гімназія ім. І. Франка виступали не лише як освітні інституції, а й як осередки національного виховання [146, с. 75–78]. Тут З. Коссак здобував знання, формував організаторські навички та відчуття колективної відповідальності, активно залучався до культурного життя, проявляв громадянську непокору, що свідчить про ранню інтеграцію в середовище

національно зорієнтованої молоді та поступову радикалізацію його поглядів. Мікроісторичний рівень також охоплює діяльність Студентської секції у Дрогобичі, якою керував З. Коссака, та його членство у «Пласті» [399, с. 9–10].

Таким чином, поєднання макро- та мікроісторичного підходів дає змогу всебічно оцінити діяльність З. Коссака, від загальнонаціональних процесів і політичних трансформацій до локального досвіду Дрогобича, участі у студентських і молодіжних організаціях, культурно-освітніх практиках і підпільній роботі, що сприяє формуванню повного та багатовимірного уявлення про його роль в УНВР міжвоєнного періоду.

Важливе методологічне значення має *аксіологічний підхід*, спрямований на виявлення системи цінностей, що визначала світоглядні орієнтири, ідеологічні переконання та поведінкові моделі З. Коссака. У межах цього підходу діяльність досліджуваної постаті розглядається крізь призму національних, громадянських і морально-етичних цінностей, характерних для українського націоналістичного середовища міжвоєнного періоду. Особлива увага приділяється таким домінантам, як ідея служіння українській нації, пріоритет колективних інтересів над особистими, дисципліна, відповідальність, готовність до самопожертви та активної участі в боротьбі за національне визволення. Це дозволяє не лише глибше зрозуміти мотивацію дій З. Коссака, але й осмислити його діяльність як частину ширшої ціннісної системи УНВР.

Соціокультурний підхід забезпечує аналіз діяльності З. Коссака як результату складної взаємодії особистості з соціальним, культурним і політичним середовищем, у межах якого відбувалося формування української національної ідентичності. Застосування цього підходу дає змогу розкрити роль родинного виховання, освітніх інституцій, молодіжних і громадських організацій у процесі соціалізації та політичного виховання української молоді. Особливу увагу приділено діяльності таких організацій як просторам формування колективних уявлень, символічних практик і моделей поведінки, що сприяли становленню активних учасників УНВР. У цьому контексті діяльність З. Коссака постає як

складова цілісного соціокультурного процесу мобілізації українського суспільства міжвоєнної доби.

Узагальнюючим у методології дослідження є *системний підхід*, який забезпечує цілісний і структурований розгляд діяльності З. Коссака як елементу складної багаторівневої системи УНВР міжвоєнного періоду. Застосування цього підходу дозволяє простежити взаємозв'язки між різними формами його діяльності – культурно-освітньою, організаційною, виховною та підпільною – а також між відповідними інституційними структурами та ідеологічними настановами. Системний аналіз дає змогу визначити місце З. Коссака у загальній логіці розвитку націоналістичного руху, виявити його функціональну роль у процесах формування кадрів, поширення націоналістичних ідей і забезпечення тяглості визвольної боротьби у 1920–1930-х рр.

Таким чином, сукупність зазначених підходів формує цілісну теоретико-методологічну основу дисертаційного дослідження, забезпечуючи комплексний, системний і науково обґрунтований аналіз діяльності З. Коссака (1907–1939) у контексті УНВР 1920–1930-х рр.

До теоретико-методологічної основи дисертаційного дослідження відносимо також сукупність загальнонаукових, міждисциплінарних принципів та методів, що дозволяють комплексно проаналізувати діяльність З. Коссака (1907–1939) у контексті УНВР 1920–1930-х рр. Методологія дослідження ґрунтується на сучасних здобутках української та зарубіжної історіографії з урахуванням напрацювань у галузі політичної історії, історії громадських і молодіжних рухів, історичної біографістики та історії повсякдення.

Принцип історизму визначає необхідність розглядати життєвий шлях, діяльність та ідеологічне становлення З. Коссака в контексті конкретних соціально-політичних умов міжвоєнної Польщі, враховуючи складну динаміку функціонування українського національного руху, політичні та репресивні практики державної влади щодо українського населення, а також еволюцію ідей українського націоналізму у 1920–1930-х рр. Завдяки цьому принципу дослідження спрямоване на відтворення не лише зовнішніх подій і структурних

змін, а й того, як вони впливали на формування громадянської позиції, світогляду та організаторських навичок З. Коссака. Принцип історизму забезпечує розгляд досліджуваної постаті в часових та просторових рамках, що дозволяє простежити закономірності та послідовність розвитку його ідеологічних переконань, культурно-освітньої активності й підпільної діяльності, а також взаємодії з іншими учасниками УНР.

Принцип наукової об'єктивності передбачає критичну оцінку джерельної бази дослідження, що включає архівні документи, матеріали українського підпілля, періодику, спогади сучасників та офіційні звіти польських адміністративних і правоохоронних органів. Використання цього принципу дозволяє уникнути однобічних або спрощених трактувань, забезпечує порівняльний аналіз суперечливих джерел та створює науково збалансовану картину діяльності З. Коссака. Завдяки цьому принципу стає можливим виявлення реальних мотивів і цілей його діяльності, оцінка ступеня впливу структурних чинників на його рішення, а також відтворення динаміки взаємодії з громадськими та молодіжними організаціями, освітніми інституціями та культурно-просвітницькими осередками.

Принцип всебічності і плюралізму забезпечує багатовимірний аналіз досліджуваного явища, передбачає врахування різних точок зору, дискурсивних позицій, соціальних груп та культурних контекстів, які впливали на формування національно свідомої молоді. Цей принцип дає змогу простежити взаємодію З. Коссака з різними середовищами – «Пластом», студентськими, культурно-освітніми та спортивними організаціями, а також оцінити вплив його діяльності на такі локальні громади, як Дрогобич, і на загальнонаціональні процеси. Плюралізм методологічно орієнтує на включення до аналізу суперечливих даних та різних перспектив, що сприяє формуванню більш повного і багатогранного наукового бачення, уникаючи однобокості та спрощення історичних подій.

Принцип антропологізації історії орієнтує на врахування людського фактору, особистісних мотивів, моральних і психологічних установок досліджуваної особистості, її емоційних, духовних й інтелектуальних

переживань. Завдяки цьому принципу дослідження спрямоване на відтворення внутрішньої логіки дій З. Коссака, розуміння його поведінкових моделей, прийняття рішень у різних соціальних ситуаціях, а також взаємодії з колегами, наставниками і молодшими учасниками націоналістичного руху. Принцип антропологізації історії дає змогу поєднати аналіз структурних чинників із внутрішніми мотиваціями, що робить можливим комплексне осмислення його діяльності як результату взаємодії особистості та середовища.

Принцип детермінізму забезпечує виявлення причинно-наслідкових зв'язків між політикою польської влади, діяльністю українських громадських і студентських організацій, локальними подіями та особистими рішеннями З. Коссака. Завдяки цьому принципу дослідження спрямоване на простеження логіки розвитку подій та формування активного діяча УНВР, а також на визначення ролі З. Коссака у забезпеченні взаємозв'язку між локальними практиками (організаційною роботою, культурно-просвітницькими заходами) та загальнонаціональними процесами, що відбувалися в 1920–1930-х рр.

Застосування зазначених принципів у комплексі забезпечує цілісний, багатовимірний і науково обґрунтований аналіз діяльності З. Коссака. Вони дозволяють поєднати макро- і мікроісторичний підходи, оцінити соціокультурне та політичне середовище Дрогобича, його освітні і громадські інституції, локальні практики студентських і молодіжних організацій, а також простежити взаємозв'язок особистісного досвіду, ціннісних орієнтацій та участі у формуванні кадрів УНВР. У підсумку, дотримання цих принципів забезпечує цілісне й глибоке розуміння З. Коссака як активного, ідеологічно сформованого та організаторськи здібного діяча УНВР міжвоєнного періоду.

Методологічний інструментарій, який застосовується у дисертаційному дослідженні, відзначається різноплановістю та гнучкістю, адже дозволяє поєднувати різні рівні наукового аналізу. У науковій традиції прийнято систематизувати ці методи за трьома основними групами: загальнонаукові методи – універсальні прийоми пізнання, що формують логіку дослідження та забезпечують його теоретичну цілісність; спеціально-історичні методи –

інструменти, спрямовані на реконструкцію конкретних історичних процесів і явищ, які дають змогу відтворити життєвий шлях та діяльність досліджуваної постаті у контексті епохи; міждисциплінарні методи – підходи, що інтегрують здобутки суміжних наук (політології, соціології, культурології), відкриваючи можливість для багатовимірного аналізу та уникнення вузької інтерпретації.

У дисертаційному дослідженні застосовано широкий спектр загальнонаукових методів, що забезпечують системність, логічну послідовність і обґрунтованість наукових висновків. До них належать класифікація, індукція, дедукція, аналіз, узагальнення, порівняння.

Метод *класифікації* дав змогу визначити генеалогічні та соціальні категорії, що окреслювали статус роду Коссаків у Дрогобичі та Галичині загалом кін. XIX – поч. XX ст. На основі метричних, кадастрових і податкових матеріалів встановлено, що родина належала до міщанських родів із значними земельними володіннями, професійною різноманітністю та активною участю в громадському житті. Класифікація джерел та фактів дозволила також систематизувати освітні та виховні чинники, які впливали на формування особистості З. Коссака. Було виділено окремі категорії: навчальні заклади (Дрогобицька українська приватна гімназія ім. І. Франка, гімназії Перемишля та Стрия), громадські та культурні організації («Пласт», «Сокіл», «Просвіта»), локальні події та політичні потрясіння (Перша світова війна, ЗУНР, Польсько-українська війна, полонізаційна політика). Такий системний підхід дозволив простежити послідовність соціалізації З. Коссака, інтеграцію його у національно свідоме середовище, а також поступову радикалізацію та готовність до активної боротьби за національні права.

Метод *індукції* використовувався для виявлення загальних закономірностей формування громадянської позиції, організаторських навичок та ідеологічної зрілості З. Коссака на основі окремих конкретних фактів його участі у таких студентських організаціях, як ОВКУГ, СУНМ і СУСОП, та культурно-освітній діяльності у «Пласті», «Соколі» й «Просвіті». Завдяки індуктивному підходу вдалося простежити закономірний перехід від локальних

проявів активності у Дрогобичі до більш комплексної участі в УНВР, а також встановити взаємозв'язок між особистими рисами, навчанням і соціальним середовищем. Індукція дозволила зробити висновок, що рання соціалізація, участь у культурно-освітніх гуртках та підпільних студентських об'єднаннях системно підготувала З. Коссака до подальшої організаційної та політичної діяльності.

Метод дедукції застосовано для логічного виведення узагальнень про характер і результативність діяльності З. Коссака на основі раніше встановлених загальних закономірностей національно-патріотичного виховання та організації молодіжних осередків. На підставі загальних принципів функціонування націоналістичних студентських організацій та «Пласту», а також ролі культурно-освітніх товариств у формуванні громадянської свідомості, дедукція дозволила аргументовано показати, що керівництво З. Коссаком Студентською секцією у Дрогобичі та активна участь у «Соколі» й «Просвіті» не були випадковими, а закономірним продовженням його системного виховання та формування ідеологічної зрілості [711, с. 367].

Метод аналізу дав змогу детально розчленувати складні явища на окремі компоненти, що характеризують світогляд З. Коссака: вплив родинного середовища, гімназійної та студентської соціалізації, участь у молодіжних організаціях («Пласт», студентські секції, СУНМ), політико-ідеологічні дискусії та публіцистичну діяльність. Завдяки аналізу вдалося окремо оцінити внесок кожного чинника у формування патріотичної свідомості, організаторських здібностей і готовності до активної участі у визвольному русі. Зокрема, метод аналізу допоміг встановити роль Дрогобича як родинного міста, гімназій, університетського середовища та підпільних організацій у ранньому політичному й ідеологічному дозріванні З. Коссака, а також простежити еволюцію його поглядів.

Метод узагальнення використано для поєднання різних аспектів діяльності З. Коссака у цілісну картину його ідеологічного становлення. Узагальнення дозволило систематизувати інформацію про ранню публіцистику, «тюремні»

праці, вплив Д. Донцова та А. Шопенгауера, активність у підпільних структурах та участь у дискусіях із представниками інших ідеологічних течій. Завдяки цьому методу стало можливим визначити ключові риси світогляду З. Коссака: правий радикалізм, інтегральний націоналізм, ідеалістичний світогляд у поєднанні з практицизмом, культ героїзму та активної боротьби, а також сформувавши оцінку його ролі у розвитку ідеології ОУН 1930-х рр.

Метод порівняння дозволив зіставити ранню й пізню публіцистичну діяльність З. Коссака, визначити еволюцію його ідеологічних позицій і впливу на молодіжне середовище. Порівняння текстів, написаних до та після ув'язнення, продемонструвало поступовий перехід від більш радикальних і прагматичних поглядів до ідеалістично забарвлених ідейних концепцій, які лягли в основу «44 правил життя українського націоналіста» [5; 7; 222]. Крім того, порівняльний аналіз дав змогу зіставити світоглядні орієнтири З. Коссака з ідеологічними позиціями інших діячів ОУН та радикально-націоналістичних мислителів того часу, що забезпечило об'єктивну оцінку його внеску у формування ідеології українського націоналізму в міжвоєнну добу.

Застосування цих методів – аналізу, узагальнення та порівняння – дозволило комплексно реконструювати світогляд, публіцистичну й ідеологічно-вишкільну діяльність З. Коссака, виявити ключові цінності, мотивації та ідейні пріоритети, а також простежити їхній вплив на підготовку й формування членів націоналістичного підпілля та розвиток УНВР 1930-х рр.

У процесі дослідження застосовано комплекс спеціально-історичних методів.

Історико-генетичний метод дозволив простежити походження, соціальне та культурне коріння З. Коссака, зокрема на основі метричних, кадастрових, податкових, архівних та генеалогічних джерел. Завдяки цьому методу встановлено історичну траєкторію роду Коссаків, його інтегрованість у русинсько-українське міщанське, ремісниче та інтелігентське середовище Галичини кін. XIX – поч. XX ст., а також спадкоємність моральних, освітніх та ціннісних орієнтирів. Використання цього методу дало можливість

ідентифікувати вплив родинного середовища, досвід близьких родичів (бійців Легіону УСС, УГА, педагогів та громадських активістів) і соціально-культурного контексту Дрогобича на особистісний розвиток З. Коссака, підкресливши роль спадкоємності ціннісних орієнтирів у процесі становлення майбутнього діяча УНР.

Історико-системний метод застосовано для реконструкції життєвого шляху З. Коссака в органічному зв'язку з локальним, регіональним і загальнонаціональним контекстом. Він дозволив побачити взаємозв'язок родинних традицій, гімназійної та університетської освіти, участі у молодіжних організаціях, «Пласті», «Соколі», «Просвіті», а також членства в УВО, ОУН і Карпатській Січі як цілісну систему чинників, що формували особистість і громадську активність [109]. Завдяки цьому методу досліджено закономірності взаємодії особистісних якостей З. Коссака з соціальними, культурними та політичними структурами, що дає змогу оцінювати його дії не як ізольовані випадки, а як результат цілісної системи обставин та виборів. Метод забезпечив науково обґрунтоване поєднання біографічного, мікроісторичного та соціально-історичного аналізу, що сприяло глибокому розумінню механізмів політичної та ідеологічної соціалізації З. Коссака.

Проблемно-хронологічний метод дав змогу забезпечити послідовний аналіз ключових подій життя З. Коссака – від дитинства та студентських років до участі у підпільних структурах і Карпатській Січі. Використання цього методу дозволило простежити етапність формування його громадянської позиції, організаторських здібностей та ідеологічної зрілості. Метод також дав змогу оцінити вплив таких травматичних історичних подій, як Перша світова війна, польсько-українське протистояння, репресивна політика польської держави та міжвоєнна колонізаційна практика, на моральні та психологічні установки З. Коссака, а також на його стратегічне бачення участі в УНР.

Історико-порівняльний метод застосовано для зіставлення ранніх і пізніх публіцистичних й ідеологічних текстів З. Коссака, що дозволило оцінити динаміку його поглядів, зіставити їх із позиціями інших діячів ОУН та членів

українського націоналістичного руху і простежити ідеологічну еволюцію. Цей метод також дав змогу порівняти організаційні підходи З. Коссака під час студентської діяльності та участі в УВО й Карпатській Січі, визначити ефективність його лідерських стратегій і розкрити особливості взаємодії з молоддю та підпільними структурами.

Історико-типологічний метод дозволив виділити типові характеристики лідерів українського націоналістичного руху та визначити місце З. Коссака серед них. Метод дав змогу систематизувати його особистісні й організаційні якості – дисциплінованість, стратегічне мислення, готовність до ризику, організаторські здібності, педагогічні навички та здатність до політичної мобілізації – у контексті типових рис провідних діячів ОУН.

Контекстуально-інтерпретаційний метод забезпечив врахування політичного, соціального та культурного середовищ для інтерпретації мотивів і дій З. Коссака, його підходів до підпільної роботи, організації бойових акцій, культурно-просвітницьких заходів і взаємодії з іншими діячами УНВР. Метод дозволив поєднати аналіз конкретних фактів із ширшими тенденціями українського національного руху 1920–1930-х рр., визначити їхню значущість для формування ідеології та стратегії дій З. Коссака.

Логіко-семантичний та лексико-семантичний методи використано для системного дослідження текстів З. Коссака – публіцистичних статей, «тюремних» праць і співавторських ідеологічних розробок («44 правила життя українського націоналіста»). Вони дозволили реконструювати ключові концепти його світогляду, визначити центральні цінності та ідеологічні орієнтири, простежити зміни у стилі, риториці та аргументації від ранніх до пізніх текстів, а також визначити роль його публіцистики в ідеологічній підготовці членів націоналістичного підпілля та західноукраїнської молоді загалом.

Застосування цих методів у комплексі забезпечило багатовимірне, науково обґрунтоване відтворення життєвого шляху З. Коссака, формування його громадянської та політичної позиції, організаторських і лідерських здібностей, а також еволюції ідеологічних поглядів. Це дозволило поєднати макроісторичний

аналіз суспільних процесів із мікроісторичним вивченням особистості, оцінити взаємозв'язок родинного, соціокультурного та політичного середовищ з формуванням постаті активного діяча УНВР 1920–1930-х рр.

Міждисциплінарні методи дають змогу багатовимірно досліджувати життєвий шлях З. Коссака. *Соціологічний метод* показує вплив родини, громадського середовища на його цінності й лідерство. *Політологічний* – аналізує участь у молодіжних, націоналістичних та підпільних структурах (УВО, ОУН, Карпатська Січ) та його роль у стратегії визвольної боротьби. *Культурологічний* – висвітлює культурне середовище та громадські організації, у яких діяв З. Коссак, а також його публіцистику як виразників націоналістичних ідей.

Таким чином, використана теоретико-методологічна база забезпечує комплексний, системний і науково обґрунтований аналіз постаті З. Коссака та його діяльності у 1920–1930-х рр., дозволяючи розкрити як індивідуальний внесок досліджуваного діяча, так і його місце в ширшому контексті УНВР міжвоєнної доби. У результаті сформована теоретична база, а також застосовані наукові підходи, принципи й методи дослідження забезпечили реалізацію визначеної мети та, відповідно, сприяли виконанню поставлених завдань.

Висновки до першого розділу

У першому розділі дослідження окреслено стан наукової розробленості проблеми, джерельну базу та методологію дослідження діяльності З. Коссака (1907–1939) в УНВР 1920–1930-х рр.

Історіографія теми представлена двома основними напрямками – діаспорним та сучасним українським, у якому виокремлюються наукові публікації і краєзнавчі праці. Діаспорні публікації 1950–1990-х рр., (П. Мірчук, З. Книш, В. Тустанівський, М. Курчак, Д. Чайковський) містять важливі факти про участь З. Коссака в УНВР. Сучасна українська історіографія охоплює наукові

статті В. Мороза, М. Посівнича, О. Стасюк, В. Ожубка, які пропонують узагальнений опис діяльності З. Коссака, а дослідження М. Вегеша, О. Пагірі, В. Пировича та Р. Висоцького висвітлюють його роль у воєнно-політичних процесах і становленні Карпатської України. Краєзнавчі дослідження, серед яких вирізняються праці Ю. Кульчицького, Р. Пастуха, П. Сов'яка, М. Шалати та Р. Тарнавського, а також популяризаторські видання О. Багана, Л. Боднарчук, В. Грабовського, Я. Грицика, В. Заєця, А. Закидальської, П. Іванишина та інших авторів, здебільшого відтворюють відомі факти. Найновіші та найґрунтовніші праці з теми авторства Н. Юрчишина зосереджені на генеалогії роду Коссаків, діяльності З. Коссака в ОУН на початку 1930-х рр. та його публіцистиці.

Джерельна база дослідження поділяється на: 1) неопубліковані джерела, які містяться в ЦДІАЛ України, Центральному державному архіві вищих органів влади та управління, Галузевому державному архіві Служби безпеки України, Державних архівах Львівської, Івано-Франківської та Тернопільської областей, а також Державному архіві м. Перемишль та Архіві актів нових у Варшаві (охоплюють генеалогічні відомості, дані про освіту, поліцейсько-розшукові і документи судових процесів) і матеріали приватних архівів Ю. Кульчицького та Г. Сивохіпа; 2) опубліковані збірки джерел; 3) спогади; 4) періодика.

Щодо теоретико-методологічної основи дослідження, воно має виразно міждисциплінарний характер, поєднуючи історичний, політичний, соціологічний, біографічний та культурологічний підходи. Це дозволяє комплексно оцінити життєвий шлях З. Коссака, роль у студентському та молодіжному середовищі, участь в УНВР та вплив історичних подій міжвоєнної Галичини на формування світогляду цієї постаті.

Біографічний і просопографічний методи розглядають життя З. Коссака як взаємодію особистості з історичними обставинами та зіставляють його діяльність із практиками інших діячів. Структурно-функціональний і політико-історичний аналіз висвітлюють участь у «Пласті», «Соколі», ОУН та взаємини з польською владою, тоді як культурно-історичний і соціокультурний підходи акцентують на ролі освітніх та молодіжних інституцій у формуванні

національної свідомості. Макро- і мікроісторичний рівні дають змогу оцінити його діяльність як у загальнонаціональному, так і локальному контексті, а аксіологічний підхід – визначити ідеологічні орієнтири та цінності. Загальнонаукові методи (аналіз, узагальнення, порівняння) забезпечують системність висновків, спеціально-історичні (генетичний, системний) – реконструюють життєвий шлях і середовище, а проблемно-хронологічний, порівняльний і типологічний – простежують етапи становлення його громадянської позиції та організаторських здібностей. Контекстуально-інтерпретаційний метод враховує соціально-політичне середовище, а лексико-семантичний – публіцистичну спадщину та ключові концепти світогляду. У сукупності ці методи забезпечують багатовимірне й системне розуміння З. Коссака як активного, ідеологічно сформованого та організаторськи здібного діяча УНВР 1920–1930-х рр.

Отже, джерельна база та історіографія діяльності З. Коссака у поєднанні з міждисциплінарними методами – біографічним, просопографічним, структурно-функціональним, культурно-історичним, аксіологічним та макро- і мікроісторичним забезпечує системний і багатовимірний аналіз життєвого шляху З. Коссака, його світогляду, організаторських здібностей та внеску в УНВР 1920–1930-х рр.

Матеріали розділу висвітлені у таких публікаціях автора:

- 1) Юрчишин Н. Зенон Коссак (1907–1939): до питання генеалогічного дослідження. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2024. Вип. 75, Т. 3. С. 21–32.
- 2) Юрчишин Н. Діяльність Зенон Коссака в українському націоналістичному русі 1930-х рр. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2024. Вип. 77, Т. 3. С. 35–45.
- 3) Юрчишин Н. Зенон Коссак як публіцист та ідеолог українського націоналізму. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2024. Вип. 78. Т. 2. С. 49–62.

РОЗДІЛ 2

ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ЗЕНОНА КОССАКА

Другий розділ дисертації присвячено аналізу формування особистості З. Коссака в родинному, соціокультурному та історичному контексті Галичини кін. XIX – 1-ої третини XX ст. Простежено генеалогічне походження роду Коссаків, його місце в соціальній структурі Дрогобича та роль сімейних традицій у формуванні світогляду майбутнього діяча УНР. На основі різних джерел підтверджено тривалу присутність родини у міському середовищі, її соціальну мобільність та активну участь у культурному й громадському житті.

Розглянуто умови ранньої соціалізації З. Коссака, включно з вихованням, навчанням та військовою службою, що, попри матеріальні труднощі й воєнні втрати, сприяли збереженню високої національної свідомості та громадянської відповідальності. Особливу увагу приділено строковій службі у Війську Польському, яка забезпечила військовий вишкіл і досвід командування, зміцнивши переконання щодо необхідності підготовки до збройної боротьби. Отже, розділ окреслює біографічну та соціокультурну основу для подальшого аналізу громадсько-політичної та ідеологічної діяльності З. Коссака, показуючи його постать як результат взаємодії родинних традицій, історичних умов та особистих якостей.

2.1 Рід Коссаків: генеалогія і найвидатніші представники

Коссаки – один з найчисельніших і найдавніших українських родів Дрогобича, що досі тут проживають. Вперше носії цього прізвища фіксуються у Йосифінській метриці – першому земельному кадастрі для Галичини, укладеному 1785–1788 рр. австрійською владою з метою економічної оцінки і подальшого оподаткування земельних угідь. В латинізованій транскрипції

прізвище інколи перекручували і записували в різних варіантах з однією літерою «с» («s», «Kosak», а не «Kossak», як почали писати згодом) або взагалі як «Козак» («Kozak»). Наприклад, Матвій Коссак (Mateusz Kosak, будинок № 432) мав у власності город (кадастровий номер ділянки 392) на Зварицькому передмісті Дрогобича (західна частина міста неподалік солеварні, що відповідає території сучасної вулиці Зварицької і прилеглим до неї вулицям) [29, арк. 17]. Василю Коссаку (Wasył Kozak), який мешкав у будинку № 881, належали рілля і лук (кадастрові номери 930 і 931) загальною площею 4 морги (1 морг = 0,57 га) [29, арк. 35], неподалік від нього були 3 морги землі (ділянки № 954 і № 955) Івана Коссака (дім № 945) [29, арк. 36]. На Лішнянському передмісті сусідніми були парцелі (землеволодіння) Михайла (мешкав у будинку № 987) і Василя Коссаків (дім № 817), які складали відповідно 5 і 6 моргів (кадастрові номери ділянок 1668 і 1669) [29, арк. 41]. На цій же ділянці ще чотири представники роду володіли кількома парцелями: Стефан (дім № 774), Іван (будинок № 779), Андрій (мешкав у будинку № 785) і ще один Стефан (будинок № 783). Кадастрові номери їхніх земельних ділянок: 1176, 1177, 1179, 1182, 1183, 1188, 1189, 1200, 1201. Сукупно їм належало понад 21 морг землі [29, арк. 44, 45].

Згадані Коссаки і на сторінках другого поземельного кадастру Галичини (т. зв. Францисканській метриці), складеного у 1820–1822 рр. Офіційним свідком від громади Лішнянського передмістя, який під час здійснення обліку земельної власності мав підтвердити справжність і точність поданих результатів, записано Андруся Коссака [30, арк. 4]. Окремі члени роду володіли будинками та землею на інших дрогобицьких передмістях. Зокрема, Василь Коссак мав у власності будинок і рілля під кадастровими номерами 950 і 951 (старі номери з Йосифінської метрики відповідно 810 і 811) площею 2 морги [30, арк. 58]. Два тезки Михайла Коссака володіли по 4 морги землі кожен [30, арк. 65, 74]. Найбільше представників роду та їхніх землеволодінь було на Лішнянському передмісті. Сусідами були Михайло та Стась Коссаки, чії ділянки № 1226 і 1227 займали разом 11 моргів [30, арк. 79]. Чи не найбільшими були земельні володіння Івана Коссака, який мав у власності ділянки ріллі під номерами 1266,

1282, 1290, 1354, 1362, 1404 [30, арк. 82, 83, 86, 87, 89]. Андрусь Коссак володів 15 моргами ріллі під номерами 1304, 1340, 1342 [30, арк. 84, 86].

Члени роду Коссаків фіксуються й у церковних метричних книгах Дрогобича принаймні з кін. XVIII – поч. XIX ст., а проживали в місті, ймовірно, і набагато раніше [40, арк. 5]. Найстаріші відомі записи про народження представників цього роду свідчать, що 29 грудня 1784 р. було охрещено Катерину, дочку Михайла і Марії Коссаків з будинку № 565, а з дому № 904 – Стефана, сина Івана й Агаф'ї Коссаків [35, арк. 3]. Цього ж року народилася Агафія-Іванна, дочка Івана та Анастасії Коссаків, хресними батьками якої були Андрій і Анастасія Коссаки [805, с. 290–291]. 22 жовтня 1787 р. була охрещена Агата, дочка Івана і Марії Коссаків [35, арк. 69]. Найдавнішим записом про шлюбний союз представника роду є шлюб Стефана Коссака з Марією, дочкою Параскеви Головіцької, укладений 4 лютого 1789 р. На момент вінчання молодому було 54 роки, тобто він народився приблизно у 1735 р. [35, арк. 95]. Найраніші згадки про смерть членів роду стосуються Івана Коссака, який помер 16 червня 1796 р. в будинку № 21 у віці 60-ти років, тобто народився приблизно у 1736 р. [37, арк. 62]. 22 травня 1800 р. помер Стефан Коссак. Померлий прожив 80 років, тобто, народився у 1720 р. та, ймовірно, був одним з перших серед відомих на сьогодні дрогобицьких представників роду [37, арк. 75], адже відомі Коссаки і в інших містах Галичини, зокрема Львові. Метричні записи римо-католицького костелу св. Анни у Львові свідчать, що 14 жовтня 1821 р. у віці 50 років помер Демко Коссак. Відповідно, народився він у 1771 р., однак, неможливо встановити точне місце народження [77, арк. 19]. Поширеними є носії прізвища і на території сучасного Люблінського воєводства Польщі [893].

Кадастрові документи Дрогобича станом на 1853 р. містять відомості про 25 господарів на прізвище Коссак, які володіли 367-ма земельними ділянками на 4-х передмістях: найбільше на Лішнянському і Міських Загородах й по 1–3 ділянках на Війтівській горі (район нинішньої вул. Війтівська гора і прилеглі до неї вулиці) та Зварицькому передмісті [33, арк. 308–320]. До початку Першої світової війни у 1914 р. родовими гніздами Коссаків були два дрогобицькі

передмістя: Лішнянське та Загороди Лішнянські. Обидва в західній частині міста, в районі сучасних вулиць І. Франка, частково Самбірської й Грабовського. Головним осідком, де проживало близько 10 сімей представників цього роду, були землі довкола вул. Зеленої (нині верхня частина вул. І. Франка до перехрестя з вул. Січових Стрільців). Ця та прилегла до неї частина сучасної вул. Лесі Українки тривалий час були відомі під назвою Косаківка. Зазначений мікротопонім побутував ще до початку Першої світової війни [869].

На думку окремих дослідників, прізвище «Косак» є перекрученим при написанні словом «козак», і правильно наголошувати у ньому літеру «а», інші стверджують, що це шляхетський рід гербу «Кос», а сам герб має пруське та західноєвропейське походження [562, с. 5], [719, с. 3], [742, с. 11], [884]. Етимологічний словник українських прізвищ виводить прізвище Косак від згрубілого звертання поширеного на Закарпатті, що означає отруйний, їдкий або від імені Константин [768, с. 378]. Водночас у ґрунтовній праці дослідника І. Смутка, присвяченій генеалогії руських (українських) шляхетських родів Перемишльської землі (історично саме до неї належав Дрогобич), відомостей про Косаків, як шляхетський рід немає [750]. У польських генеалогічних виданнях, присвячених історії шляхетських родів, Косаків гербу «Кос» зараховують до шляхти. Косаків гербу «Кос» виводять від власників села Косак (Kosak) в Пиському повіті Вармінсько-Мазурського воєводства Республіки Польща. Йдеться про двох братів Косаків (прізвище з однією літерою «с») і їхніх нащадків, яким надали тут у 1476 р. землеволодіння на Магдебурзькому праві. Ще кілька шляхетських сіл, у назві яких є частка «Кос(с)ак», розташовані в Замборовському і Ломжинському повітах Підляського воєводства, були у власності Косаків, що належали до інших гербів [816, с. 469–470]. За припущенням А. Бонецького, нащадком одного із двох братів Косаків гербу «Кос», ймовірно, був Андрій, одружений з Анною Яворською, дочкою Павла. В подружжя 1798 р. народився син Михайло, про що нібито є метричний запис у Дрогобичі [805, с. 290–291]. У процесі пошукової діяльності вдалося виявити запис у копії метричної книги греко-католицької громади Дрогобича. Відповідно

до нього, 15 листопада 1798 р. в будинку № 26 у сім'ї Андрія Коссака й Анни, доньки пароха с. Трускавець Павла Яворського, народився син Михайло [37, арк. 36]. Це дає підстави ототожнити його з Михайлом Коссаком – батьком польського художника Юліана Коссака. Щоправда, в метричній книзі Дрогобича у записі про смерть від 11 лютого 1800 р. згадується хлопчик Михайло Коссак з аналогічними іменами батьків й номером будинку [37, арк. 74]. Тому стверджувати з упевненістю, що йдеться про одну й ту саму особу, наразі неможливо.

Михайло (1798–1833) був судовим працівником, займаючи різні посади у судових установах Львова, Станиславова (нині м. Івано-Франківськ), згодом став судовим радником у Вісьничі поблизу м. Бохні. Його дружина Антоніна з Соболевських (1800–1884), дочка власника частини с. Княгинина (зараз у складі м. Івано-Франківська). 1824 року в подружжя народився син Юліан (Юліуш Фортунат), який став художником та засновником цілої династії польських митців [742, с. 10–13], [833]. Помер Михайло Коссак у Львові, за різними даними, наприкінці січня або на початку лютого 1833 р., у віці 42 років. Тобто був 1791 р.н., що зумовлює лише додаткові питання щодо його походження, часу і місця народження [78, арк. 94], [553, с. 363].

На думку П. Сов'яка, унаслідок асиміляційних впливів наприк. XVIII – XIX ст. частина представників українського роду Коссаків починає асоціювати себе з польською та німецькою культурами. Асиміляційними впливами певною мірою можна пояснити існування польської гілки Коссаків, яка дала польській і світовій культурі чимало митців, живописців, письменників та кінооператорів [869]. Наприклад, батько Юліана Коссака (1824–1899) Михайло, ймовірно, був русином (такою до поч. XX ст. була самоназва українців у Галичині), проте вважав русинів складовою частиною польського народу. Сам Юліан, за деякими свідченнями, був хрещений греко-католицьким священником, добре володів українською мовою, цікавився українським культурним життям, неодноразово у творчості звертався до українських тем, а на слов'янському з'їзді в Празі у 1848 р. назвався русином. Один з братів Ю. Коссака започаткував німецький рід Коссаків, а сам Юліан відповідно польський [349, с. 7].

Українське походження гілки Юліана Коссака є дискусійним. Юліанів син Войцех Коссак стверджував, що батька хрестили в греко-католицькій церкві через те, що в родині не надавали особливого значення відмінності між східним і західним церковними обрядами, а за походженням він був поляком [495, с. 4]. А. Бонецький зазначав, що важко з впевненістю твердити, що Коссаки з Дрогобича і шляхтичі Коссаки це представники одного роду [805, с. 290–291]. Утім не слід відкидати і зворотнього припущення: Коссаки могли бути асимільованими в русинському (українському) середовищі чужинцями, хоча ця гіпотеза не має обґрунтованих доказів. Вважається, що дядьком Юліана Коссака був Еміліян, або ж по-простому Омелян, (в миру Ілля) Коссак (1804–1881), монах-василіянин, педагог, керівник гімназії при Воздвиженському монастирі в м. Бучач та ігумен Крехівського монастиря [391, с. 4]. Він брав участь у з'їзді руських учених у Львові в 1848 р. За політичними переконаннями був москвофілом, водночас давав щедрі пожертви для руських (українських) громадських установ і навчальних закладів, а заснований ним стипендіальний фонд допоміг здобути освіту багатьом українським дітям з незаможних сімей [388, с. 3], [395, с. 3], [715, с. 86–94]. Достовірно відомо, що Еміліян народився у Дрогобичі [37, арк. 89]. Ще одним відомим представником роду, який став монахом-василіянином, був Ігнатій (в миру Іван) Коссак. Народився він 15 січня 1849 р. в будинку № 121 на Лішнянському передмісті [42, арк. 44-а]. Був монахом василіянського монастиря Святої Трійці і парохом церкви св. Юра в Дрогобичі. У 1909–1913 рр. настоятель монастиря Вознесіння Господнього у Золочеві, де був убитий злочинцями під час спроби пограбування в ніч з 26 на 27 серпня 1913 р. Резонансне вбивство ігумена і розслідування цього злочину широко висвітлювалося пресою, яка характеризувала покійного як «переконаного українця» [223, с. 4], [233, с. 6], [249, с. 6], [266, с. 5–6], [268, с. 5], [329, с. 4], [374, с. 5], [465, с. 5–6], [466, с. 5], [467, с. 4], [525, с. 2], [544, с. 3], [546, с. 3], [547, с. 3], [548, с. 3], [557, с. 2], [558, с. 3], [559, с. 2].

До числа священнослужителів з роду Коссаків належали й інші, зокрема Іван-Хризостом Коссак (1808–1887) [37, арк. 113, 139], [38, арк. 26, 54], [416, с.

4], [424, с. 4], [802, с. 252] і його син Маркель (Марцель) – Іван Коссак [86, арк. 27], [87, арк. 186], [426, с. 3], [802, с. 92], [804, с. 710]. Другий син Івана-Хризостома Лев-Станіслав Коссак (1850–1914) став знаменитим галицьким лікарем [527, с. 6], [528, с. 7], [529, с. 6], [530, с. 6], [531, с. 101–102], [535, с. 3], [539, с. 3], [541, с. 2], [549, с. 3], [550, с. 2], [551, с. 4], [554, с. 175], [555, с. 3], [560, с. 6], [624, с. 7], [666, с. 123], [751, с. 44], [758, с. 33], [759, с. 24], [760, с. 54], [761, с. 49], [762, с. 37], [763, с. 44], [764, с. 54], [765, с. 54], [767, с. 64], [797, с. 21], [798, с. 34], [799, с. 36], [801, с. 24], [813, с. 578], [817, с. 441], [818, с. 510], [819, с. 512], [820, с. 620], [821, с. 686], [826, с. 77], [862]. На раптову смерть шанованого лікаря українська преса відгукнулася низкою некрологів, автором одного з яких був довголітній пацієнт Л. Коссака поет І. Франко [100, с. 352], [185, с. 364–393], [210, с. 776–782], [212, с. 393–396], [421, с. 4], [484, с. 2], [576, с. 284], [655, с. 336], [665, с. 350]. Лев був двічі одружений, дружина і діти від першого шлюбу померли [89, арк. 120, 122], [360, с. 8], зате у другому шлюбі з Софією Ганкевич [389, с. 3], народилося троє синів (Іван-Іларій [81, арк. 129], [89, арк. 130], [524, с. 3], [526, с. 3], [814, с. 157], [885], [888], [894], Лев-Іларіон [43, арк. 172], Іларіон-Віктор [44, арк. 48], [106, с. 6], [392, с. 5], [556, с. 4], [895]), однак вони в дорослому віці перенесли свої метрики до костелу, що в реаліях кін. ХІХ – поч. ХХ ст. означало оголошення себе поляками, та пов'язали своє життя з військовою службою у Війську Польському.

Рід Коссаків дав українській культурі Михайла (1818–1890) – відомого галицького журналіста, видавця і дослідника історії чернечого ордену Василян [38, арк. 141], [39, арк. 77], [697, с. 51]. Від 29 липня до 1 листопада 1850 р. М. Коссак був фактичним редактором першої української газети «Зоря Галицька» (під його керівництвом випущено № 64–90), і за цей час уведено нові рубрики, які структуризували й упорядкували наповнення газети матеріалами [685, с. 105–107], а з 1860 р. виконував обов'язки управителя друкарні при Ставропігійському інституті у Львові [583, с. 433–434], [775, с. 1146]. Як редактор долучився до створення й видання щоденної української газети «Діло» [194, с. 3–4], [362, с. 2–4], [404, с. 2], [532, с. 2], [533, с. 2], [540, с. 3], [697, с. 67, 85, 169], [852], [878]. У

1868 р. був членом установчих зборів товариства «Просвіта» [310, с. 1], [679, с. 18], а в 1873 р. у числі інших підписав статут Наукового товариства ім. Т. Шевченка, ставши таким чином одним із його батьків-засновників [111, с. 84, 210, 239, 327, 416, 420, 632, 768], [112, с. 84], [213, с. 9–11], [397, с. 3], [423, с. 4], [534, с. 2], [542, с. 3], [543, с. 3], [601, с. 11].

Одна з гілок дрогобицького роду Коссаків пов'язала своє життя із м. Стрий, з неї походили кілька діячів науки та культури [36, арк. 51, 65, 153], [37, арк. 42, 91, 105, 106], [38, арк. 4, 18, 19, 80], [39, арк. 18], [42, арк. 247а], [422, с. 3], [809, с. 60], [810, с. 34]. Найвідомішими представниками цієї гілки є педагог Корнелій (Корнило) Коссак (30.09.1838–28.11.1912), [34, арк. 12, 31], [47, арк. 25], [48, арк. 22], [55, арк. 86], [394, с. 3], [545, с. 3–4], [806, с. 367], [807, с. 372], [808, с. 18], [811, с. 69], [812, с. 376], [822, с. 24], [823, с. 32], [824, с. 43], [825, с. 59, 209], і його племінник Степан-Корнелій (Корнило), який став священником [56, арк. 50, 157], [90, арк. 883], [795, с. 175–176], [800, с. 40], [803, с. 180], [804, с. 295, 426, 427, 590–591, 722–723]. Степан був одружений зі Софією-Марією Стельмах, а їхнього сина Юрія, який у 1919 р. залишився круглим сиротою, взяла на виховання тітка Меланія, дружина дрогобицького адвоката і президента УНР в екзилі Степана Витвицького [57, арк. 263], [198, с. 178–184], [377, с. 3], [420, с. 3].

Родоначальником ще однієї гілки роду Коссаків, пов'язаної з м. Чортків на Тернопільщині був Андрій Коссак (1850–1917), в яких у подружжі зі Розалією Федорович (1856–1923) народилося семеро дітей, які в майбутньому прославили рід як талановиті митці, музичні і театральні діячі [203, с. 48], [778, с. 321]. Це диригент Михайло [26, арк. 167], [79, арк. 59–63], [775, с. 1146], [776, с. 562], [851] і його дочка – актриса Ванда Коссак-Сорокова [779, с. 321], [781, с. 193], [796, с. 546], актриси Марія [25, арк. 172], [782, с. 197], [792, с. 229], [793, с. 229], Антоніна (проживала з родиною у Дрогобичі) [25, арк. 154], [25, арк. 4], [726, с. 33–36], [755, с. 552], [756, с. 552], Катерина (у заміжжі Рубчакова) [25, арк. 136], [780, с. 562], [790, с. 503], [791, с. 202], [853] і три її доньки (Ярослава, Ольга і Надія-Наталія), які теж стали актрисами [25, арк. 247], [790, с. 503], [791, с. 202], [830], [886], керівник українських театральних труп Василь Коссак [25, арк. 101],

[28, арк. 484–484 зв.], [46, арк. 284, 292, 293], [771, с. 1146], [772, с. 561], [773, с. 192]. Отже, можна припустити, що більшість носіїв прізвища Коссака походять із Дрогобича або тією чи іншою мірою пов'язані з цим містом.

Засновником тієї гілки роду Коссаків, з якої походить діяч УНВР Зенон Коссака, був Іван, син Андрія Коссака, замешканий в будинку № 116 на Лішнянському передмісті. Він 23 лютого 1813 р. взяв шлюб з Анною, дочкою Дмитра Клоса. Молодому було 20 років, відповідно народився він у 1793 році, а молодій 15 літ [40, арк. 6]. У подружжя народилося троє синів: Петро (13.06.1816–16.01.1868) [38, арк. 116], [39, арк. 52], прадід Зенона Коссака – Григорій (15.10.1818–17.04.1885) [38, арк. 141], [39, арк. 77], і Михайло (16.08.1820) [39, арк. 100]. Від двох старших синів походять дві найчисельніші гілки Коссаків, що мешкали у Дрогобичі [42 арк. 21а, 39, 72, 91а], [52, арк. 37, 39, 42, 76, 80, 180, 183, 197, 211], [54, арк. 31], [88, арк. 40], [890], а найвідомішим нащадком Петра був адвокат, громадський і політичний діяч на Станіславщині Олекса Коссака (3.06.1887–27.11.1942) [23, арк. 295–296 зв.], [52, арк. 93], [80, арк. 27–28], [96, с. 84], [390, с. 3], [415, с. 4], [561, с. 380], [621, с. 81–88], [674, с. 150–151], [723, с. 44, 100], [748, с. 102], [887], три доньки якого (Любов-Марія Коссака-Баб'юк (23.08.1922–21.07.2014) [14, арк. 279], [828], Марта-Іларія Волошинська (5.01.1924–15.12.2014) [14, арк. 303], матір відомого на Івано-Франківщині краєзнавця Богдана Волошинського [872], й Лідія Коссака-Юзків (11.03.1926–22.09.1969) [835]) стали знаними діячками української культури і мистецтва.

Прадід Зенона Коссака – Григорій Іванович (15.10.1818–17.04.1885) був двічі одружений [38, арк. 141], [39, арк. 77] та володів вузькою і довгою (понад 1 км) ділянкою землі від нинішньої вул. Шашкевича, 9 аж до річки Тисмениці [871]. Уперше побрався 25 жовтня 1842 р. з Анною Губіцькою [41, арк. 135]. У пари народилося четверо синів, але троє з них померли маленькими: Степан (23.12.1845–30.05.1846) [42, арк. 11], Олександр (20.02.1850–7.12.1854) [42, арк. 60], Михайло (7.10.1853–1.11.1853) [42, арк. 98]. Єдиним із дітей, хто досягнув повноліття і залишив численне потомство, став син Йосиф.

Йосиф Григорович став засновником найвідомішої дрогобицької гілки роду Коссаків. Народився він і був охрещений 11 квітня 1847 р. в будинку № 164 на Завіжньому передмісті (хресним батьком став його дядько коваль Михайло Коссак) [42, арк. 27]. 9 лютого 1873 р. побрався з 16-літньою Єфросинією (часто її ім'я подається як Розалія, ймовірно, це пов'язано з плутаниною короткого варіанта імені – Фрузя, Рузя, що також вживалося до імені Розалія) Віделін, дочкою коваля Миколи й Анни з дому Коберської [49, арк. 56], яка народилася у домі свого дідуся Андрія Коберського під № 199 на передмісті Міські Загороди. Дідусь володів трьома земельними ділянками під номерами 595, 596, 597 [33, арк. 264]. Зараз тут розташований головний корпус Дрогобицького державного педагогічного університету ім. І. Франка (сучасна вул. І. Франка, 24) [871].

Це подружжя було багатодітним. Дослідники наводять різні дані щодо кількості дітей. П. Сов'як пише про 20 [869], а Р. Горак про 22 [578, с. 166], однак у метричних книгах чітко відстежується 16, половина з яких померла у дитячому віці [50, арк. 232, 288], [52, арк. 51, 78, 123, 138], [54, арк. 11]. Вижили і досягнули зрілого віку 8 дітей Йосифа та Розалії (Єфросинії): Іван, Микола, Григорій, Юліана, Емілія, Вікторія, Василь, Тарас [869]. Йосиф Коссак, як зять коваля, сам опанував цей фах [51, арк. 62], став одним з найкращих майстрів у Дрогобичі та околиці. Тяжко працював у кузні до старості, однак останні роки життя був змушений здавати її в оренду ковалеві Михайлові Якубовському [653, с. 693–695]. Життя складалося непросто, треба було забезпечувати багато дітей, а неграмотний Йосиф доводив сім'ю до постійних боргів, крім того, любив заглянути в чарку, через що вдома були часті сварки й бійки з дружиною і сином Григорієм, який заступався за матір. Подружжя змалечку привчало дітей до праці: сини пасли корів, доньки допомагали по господарству. З 10 років батько залучав синів Миколу і Григорія до роботи в кузні, паралельно вони навчалися в школі [673, с. 112–113]. Попри негаразди всі діти отримали добру освіту, сини закінчили гімназії та університет. Батьківську справу (ковальство) з усіх перебрав лише син Микола [710, с. 419].

Сім'я Йосифа Коссака була шанованою в Дрогобичі, про що свідчить і той факт, що за хресних батьків для своїх дітей він часто запрошував відомих та поважних у місті людей. Наприклад, бургомістр Дрогобича, посол (депутат) до Галицького сейму й Австрійського парламенту, громадський діяч і вчитель І. Франка Ксенофонт Охримович хрестив сина Йосифа Володимира [52, арк. 123]. Частим гостем у домі Коссаків під № 48 на передмісті Загороди Міські (згодом це будинок за адресою вул. Яна Собеського, 83, в часи ЗУНР вул. Б. Хмельницького, нині це запустила ділянка між будинками №70 і №76 на вул. Лесі Українки) бував і сам І. Франко. У 1880–1882 рр. він регулярно відвідував їхню домівку, адже у кузні Йосифа навчався ковальського ремесла молодший брат Каменяра – Онуфрій, а його вітчим Григорій Гаврилик товаришував з Йосифом. Франко тут зустрічався зі свідомішою частиною українського робітництва та селянства, провадив бесіди, дискутував. Це було одне з не багатьох помешкань, де поета зустрічали з розумінням і співчуттям. Коссаки, своєю чергою, теж гостювали в батьківській садибі І. Франка в Нагуєвичах. Про перебування І. Франка в домі своїх батьків і відвідини хати Франків у Нагуєвичах залишив спогади найстарший син Йосифа Коссака Іван [161, с. 44–49]. За даними Р. Тарнавського, народився він 11 вересня 1876 р. [50, арк. 253], а не як часто помилково вказують 1879 р. Хрестив немовля о. Ігнатій Коссак [719, с. 101]. Іван здобув освіту, навчаючись у Дрогобицькій гімназії, згодом вступив на філософський факультет Львівського університету. Успішно склав іспит на вчителя виділової школи [538, с. 4]. Працював до 1909 р. педагогом у м. Кросно. Там же одружився, а згодом у подружжя народилися син Тарас і донька Ярослава. Однак через світоглядні розбіжності з дружиною-полькою, пара невдовзі розлучилася. Вже після визвольних змагань на поч. 1920 – х рр. вдруге одружився з вдовою Ольгою Могильницькою. Після відкриття у 1909 р. в Чорткові вчительської семінарії Іван переїхав працювати туди [719, с. 104–105]. Активно долучався до громадського життя. Очолював і розвивав повітовий осередок товариства «Сільський господар», був директором кредитного товариства «Народний дім», співзасновником приватної української гімназії [774,

с. 192–193]. У 1914 р. організував загін добровольців і разом з ним вступив до Легіону УСС, мав звання поручника, командував сотнею. З листопада 1918 р. на службі в УГА, був підвищений до отамана (майора), командував українськими військами на Жовківщині. Під час бойових дій зазнав тяжкого поранення. Згодом перебував у складі української військової місії в Італії, а пізніше на еміграції у м. Відні, де належав до радянофільської групи, очолюваної президентом ЗУНР Є. Петрушевичем. За його дорученням у 1923 р. очолював делегацію, яка вела переговори з радянським керівництвом у Москві, а в 1925 р. очолив групу галицьких емігрантів, які виїхали до радянської України [27, арк. 5, 6 зв., 8], [66, арк. 130], [128, с. 79], [145, с. 155–156], [162, с. 221–222], [204, с. 89], [307, с. 2], [411, с. 1], [430, с. 4], [452, с. 2], [455, с. 3], [614, с. 15], [619, с. 87–88], [757, с. 292–293], [850], [854], [856], [866]. Товаришував з М. Грушевським, у київському помешканні якого раптово помер у січні 1927 р. Смерть діяча широко висвітлювалася в українській пресі. У Львові члени «Соколу» провели панахиду, а М. Грушевський написав некролог [276, с. 3], [338, с. 190–191], [408, с. 5], [719, с. 101], [766, с. 7]. Через кілька тижнів, 23 лютого 1927 р., (на могилі помилково вказано 1929 р.), у Дрогобичі на 81-му році життя помер Іванів батько Йосиф, про що повідомила газета «Діло» [425, с. 4]. Дружина Йосифа Розалія (Єфросинія) Коссак (Віделін), як зазначено на могилі, померла 19 листопада 1934 р. [843].

Найвідомішим нащадком Йосифа Коссака є його син Григорій, який народився 7 березня 1882 р. [52, арк. 39]. Освіту здобув спершу у Нормальній школі отців Василіян і державній гімназії ім. Франца Йосифа в Дрогобичі [577, с. 130], згодом у Самбірській і Львівській вчительських семінаріях, де у липні 1903 р. успішно склав іспит зрілості [537, с. 3], [552, с. 9]. У березні 1907 р. отримав право викладати в народних школах. Працював педагогом у м. Бережани, де побрався з Ольгою Яцковською. Кар'єру педагога перервала служба в австро-угорській армії, під час проходження якої отримав звання підофіцера резерву. Вчителював у селах на Дрогобиччині, зокрема у с. Ясениця-Сільна, де активно розвивав українське громадське життя, відкрив читальню

Товариства «Просвіта», організував осередок «Січі» [536, с. 3], [719, с. 11–17]. З початком Першої світової війни мобілізований в австро-угорську армію, невдовзі переведений до Легіону УСС; комендант куреня (батальйону), згодом перший командир полку УСС, очолював Вишкіл УСС, командував українських військ у Львові 5 – 9-го листопада 1918 р. [585, с. 108–154]. Потім керував III-м корпусом УГА, тилловими структурами УГА, перебував на еміграції, в 1920-х виїхав в УСРР, викладав в Школі червоних командирів у Харкові. У 1931 р. арештований за сфабрикованою справою Українського національного центру, засланий на Соловки. Вдруге арештований у 1938 р. і розстріляний 3 березня 1939 р. Посмертно реабілітований у 1989 р. [27, арк. 3, 5, 6], [65, арк. 76], [66, арк. 130, 135], [719, с. 9–100], [721], [777, с. 608], [785, с. 291–292], [834], [848], [855], [858], [859], [861], [868], [879], [882].

Григорій мав чотирьох дітей: доньок Анну (Ганну)-Розалію (1909 р.н.), Марію (1911 р.н.), Олександру (1913 р.н.) і сина Святослава-Йосифа (1910–1933), який теж зазнав репресій і загинув за загадкових обставин. Зазнали репресій і переслідувань також дружина Григорія Ольга, його доньки й онуки. Подальшу долю доньок Г. Коссака і родовід їхніх нащадків з'ясували П. Сов'як [710, с. 419–436], Р. Тарнавський [719, с. 68, 89, 103], і Р. Горак [577, с. 146–147].

Юлія Йосифівна Коссака народилася 3 червня 1884 р., мала фізичну ваду (горб) і залишилася жити з батьками, померла у 1941 р. [52, арк. 62], [578, с. 168]. Її сестра Емілія-Петронелія народилася 29 квітня 1887 р. [52, арк. 92]. Вийшла заміж 31 серпня 1907 р. [49, арк. 217] за вчителя Дрогобицької гімназії і народної школи у Бориславі, члена-засновника Філії Товариства «Просвіта» в м. Сянок [454, с. 2], сотника УГА – Франца Кічоровського (17.04.1879–4.07.1935). Працювала вчителькою, підтримувала українські товариства й організації, певний час мала радянфільські погляди. Мешкала в окремій хаті на батьківському обійсті, померла в Дрогобичі 2 лютого 1962 р. Родовід нащадків Емілії, які досі мешкають у Дрогобичі, а частково у Львові та США, дослідили й описали Р. Тарнавський [719, с. 86, 103–104], і Р. Горак [577, с. 147–150], [578, 178–180], [881].

Інша донька Йосифа Коссака – Вікторія. Народилася 19 листопада 1888 р., а 23 липня 1908 р. вийшла заміж [52, арк.110]. За інформацією Р. Горака, її чоловіком був поляк-дрогобиччанин на ім'я Кастан Бахман. За його ж даними, подружжя жило не в Дрогобичі, а виїхало до Польщі, де народилися двоє їхніх дітей – Камілла (1909 р.н.) і Болислав (1912 р.н.) [577, с. 138], хоча Вікторія похована в Дрогобичі. Згідно з записом в метричній книзі, вона померла 6 травня 1919 р. (це й же рік називав її брат Григорій), водночас на її могилі вказано 1913 р. [52, арк. 110], [673, с. 112], [842].

Ще один син Василь народився 21 листопада 1895 р. [52, арк. 196]. Навчався в Дрогобицькій гімназії (іспит зрілості склав у січні 1915 р. у Відні), у 1914 р. вступив добровольцем до Легіону УСС, нагороджений срібною медаллю «За хоробрість». Був поранений і у вересні 1916 р. потрапив у російський полон, перебував у м. Симбірськ. Після революції в Росії повернувся до Галичини, продовжив службу в Полку УСС; під час Польсько-української війни 1918–1919 рр. воював у складі Бригади УСС, дослужився до поручника, згодом перебував на Наддніпрянській Україні; у 1920 р. потрапив у польський полон і після звільнення виїхав до Відня на навчання [27, арк. 9, 13], [65, арк. 75], [66, арк. 120], [67, арк. 26], [719, с. 131–134], [891], [892]. Через своє стрілецьке минуле і політичні погляди перебував під постійним спостереженням польської поліції, кілька разів заарештовувався. Ще будучи в російському полоні, потрапив під вплив політичних ідей лівого напрямку, став радянофілом і членом Комуністичної партії Західної України. Був активним у підпільній діяльності комуністів на українських землях у складі Польщі, працював редактором газет «Світло» і «Нове життя». Секретар окружного комітету КПЗУ Коломийського повіту. Побрався з Марією Кравців (1908–1937), дочкою пароха с. Боратин на Бродівщині Миколи Кравціва та сестрою діяча УНВР Богдана Кравціва. З родиною Кравцівих, зокрема з Богданом, була тісно пов'язана доля і діяльність в УНВР Зенона Коссака. Василь переїхав до радянської України, хоча вважав себе переконаним комуністом, але уникнути репресій не зміг, двічі був арештований. Вперше у 1931 р. за підозрою в належності до контрреволюційних організацій,

вдруге у 1937 р., і разом з дружиною розстріляний 30 грудня 1937 р. Їхня дочка Альдона (1927 р.н.) померла маленькою, доля сина Юрія, якому на момент арешту батьків було менше року, залишається нез'ясованою. Василя та Марію Коссаків посмертно реабілітували у 1989 р. [11, арк. 32], [719, с. 131–147], [784, с. 290–291]. Наймолодший з дітей Йосифа Коссака – Тарас. Народився 29 вересня 1901 р. [53, арк. 152], у 1916 р. закінчив школу в Дрогобичі, вступив добровольцем до Полку УСС, де служили його старші брати [181, с. 90]. 3 листопада 1918 р. в УГА, потрапив у польський полон, був у таборі військовополонених у Домб'є, від 16 червня 1920 р. на еміграції в Чехословаччині, працював лісником, після 1922 р. повернувся до Дрогобича, де помер від тифу 24 вересня 1926 р. [417, с. 6]. За іншою версією, причиною смерті стало побиття польською поліцією [719, с. 135–136]. Замість квітів на могилу Тараса сестра Емілія пожертвувала 10 злотих на «Рідну Школу» [401, с. 4]. Т. Коссак похований у Дрогобичі на цвинтарі на вул. Трускавецькій. Поруч розташовані могили його батька Йосифа, матері Розалії (Єфросинії), сестри Емілії і її чоловіка Франца Кічоровського, сестер Вікторії та Юлії. Ось таким є рід з якого походить Зенон Коссак.

2.2 Сім'я, ранні дитячі роки, освіта і військова служба

Батьком діяча УНВР Зенона Коссака був другий син і водночас четверта дитина Йосифа Коссака – Микола. Народився він 21 травня 1880 р. [52, арк. 20]. Матір'ю – Констанція (Константина), дочка коваля Степана Яцини і Єфросинії в дівоцтві Кочиндик, яка народилася 23 листопада 1884 р. [52, арк. 66]. Одружилися Микола і Констанція 11 лютого 1904 р. [53, арк. 259]. У цьому шлюбі народилося четверо дітей. Перш ніж перейти безпосередньо до постаті З. Коссака, доцільно коротко охарактеризувати його братів і сестру.

Невдовзі після одруження у сімейства Коссаків 10 вересня 1904 р. народився первісток – син Йосиф [53, арк. 217]. Освіту здобув у Дрогобицькій

гімназії, член Українського педагогічного товариства. Робітник на підприємствах у Бориславі і Дрогобичі. У 1924 р. нелегально перейшов кордон і за сприяння своїх дядьків Григорія та Івана почав нове життя в радянській Україні. Випускник Гірничого інституту у м. Дніпропетровськ (нині м. Дніпро), працював інженером на шахтах Донбасу. У 1928 р. одружився з Поліною Бондаренко (за іншими даними, її справжнє прізвище Глікман). У пари народилася донька Нонна (в заміжжі Балашова). Йосифу не вдалося уникнути репресій. Вперше його арештували 28 червня 1931 р. і під тортурами змусили обмовити себе в причетності до Української військової організації та контрреволюційної діяльності. Вирок був відносно м'яким – 3 роки у концентраційному таборі на Соловках. Після звільнення з ув'язнення у 1934 р. як цінний фахівець продовжив працювати на підприємствах Донбасу. Зміг уникнути репресій 1937–1938 рр., але на початку німецько-радянської війни 9 вересня 1941 р. його вдруге арештували у м. Новошахтинськ (Ростовської обл.), і під час етапування 3 листопада 1941 р. він помер у залізничному вагоні на станції Саратов. Детально доля Йосифа Миколайовича Коссака і його дітей висвітлена у книзі Р. Тарнавського та статтях П. Сояка [709, с. 3], [710, с. 419–436], [719, с. 149–164].

Молодший брат З. Коссака – Богдан – народився 13 липня 1908 р. [54, арк. 246]. Упродовж 1919–1922 рр. навчався в державних гімназіях Стрия (закінчив І-й «А» клас; в паралельному «Б» класі навчався Степан Бандера) і Берегово. У вересні 1922 р. був прийнятий до IV-го класу приватної гімназії Українського педагогічного товариства в Дрогобичі, яку закінчив у травні 1927 р. [31, арк. 53, 54], [32, арк. 30]. Вищу освіту здобув у Львівській політехніці, зазнав переслідувань за свою національну позицію з боку польської і радянської влад. 15 листопада 1939 р. одружився у Львові з Ярославою-Юліанною Ліщинською [45, арк. 47]. Мав з нею двох дітей. 14 липня 1943 р. у Львові народився син, якого Богдан, очевидно, на честь загиблого на той час брата, назвав Зеноном. Дочка Лідія (в заміжжі Керницька) народилася 14 березня 1945 р., на еміграції в Німеччині. Згодом сім'я переїхала до США, де Лідія здобула фах дантиста, а її чоловік працював окулістом. У подружжя було двоє дітей. Станом на 2011 р.

проживала в Нью-Йорку. Померла між 2011 і 2025 роками. Зенон став хірургом і єдиний з родини на поч. 1990-х рр. відвідував Дрогобич і місце, де розташовувалася садиба Коссаків. Члени сімейства були активними в громадському і спортивному житті української діаспори у США. Богдан Коссак помер між 1990 і 1996 роками у США [91], [92], [719, с. 149].

Сестра З. Коссака Олена народилася 16 квітня 1912 р. Навчалася в Стрийській гімназії (Олена була учинецею «А» класу, одночасно з нею у класі «Б» вчився молодший брат Степана Бандери Олександр) [32, арк. 44], згодом у Дрогобичі, де у 1926 р. закінчила сім класів у приватній народній школі ім. Т. Шевченка [117, с. 470]. Опісля вчилася у жіночому Семінарі сестер Василянок у Дрогобичі, який у числі інших випускниць першого офіційного випуску цього навчального закладу успішно закінчила у 1931 р. [166, с. 194–198]. Членкиня дівочого «Пласту» в Дрогобичі, зазнала арештів і переслідування з боку польської влади за участь її брата Зенона в УНВР [166, с. 200–204, 240]. Під час Другої світової війни Олена разом з матір'ю і родиною брата Богдана виїхала до Німеччини. Там одружилася з вдівцем Дмитром Гевком (1897 р.н.), вчителем з Тернопільщини, і стала мачухою для його сина Любомира. У 1949 р. сім'ї Богдана Коссака і Олени виїхали до США, де проживали у м. Детройт. У 1964 р. помер чоловік Олени Дмитро, а невдовзі не стало і мами Констанції. Після цього Олена жила в притулку для самотніх людей похилого віку під опікою Союзу українок Америки [91], [92]. Брала активну участь у громадському житті української діаспори, була секретарем Окружного комітету Дрогобиччини в Детройті [206, с. 423]. Останні роки Олена провела в гарних умовах, мала цікаве і насичене життя, яке однак затьмарювали проблеми зі здоров'ям [91], [92]. Померла 26 листопада 2011 р., похована в Детройті [376, с. 19].

1 квітня 1907 р. в сім'ї Миколи й Констанції Коссак народився, а 4 квітня був охрещений, син, якому дали ім'я Зенон. Прийняла його повитуха Йосифа Дрінг, охрестив та миропомазав о. Анатоль-Андрій Стремецький, хресними батьками були Максим і Марія Кушнір [54, арк. 211]. Варто підкреслити, що хлопчика назвали саме Зеноном, адже в мемуаристиці й окремих публікаціях

трапляється написання його імені як Зеновій або Зиновій, а друзі й знайомі кликали його Зенком або Зеником. Важко сказати, чому для дитини обрали саме таке ім'я, адже в роді Коссаків воно майже не зустрічається. На 12 (25) квітня припадає день пам'яті св. Зенона (інколи ім'я цього святого пишуть як Зион чи Зіон) – єпископа Веронського, ранньохристиянського святого, який жив у IV ст., шанованого як Католицькою, так і Православною церквами, тому, цілком ймовірно, що дитина була названа саме на його честь [788, с. 84], [815, с. 232].

Дрогобич – місто дитинства і юності Зенона – на поч. – в 1-й пол. XX ст. активно розбудовувався і ріс як промисловий, культурний і адміністративний центр однойменного повіту. Тут діяли одні з найсучасніших і на той час в Європі нафтопереробних заводів, були цегельні заводи, пиломатеріали, кузні, пекарні, міська бійня, солеварня, через місто проходила залізнична гілка, якою транспортували нафту з родовищ у Бориславі. Дрогобицько-бориславський нафтовий басейн був другим після Львова районом з найбільшою кількістю промислових робітників у Галичині. Активно розвивався курорт у сусідньому Трускавці, який разом з Стебником (селищем, де добували харчову та калійну солі), Бориславом, Дрогобичем і навколишніми селами утворювали своєрідну агломерацію. Тут співмешкали три національні громади: українська, польська, єврейська, а у повіті були німецькі колонії [654, с. 123 – 140], [667, с. 87 – 178].

У Дрогобичі активно виникали й розвивалися громадські, культурні організації, господарські і спортивні товариства, зокрема українські. На поч. XX ст. в місті українцями створюються осередки Товариства «Просвіта», «Січі», «Сокола», згодом «Сільського господаря», а також релігійні організації, зокрема «Маріїнські дружини», діють аматорські театральні, хорові й музичні гуртки. Центром українського громадського і культурного життя був «Народний дім» (нині службові приміщення Львівського обласного академічного музично-драматичного театру ім. Юрія Дрогобича на вул. І. Мазепи, 16–18). Регулярно виходила місцева преса мовами національних громад [623, с. 85–89], [667, с. 87–178], [704, с. 338–344], [705, с. 82–85], [708, с. 73–78]. На поч. XX ст. в Дрогобичі

зародився місцевий спортивний рух, який досягнув свого розквіту в міжвоєнне двадцятиліття [645, с. 314–340], [707, с. 108–110].

Населення Дрогобича було строкатим у національному, релігійному і соціальному вимірах. До Другої світової війни понад 40 % містян становили євреї, приблизно по 30 % було поляків та українців (незначну частку складали мешканці інших національностей, зокрема німці та ін.). Такий розподіл у загальних рисах відображає і релігійну ситуацію: близько 40 % людей було мойсеєвого віровизнання, понад 30 % – римо-католиків і трохи менше 30 % – греко-католиків. У міжвоєнний період через державну політику колонізації і міграційні процеси спостерігалася тенденція до поступового збільшення кількості поляків-римо-католиків і відповідно зменшення частки українців-греко-католиків у структурі населення міста [686, с. 349–350]. Адміністративно місто поділялося на середмістя і передмістя, а у міжвоєнний період – на округи. Різні ділянки Дрогобича традиційно населяли представники певних етносів [728, с. 279–280]. Кількість мешканців міста поступову зростала, досягнувши напередодні Другої світової війни 37 тис. Майже половина жителів працювала на виробництві, інші – в торгівлі, транспорті, були державними службовцями, лікарями, вчителями, адвокатами та представниками інших професій [686, с. 349–359].

Політичне життя було не менш яскравим. Тут діяли як поодинокі представники, так і цілі осередки польських та українських політичних партій лівого, центристського і правого нахилів. Хоча до Першої світової війни в українському громадському житті все ще доволі відчутним залишався вплив москвофілів, українські політичні і громадські діячі докладали великих зусиль, щоб виправити цей стан на користь українського національного руху, який активно розвивався і досягнув значних успіхів вже у міжвоєнному двадцятилітті [116, с. 9–13], [216, с. 212–233]. У 1911 р. політична боротьба в Дрогобичі призвела до кровопролиття, коли через спробу фальсифікації виборів до Австрійського парламенту проурядовим кандидатом сталися заворушення. Військові, які намагалися не допустити до них і водночас мали сприяти

проурядовому кандидату, відкрили вогонь по виборцях на ділянці для голосування. Загинула і померла від ран 31 людина, в тому числі Дмитро Татарський – чоловік далекої родички З. Коссака Анни (Коссак) і, як з часом виявилось, свекор його двоюрідної сестри Марії Кічоровської (Татарської). Ця подія отримала широке висвітлення на сторінках преси й надовго закарбувалася в пам'яті дрогобичан [107, с. 30], [208, с. 82–83], [577, с. 147], [717, с. 121–128].

У міжвоєнний період активізувався робітничий рух, відбувалися страйки і виступи безробітних, а у 1925 р. українськими робітниками було створено товариство «Робітнича громада», яке займалося також й культурно-освітньою діяльністю [139, с. 598–600], [701, с. 89–95]. У місті функціонували державна гімназія з польською мовою викладання і приватні навчальні заклади. Для українських дітей існували народні школи з рідною мовою навчання, хоча загалом ситуація з українською освітою залишалася складною. Державні навчальні заклади як у період Австро-Угорщини, так і Польської республіки між двома світовими війнами сприяли полонізації учнів. Із містом були пов'язані життя і творчість діячів культури, науки і мистецтва всіх трьох національних громад [129, с. 758–760], [172, с. 666–667], [665, с. 283], [667, с. 87–178], [704, с. 338–344]. Місто зазнало значних руйнувань у роки Першої світової війни. Дрогобич був окупований російськими військами у вересні 1914 р., але ще у жовтні в околицях міста тривали бої, і воно кілька разів переходило з рук у руки. Російська окупація тривала до травня 1915 р. За цей час містяни пережили спробу часткової евакуації, хаос і грабунки під час вступу у місто і залишення Дрогобича протиборчими арміями, встановлення окупаційно-репресивного режиму, переслідування та арешти громадських і національно свідомих діячів (як українців, так і поляків), вивезення їх як заручників углиб Росії, прояви антисемітизму з боку російських військових, закриття національних громадських, культурних й освітніх організацій, закладів та установ, накладання контрибуцій. Відступаючи у травні 1915 р., російські війська завдали суттєвих збитків матеріально-технічній базі підприємств міста, особливо нафтопереробних, намагалися знищити місто шляхом підпалів. За деякими

оцінками, Дрогобич зазнав чи не найбільших втрат і руйнувань з усіх міст Галичини на початковому етапі Першої світової війни. До всього додалися ще й проблеми з продовольством, а в 1918–1919 рр. – епідемії інфекційних хвороб. Дрогобиччина дала багато добровольців до Легіону УСС, тут відбувалися одні з перших боїв цього підрозділу. Серед найвідоміших січовиків були і три дядьки Зенона Коссака – Григорій, Іван та Василь. Дрогобич та Борислав стали одними з місць формування також і польських добровольчих частин у складі австро-угорської армії. Велике враження на мешканців міста справили урочисті заходи і велелюдна маніфестація з нагоди підписання Берестейського мирного договору між Центральними державами та УНР у лютому 1918 р. Вже у листопаді 1918 р. в місті буде проголошена влада ЗУНР, а сам Дрогобич матиме стратегічне значення з військової точки зору. Будівля, де діяли органи державної влади ЗУНР у Дрогобичі (нині це приміщення Історичного відділу музею «Дрогобиччина» на вул. І. Франка, 32), збереглася донині приблизно за хвилину ходьби від садиби Коссаків. У 1918–1919 рр. Дрогобиччина стане однією з арен бойових дій під час Польсько-української війни. У квітні 1919 р. проти української влади в місті вибухне повстання, яке швидко придушуть (поширеною, але не цілком обґрунтованою є думка, що воно було інспіроване більшовицькими агітаторами), а у травні 1919 р. Дрогобич був зайнятий польськими військами. Встановлення польської адміністрації відбувалося не без репресій проти українських діячів і закриття українських установ [105, с. 161–167], [169, с. 133–136], [173, с. 77–84], [188, с. 68–74], [200, с. 177–180], [570, с. 126–132], [646, с. 177–338], [727, с. 561–598]. Таким було рідне місто, в якому зростав малий Зенон. Очевидно, він був свідком усіх цих подій, що й повпливало на формування його характеру.

Дитинство Зенона було важким. У 1914 р. батька мобілізували до австро-угорської армії. Він проходив службу в 1-й роті 33-го піхотного полку ландверу (територіальної оборони), отримав тяжке поранення і помер, згідно з офіційними даними, у шпиталі наприкінці 1915 р. у м. Кошице [889]. Водночас у записі про народження Миколи є дописка, яка називає датою смерті (ймовірно, помилково) 30 черня 1915 р. [52, арк. 20]. Окремий запис про смерть зробили в метричних

книгах Дрогобича лише 30 червня 1924 р. [719, с. 149–164]. Мати доклала значних зусиль, щоб забезпечити дітей, але змушена була віддати Зенона на утримання дідусю і бабусі по лінії батька, у домі яких він мешкав і допомагав по господарству. Незважаючи на матеріальну скруту, хлопець знаходив час для навчання, багато читав. Не дивно, що для дітей, чиє дитинство минало в умовах двох воєн, однією з найулюбленіших розваг була гра у війну. У цих іграх Зенон проявляв лідерські якості, завдяки чому очолюваний ним гурт хлопчаків завжди вигравав. Під час однієї з таких сутичок йому довелося йти попереду товаришів, попри небезпеку закидання камінням. Мужність Зенона надихнула інших хлопців, і в результаті його загін здобув перемогу. Був відважним, спритним, фізично розвиненим і водночас слухняним, приємним у спілкуванні, привітним та компанійським, завжди перебував у центрі уваги товаришів. Серйозний і відповідальний, не любив марнувати час, водночас, мавши розвинену фантазію, міг днями мріяти. Був мовчазний. Тільки коли доходило до гострих дискусій, висловлював свою думку, коротко і логічно аргументуючи її. Активно займався фізичною культурою і загартовувався. Прокидався вдосвіта, вмивався крижаною водою, узимку обтирав тіло снігом і виконував гімнастичні вправи за системою, розробленою данським спортсменом Йоргеном-Петером Мюллером. Гартував силу волі добровільним голодуванням. Готуючись до можливого тюремного ув'язнення, цілими днями сидів у темній і холодній коморі, яка імітувала в'язничну камеру. При цьому Зенон приховував, де зникав і що робив, його рідні довгий час нічого про це не знали. Так він готував себе до суворого життя, вважаючи, що потрібно бути фізично і духовно сильним, аби перенести всі незручності і труднощі національно-визвольної боротьби [160, с. 19–21].

Де саме З. Коссак здобув початкову освіту достеменно невідомо. Найімовірніше, це була одна з початкових шкіл на дрогобицьких передмістях або українська гімназія. У червні 1918 р. здійснено запис перших учнів до новозаснованої української гімназії, офіційною датою заснування якої вважають 15 вересня 1918 р. Спершу через брак відповідного приміщення заняття проходили в Народному домі. Планувалося, що гімназія буде класичною з

обов'язковим викладанням латини і грецької мови. Першими вчителями були Антін Княжицький, Володимир Бірчак та о. Володимир Марущак. Після встановлення в Дрогобичі влади ЗУНР у листопаді 1918 р. цей навчальний заклад об'єднався з існуючою державною гімназією і отримав назву «Українська державна гімназія». Очолив навчальний заклад колишній директор української гімназії в Перемишлі А. Аліськевич. Після зайняття Дрогобича у травні 1919 р. польськими військами українська гімназія була ліквідована і відроджено державну гімназію з польською мовою викладання. Учням-українцям, які відвідували українську державну гімназію, не дозволили здобувати освіту в польській. Частина учнів, які хотіли продовжити навчання, була змушена переїхати до Перемишля, де український навчальний заклад вдалося зберегти [189, с. 18–24], [201, с. 444–446], [572, с. 646–660].

Ймовірно, цими обставинами можна пояснити факт першого документально зафіксованого місця навчання З. Коссака саме у Перемишльській державній гімназії з українською мовою навчання. Ім'я Зенона зафіксовано у переліку учнів за 1919/1920 навчальний рік. В обліковій картці зазначено, що Коссак Зиновій (так записано його ім'я) народився 30 квітня (очевидно, помилково – він народився 1 квітня) 1907 р. у Дрогобичі, за віросповіданням – греко-католик, рідна мова для нього українська, в гімназії навчався на правах «приватиста». Вивчав такі предмети, як: релігія, руська (українська) мова як «викладова», латинська, польська, німецька мова, історія, географія, «природописні науки». Рівень знань з усіх дисциплін оцінювався як «достаточний» і лише з математики – «недостаточний». З інших предметів (фізика і хімія, пропедевтика філософії, вільноручні рисунки, каліграфія, гімнастика та спів і стенографія) поставлено прочерк. Очевидно, він їх не вивчав. У підсумку в документі було зазначено: «До вищої кляси взагалі здібний» [90, арк. 380].

Про своє навчання тут згодом згадував і сам Зенон [610, с. 303]. Одночасно із З. Коссаком навчався ще один дрогобичанин і соратник Зенона по ОУН Володимир Кобільник [90, арк. 407]. Як саме проходило подальше навчання

З. Коссака допомагає з'ясувати його свідоцтво зрілості. Згідно з ним, Зенон здобував освіту впродовж 1919–1926 рр. Спершу в державній гімназії в Перемишлі, до якої склав вступний іспит, а далі продовжив навчання в державній гімназії у м. Стрию, де діяли утравістичні, тобто двомовні (з польською та українською мовами викладання) класи [31, арк. 15–16]. Подібним шляхом пішли й багато інших учнів-дрогобичан, які спершу вчилися в Перемишлі. Найімовірніше, це пов'язано з практичними моментами, адже Стрий ближче до рідного Дрогобича ніж Перемишль (відповідно 30 км і 80 км), крім того, завдяки зручнішому транспортному сполученню дістатися туди було значно легше, ніж до Перемишля. У випадку Зенона додатковим аргументом могло стати і те, що в цей час у Стрию проживала дружина його дядька Григорія Ольга, яка працювала вчителькою в місцевій учительській семінарії [710, с. 422–423], [719, с. 63]. В переліку учнів за 1919–1921 рр., коли там, згідно з свідоцтвом, мав навчатися З. Коссака, його немає. Одночасно із Зеноном у Стрийській гімназії, щоправда в різних класах, освіту здобували такі діячі націоналістичного руху, як Степан і Олександр (в документах Олекса) Бандери [32, арк. 30, 44], Олекса (в документах Олександр) Гасин [32, арк. 45], Богдан Кравців [584, с. 37–39], Юліан Гошовський [32, арк. 31], Остап (в документах Євстахій) Каратницький [32, арк. 30], Степан Новицький [32, арк. 32], Степан Охримович [32, арк. 35], Євген-Юліан Пеленський [32, арк. 32, 49], Зеновій Гойсак [32, арк. 40], Лев Ребет [32, арк. 41], Ярослав Падох [32, арк. 47], Володимир Тимчій [32, арк. 41], Володимир Фрайт [32, арк. 40], а також Зенонові брат і сестра Богдан та Олена [32, арк. 30, 44], двоюрідний брат Святослав Коссака [32, арк. 46], уродженець с. Раневичі, педагог Григорій Михаць [32, арк. 51], [838] і священник, багаторічний в'язень радянських таборів о. Степан Яворський з с. Добрівляни [32, арк. 40], [864], адвокат, громадський діяч і благодійник Микола Ценко [32, арк. 46], [880].

Тим часом українці Дрогобича намагалися добитися дозволу на відкриття української приватної гімназії. У грудні 1919 р. стараннями священника-василіянина о. Мрозовського вдалося отримати дозвіл на функціонування у 8-ми класах курсів для молоді, де мали здійснювати підготовку до вступних іспитів у

державні гімназії. У 1920 р. курси переформатували в українську приватну гімназію, а курсисти складали іспит у Перемишльській українській гімназії. Українська гімназія в Дрогобичі складалася спочатку лише з трьох класів, а п'ять вищих класів мали характер приватних лекцій, на яких готували учнів до іспитів у держаних гімназіях. Щоб свідоцтва про освіту, які видавала гімназія, визнавалися навчальними закладами Польської держави, потрібно було отримати т. зв. право прилюдності. Лише у березні 1922 р. було отримано це право і дозволено, щоб перші чотири класи могли іменуватися приватною гімназією. Щоправда, у 1924 р. було запроваджено новий освітній закон, який регулював використання мов національних меншин у закладах освіти в Польщі. Названий за прізвищем міністра освіти Станіслава Грабського – Lex Grabski, цей закон став причиною закриття або полонізації українських шкіл. Відповідно до нього, українська дрогобицька гімназія мала змінити мову діловодства з української на польську, однак не виконала цього і право прилюдності втратила. Але все ж після введення у лютому 1925 р. польської мови його повернули. Гімназії доводилося постійно лавірувати і пристосовуватися, щоб продовжити функціонувати в умовах системних утисків і наступу на українське шкільництво. Однак кожного навчального року до структури гімназії додавався один клас. Таким чином, у 1925/1926 н. р. гімназія мала вже 8 повних класів і змогла провести свій перший офіційний іспит зрілості для випускників. Відновлений навчальний заклад отримав назву «Приватна коедукційна гімназія Українського Педагогічного Товариства «Рідна Школа» імені Івана Франка в Дрогобичі з українською мовою навчання» [189, с. 20–21], [201, с. 446–447], [667, с. 87–178], [698, с. 30–49]. Саме до цього навчального закладу у вересні 1921 р. до 4-ого класу було прийнято З. Коссака [31, арк. 15–16]. Для функціонування гімназії читальна Товариства «Просвіта» на Зварицькому передмісті надала будинок колишньої селянської бурси ім. св. Івана Хрестителя на вул. св. Івана, 22 (сучасна вул. М. Тарнавського, 44) [63, арк. 130–130 зв.]. Ця будівля налічувала 8 кімнат, які використовували під навчальні класи, та по одній кімнаті для вчителів, канцелярії й касира гімназії. На невеликому гімназійному подвір'ї проводилися заняття з руханки –

фізкультури, окремо був гральний майданчик для «кошівки» – баскетболу. Умови, в яких проходило навчання З. Коссака, можна відтворити, спираючись на дані про стан гімназії у 1927/1928 н. р., тобто наступного ж року після її закінчення Зеноном. Для вивчення окремих шкільних предметів у гімназії були спеціалізовані кабінети: фізичний, хімічний, зоологічний, ботанічний, мінералогічний, географічно-історичний. Усі вони, з огляду на фінансові можливості, були забезпечені необхідним в освітньому процесі інвентарем. У листопаді 1926 р. в гімназії запроваджено щоденні пожертвування «дрібною ощадності». Кошти заощаджувалися учнями для використання під час канікул, а частково залишалася до часу випускних екзаменів або відрахування з гімназії. Гроші зберігалися в касах Народного дому і «Учительської громади». Це були доволі значні як на той час суми. Так, наприклад, упродовж 1926/1927 н. р. учням вдалося заощадити понад 3,5 тис. злотих. У 1925/1926 н. р. відкрито шкільну крамницю, яка тільки за перший рік роботи мала торговий оборот у 607 злотих, а через два роки вже вийшла на показник понад 1 тис. злотих. Частково прибуток від торгівлі йшов на закупівлю книг для учнівської бібліотеки, яка поділялася на бібліотеку загального користування (510 томів) та окремі бібліотечки (разом 650 книг), що розташовувалися в спеціальних шафах у класних приміщеннях. Ними розпоряджалися учні відповідних класів. Гімназія мала також власну учительську бібліотеку, яка налічувала 351 том [201, с. 453–454].

Навчання було платним. Гімназія повністю утримувалася за кошти батьків учнів і жертводавців, у тому числі українських громадських установ та організацій. Сума оплати залежала від достатку сім'ї, в середньому це було 15–20 зл. на місяць, незаможні учні платили або взагалі були від неї звільнені. За несплату або невчасну оплату учнів тимчасово не допускали до занять. Для проживання гімназистів з навколишніх сіл діяла бурса (гуртожиток). Підручників і щоденників не було, необхідні книги та літературу потрібно було купувати самому або користатися з конспектів лекцій. Періодично для учнів влаштовували екскурсійні поїздки. Кожного місяця для гімназистів організовували культурні заходи, відвідування яких було обов'язковим. Переважно це були концерти

українських хорів і драматичних груп, які спеціально з цією метою приїжджали до Дрогобича, або перегляд фільмів у місцевих кінотеатрах. З метою поглибленого вивчення української та польської літератур, української і всесвітньої історії учні готували реферати, які виголошували перед класом. Серед учнів існував поділ на власне дрогобичан, міщан (уродженців інших міст), бурсаків і селян. Між цими категоріями часто не було належного контакту і взаємоповаги. За соціальним походженням станом на 1927 р. 40 % учнів були селянами, 11 % – дітьми державних службовців, у майже 10 % гімназистів батьки були державними і приватними працівниками, 7 % – діти промислових робітників, приблизно по 5 % було вихідців з родин священників і ремісників. Решту складали сироти, діти учителів, купців, заможних землевласників та ін. Понад половина учнів була з Дрогобича, 30 % дітей походило з Дрогобицького повіту, решта з інших місцевостей. Кількість учнів у гімназії щорічно стабільно зростала: якщо на момент відкриття гімназійних курсів у 1921–1922 рр. у 3-ох класах налічувалося 80 дітей, у 1923 р. у 4-ох класах 200 хлопців і дівчат, то вже у 1926 р. у 8-ми класах навчалося 280 учнів [63, арк. 130], [146, с. 79–82], [200, с. 177–180], [201, с. 453–455, 462].

За час навчання З. Коссака в Дрогобицькій приватній гімназії впродовж 1921–1926 рр. змінилося три її управителя: Антін Собчук, Осип Турянський, Володимир Кузьмович. Учителями Зенона були відомі педагоги, громадські та культурні діячі: Микола Байрак, Микола Григорійчук, Дометій та Олекса Поповичі, о. Антін Рудницький, о. Северин Сапрун, Володимир Сольчаник, Юліан Стасишин, Роман Смалько, Михайло Іваненко, Олекса Кушак, Франц Заморський, Михайло Керницький, Марія Ясеницька. Гімназійним лікарем був Володимир Чапельський, катехитом – о. Степан Венгринович [201, с. 449–451].

Період навчання З. Коссака в українській приватній гімназії в Дрогобичі збігся з часом політичної нестабільності у Польській державі і розгортанням УНВР в нових умовах боротьби. У березні 1921 р. було прийнято конституцію Польщі. Формально вона була одним з найдемократичніших основних законів у Європі, однак де-факто не всі її положення виконувались на практиці [845].

Конституція надавала широкі права і гарантії представникам національних та релігійних меншин. Вважається, що значною мірою саме завдяки голосам депутатів від цих груп Сеймом на посаду першого президента відродженої Польщі було обрано Габріеля Нарutowича, якого через 5 днів після інавгурації 16 грудня 1922 р. вбив прихильник польських ультраправих. У листопаді того ж року відбулися перші вибори до польського Сейму і Сенату, які національно свідомі українці бойкотували. Незважаючи на загальний настрій, участь у цих виборах взяв лідер Української хліборобської партії Сидір Твердохліб, якого за це вбили підпільники УВО. Об'єктом бойкоту став також перший призов українців до польської армії у грудні 1922 р. У 1922 р. УВО провела саботажну акцію (т. зв. «частинний виступ»), що мала на меті показати готовність українців боротися за свою державність і протидію намаганням окупаційної влади остаточно закріпити за собою Галичину. Однак у березні 1923 р. Рада послів держав Антанти офіційно визнала суверенітет Польщі над цим регіоном за умови надання Галичині автономії і додержання прав непольського населення краю, що на практиці так ніколи і не було втілено. Це рішення викликало хвилю протестів серед українського населення краю і поставило УНВР у нові, складніші умови [656, с. 27, 29, 32]. Свідком цих подій був Зенон, який навчався у 5-му класі гімназії. На час його навчання у 6-му і 7-му класах (1923–1925 рр.) припадає хвиля гучних бойових акцій українського підпілля, серед них численні експропріаційні напади «Летючої бригади» УВО і невдалий замах у вересні 1924 р. на президента Польщі Станіслава Войцеховського у Львові. Резонанс серед української громадськості Галичини викликала також інформація про тортури і смерть у лютому 1924 р. в тюрмі у Львові членкині Союзу українок та УВО, зв'язкової Є. Коновальця, громадської діячки Ольги Басараб. Під час її арешту вилучили таємні документи, через які над запідозреними у членстві в УВО наступного 1925 р. влаштували відомий процес «басарабівців» [609, с. 117–162], [612, с. 42–84], [616, с. 157–229], [656, с. 28–29, 30–32, 38–39, 462–463, 467].

За спогадами рідних і друзів, Зенон був здібним учнем й улюбленцем вчителів, але недостатньо часу приділяв на вивчення домашніх завдань [160, с.

21]. Гімназистом З. Коссак брав активну участь у шкільних гуртках і позаурочній діяльності. Зенон мав хороший музикальний слух і гарний голос. Невипадково З. Коссак став членом учнівського драматичного гуртка і співав у гімназійному хорі (був першим альтом, а в старшому віці «баритонові закраски» тенором). Хором і драмгуртком керував М. Іваненко. Спів не був обов'язковим предметом під час навчання, тому з числа охочих М. Іваненко обирав тільки найздібніших. Кастинг проходив у вихідні дні (у суботу ввечері й у неділю після закінчення літургії у храмі Святої Трійці), адже хор співав під час Богослужінь, на яких З. Коссак як соліст виконував «Отче наш» та інші церковні піснеспіви. Крім М. Іваненка, хором і драмгуртком опікувалися вчителі М. Байрак і В. Сольчаник. Обидва ці гуртки брали участь у культурно-просвітницьких заходах і святкових концертах, які влаштовувалися спільно з іншими українськими мистецькими осередками як на теренах Дрогобиччини, так і всередині самої гімназії. До найважливіших заходів, у проведенні, яких брали участь дрогобицькі гімназисти, належать урочисті академії на честь Героїв Крут, І. Франка, О. Кобилянської, М. Шашкевича, вистави до дня св. Миколая, концерти колядок і щедрівок на різдвяно-новорічні свята. Хор відзначався високим рівнем підготовки і, за деякими оцінками, перевершував інші хори Дрогобиччини, навіть знаменитий «Боян Дрогобицький». Завдяки професіоналізму хористів і артистів драматичного кружка в стінах гімназії вдалося здійснити постановку таких вистав, як: «Запорожець за Дунаєм», «Наталка Полтавка» і «Назар Стодоля». Основу репертуару хору складали твори переважно українських композиторів, зокрема М. Гайворонського, Ф. Колесси, М. Лисенка, М. Леонтовича, К. Стеценка. Найзнаковішими подіями, в яких брав участь хор гімназистів, були Шевченківські свята. Одним із найурочистіших заходів стала Шевченківська академія, організована у 1924 р. в Народному домі [137, с. 31–32], [160, с. 21–22], [201, с. 462]. Націоналістично налаштована молодь, до якої належав і З. Коссак, вирішила бойкотувати присутніх на заході студентів-українців, які, незважаючи на існування в той час у Львові Таємного українського університету (функціонував до 1925 р.), навчалися в польських вишах. Це розцінювалося як

національна зрада. Коли Зенон побачив у залі цих студентів, закликав їх залишити зал. Ті не послухалися, і тоді З. Коссак разом з кількома гімназистами спробував силою витурити їх, дійшло до бійки. Як наслідок, під тиском поліції Зенона виключили з гімназії, але через кілька місяців його було поновлено на навчанні [160, с. 21–22]. Подібні акції були не випадкові. Вони лягали в парадигму бойкоту студентів-відступників, який організували і здійснювали українські студентські організації в Польщі у 1920-х рр. З цією метою у Львові був створений Комітет бойкоту українського студентства (КОБУС), який мав свої відділи в повітових містах, зокрема і Дрогобичі [651, с. 125], [747, с. 72–79, 170–174].

Гімназійний хор досягнув свого найвищого рівня професіоналізму, саме коли у ньому брав участь З. Коссак. Піком творчих досягнень хору був 1926 р., коли він складався з учнів 7-го класу (серед них Богдан Коссак) та випускного 8-го класу, з якого, окрім Зенона, до хору належали ще 12 учнів-солістів, зокрема, Іван і Юрій Гавриліві, Микола й Роман Драгани, Степан Стеців [159, с. 2]. У старшому віці З. Коссак співав у хорі «Ліра», який частково складався з колишніх гімназистів, та у хорі «Боян Дрогобицький» [133, с. 629], [587, с. 475].

У різні роки разом із З. Коссаком у класі навчалося близько 22 учнів. Однокласники цінували Зенона за знання історії України (попри те, що в гімназії вивчали лише всесвітню та історію Польщі) і патріотизм [137, с. 31–32]. Серед однокласників Зенона були дрогобичани Олександр (Олекса) Веселий (один з керівників Дрогобицького «Пласту») [31, арк. 29–30], Іван Гаврилів [587, с. 124], Володимир Кішко [31, арк. 7–8], майбутній адвокат у Дрогобичі й активний громадський діяч в США Михайло-Роман Кобилецький [31, арк. 13–14], [186, с. 574], [214, с. 594], [215, с. 813], Северин Мацюрак [31, арк. 19–20] і Василь Пасічник [31, арк. 21–22]; троє хлопців зі с. Тустановичі (нині у складі м. Борислав): Микола Драган [31, арк. 1–2], його родич Роман Драган (письменник, лінгвіст і український громадсько-культурний діяч в Австралії, молодший брат мистецтвознавця Михайла Драгана) [31, арк. 3–4] та Осип Яворський [31, арк. 5–6]; Володимир Кобільник зі с. Ріпциць [31, арк. 9–10],

Атанас Кобрин зі с. Воля Якубова [31, арк. 11–12], Мирослав-Карло (Кароль) Попович з Коломиї [31, арк. 17–18], уродженець с. Попелі Василь Рудяк [31, арк. 23–24], Осип Швед зі с. Більче [31, арк. 25–26], уродженець с. Добрівляни, відомий в діаспорі художник і педагог Степан Стеців [31, арк. 27–28], [127, с. 313–319]. Більшість з цих хлопців пройшли тим самим шляхом у зміні закладів освіти, що і З. Коссак, і всі вони були допущені до складання першого іспиту зрілості в Дрогобицькій приватній гімназії ім. І. Франка, який відбувся 8–12 червня 1926 р., ставши першими офіційними випускниками цього навчального закладу [201, с. 447]. Період підготовки до складання іспиту зрілості для Зенона збігся з двома доленосними для УНРВ подіями. 12–14 травня в Польщі відбувся державний переворот, у результаті якого в країні утвердився авторитарний режим Ю. Пілсудського, відомий як «Санація» («Оздоровлення»), що проіснував до початку Другої світової війни і був вороже налаштований до УНРВ на ЗУЗ. А 25 травня в Парижі, ймовірно, агентом радянських спецслужб, Самуїлом Шварцбадом, було вбито Симона Петлюру, одного з керівників і символів визвольної боротьби українського народу.

Відповідно до свідоцтва зрілості у травні – червні 1926 р. З. Коссак склав перед державною іспитовою комісією, створеною кураторією Львівського шкільного округу, розширений гімназійний іспит зрілості «давнього типу класичного» і одержав остаточні оцінки, які характеризували рівень знань випускника: з релігії, руської (української) і німецької мов – «добрий», з математики, польської, латинської, грецької мов, а також з історії разом із наукою про сучасну Польщу – «достаточний». Крім того, одержав остаточні річні оцінки у 6–8 класах (або відповідні оцінки при вступних іспитах до гімназії) з фізики і хімії – «достаточний», пропедевтики філософії – «добрий», гімнастики – «дуже добрий». Державна іспитова комісія визнала З. Коссака «зрілим до вищих студій» і видала йому свідоцтво зрілості. Іспити відбувалися польською і руською (українською) мовами в Дрогобичі 9 червня 1926 р. На свідоцтві поставили підписи: вчитель математики і управитель гімназії В. Кузьмович, екзаменатор з релігії о. С. Венгринович, екзаменатор з історії Д. Попович, вчитель грецької

мови та латини М. Байрак, вчитель української (у свідоцтві це єдиний випадок, коли вжито саме слово «української», а не офіційне «руської») мови і літератури М. Керницький і екзаменатор з польської мови та літератури Ф. Заморський. Прізвище голови комісії не відчитується [31, арк. 15–16].

Як впливає зі свідоцтва, З. Коссак вчився не погано, з жодного предмету не мав негативних оцінок, добрі оцінки отримав з релігії, філософії та української мови. З інших дисциплін мав достатній рівень знань, вивчав і володів польською, німецькою, грецькою та латинською мовами. Дуже добрі оцінки мав лише з гімнастики, що підтверджує інтерес Зенона до тіловиховних практик.

Дрогобицька приватна українська гімназія ім. І. Франка давала високий рівень знань, і її випускники могли продовжувати здобувати освіту у вищих навчальних закладах. За свідченнями рідних, на той час З. Коссак вже повністю присвячував себе діяльності в націоналістичному підпіллі, не надто дбав про себе і тому пропозицію тітки Емілії Кічоровської «перестати бавитися в політику» і здобути за її кошти освіту лікаря або стоматолога, відхилив. Зенона цікавили політологія і журналістика, однак через нестачу коштів він не міг собі дозволити навчатися на таких дороговартісних спеціальностях і тому вступив до Львівського університету ім. Яна Казимира (нині Львівський національний університет ім. І. Франка) на Факультет права і політичних наук, навчання на якому було найдешевшим з усіх інших в університеті [160, с. 21–23]. Навчатися тут було досягненням не лише з огляду на престижність вищої освіти, але й через те, що потрібно було «пробитися» до невеликого відсотка (т. зв. «*numerus clausus*») студентів-українців, яким дозволялося вчитися у вишах Польщі. Наприклад, у 1925–1926 н. р. з 2108 студентів, які навчалися на Правничому факультеті Львівського університету лише 295 становили українці. Процес здобуття освіти для студентів-українців ускладнювався ще й тим, що починаючи з 1918 р. у Львівському університеті не діяло жодної кафедри з українською мовою викладання: усіх викладачів-українців було звільнено, а навчальний процес відбувався майже виключно польською мовою. Навчання на Факультеті права тривало 4 роки. Документи на вступ подавали у період з 1 по 10 вересня.

Навчальний рік (з 1 жовтня до 30 червня) розділявся на 3 триместри. Студентам з огляду на специфіку тогочасного викладання юриспруденції не потрібно було бути постійно присутніми, вони відвідували виш тільки кілька разів упродовж навчального року (переважно під час екзаменаційної сесії), акцент робився на самостійне вивчення норм права. Такі умови давали змогу поєднувати навчання з підпільною діяльністю, що робило навчання на Правничому факультеті привабливим для діячів УНВР [832], [877].

Упродовж 1920–1930-х рр. тут здобували вищу освіту такі провідні діячі націоналістичного руху, як Зиновій Книш, Михайло Колодзінський, Лев і Дарія Ребет, Дмитро Мирон, Євген Зиблікевич, Петро Мірчук, Василь Турковський, Дмитро Яців та інші. Під час свого перебування у Львові З. Коссака мешкав переважно в Академічному домі – гуртожитку для студентів-українців, які навчалися у різних вишах Львова. Наприкінці 1920 – 1930-х рр. тут проживали або побували такі діячі націоналістичного підпілля, як М. Арсенич, С. Бандера, Д. Грицай, О. Гасин, М. Колодзінський, І. Мітріга, Д. Мирон, Я. Старух, Я. Стецько та багато інших [160, с. 21–22], [586, с. 92–93, 184–185], [847]. Згодом проживання у Академічному домі трактувалося, як додаткова обтяжувальна обставина в політичних процесах над З. Коссаком, а сам він заперечував своє перебування там [237, с. 3–4]. Однак невдовзі після вступу до університету Зенон вимушено зробив перерву у навчанні для проходження строкової військової служби у Війську Польському, на яку З. Коссака призвали у 1928 р. [160, с. 24].

Наразі не виявлено документів, які б стосувалися військової служби З. Коссака, тому низка важливих деталей цього періоду його біографії залишається нез'ясованою. Наприклад, лише за допомогою опосередкованих даних можна приблизно вирахувати час служби Зенона у війську. Відомо, що З. Коссака брав участь у Пластовій зустрічі III-ої Верховинської округи під час Зелених свят 1928 р., які того року припали на 3–4 червня [124, с. 46–50], [769, с. 18] (за іншими даними, ця зустріч відбулася 3 квітня [682, с. 248]), а також, за спогадами А. Гладилевича, виступав на закритих зборах до річниці ЗУНР у Дрогобичі в листопаді 1928 р. [124, с. 46–50] (щодо року події у своїх спогадах

А. Гладилович висловлює сумніви, водночас газета «Діло» повідомляла про такий захід і виступ студента З. Коссака у листопаді 1929 р. [445, с. 3]). 3 квітня 1929 р. Зенон поставив свій підпис під листом товариства «Сокіл» у Дрогобичі до Головної управи «Сокола-Батька» у Львові [59, арк. 54], а 25 червня був обраний до складу «Виділу» (керівного органу) Дрогобицької філії Товариства «Просвіта» [61, арк. 9 зв.]. Підозрювався у причетності до експропріаційного нападу вчиненого українськими націоналістами 2 вересня 1929 р. поблизу с. Східниця [689, с. 42–43], а 4 жовтня того ж року власноруч заповнив реєстраційну картку студента Львівського університету [22, арк. 323–323 зв.]. Враховуючи ці дати, можна припускати, що З. Коссак відбував службу у Війську Польському, найімовірніше, у період від червня 1928 р. до квітня 1929 р. На користь цього може свідчити той факт, що приблизно у цей же період (11.06.1928–20.09.1929) пройшов строкову службу діяч УНВР та одноліток З. Коссака – О. Гасин [584, с. 59–60].

Служба у польській армії наприк. 1920-х – 1930-х рр. не вважалася національною зрадою. Націоналісти вирішили використовувати навчання українських хлопців військової справи в польському війську для підготовки майбутніх вояків української армії. Радили не ухилятися від проходження служби, а йти до війська набувати військових навичок [486, с. 3], [699, с. 19–20]. Керівництво націоналістичного підпілля закликало своїх членів докладати зусиль, щоб якомога більша їхня кількість пройшла військовий вишкіл. У майбутньому ці знання мали знадобитися для збройної боротьби за українську державність [687, с. 90]. Про існування таємного наказу, який зобов'язував підпільників проходити вишкіл, зокрема і в польській армії, згадував діяч ОУН П. Дужий. Як приклад якісного навчання армійській справі він наводив імена чільних діячів УНВР, які долучилися до розбудови українських національних збройних формувань у 1930–1940-х рр. Це – З. Коссак, Р. Шухевич, О. Гасин, Д. Грицай, М. Дужий, М. Колодзінський, В. Сидор, які проходили військову службу в польській армії приблизно в один і той же час наприк. 1920-х – на поч. 1930-х рр. [591, с. 420].

Відповідно до чинного тоді польського законодавства, кожен чоловік, якому станом на 1-ше січня календарного року виповнився 21 рік, підлягав проходженню строкової військової служби [699, с. 16]. Такі чоловіки мали пройти «асентерунок» – огляд військово-лікарської комісії, що діяла в їхньому повітовому місті. Відповідно для З. Коссака це був Дрогобич. Ті, хто були визнані повністю придатними до служби, повинні були прибути до повітових команд поповнення, де призовників розподіляли для служби у військові частини і забезпечували перевезення новобранців до місць проходження служби. Тих, хто мав закінчену гімназійну освіту, переважно призивали до т. зв. «підхорунжівок» – старшинських (офіцерських) шкіл. Підхорунжими називали курсантів військових шкіл, які водночас були кандидатами на офіцерське звання. Саме звання підхорунжого належало до молодшого командного складу і відповідає нинішньому званню сержанта [699, с. 17]. Наступні 2-3 місяці (залежно від роду військ) призовники у своїх військових підрозділах проходили т. зв. «рекрутське навчання» – базову військову підготовку [699, с. 25]. Рік призову Зенона – 1928 – останній рік, коли призованих на військову службу українців направляли до старшинських шкіл Війська Польського. Будучи випускником гімназії, Зенон призивався на службу як «поборовий з цензусем» і мав право обирати рід військ та місце служби. На практиці ці норми закону виконувалися тільки для поляків, а українців направляли переважно у старшинські піхотні школи [180, с. 34]. Представників національних меншин, зокрема й українців, не брали на службу в технічні, спеціальні підрозділи, а також у частини зв'язку з міркувань збереження військової таємниці. Представників непольських національностей не допускали на відповідальні і вищі керівні посади у війську. Українці проходили строкову службу переважно на нижчих керівних посадах або рядовими в піхоті і кавалерії [699, с. 29]. Більшість призованих у той час студентів-українців намагалися записатися до новоствореної в 1928 р. у Володимир-Волинському артилерійської школи підстаршин резерву ім. Марціна Контського або у кавалерійські школи, але їх перенаправляли у піхотні. Так сталося, наприклад, у випадку Р. Шухевича [180, с. 34], [883].

Українці здебільшого служили в частинах, дислокованих у західних і центральних регіонах тодішньої Польщі [699, с. 24]. У подібному руслі розвивалася і військова кар'єра З. Коссака. Спочатку він був направлений на північ Польщі у м. Грундзйонд, де діяв Центр підготовки кавалеристів у Школу підхорунжих кавалерії резерву. Тут викладав далекий родич Зенона майор Ян (Іван-Іларій) Коссак, який вважав себе поляком. Втім, звідти З. Коссака перенаправили до Батальйону підхорунжих резерву №7 у м. Сьрем [180, с. 34]. У Сьремі Зенон зустрівся зі своїми гімназійними товаришами Атанасом Кобрином, Іваном Городиським та Іваном Михальцевичем, з якими він продовжив проходження служби [31, арк. 79–80, 95–96], [122, с. 42], [133, с. 628], [160, с. 24], [180, с. 34–36], [186, с. 574], [195, с. 638], [196, с. 64]. Зенон, який уже деякий час перебував у піхотній школі, роз'яснив новоприбулим обстановку та пояснив їхні обов'язки. Вечорами він збирав новобранців-українців (близько 50-ти осіб) і разом з ними голосно співав українських пісень. Таке дійство привертало увагу інших курсантів, офіцерів і цивільних, які мешкали неподалік школи. Таким чином З. Коссак хотів заманіфестувати українську присутність. Водночас говорив: «Співаймо, нехай поляки знають, як українці співають». Невдовзі через гучномовці було повідомлено, що частину новобранців переведуть до новоствореної у Рава-Руській піхотної школи. Напередодні відправки всіх українців через гучномовці запросили на зустріч з керівництвом школи, яке повідомило про переведення їх до Рави-Руської і попросило заспівати наостанок українських пісень. На цю пропозицію З. Коссак відповів: «Заспіваймо, хай поляки знають, що і під тим оглядом ми стоїмо вище від них». Наступного дня Зенона разом з товаришами спеціальним поїздом, що складався з пасажирських вагонів і відкритих платформ, відправили до Батальйону підхорунжих резерву піхоти №6А у Раві-Руській. Усі українці їхали на відкритих платформах, що, втім, не зіпсувало радості від того, що подальша служба мала проходити на рідних землях, хоча поїздка й тривала цілий тиждень [180, с. 35].

Усім воякам забезпечувалася можливість вільно відправляти релігійні обряди, гарантувалася цілковита свобода совісті і віросповідання. Кожного дня

зранку та ввечері військовослужбовці, які належали до різних християнських конфесій, збиралися для спільної молитви, при цьому кожен молився згідно з канонами власної конфесії. Прийнятним було, щоб солдати-католики кожної неділі і у свята відвідували храм, а військовослужбовці інших конфесій брали участь у богослужіннях щонайменше раз на місяць [700, с. 59–60]. Тож не випадково, що вже найближчої неділі після прибуття до Рави-Руської Зенон і товариші змогли налагодити перші зв'язки з українською громадськістю міста. Для вояків-українців звершували читану Службу Божу, після якої на заклик З. Коссака вони збиралися у залі товариства «Українська Бесіда». Відтак почалося формування церковного хору, який складався з українців-військовослужбовців. Диригентом був товариш Зенона по хору в дрогибицькій гімназії Юрій Гаврилів. Водночас почала організовувати свій хор і адміністрація піхотної школи. Зенона, який був тенором, разом із ще одним курсантом на прізвище Пелех (бас) керівництво намагалося вмовити вступити до армійського хору, однак вони відмовлялися. Тоді керівник школи взяв їх з собою на проби хору, під час яких хлопці стояли мовчки. Після цього керівництво більше нікого з українців силоміць не залучало до участі в хорі [180, с. 35]. Церковний хор, організований З. Коссаком, проіснував до часу завершення курсантами-українцями навчання в школі підхорунжих. Але ще довго пам'ять про солдатів-хористів зберігалася серед місцевих жителів. Тож коли у 1932 р. стараннями місцевого священника о. Осипа Лещука з рава-руських гімназистів було сформовано учнівський церковний хор, то його членів сприймали як продовжувачів хорової традиції, започаткованої З. Коссаком [141, с. 124].

Після завершення терміну рекрутського навчання новобранці мали скласти іспити, а потім прийняти присягу [180, с. 34–36]. Хід урочистого складання присяги і сам її текст були врегульовані Статутом внутрішньої служби [700, с. 59–60]. Церемонія складання присяги, у якій брав участь З. Коссак, мала свої особливості. Усіх вояків привели до одного з місцевих костелів (до Другої світової війни на околиці Рави-Руської діяв костел св. Михайла при монастирі реформаторів і костел св. Йосифа у центрі міста). Чотири сотні (роти)

вишикували у формі чотирикутника (каре). Усіх українців поставили посередині цього квадрата в оточенні офіцерів, які пильнували, щоб ті вимовляли слова присяги. Після завершення церемонії Зенон сказав товаришам: «Це було для нас найкраще вирізнення» [180, с. 34–36]. Військовослужбовців, які пройшли рекрутське навчання і склали присягу, відправляли до частини для отримання військової спеціальності. Найздібніших направляли на 6 місяців для підготовки у навчальні роти підофіцерів, після чого ті мали успішно скласти іспити й отримати звання капрала. Серед критеріїв для відбору кандидатів для такого навчання, окрім фізичних та розумових здібностей, було й етнічне походження. Частка «не поляків», яких навчали на підофіцерів, не мала бути більшою ніж 5 % у кожному підрозділі [699, с. 27–28]. У 1928–1929 рр., коли З. Коссак проходив військову службу, з 426 випускників, які закінчили Школу підхорунжих піхоти, лише 2 % становили українці [700, с. 54–55]. За спогадами товаришів, З. Коссак був природженим вояком, йому подобалася військова служба. Він говорив: «Хлопці, хоча в чужому і ненависному ходимо мундирі, але воєнного ремесла навіть від ворога треба вчитися» [180, с. 34–36]. З. Коссак як зразковий кандидат мав стати офіцером запасу, але не зміг закінчити Школу підхорунжих, з якої його виключили через підозру у причетності до українського націоналістичного підпілля [160, с. 24]. У той же час, що і З. Коссак, та за схожих умов проходили військову службу Р. Шухевич, який подібно до Зенона навчався, але через політичну неблагонадійність не закінчив школу підхорунжих резерву артилерії у м. Володимир-Волинський [883], і О. Гасин, який попри те, що до нього ставилися з підозрою, зміг у 1929 р. із відмінними результатами навчання закінчити школу підхорунжих у м. Цешині у Сілезії [177, с. 240], [584, с. 59–60].

Після проходження строкової військової служби у польській армії З. Коссак продовжив навчання у Львівському університеті. Згідно з реєстраційною карткою, для користування деканатом Зенон здобував освіту тут у 1927–1930 рр. Картка є унікальним документом, що дає змогу простежити перебіг навчання студента. Це двосторонній бланк, на якому польською мовою надруковано інформаційні поля, що потрібно було заповнювати вручну. Картка зареєстрована

під №18323 у 1929/1930 академічному (навчальному) році. Водночас вказано, що це є перший рік навчання для цього студента (ймовірно, мається на увазі після поновлення в університеті). Заповнення картки датується 4-им жовтня 1929 р., і вона містить власноручний підпис З. Коссака. Відповідно до інформації, яка подана у цьому документі, З. Коссак народився у Дрогобичі Львівського воєводства, його матір Констанція, була вдовою і мешкала там же. У графі «Religja, język ojczysty i przynależność państwowa» послідовно вказано «grecko-katol.-polska-ukraiński», що можна трактувати, як те, що він був за віросповіданням греко-католиком, громадянином Польщі і його рідна мова українська. У Львові проживав за адресою вул. Каліча (нині вул. Каліча гора), 14. У графі про навчальний заклад, у якому бажаючий записатися студентом перебував у попередньому часовому відтинку (семестрі або триместрі), вказано Університет Яна Казимира у Львові. У графі про отримання стипендії поставлено прочерк. Зазначено, що З. Коссак відбув військову службу. Реєструється студентом Факультету права та політичних наук на підставі картки зрілості (т. зв. іматрикуляції – офіційного оголошення студентом) від 10 грудня 1927 р. № 274. Упродовж 3 триместрів 1929/1930 н. р. З. Коссак прослухав курси лекцій з 9 правничих дисциплін [22, арк. 323–323 зв.]. У 1-му триместрі, який тривав з 1 жовтня до 16 грудня, Зенонові читав Загальну теорію права (4 год.) Каміль-Ігнацій Стефко – декан Правничого факультету, один з основоположників науки цивільного процесуального права, у різний час завідувач кількох кафедр і колишній виконувач обов’язків ректора Львівського університету. Після Другої світової війни став одним із співзасновників університету у Вроцлаві і Вроцлавської Вищої Торговельної школи, де обіймав посаду ректора [22, арк. 323], [831]. Історію і систему римського приватного права (загальна частина), а також Сімейне право (відповідно 4 і 1 год.) читав Леон-Ян Пінінський – ректор університету у 1928/1929 н. р., за часів Австро-Угорщини член парламенту і Галицького крайового сейму, намісник Галичини, спеціаліст у галузі римського права [22, арк. 323], [744, с. 29–48], [827, с. 332–337], [832], [836], [877]. Також історію і систему римського приватного права у поєднанні з історичними

джерелами науки про зобов'язання (5 год.) викладав професор римського права Марцелій Хлямтач [22, арк. 323], [743, с. 197–204]. Історію польської політичної системи (кількість годин не вказана) читав історик, доктор права Освальд-Марян Бальцер – колишній ректор університету у 1895/1896 н. р., і декан Правничого факультету у 1913/1914 н. р., якого в 1926 р. було висунуто кандидатом на здобуття Нобелівської премії миру за ініціативою іншого викладача З. Коссака і водночас учня О. Бальцера професора Пшемислава-Романа Домбковського [829]. П. Домбковський – історик права, доктор права, у різний час обіймав посади завідувача низки кафедр і декана Юридичного факультету [832], [840]. З. Коссака прослухав у П. Домбковського курси лекцій з Польського приватного права (частина 1-ша), Польського судочинства, а також Історію Західноєвропейського права (відповідно 4, 1 і 5 год.) [22, арк. 323–323 зв.].

У 2-му триместрі (6 січня – 6 березня) Зенон мав ті самі предмети у тих самих викладачів в аналогічній кількості. У 3-му триместрі (20 квітня – 30 червня) у структурі і кількості навчальних дисциплін та відведених для них годин відбулися незначні зміни. Л. Пінінський тепер мав 5 год. Історії і системи римського приватного права (загальна частина), а на Сімейне право лише 1 год. М. Хлямтач викладав Науку про зобов'язання і Спадкове право (5 год.). О. Бальцер продовжував навчати Історії польської політичної системи (частина 2-га), а П. Домбковський мав по 5 год. на лекцій з Польського приватного права й Історії Західноєвропейського права [22, арк. 323–323 зв.].

У 1930/1931 н. р. З. Коссака мешкав у Львові. Фінансово допомагала йому сестра Олена, яка приблизно 6–8 разів за весь час навчання надсилала Зенонові по 50 зл., зароблених на репетиторстві [238, с. 2–4], [610, с. 361]. Оцінок реєстраційна картка не містить, спогадів родичів і товаришів Зенона про його навчання в університеті немає, тому важко сказати, наскільки З. Коссака був хорошим студентом. Завершити навчання та отримати диплом Зенон не зміг через активну діяльність у підпіллі, арешти і допити поліції, які не давали змоги підготовлюватися до здачі іспитів. Формальна відсутність диплому не завадила

йому впродовж усього життя займатися самоосвітою, багато читати і публікувати власні статті на ідеологічну тематику [160, с. 23].

Яким був З. Коссак в особистому житті, які мав риси характеру? Зенон був атлетичної тілобудови, середнього зросту, блондин з блакитними очима. Мав аристократичні риси обличчя, що випромінювали енергію та рішучість. Невелика фізична вада – шрам на чолі, отриманий у дитинстві від удару копитом, – привертав увагу всіх, хто спілкувався із Зеноном, надаючи йому певного шарму. Його усмішка була милою, інколи з «полиском сталі», сміх – щиросердним. Проявляв силу волі і характер, повністю віддавався роботі, водночас часом міг впадати у меланхолію. Одягався скромно, але зі смаком [163, с. 55, 64]. Постать З. Коссака надовго запам'ятовувалася усім, хто з ним зустрічався. Ця непересічна особистість залишала глибокі сліди у свідомості свого оточення [131, с. 86]. Рідні і друзі згадують його як людину надзвичайно інтелігенту, високої особистої культури, тонкого знавця проблем, які вміло вирішував. Характерними рисами Зенона були скромність, безпосередність, прямолінійність. Товариші по визвольній боротьбі цінували його за відсутність позерства і честолюбства, всецілу відданість справі. Зовнішньо він не відрізнявся від свого оточення і людей, з якими доводилося працювати, але всі відзначали його індивідуальність. Водночас, Зенон ніколи не створював таких умов, за яких товариші чи підлеглі мали б якось виділяти його. Заплановані ним і успішно проведені акції він приписував здібностям та навичкам інших. Відзначався вмінням аргументовано переконувати у правильності своїх поглядів на розв'язання тих чи інших питань. За спогадами знайомих, від нього віяло теплом і лагідністю, якими вмів перемагати опонентів [131, с. 87], [217, с. 69–70].

Попри серйозність характеру, З. Коссак мав гарне почуття гумору і відрізнявся кмітливістю, що допомагало йому знаходити вихід із складних ситуацій. Наприклад, одного разу його хотіли притягнути у судовому порядку до відповідальності за звернені до поліцейського слова: «Не пискуйте». На розгляді справи у суді Зенко заявив, що казав «не ремствуйте» (не нарікайте), а це була цілком прийнятна словесна конструкція, і таким чином за відсутністю складу

злочину уникнув покарання. Інший випадок, який показує кмітливість Зенона і характеризує його як виважену і холоднокрівну людину, відбувся на пл. Ринок у Дрогобичі під час урочистостей з нагоди одного з польських державних свят. Люди з натовпу побачили З. Коссака, крокуючого площею під час виконання польського державного гімну, і почали кричати в його сторону з вимогою зняти капелюха. Зенон продовжував йти, не звертаючи уваги на вигуки, у відповідь обурений натовп почав кликати поліцію і казати, щоб арештували «того в капелюсі». Тим часом Зенон встиг непомітно перекласти капелюха на голову іншого чоловіка у натовпі, і доки поліція зорієнтувалася, що людина в капелюсі насправді не той, кого вони шукали, він покинув площу [160, с. 28–29].

Його любили або ненавиділи, але байдужим Зенон не залишав нікого [131, с. 86]. Попри те, що, за спогадами товаришів З. Коссака, він з романтичних причин часто міг раптово кудись зникати на невизначений термін [131, с. 87], про особисте життя Зенона майже нічого не відомо. Він прожив неповних 32 роки, ще в підлітковому віці пов'язав своє життя з підпільною боротьбою, а у більш дорослому – неодноразово бував арештований, засуджений і ув'язнений на тривалі терміни. Очевидно, такі умови життя не сприяли налагодженню стосунків і створенню сім'ї. Втім, не варто й цілком відкидати ймовірність того, що Зенон як молодий і привабливий хлопець мав романтичні стосунки з дівчатами із його оточення.

Як і багато інших здібних гімназистів та студентів (як, наприклад, С. Бандера [110, с. 3], [691, с. 42] і Я. Стецько [627, с. 289]), З. Коссак деякий час заробляв на життя, підпрацьовуючи репетитором для дітей із заможних українських сімей. Наприклад, влітку–восени 1932 р., З. Коссак у Дрогобичі читав приватні лекції для дочки подружжя Ольги і Йосипа Татухів – Ярослави, з якими був знайомий ще з 1927 р., а також проводив час з хворим головою сімейства, за що отримував 25 зл. на місяць. Заняття відбувалися майже щодня, тривали від 15:00 до 17:45 год. Поліція, яка на той час вела таємне спостереження за З. Коссаком, підозрювала, що його з господинею сімейства Ольгою Татух пов'язували не лише ділові, а й романтичні стосунки [238, с. 2 – 4], [259, с. 3],

[284, с. 5], [610, с. 302, 347 – 348, 360]. На користь цієї версії опосередковано може свідчити той факт, що під час судового процесу над З. Коссаком у 1933 р. право бачитися з ним отримали лише сестра Олена й О. Татух [260, с. 3]. Якщо підозри були небезпідставними, то стосунки із заміжньою жінкою, ще й при хворому чоловікові, кидають тінь на постать З. Коссака як одного з провідних діячів УНВР і характеризують його з не найкращого боку. Інформації про життя і діяльність З. Коссака збереглося не так вже й багато, а достовірної ще менше. Більшість інформації особистого характеру про З. Коссака отримуємо зі спогадів його родичів, друзів і соратників. Ці спогади були і досі залишаються фактично чи не єдиним джерелом мемуарного характеру про нього. Очевидно, це розуміли й автори спогадів, тому намагалися, зберегти добру пам'ять про свого брата й товариша, передусім як про підпільника і національного героя. Про щось вони могли справді не знати, дещо з часом забулося. Змальовуючи образ З. Коссака (що цілком природно) у світлих, героїчних барвах, акцентували увагу саме на національно-визвольній боротьбі Зенона, уникаючи темних і негативних моментів у його біографії та характері, а такі риси у нього, як і будь-якої іншої людини, очевидно, могли бути. Тому не варто ідеалізувати постать З. Коссака і замовчувати незручні й суперечливі епізоди з його життя. Втім, варто підкреслити, що поліція сама не була впевненою щодо характеру стосунків між З. Коссаком і О. Татух, а припущення про інтимний зв'язок між ними ґрунтувалися лише на здогадках [259, с. 3], [610, с. 348].

Висновки до другого розділу

Другий розділ дисертації присвячено комплексному аналізу соціокультурних, родинних та біографічних чинників, які сформували особистість З. Коссака, та становлять методологічну основу для глибшого розуміння його подальшої діяльності в УНВР. Використання міждисциплінарного підходу дозволило відтворити життєвий шлях З. Коссака у

тісному взаємозв'язку з родинною традицією, локальним соціокультурним середовищем, а також загальнонаціональними процесами Галичини кін. XIX – 1-ої третини XX ст. Такий підхід дав змогу не лише реконструювати окремі етапи його біографії, а й осмислити закономірності формування його світогляду, політичної та громадянської позицій.

На підставі широкого кола джерел – архівних матеріалів, документів, спогадів та публіцистики того часу – доведено, що рід Коссаків належав до давніх родів Дрогобича, які інтегрувалися у міщансько-ремісничє та інтелігентське середовище. Члени цього роду активно брали участь у культурному, освітньому та громадському житті міста. Хоча окремі польські джерела наводять гіпотези про польське шляхетське походження Коссаків, українські історичні матеріали свідчать радше про їхню тривалу присутність у русинсько-українському соціальному просторі з елементами асиміляції у польське та німецьке культурне середовище.

Рід Коссаків є прикладом активної громадянської позиції та культурної самосвідомості, виховавши низку діячів церковного, освітнього та культурного життя, заклавши традицію служіння громаді, поваги до освіти та формування моральних цінностей, що стали ключовими чинниками виховання З. Коссака. Дрогобицька гілка роду, попри матеріальні труднощі, відзначалася високим рівнем національної свідомості та активною громадянською позицією. Родичі, які брали участь у визвольних змаганнях, створювали в родині атмосферу жертвовності, патріотизму та готовності до боротьби, що безпосередньо вплинуло на характер і ціннісні орієнтири молодого З. Коссака.

Дитинство та юність З. Коссака проходили в умовах політичних і соціальних потрясінь, серед яких були Перша світова та Польсько-українська війни, існування української національної держави у вигляді ЗУНР і її окупація, міжвоєнна колонізаційна політика. Ці обставини сприяли ранньому дорослішанню, формуванню дисципліни, відповідальності та готовності до самопожертви. Особливу роль у політичній соціалізації З. Коссака відігравала мультикультурна атмосфера Дрогобича, де співіснували українське, польське та

єврейське населення, а також спостереження за соціальними й політичними змінами у міжвоєнний період.

Освітній шлях З. Коссака був визначальним у формуванні його світогляду та організаторських здібностей. Навчання у гімназіях Перемишля, Стрия та Дрогобича, а згодом – студентські роки у Львівському університеті, поєднані з активною участю у студентському житті та публіцистичною діяльністю, сприяли розвитку його ідеологічної цілісності та лідерських якостей. Незавершене формальне навчання компенсувалося постійною самоосвітою та практичним досвідом у громадській і підпільній роботі, що стало базою для подальшої активної участі в УНВР.

Строкова служба у Війську Польському забезпечила З. Коссакові професійний військовий вишкіл, досвід командування та організаційної роботи, а також закріпила переконання у необхідності системної підготовки до збройної боротьби за незалежність. У підсумку формування особистості З. Коссака постає як закономірний результат синтезу родинної традиції, історичних обставин, освітнього середовища та особистих рис характеру – дисциплінованості, відповідальності, політичної зрілості та патріотичної самовідданості. Саме ці фактори зумовили його активну участь у діяльності УНВР 1920–1930-х рр. і визначили характер його подальших політичних та громадських дій.

Матеріали розділу висвітлені у таких публікаціях автора:

1) Юрчишин Н. Зенон Коссак (1907–1939): до питання генеалогічного дослідження. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2024. Вип. 75, Т. 3. С. 21–32.

2) Юрчишин Н. Формування світогляду Зенона Коссака (1907–1939). *Новітня доба* / гол. ред. М. Романюк; НАН України, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 2025. Вип. 13. С. 280–292.

РОЗДІЛ 3

СТАНОВЛЕННЯ ЗЕНОНА КОССАКА ЯК ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНОГО ДІЯЧА

Третій розділ дисертації присвячено аналізу юнацьких і студентських років З. Коссака як ключового етапу формування його громадянської позиції, організаторських здібностей та ідеологічної зрілості. У цей період поєднувалися інтелектуальне, моральне й фізичне виховання з активною участю у культурно-просвітницькому та громадському житті. Саме ці компоненти створювали основу для його подальшої діяльності в націоналістичному русі.

Важливим чинником стала участь у легальних і напівлегальних молодіжних організаціях, зокрема в таємних гуртках правого спрямування, де З. Коссак виступав організатором і керівником їхніх дрогобицьких осередків. Ця діяльність поєднувала поширення націоналістичної літератури, культурну роботу, виховання молоді та підтримку політв'язнів, засвідчуючи його ранні лідерські та наставницькі якості.

Значний вплив на особистісне та ідейне становлення З. Коссака мали також участь у «Пласті», «Соколі» та «Просвіті», які забезпечували фізичний вишкіл та національно-патріотичну підготовку. Отже, період юнацтва і студентські роки стали часом особистісного й ідеологічного становлення З. Коссака, водночас надавши йому практичний досвід організатора та керівника, що підготувало до активної громадсько-політичної та підпільної діяльності.

3.1 Участь Зенона Коссака у молодіжних націоналістичних і студентських організаціях

На час студентства припав період найбільшої активності З. Коссака в громадському житті, українських організаціях та об'єднаннях. Інтерес до

суспільної діяльності та активна соціальна позиція почали проявлятися у Зенона ще під час навчання у Дрогобицькій приватній гімназії. Приблизно у 1923–1924 рр. в середовищі української молоді на ЗУЗ виникають таємні ідеологічні гуртки правого спрямування. Інколи це відбувалося стихійно, часом під впливом членів УВО, які обирали собі у помічники надійних людей серед учнів, щоб ті допомагали у поширенні нелегальної літератури та зборів коштів на бойовий фонд УВО. Спершу такі групки не мали помітного впливу і якихось більших організаційних форм і навіть окремих назв. Створювалися ці об'єднання з товаришів, яким найбільше довіряли і які мали інтерес до політичної проблематики. Члени гуртків таємно збиралися для читання легальної політичної літератури, а також підпільних видань УВО, інколи намагалися роздобути зброю і навчитися вибухової справи. За припущенням С. Ленкавського, з ініціативи членів УВО ці гуртки у 1924 р. були об'єднані в «Організацію вищих клас українських гімназій» (ОВКУГ), що в ідеологічному плані була під впливом часопису «Заграва» під редакцією Д. Донцова [170, с. 399–400], [647, с. 176].

Виникнення підпільних гуртків спиралося на давню традицію. Українська гімназійна молодь у Галичині з 2-ї пол. ХІХ ст. гуртувалася у таємних учнівських самоосвітніх товариствах і групах за інтересами у державних гімназіях. У Дрогобицькій державній гімназії таємний «Кружок ім. І. Франка» існував з 1882 р., а його членами було чимало видатних громадських і культурних діячів Дрогобиччини, відомих січових стрільців (О. Думін, Л. Луців, М. Матчак, А. Мельник та ін.), серед яких був і дядько З. Коссака Василь [143, с. 592–602], [620, с. 43]. Тож цілком не випадково, що організатором та керівником осередку ОВКУГ у Дрогобичі став З. Коссак [125, с. 681], [656, с. 50]. Члени цієї учнівської організації займалися вивченням і популяризацією у середовищі молоді ідей українського націоналізму, особливо праць М. Міхновського і «Літературно-наукового вістника» під редакцією Д. Донцова, проводили збори коштів для фінансової підтримки Українського таємного університету у Львові і на бойовий фонд українського націоналістичного підпілля [657, с. 20]. ОВКУГ підготовляла учнів старших класів до навчання в Українському таємному університеті,

проводила акції бойкоту тих студентів-українців, які навчалися у польських державних вищих навчальних закладах, саботувала обов'язкову участь українських учнів у масових заходах, присвячених святкуванню польських державних свят, організовувала серед старшокласників таємні урочистості з нагоди українських національних свят і пам'ятних дат, влаштовувала панахиди з покладанням саморобних тернових вінків на могили борців за волю України. Паралельно члени ОВКУГ здійснювали таємне розповсюдження і вивчення нелегальної літератури, переховували і переносили зброю для УВО [170, с. 399–400], [656, с. 49–50]. ОВКУГ займалася підготовкою учнівської молоді на роль кадрового резерву УВО та була під її впливом, хоча вважалася самоврядною організацією [647, с. 196].

Історик ОУН і безпосередній учасник подій, пов'язаних зі становленням і розгортанням націоналістичного руху на ЗУЗ у 1920–1930-х рр., З. Книш вважав, що організації під назвою ОВКУГ насправді не існувало [620, с. 44]. Однак факт існування ОВКУГ підтверджував у своїх спогадах один з її членів у м. Станиславові (нині м. Івано-Франківськ) С. Ленкавський [152, с. 407–418], [153, с. 1198], [154, с. 290], [170, с. 399–400], [647, с. 10–11, 163, 176, 197–198, 398]. Про приналежність, починаючи з 4-го класу, до провідної ланки (звена) таємної Організації середньошкілників у Стрийській гімназії згадував у автобіографії і С. Бандера [110, с. 5–6].

Розв'язав цю колізію дослідник Р. Висоцький. Він на основі архівних даних встановив, що у 1-й пол. 1924 р. відбувся з'їзд представників таємних учнівських гуртків, на якому обрали Центральний комітет, що мав провести реорганізацію цих груп в єдину структуру. Однак активну роботу в цьому напрямі було проведено лише після літніх канікул у 2-й пол. 1924 р. Внаслідок чого постав Союз української середньошкілної молоді («Сусмол»), відомий у літературі під назвою ОВКУГ. 8–9 листопада 1924 р. в Академічному домі у Львові пройшов II-й з'їзд середньошкілної молоді, на якому були присутні 30 представників від середніх шкіл Галичини і Волині. Делегати з'їзду обговорили основні проблеми учнівської молоді і шляхи їхнього розв'язання. Ухвалили підтримувати контакти

між осередками і намагатися заснувати нові спортивні кружки й учнівські кооперативи, щоб українська молодь була фізично здоровою й економічно самодостатньою. Керівний центр «Сусмол» був у Львові, а діяльність поширювалася на Східну Галичину і Волинь. До моменту викриття організації у 1925 р. польська адміністрація не володіла інформацією про її існування [523, с. 2–3], [745, с. 59–60].

ОВКУГ видавала власний нелегальний часопис «Метеор». Чотири його номери вийшли у період з грудня 1924 р. по квітень 1925 р. накладом 400–500 примірників. На сторінках «Метеору» аналізувалися причини поразки національно-визвольних змагань, публікувалися дописи на актуальні теми суспільно-політичного життя, були рубрики, присвячені спорту, веденню господарства і створенню кооперативів, містилися статті гумористично-розважального змісту, друкувалися вірші та проза. Існувала окрема рубрика, присвячена дописам про життя учнів і умови навчання у середніх навчальних закладах Галичини [324, с. 4], [616, с. 123–124].

Окрім З. Коссака, в лавах ОВКУГ здобули основні навички конспіративної діяльності багато в майбутньому провідних членів УНВР. Серед активних членів ОВКУГ у Львові можна виділити імена Богдана Кордюка, Богдана Підгайного, Романа та Юрія Шухевичів; у Любачеві – Омеляна Грабця, а у Самборі – Д. Гриця і В. Кобільника (однак це виглядає дещо дивним з огляду на те, що у Самборі вони не навчалися, водночас, за іншими даними, вони належали саме до дрогобицького осередку [207, с. 95]); у Сокалі – Василя Сидора, Стрийський осередок представлений постаттями С. Бандери, О. Гасина, Осипа Карачевського, С. Новицького, Д. Яціва; Станіславівський – С. Ленкавського, Ярослава Карпинця, В. Макуха, Гриця Салевича [656, с. 50], а також Данила Чайковського [647, с. 398]; у Тернополі до осередку ОВКУГ належали Іван Шиманський, Фелікс Кордуба, Іван Мітрінга, Роман Паладійчук [749, с. 55].

ОВКУГ фактично припинила своє існування, коли її члени завершили навчання у середніх навчальних закладах і вступили до вишів, ставши студентами. У 1926 р. шляхом злиття різних студентських націоналістичних груп

і громад з діючою у Львові «Групою української державницької молоді» виник Союз української націоналістичної молоді (СУНМ), що об'єднував фактично всі молодіжні націоналістичні організації на ЗУЗ і вивів націоналістичний рух на якісно вищий організаційний та функціональний рівні [656, с. 50].

Члени СУНМ вважали, що причиною поразки українських визвольних змагань 1917–1921 рр. і втрати державності була відсутність достатньої кількості людей, для яких інтереси нації були б найвищим наказом. Сунмівці ставили за мету створення організації, що б об'єднувала людей, які розуміли потребу у формуванні нового типу українця і вихованні в такому дусі молодого покоління [451, с. 75]. Девізом Союзу було гасло «Україна понад усе!», а основні світоглядні тези сформульовані у програмі під назвою «Наше Вірую» [288, с. 76], [292, с. 9–10]. Сунмівці розробили проект власної відзнаки у жовто-блакитних тонах [435, с. 28].

У 1928–1929 рр. З. Коссак був членом Проводу СУНМ, а приєднатися до Союзу, найімовірніше, міг ще під час свого навчання у Львівському університеті в 1927 р. Відомо, що саме цього року Зенон брав участь у щотижневих недільних сходах провідних членів СУНМ в Академічному домі, на яких були присутні І. Габрусевич, Р. Драган, Богдан і Марія Кравціви, С. Ленкавський, Софія Мойсейович (в заміжжі Янів), С. Охримович, Є.-Ю. Пелинський, Жигмонт Процишин і Володимир Янів. На цих зборах З. Коссак піднімав питання щодо пошуку контактів і налагодження співпраці між СУНМ і УВО [178, с. 286–287].

До Союзу належала гімназійна і студентська молодь у віці 18–25 років [449, с. 205–206]. За соціальним походженням це були переважно селяни та ремісники, хоча вистачало і дітей з учительських та священничих родин. СУНМ складався з окремих Груп, які були сформовані за становим або територіальним принципом. Відомо про існування середньошкільних (гімназійних), високошкільних (студентських), робітничих і селянських груп. Станом на жовтень–листопад 1928 р. існувало 12 таких груп (4 середньошкільні, 2 високошкільні, 2 робітничі та 3 селянські) [450, с. 400]. Групи складалися зі «звен», на чолі зі звеновими, яких затверджував голова Групи. Ті,

своєю чергою, обирали керівників Груп, яких затверджував голова Союзу, а його обирали керівники Груп. Спершу зенових призначало вище керівництво, згодом їх обирали на зборах «звена». Голова Групи на власний розсуд обирав і міг замінити своїх помічників (референтів), які відповідали за різні напрями роботи. Разом вони становили Провід Групи [620, с. 45]. Така система виборів і призначень була зумовлена необхідністю дотримання конспірації і не допущення до керівництва організацією випадкових і ненадійних людей [656, с. 53].

Актив Союзу поділявся на прихильників, «новиків» і дійсних членів (спершу до них зараховували лише членів Проводу СУНМ [170, с. 400–402]). Прихильники брали участь у зборах групи, підготовці рефератів на актуальні теми і їхньому обговоренні. Новики займалися такою ж діяльністю, а, крім того, виконували окремі спеціальні доручення керівництва і проходили відповідну ідеологічну підготовку. Дійсні члени, відповідно до займаних посад, самостійно здійснювали загальне керівництво діяльністю Союзу, підбирали нових членів для СУНМ і мали вести ідеологічну працю серед молоді [450, с. 400].

На чолі СУНМ стояв Провід у складі Михайла Демкович-Добрянського, Б. Кравціва і С. Охримовича. Очолював Провід СУНМ Осип Боднарович. Він же видавав офіційний друкований орган Союзу місячник «Смолоскипи» [170, с. 400–402]. Під керівництвом О. Боднаровича СУНМ досягнув значних успіхів у поборюванні радянофільських і лівих настроїв серед українського студентства. Більшість українських студентських товариств та організацій опинилися під сильним впливом молодих націоналістів [170, с. 403, 405–406], [521, с. 28], [611, с. 37–48]. Однак, небажання поглиблювати співпрацю з УВО [113, с. 373] і спроби О. Боднаровича перетворити СУНМ, по суті, на молодіжне крило Українського національно-демократичного об'єднання (УНДО) викликали спротив радикально налаштованих членів Союзу на чолі з С. Охримовичем. Ця група, яка за псевдонімом С. Охримовича «Обухович», отримала неформальну назву «обухівці», виробила концепцію створення «Всеукраїнської організації націоналістів революціонерів» [745, с. 62]. Вони вважали, що легальна політична діяльність сама собою є визнанням польської влади на ЗУЗ і тому не бачили

змісту в співпраці з легальними політичними партіями [656, с. 50, 73–74]. Опозиція до О. Боднаровича остаточно оформилася в червні 1928 р. і вже наприкінці року домоглася зміни керівництва організації. На загальних зборах СУНМ за підтримки членів УВО М. Колодзінського і З. Книша, а також одного з студентських лідерів В. Яніва, С. Ленкавський, С. Охримович і Б. Кравців усунули О. Боднаровича і його прихильників з Союзу, натомість до Проводу організації увійшли, пов'язані з УВО і авторитетні серед молоді, І. Габрусевич, Б. Кордюк, Михайло Турчманович і З. Коссак [170, с. 403, 405–406], [611, с. 66–74]. Крім них, провідними членами стали Євген Врецьона, Жигмонт і Йосип Процишини та В. Янів [620, с. 47]. За спогадами Б. Кравціва, до СУНМ в цей час також належали С. Бандера, Д. Грицай, Р. Шухевич й Олександр Пашкевич [164, с. 21–22]. Існують згадки про членство в СУНМ М. Лебідя і Я. Стецька, тісно співпрацювали із Союзом З. Книш і М. Колодзінський [611, с. 36, 66–74], [647, с. 205], [656, с. 728, 820], [687, с. 63, 68, 99].

СУНМ перебував у тісному контакті з УВО. Багато членів СУНМ, зокрема і З. Коссак, водночас належали до УВО. Вони забезпечували зв'язок між керівництвом обох організацій, координацію і надання взаємодопомоги у проведенні акцій [164, с. 22], [618, с. 80]. Більшість серед очільників СУНМ опинилися в Проводі або на керівних посадах завдяки своїм здібностям, особистим якостям і здобутому в умовах напівлегальної діяльності досвіду та авторитету. З метою організації централізованого керівництва діяльністю розрізнених націоналістичних груп УВО скеровувала для роботи в Проводі СУНМ своїх найздібніших і перевірених членів, які призначалися на керівні посади. Такі очільники мали право обирати собі за помічників перевірених УВО осіб, за попередньою згодою з УВО на власний розсуд (без загального голосування членів СУНМ), призначати керівників і членів Проводу [170, с. 400–402]. Ймовірно, саме так до складу Проводу СУНМ потрапив і З. Коссак. Втім, окрім зв'язків з УВО, членству в Проводі, очевидно, посприяв і особистий авторитет Зенона, його вже тоді помітний досвід організаційної роботи з молоддю, а також дружба із С. Охримовичем і Б. Кравцівим.

Поступово СУНМ все більше схилявся до революційних методів національно-визвольної боротьби і розглядався, подібно до ОВКУГ, як кадровий резерв УВО, тому перейшов до нелегальної діяльності [647, с. 164–165]. Актив Союзу вважав себе додатковим підсиленням для УВО, а свою діяльність серед патріотично налаштованої молоді у сфері політичної та ідеологічної підготовки майбутніх націоналістів-революціонерів розглядав як доповнення до підпільної роботи УВО [170, с. 403, 405–406]. Адже, на відміну від УВО, СУНМ був організацією з чітко вираженою націоналістичною ідеологією [113, с. 365]. На початковому етапі існування діяльність осередків Союзу зводилася до періодичних зборів, на яких члени займалися самоосвітою, піднімаючи свій рівень політичної грамотності. На таких сходах відбувалося обговорення рефератів і доповідей на актуальні теми політичного життя, державного будівництва та ідеології. Для членів СУНМ проводили курси, на яких читали лекції з історії України та Центрально-східної Європи, робилися огляди еволюції української політичної думки і причин поразки національно-визвольних змагань, викладалися політична та економічна географія. Ґрунтовно опрацьовувалися праці Д. Донцова, передусім його «Націоналізм», «Самостійна Україна» М. Міхновського, «Листи до братів-хліборобів» В'ячеслава Липинського, окремі статті Остапа Терлецького та Василя Кучабського, а також спогади Дмитра Дорошенка і друкована продукція видавничого кооперативу «Червона Калина». Учасники зборів читали й обговорювали ідеологічні статті у таких виданнях, як «Заграва», «Літературно-науковий вістник» і нелегальному «Розбудова Нації». Найбільш ґрунтовні і цікаві з таких доповідей видавалися окремими брошурами, як методичний матеріал для членів СУНМ. Члени гуртків перебували під дуже сильним впливом ідей Д. Донцова [170, с. 400–402], [288, с. 76], [618, с. 77]. Водночас у СУНМі існувало і критичне ставлення до поглядів Д. Донцова, які розглядалися як однобокі, надто теоретичні та такі, що не дають порад щодо втілення націоналістичного світогляду на практиці. Тому серед керівництва Союзу виникла ідея і гасло поширення націоналізму в масах [178, с. 287].

З приходом до керівництва Союзом нового Проводу, до складу якого належав З. Коссака, діяльність СУНМ радикалізується і переходить у більш практичну площину. Посилюються вимоги до кандидатів у члени СУНМ, введено суворий відбір і перевірку. Члени Союзу, окрім вишкільної праці в середині організації, починають все активніше працювати в середовищі українських громадських, освітніх, культурних і спортивних товариств та суспільства загалом. Передусім, це стосувалося поборювання прорадянських і взагалі лівих тенденцій серед українського загалу. Під час канікул сунмівці долучалися і сприяли роботі у своїй рідній місцевості таких українських товариств, як «Просвіта», «Сокіл» і «Луг», в яких стають виховниками та інструкторами й активно борються з радянським впливом і впливом лівих політичних сил у середині цих організацій. Влаштовують демонстрації проти поїздок українських діячів у підрадянську Україну, тісніших зв'язків з радянськими державними і партійними діячами, зокрема проти «походів на ікру» чільних діячів українських партій до радянського консульства у Львові, під стінами якого 21 листопада 1929 р. пройшла бурхлива акція протесту (учасників арештували і випустили на волю [491, с. 8], а керівників засудили на один місяць ув'язнення [490, с. 7]). Ті члени Союзу, які належали до «Просвіти», регулярно здійснювали поїздки до сільських читалень товариства з доповідями, де пропагували націоналістичний світогляд і поборювали ліві впливи на селі [164, с. 22], [450, с. 400], [611, с. 49–52], [620, с. 46, 48], [647, с. 202–203], [656, с. 53].

СУНМ прагнув поширити свій вплив серед української робітничої молоді Дрогобицько-бориславського басейну і залучити її до діяльності місцевого осередку організації. Зважаючи на знання місцевої специфіки й авторитет серед молоді та враховуючи численні спогади про організаторську роботу З. Коссака у середовищі робітничої і студентської молоді на Дрогобиччині, ймовірно видається, що цей напрям підпільної діяльності СУНМ було доручено саме Зенону [450, с. 400], [163, с. 22–23, 32–33, 37, 43], [647, с. 165, 203].

З метою підняття рівня національної свідомості сунмівці запроваджують культ героїзму, надаючи навіть заходам до річниць Маркіяна Шашкевича, Тараса

Шевченка або Івана Франка політико-державницького змісту і перетворюючи їх на різновид патріотичних маніфестацій. З цією ж метою націоналісти використовували щорічні традиційні походи на цвинтарі під час Зелених свят до стрілецьких могил і поховань українських героїв. Ці велелюдні акції стали способом прояву національних почуттів, організованості, згуртованості, дисциплінованості й рішучості патріотично налаштованої частини українського суспільства. Революційно-патріотичного змісту надавалося й жалобним панахидам у пам'ять про загиблих або засуджених до страти бойовиків УВО. Окреме місце відводилося культу загиблих студентів – учасників бою під Крутами у 1918 р. Як альтернативу державним польським святкам було запроваджено свято Українського моря й Української зброї. Особливий зразково-урочистий характер мали свята, пов'язані зі встановленням і проголошенням української державності, а саме День Соборності (22 січня) і відзначення річниць Листопадового зриву [647, с. 166–169]. Найбільш резонансними були проведені у співпраці між СУНМ і УВО заходи до 10-ї річниці Листопадового чину 1 листопада 1928 р. у Львові, які закінчилися багатотисячними демонстраціями, вивішеннями синьо-жовтих прапорів, бійками з поліцією і шовіністично налаштованою польською молоддю, спробами підризу польських пам'ятників, погромами в будівлях українських організацій, масовими арештами [164, с. 22], [611, с. 227–265]. З. Коссак у цих подіях участі не брав, адже в цей час виступав на пам'ятному заході, присвяченому річниці Листопадового чину у Дрогобичі [124, с. 49].

Від початку існування СУНМ вважав свої головним завданням виховання української молоді в націоналістичному дусі, поширення культу героїзму й активізму, формування нового типу мислення націоналіста-революціонера з метою підготовки ґрунту для створення єдиної організації, яка б об'єднувала всіх націоналістів [450, с. 400]. Для «революційного перевиховання мас» сунмівці активно вивчали методи організації масових страйків і демонстрацій, способи проведення і зривання публічних заходів, керування натовпом. При цьому вони переймали досвід інших революційних рухів і підпільних організацій. Нагоду на

практиці відточувати теоретичні знання давали численні національні демонстрації, віча і мітинги, на яких націоналісти демонстративно наголошували на протиокупаційній боротьбі. Часто такі акції закінчувалися сутичками з поліцією. Поступово участь у масових заходах і таємних зборах, зберігання і розповсюдження підпільної літератури, переховування зброї і бойовиків УВО, небезпека можливих обшуків й арештів ставали для націоналістично налаштованої молоді звичними елементами повсякдення, формуючи своєрідну атмосферу і стиль підпільного життя [647, с. 169–170]. Роки такої діяльності врешті дали свій очікуваний результат. Автор статті (ймовірно, Б. Кравців) про СУНМ в журналі «Розбудова Нації» констатував: «За час існування Союзу витворився вже певний тип молодого націоналіста. Своїм думанням і чином він чужий старому поколінню, яке виховувалось у партіях. Власне це є найбільшим успіхом, бо сьогодні існує, правда, невеликий, але сильний гурток націоналістів, що зуміє повести націоналістичний рух на Західній Україні, та вихований в соборницькому дусі, вважає себе частиною тої майбутньої організованої сили, яка росте всюди, де тільки живе молоді українське покоління на цілій Україні й поза її межами на еміграції» [450, с. 400].

За короткий період свого існування СУНМ пройшов значний шлях внутрішньої еволюції: від різнорідного об'єднання студентів на базі спільного несприйняття лівих ідей, до згуртованої, підготовленої до підпільної боротьби та ідеологічно вишколеної організації націоналістів-революціонерів, яка у 1929 р. стала однією зі співзасновників ОУН [620, с. 44–50].

Націоналістам зі СУНМ, а згодом ОУН часто дорікали за надмірний радикалізм, відсутність позитивної програми і відволіканні молоді від діяльності в т. зв. «органічному секторі», тобто легальних українських установах, організаціях і товариствах. Однак, крім роботи, безпосередньо пов'язаної з підпільною боротьбою й УНВР, сунівці активно долучалися до благодійної діяльності, зокрема організовували допомогу і збір коштів для постраждалих від повені на Прикарпатті у серпні 1927 р., допомагали зі створенням у сільській місцевості осередків товариств «Просвіта» і «Сокіл», хорів і драматичних

гуртків, організовували святкування українських національних свят і збори коштів на різні потреби [366, с. 197], [449, с. 206], [505, с. 20–25], [656, с. 252].

Націоналісти розуміли значення культурних і економічних установ для нормального розвитку та життя українського суспільства, усвідомлювали їхній виховний і організаторський потенціал. Праця у таких організаціях давала змогу налагодити швидкий та надійний доступ до роботи серед широких мас населення, а також апробувати методи революційної діяльності в легальному середовищі. Діяльність в «органічному секторі» розглядалася не тільки як спосіб підтримки українського культурно-освітнього і економічного життя, але й як засіб поширення націоналістичної ідеології і прищеплення суспільству розуміння необхідності національної революції [305, с. 290–291]. Для досягнення поставлених цілей націоналісти мали вступати до українських товариств і організацій, щоб здобути у них вплив та спрямовувати їхню діяльність. Таким чином сподівалися здобути вплив на українське громадське, а відтак і політичне життя [178, с. 287], [218, с. 454]. Щоб не підставляти такі організації під удар польської адміністрації, у випадку якщо учасники націоналістичного підпілля і одночасно члени цих товариств будуть арештовані, керівні посади мали залишатися для незадіяних в підпільній діяльності авторитетних представників громадськості, вплив на яких здійснювався через спеціальних уповноважених осіб. Праця в легальних установах мала продемонструвати, що націоналізм включає не лише підпільну боротьбу, але й інші сфери діяльності; показувати, що націоналісти це не тільки озброєні екстремісти, але й люди, які прагнуть розвивати культурно-освітнє та економічне життя. Польська поліція також розрізняла діяльність, не пов'язану безпосередньо з бойовими акціями націоналістів у легальних організаціях (т. зв «синя лінія»), відділяючи її від підпільної (т. зв «червона лінія») [656, с. 252, 480–481].

Враховуючи, що більшість членів СУНМ, а згодом значна частина підпільників ОУН були студентами, цілком закономірно, що спершу найбільших успіхів і впливу націоналісти домоглися саме в середовищі студентської молоді. Очільник спеціалізованого Студентського відділу при КЕ ОУН на ЗУЗ Роман

Малащук згадував, що організація з метою поширення свого впливу і націоналістичної ідеології скеровувала для роботи в студентських об'єднаннях своїх членів [176, с. 124, 172–193].

До Першої світової війни студенти-українці гуртувалися в Українському студентському союзі, відділи якого називалися Студентськими секціями. Однак після заборони у 1921 р. діяльності Союзу, ці осередки втратили легальні підстави для існування. Щоб зберегти можливість офіційно діяти, вони змушені були перетворюватися на Студентські секції при українських легальних організаціях [741, с. 186].

З метою організації і налагодження праці українських студентських об'єднань в Польщі 15 грудня 1929 р. у Львові відбулася I-ша крайова студентська конференція, на якій було створено Центральний студентський комітет. Він скликав II-гу студентську конференцію (конгрес), яка відбулася 21–22 березня 1931 р. в Академічному домі за участі 159 членів [234, с. 3–4], [303, с. 150–151], [364, с. 7–15], [522, с. 18–19], [741, с. 171, 173–174]. Серед учасників конференції було багато студентів-націоналістів, зокрема С. Бандера, Ростислав Волошин, Ярослав Гладкий, Богдан Дороцький, М. Дужий, М. Колодзінський, З. Коссак, Іван Малюца, Андрій Марченко, С. Охримович, Ярослав Рак, В. Янів та інші [218, с. 439], [328, с. 1], [593, с. 141], [691, с. 40, 314]. У підсумку роботи конференції створили Союз українських студентських організацій під Польщею (СУСОП), який не був офіційно зареєстрованим об'єднанням і діяв напівлегально. Керувала СУСОП Студентська репрезентація у складі 16 представників, з числа яких виокремлювався восьмичленний виконавчий орган – Екзекутива. Першим головою СУСОП став В. Янів, який, як і двоє наступних очільників Союзу (Дмитро Штикало і Р. Волошин), був членом ОУН. Діяльність СУСОП перебувала під сильним впливом націоналістів [741, с. 171, 173–174]. Союз був членом Центрального союзу українського студентства (ЦЕСУС), діяльність якого згодом частково перебрав на себе. СУСОП налічував приблизно 2,5 тис. членів, об'єднаних у 65 Студентських секціях і 27 товариствах, що складало 83 % усіх українців, які навчалися в польських університетах [865].

Втім, у студентських секціях гуртувалися не лише студенти, які продовжували здобувати освіту, але й випускники гімназій, семінарів й університетів, а також молодь без освіти, яка прагнула бути корисною в культурно-освітній діяльності [741, с. 206].

СУСОП вбачав одним з пріоритетних напрямів своєї роботи просвітницьку і національно-виховну працю студентів на ниві легальних культурно-освітніх та спортивних товариств [304, с. 57–61]. У 12-ому пункті резолюції II-ої студентської конференції акцентувалося на обов'язку студентів брати активну участь у роботі громадських організацій. З цією метою СУСОП видав інструкції для повітових студентських секцій на період літніх канікул 1931 р., у яких детально пояснювалося, як треба організовувати і вести культурно-освітню роботу по селах і збільшувати фінансову базу студентських та громадських об'єднань. А на делегатів II-ої студентської конференції, зокрема і З. Коссака, було покладено обов'язок провести загальні збори своїх секцій, на яких повідомити членам постанови конференції і почати негайно їх втілювати у життя. Як наслідок, улітку 1931 р. громадська діяльність студентства активізувалася [341, с. 90–95], [343, с. 45–47], [364, с. 13–14], [741, с. 210, 214].

Налагоджена праця студентства в українських культурно-освітніх організаціях, особливо «Просвіті» і «Рідній Школі», продовжувала зростати і наступними роками. Лише за 1932/1933 н. р. 697 студентів (з них половина націоналісти), організованих у 30-ти секціях (близько половина всіх відділень СУСОП), провели майже 2,2 тис. організаційних поїздок і різноманітних заходів, на яких виголошували реферати, лекції, промови, влаштовували театральні вистави, святкові концерти і вечори; 153 студенти керували роботою гуртків або належали до керівних органів товариств. Було засновано або відновлено діяльність 86 осередків товариств «Просвіта», «Рідна Школа», «Відродження», «Сокіл», «Луг», а також інших спортивних, театральних, хорових, музичних, самоосвітніх гуртків і гуртків ощадності, проведено культурно-освітніх та інших курсів у 309 місцевостях [366, с. 197], [656, с. 252]. У 1933/1934 н. р. 673 члени у 19-ти секціях (чверть усіх) провели 189 зібрань, виголосили 840 доповідей,

працювали у 112-ти філіях і заснували або відновили роботу ще 50-ти осередків громадських організацій у 107 місцевостях, організували 367 концертів, святкових академій і театральних вистав, 32 рази проводили збір коштів на потреби «Рідної Школи», «Просвіти», Товариства прихильників освіти, а також для інвалідів і сиріт. Студенти жертвували власні кошти на благодійні або громадські потреби, опікувалися стрілецькими могилами, закупляли книги для мандрівної сільської бібліотеки, організовували курси куховарства і діловодства, опікувалися і працювали у 13-ти дитячих садочках [741, с. 207].

У такому ж руслі працювала Студентська секція у Дрогобичі на чолі із З. Коссаком. Виникла вона не пізніше 1931 р. Секція була неофіційним членом СУСОП і відряджала делегатів для участі в окружних з'їздах українського студентства [122, с. 43]. Через те, що польська адміністрація не погоджувалася на затвердження статуту, окремого студентського товариства у Дрогобичі формально не існувало. Спроби дрогобицького студентства заснувати самостійну студентську читальню при місцевій філії Товариства «Просвіта» були відхилені керівництвом філії, яке побоювалося можливих репресій. Невдачею завершилися і намагання створити «студентський кружок» при «Рідній Школі». Молодь знайшла вихід, звернувшись до інженера Остапа Левицького, який очолював управу Туристично-спортивного товариства «Підгір'я», з проханням дозволити створити Студентську спортивно-освітню секцію як окремий відділ при цьому дрогобицькому спортивному клубі. Таким чином, студентське товариство в Дрогобичі отримало змогу легально функціонувати [122, с. 41], [448, с. 281].

Попри те, що сам факт головування З. Коссака у Студентській секції не викликає сумнівів (як керівника Зенона згадують члени секції А. Гладилович і Катерина Сов'як), точний час його урядування викликає питання. Найімовірніше, З. Коссак очолював Студентську секцію де-факто до вересня 1931 р., а де-юре – до літа 1932 р. Заступником Зенона й одночасно референтом преси був М. Смола. Водночас, у звіті про діяльність секції за 1931–1932 рр. М. Смола констатував, що у 3-му триместрі (квітень–червень) 1932 р. діяльність секції фактично припинилася через відсутність членів Виділу, яких разом з

головою арештувала поліція за підозрою у причетності до ОУН, при цьому головою називає В. Кобільника [122, с. 41]. Ймовірно, це можна пояснити тим, що після арешту у вересні 1931 р. З. Коссака В. Кобільник тимчасово виконував обов'язки голови, оскільки вже мав досвід керівництва студентськими об'єднаннями як голова Української студентської громади в Кракові у 1930/1931 н. р. [313, с. 31–32].

Серед провідних членів молодіжного націоналістичного руху випадки З. Коссака і В. Кобільника були не єдиними прикладами керівництва студентськими товариствами. Наприклад, С. Бандера тісно співпрацював зі Студентською секцією у Калуші [691, с. 34, 40]. До керівництва львівського Товариства прихильників освіти належали Ярослав Макарушка, Осип Тюшка, Іван Тесля і Д. Грицай [488, с. 143]. Останній разом із Романом Мигалем очолювали «Студентський кружок «Рідної Школи» ім. П. Могили» у Львові [337, с. 130–131]. Павло Клим, Ярослав Масляк, Осип Мащак, В. Турковський і В. Янів належали до Виділу філії «Товариства наукових викладів ім. П. Могили» [487, с. 137], головою якого був С. Охримович, він же паралельно керував Українським студентським товариством у м. Стрию [163, с. 149, 152, 157], [406, с. 114], [409, с. 42], а членами Управи товариства були діячі ОУН Григорій Барабаш, О. Гасин, Степан Держко, Остап Каратницький П. Мірчук, Мирослав Петріна, Л. Ребет, Роман Яримович, Дмитро Яців [277, с. 201–202]. Членами Управи Української студентської громади у Кракові були Ярослав Падох і Микола Климишин [313, с. 31–32]. Секретарем, а згодом головою Студентської громади у Перемишлі був Євген Стахів [205, с. 24]. До керівництва Студентської секції у Бориславі в 1932 р. належали три члени ОУН на ім'я Мирослав – Петрикевич, Петрів і Тураш, останній після розпуску секції приєднався і активно працював у дрогобицькій секції [311, с. 88–89].

Студентська секція мала власне приміщення в будівлі «Народного дому». Спершу, у зв'язку з потребою брати участь в освітньому процесі, члени секції могли провадити активну діяльність тільки під час літніх і зимових канікул. Згодом завдяки участі студентів-правників, які через специфіку тодішнього

навчального процесу на правничих факультетах мали багато вільного часу, і наплив випускників гімназій та семінарів вдалося налагодити діяльність впродовж цілого року. Щосереди відбувалися збори, на які, окрім членів секції, запрошували відомих гостей з доповідями, після чого проводили дискусії на тему доповіді або актуальні питання громадсько-політичного життя. Згодом такі зібрання почали проводити двічі на тиждень. Чисельний склад секції на початку 1930-х рр. коливався від 25 до 75 осіб. Переважно це були друзі, товариші і близькі знайомі по навчанню в українській дрогобицькій гімназії, учительських семінарах і «Пласті». Більшість активу становили члени або симпатизи ОУН, для яких участь у секції була легальним прикриттям для підпільної діяльності. Оскільки з цим був пов'язаний певний ризик, то спершу членами секції були лише хлопці. Лише узимку 1932–1933 рр. до товариства офіційно почали приймати дівчат, першими з яких стали 25 випускниць жіночого Семінару сестер Василянок у Дрогобичі (серед них сестра З. Коссака Олена), які гуртувалися у Секції Абсольвенток Семінаря при «Союзі Українок». Хоча ще до того дівчата не офіційно виконували доручення керівництва секції. Таким чином чисельність секції зростає до ста осіб [122, с. 42], [166, с. 207–208], [280, с. 87–88].

Упродовж 1930-х рр. активними членами Студентської секції у Дрогобичі були: Михайло Василик, Олександр (Олекса) Веселий, Андріана Вонцевич, брати Адольф і Максим Гладиловичі, Іван Городиський, Зеня Гутович, Марія Доманська, Мирослав Жук, Володимир Журавчак, Богдан Іваницький, Володимир Кобільник, Микола Коваль, Василь і Володимир Колінко, Надія Корлятович, Олена Коссак, Юрій Костишин, Тарас Коцюба, С. Куйдичівна, М. Куцівна, Тарас Лялюк, Теофіля Малик, Дмитро Німилевич, Любомир Ортинський, К. Пацлавська, Ольга Спариняк, Мирослав Тураш, Володимир Черевко, Любов Шевчик, В. Ясеницький, Володимир Яхно [122, с. 42], [157, с. 43–45], [280, с. 87–88]. А за спогадами К. Сов'як (Кульчицької), ще й Петро Веприк, Софія Ільків, Люся Мартинюк, Теодор Муйла, Стефанія Харищак і Юліан Шифурка [166, с. 200–202, 208].

Серед інших до цієї громадської організації належали і студенти-комуністи, зокрема Іван Сивохіп зі с. Добрівляни, його односелець Степан Яворський і Мирослав Колодрубєць з Дрогобича. Участь представників ворогуючих ідеологічних напрямів (українських націоналістів і комуністів) у секції призводила до напружених ситуацій. Наприклад, на зборах Студентської секції під час зимових канікул 1931–1932 рр. розгорнулася гостра дискусія між націоналістичною більшістю, очолюваною З. Коссаком, і комуністами І. Сивохіпом та С. Яворським, яких викинули із зали, де проходили збори, згодом залишив секцію і М. Колодрубєць. Не ставлячи під сумнів самого факту згаданої події, її дата викликає деякі застереження, адже в період з вересня 1931-го до літа 1932-го року З. Коссак перебував під арештом. Окрім комуністичних переконань, виключити зі секції могли й з інших причин. Наприклад, з формулюванням «за анархічну та шкідливу для секції працю» позбавили членства В. Кулиняка і С. Кобрини. Підставою для виключення з секції могли стати і суто формальні причини. Відповідно до постанов III-ої студентської конференції (20–22 березня 1932 р.), за приналежність до Спортивного товариства «Україна» зі Студентської секції виключили М. Воробця. Водночас, З. Коссак залучав прихильну до націоналістичних ідей молодь до активної роботи в цій організації. Влітку 1932 р. він запросив Володимира Черевка, Максима і Адольфа Гладилевичів на зустріч до «Народного Дому», на якій розповів про завдання Студентської секції й закликав до праці у ній. На зборах, які відбулися 11 липня 1932 р., головою секції було обрано М. Смолу, секретарем В. Черевка, а референтом преси А. Гладилевича (очолював секцію у 1933–1936 рр.) [122, с. 41], [448, с. 281].

Секція ставила собі за мету об'єднати українське студентство Дрогобицького повіту (за винятком Бориславщини, де діяли свої студентські товариства) для творчої праці, але через малу кількість активних членів на початку своєї діяльності у 1931 р. цього завдання було не в силі виконати. Упродовж 1931 р. відбулося 6 загальних зборів секції, проведено 2 літературні вечори – у квітні 1931 р. і січні 1932 р., а у лютому того ж року заходи до 14-ої річниці бою під Крутами. Окремі студенти працювали в дрогобицьких осередках

товариств «Зоря», «Сокіл», «Підгір'я», «Боян» і «Просвіта». Діючи як представники останнього, здійснили 70 поїздок до різних читалень Дрогобиччини [302, с. 74].

Попри загалом байдуже ставлення студентів-дрогобичан до громадської діяльності, З. Коссаку, разом з невеликою групою однодумців, вдалося налагодити активну роботу на користь різних українських організацій. Якщо у 1931 р. члени секції здійснили 43 поїздки (з них – 27 студентами) із доповідями, виступами і різноманітними заходами по селах Дрогобицького повіту, то у 1932 р. – вже 99 (з них – 45 студентами). Здійснював такі поїздки з відчитами і сам Зенон [280, с. 88]. Після застою роботи, пов'язаного з арештами провідних членів, зокрема і З. Коссака, у 1931–1932 рр., влітку 1932 р. вдалося відновити діяльність секції. 13 серпня і 17 вересня було організовано вечорниці, прибутки від проведення яких пішли на забезпечення функціонування адміністрації секції і як пожертвування на Товариство прихильників освіти. Надлишок продуктів харчування, який залишився після вечірок, передали політичним в'язням. Під час літніх канікул було проведено 10 засідань Виділу (Проводу) та одні загальні збори секції, здійснено реєстрацію всіх членів, проводилася підготовка до традиційного літературного вечора, який мав відбутися під час Різдвяних канікул [448, с. 281].

Щороку Студентська секція проводила пам'ятні заходи до Дня проголошення незалежності УНР і Соборності України (22 січня), на честь героїв Крут, розстріляних під містечком Базар, 359-ти учасників II-го Зимового походу армії УНР, а також українських письменників. Крім меморіально-патріотичних, студенти влаштовували для української молоді і звичайні свята: «Літературно-наукові вечори», «Студентські вечорниці» з танцями, а в період різдвяно-новорічних свят — «Вечір св. Миколая», «Ялинки» і «Меланки». Водночас, секція здійснювала низку заходів, спрямованих на розвиток та підтримку діяльності українських громадських та освітніх організацій. Члени секції ходили з колядою під час Різдвяних свят, ставили вистави по селах повіту, а в самому Дрогобичі збирали пожертвування, продаючи свічки на Різдво, отримані кошти

йшли на користь «Рідної Школи» і Товариства «Просвіта». Проводили збори коштів на підтримку страйкуючих вчителів, що не отримували заробітної плати, а щоосені їздили селами повіту, збираючи продукти харчування для української бурси (гуртожитку) і захоронки (садочку) дітей-сиріт у Дрогобичі [122, с. 43], [166, с. 202–203], [280, с. 87–88]. Проведенню цих акцій і заходів сприяло існування при секції студентського хору під проводом Д. Німиловича та І. Городиського і драматичного гуртка під орудою М. Кобільникової [122, с. 43].

На поч. 1930-х рр. Студентська секція у співпраці з місцевим Союзом Українок була залучена до підтримки українських політв'язнів, які перебували в тюрмі на Гірці, відомій як «Дрогобицькі Бригідки» (нині Дрогобицька виправна колонія № 40 по вул. Трускавецькій, 77). За кожним ув'язненим була закріплена одна дівчина, яка представлялася як родичка або наречена і таким чином могла провідувати його, передавати продукти, ділитися новинами і підтримувати зв'язок між ним і товаришами по націоналістичному підпіллі на волі [640, с. 25].

Достовірно не відомо, які причини спонукали З. Коссака залишити посаду голови секції. Однак, можемо припустити, що вони були такі: по-перше – усе більша залученість до діяльності в націоналістичному підпіллі і пов'язані з цим арешти не давали змоги приділяти належної уваги роботі в студентській організації; по-друге – ймовірно, Зенон не бажав підставляти під удар секцію, адже через те, що поліції вже було відомо про його причетність до бойових акцій націоналістів, її могли заборонити, а учасників переслідувати; по-третє – Зенон не зміг завершити навчання в університеті і вже не був студентом, тому зникали формальні підстави для його участі у секції. Попри те, що найбільшої активності студентська секція у Дрогобичі досягла вже після відходу від керівництва нею З. Коссака, можна з упевненістю сказати, що саме він заклав основи для її успішної діяльності у середині – 2-й пол. 1930-х рр.

3.2. Участь Зенона Коссака у «Пласті», товариствах «Сокіл» і «Просвіта»

Попри залученість і активну діяльність у кількох молодіжних, спортивних і культурно-освітніх товариствах та організаціях, для своїх друзів З. Коссака запам'ятався, передусім (звісно, крім участі в ОУН), як член української національної скаутської організації «Пласт» [124, с. 48–49]. Членство у «Пласті» було поширеним явищем серед української національно свідомої молоді у міжвоєнній Польщі. Серед активістів українського скаутського руху було чимало діячів УНВР. Пластунами були С. Бандера, Д. Грицай, С. Охримович, Р. Шухевич та багато інших. Тож цілком не випадковим виглядає залученість З. Коссака до цієї скаутської організації, яка ставила собі за мету фізичну підготовку та моральне виховання національно свідомої, патріотично налаштованої, відповідальної і проактивної української молоді [175, с. 265–266], [407, с. 15–16].

З. Коссака належав до 18-го пластового полку (згодом куреня) ім. І. Франка, який функціонував при Дрогобицькій приватній гімназії ім. І. Франка [124, с. 48], [125, с. 681]. Проте, залишається таємницею, коли і за яких обставин він долучився до «Пласту». Однак, враховуючи, що на три роки старший товариш по пластовому курені В. Кобільник і молодша на п'ять років від Зенона сестра Олена вступили до Українського пластового уряду відповідно у березні і вересні 1922 р., а пластову присягу обоє склали у березні 1923 р., можна припустити, що приблизно у цей же час (1922–1923) пластуном міг стати і З. Коссака [70, арк. 70], [73, арк. 52–53]. Тобто, Зенон, подібно до свого однолітка Р. Шухевича, міг ближче познайомитися і вступити до «Пласту» під час навчання у гімназії [713, с. 108]. Ймовірно, на рішення приєднатися до «Пласту» повпливала й загальна атмосфера в родині. Дядько З. Коссака Іван був серед організаторів пластового руху на Чортківщині напередодні Першої світової війни [774, с. 192–193]. Членкинями 31-го пластового куреня імені Софії Галечко у Дрогобичі були сестри Зенона: рідна – Олена [73, арк. 52–53] і двоюрідні – Марія та Неоніла Кічоровські [73, арк. 118], [71, арк. 79]. Остання у 1926 р. була курінною цього жіночого куреня і належала до керівництва Дрогобицького Коша українських пластових куренів, який об'єднував усі пластові частини міста [73, арк. 49–50].

18-й пластовий полк ім. І. Франка був сформований стараннями М. Іваненка у квітні 1922 р., підрозділ спершу був мішаний (хлопці і дівчата), згодом членами були лише хлопці [712, с. 726]. Ознакою приналежності пластунів до 18-го пластового полку (курень) ім. І. Франка були гранатового (темно-синього) кольору пластові хустки. Офіційним опікуном куреня був спершу о. С. Венгринович, згодом – вчителі М. Іваненко і М. Байрак. Першим «полковником» став Юліан Саварин, надалі курінь упродовж 1920-х рр. почергово очолювали Д. Мінчак, М. Драган, М. Шевчук, В. Ясеницький, Сергій Бутенко і М. Смола [123, с. 501–502], [136, с. 505]. Водночас самі пластуни вважали себе продовжувачами традиції перших пластових гуртків, які виникли у Дрогобицькій державній гімназії напередодні Першої світової війни у 1912 р. на чолі зі старшим братом Д. Мінчака Михайлом. Тому у 1927 р. курінь святкував 15-річчя свого існування [317, с. 10].

Для вступу до «Пласту» З. Коссака мав власноручно підписати «Карту впису», що містила «Пластове Слово Чести», у якому майбутній пластун зобов'язувався: «Що повнитиму по всім моїм силам точно правила пластового уставу. Повинуватимуся безоглядно кождоразовій пластовій власті, залежній від Верховної Пластової Ради у Львові. Братиму правильну участь у пластових сходах, вправах і прогулях. Оправдуватися все письменно коли не зможу взяти участь, в яких пластових сходах, вправах і прогулях. Не буду пити алкогольних напоїв, не буду курити тютюну. Навіть після виступлення з Пласту не утворю без порозуміння і згоди Верховної Пластової Ради у Львові ніякої іншої пластової організації, ані не приложу руки до створення такого уладу, який чим небудь ділав би на шкоду первісній, основній пластовій Ідеї і Українському Пластові. В разі виступлення або вичеркнення з Пласту зверну пластові виказку і відзнаку. Про наслідки недодержання Пластового Слова Честе знаю і признаю їх справедливими» [72, арк. 73].

Документів про діяльність З. Коссака у «Пласті» до 1926 р. не виявлено (якщо такі взагалі збереглися), а спогади друзів-пластунів недостатньо інформативні. Однак, Зенон як відповідальний пластун мав брати участь, якщо

не в усіх, то, принаймні, у більшості сходин, прогулянок, таборів та інших заходів, у яких брав участь 18-й пластовий курінь. Наявні архівні звіти про діяльність куреня і хроніка у тодішніх пластових часописах дають змогу доволі повно відтворити активність 18-го полку (куреня) ім. І. Франка у Дрогобичі за період 1922–1926 рр., тобто час, коли його членом був З. Коссак.

У період з 30 червня по 3 липня 1922 р. група дрогобицьких пластунів на чолі з о. С. Венгриновичем здійснила похід на г. Маківку і до скельних комплексів поблизу сіл Бубнище й Урич; 25 липня пластуни піднялися на г. Парашку, а 9–13 серпня підкорили г. Галич [322, с. 12–13]. 18-й пластовий полк ім. І. Франка активно співпрацював з 31-м пластовим полком ім. С. Галечко, який функціонував при жіночому Семінарі сестер Василянок у Дрогобичі. Хлопці-пластуни сприяли організації та проведенню благодійної виставки мистецтва під назвою «На добродійні цілі», з метою фінансової підтримки цього дівочого пластового підрозділу, яка відбулася у Дрогобичі 13 травня 1923 р. [320, с. 44]. Весною 1923 р. керівництво 18-го пластового полку ім. І. Франка повідомляло ВПР у Львові про намір у співучасті з осередком дівочого «Пласту» провести 24 червня на подвір'ї української гімназії «Великий фестин». До програми фестин увійшли вільноручні вправи пластунів, трійкові вправи, гімнастичні вежі, вправи ручниками і палицями пластунок, пластовий танець, «американський старт» (перегони) і «колесо щастя» [73, арк. 9]. 3–11 липня 1923 р. 18-й полк ім. І. Франка організував і здійснив мандрівку на Чорногірський хребет за маршрутом: 3 липня – Дрогобич – Стрий – Станіславів – Ворохта; 4 липня – Ворохта – г. Говерля; 5 липня – г. Шпиці – присілок Бистре (нині с. 4); 6 липня – Бистре – Жаб'є (нині смт. Верховина); 7 липня – Жаб'є; 8 липня – Жаб'є – Криворівня; 9 липня – Криворівня – Яворів – Соколівка – Бабин – Малий Рожень – Кути; 10 липня – Кути – Косів – Коломия; 11 липня – Станіславів – Стрий – Дрогобич [320, с. 44]. 16 липня полк провів загальні збори, на яких було ухвалено рішення здійснювати мандрівки, підготовлюватися до складання II-го пластового іспиту, запровадити постійні тренування з гри у м'яч і крокету, а також надіслано звіт про діяльність полку за перше півріччя 1923 р. [73, арк. 10]. Через місяць

(14–18 серпня) полк таборував поблизу Урицьких скель, тоді ж було засновано м'ячевий гурток, а 14 вересня відбулися перші полкові сходи у новому 1923/1924 шкільному році [321, с. 61]. Метою сходів було розв'язання питань, пов'язаних з діяльністю полку, зокрема обрання полкової команди, опікунів і провідників, визначення суми, яку мали вносити нові члени при вступі до полку (5 тис. польських марок) і щомісячної вкладки (2 тис. п. м.); було роз'яснено новим пластунам, як вони мають поводитися у «Пласті» й житті загалом, водночас усіх присутніх заохочували до самовідданої пластової праці. Полк було поділено на 6 гуртків (три гуртки учасників, два – прихильників, шостий гурток був дівочим) [73, арк. 12]. Полкова команда також звернулася до ВПР з проханням про надання їй повноважень у питанні проведення I-го пластового іспиту [73, арк. 11]. 11 жовтня полк звітував про свою діяльність упродовж року. За цей час кількість членів збільшилася з 49-ти до 68-ми (з них 22 дівчат). Полковий м'ячевий гурток під час літніх канікул провів з українськими і неукраїнськими спортивними товариствами кільканадцять матчів, у більшості з яких переможцями були саме пластуни. Влітку 1923 р. один з гуртків полку здійснив одноденні прогулянки до скель у с. Урич і до с. Вацевичі на Дрогобиччині. У вересні пластуни брали участь у дводенній екскурсійній поїздці до Львова, яку організувало для своїх учнів керівництво гімназії ім. І. Франка. Під час мандрівки пластуни оглянули чотири музеї, побували на «Запорозьких змаганнях» і були присутні на похороні одного з керівників «Пласту», редактора журналу «Молоде життя» Степана Тисовського. У пам'ять про померлого 18-й пластовий полк ім. І. Франка пожертвував 700 тис. п. м. на пресовий фонд цього пластового часопису. 10 жовтня Полкова команда склала II-й пластовий іспит, а 21 жовтня члени полку заснували полковий пластовий музей і запровадили курс навчання з переплетення книг [73, арк. 13], [321, с. 2, 62].

Упродовж 1924 – січня 1927 рр. при 18-му пластовому полку (курені) ім. І. Франка у Дрогобичі функціонували такі гуртки: драматичний, піонерський (в'язання вузлів), самаритянський (першої медичної допомоги), спортивний, танцюристів і фотографічний. Ймовірно, членом котрогось з цих гуртків міг бути

і З. Коссак. Полк мав польове спорядження з наметами, власну бібліотеку, полковий архів, перукарське обладнання, а також свою крамницю і гектограф [315, с. 7], [412, с. 10]. За допомогою гектографа, а згодом літографічним способом курінь з перервами та великими труднощами видавав власний місячник «Ватра», перше число якого вийшло у 1924 р., а наступні аж у 1928 р. Зміст видання був різноплановим. Переважно це були вірші і нариси, «золоті слова» і висловлювання засновника скаутського руху Роберта Байдена-Павелла, поради щодо морального й фізичного виховання. Провідною думкою було плекання патріотичних почуттів [73, арк. 14, 116–116 зв.], [494, с. 107], [770, с. 8]. Можливо саме на сторінках цієї пластунської газетки З. Коссак публікував свої перші проби пера як автор художніх новел і віршів [160, с. 20]. У цьому контексті цікавою є відповідь редакції пластового журналу «Молоде життя» на сторінках цього часопису, адресована особі з ініціалами К.З. у Дрогобичі: «Віршу не помістимо, але пишіть переживайте і передумуйте «пориви волі» шукайте їх в нашому недавньому, а тоді побачите, що інакше треба писати про них». Чи не З. Коссаку вона адресована [251, с. 10]?

У 1924 р. відбулася переорганізація пластових частин з «полків» на «курені» [712, с. 728]. На Зелені свята (7–8 червня) 1924 р. пластуни 18-го куреня ім. І. Франка взяли участь у Першій Стрічі III-ої Верховинської пластової округи біля с. Бубнище, а 12–14 липня були присутні на «Пластовій Стрічі» на Писаному Камені поблизу м. Косова. 28–29 вересня 18-й курінь влаштував осінню прогулянку із Дрогобича через с. Крушельниця до Урича. У жовтні 1924 р. курінь провів сходи «зі звичайною програмою», які повторилися 26 листопада, а 10 грудня влаштував нічні сходи біля Ватри Великої Ради. На Новий 1925 рік Дрогобицький пластовий кіш влаштував новорічну «Ялинку», а 27 січня 18-й курінь провів сходи [319, с. 6], [412, с. 10], [453, с. 9]. Упродовж весни–літа 1925 р. курінь здійснив цілий ряд мандрівок [318, с. 6], однак, до кінця не зрозуміло, чи члени куреня брали участь у Другій обласній пластовій Стрічі 2–6 серпня біля с. Бубнище [399, с. 9–10]. Зате відомо, що 18-й курінь пожертвував кошти на виготовлення прапора 4-го пластового куреня ім. Б. Хмельницького у

Львові, а представники з Дрогобиччини були присутні на урочистій церемонії посвячення і вручення прапора 4 жовтня 1925 р. [418, с. 2].

Уперше ім'я З. Коссака як активного пластуна зустрічаємо у спогадах його товариша, кошового отамана Дрогобицького пластового коша, Р. Драгана [73, арк. 17], пов'язаними із подіями, які відбулися саме у 1925 р. Тоді під час відзначення одного із свят у неділю 18-й курінь ім. І. Франка у складі Дрогобицького коша в пластових одностроях і з тризубами на капелюхах мав разом з іншими гімназистами урочисто промарширувати від української гімназії ім. І. Франка до церкви св. Юра у Дрогобичі. Маршрут колони пролягав повз будівлю поліції, тому опікун куреня о. С. Венгринович, побоюючись можливого конфлікту з польськими правоохоронцями, почав вимагати від Р. Драгана, щоб той наказав зняти тризуби з капелюхів. Тоді до отамана підійшов З. Коссак і сказав: «Ти такого приказу видати не можеш». Пластуни відмовилися знімати тризуби. Як результат, поліція перекрила пластунам шлях і ті не змогли йти далі, але на все життя отримали «прекрасну патріотичну заправу» [136, с. 505–506], [137, с. 32].

Упродовж 1920-х рр. членами 18-го пластового полку (куреня) ім. І. Франка у Дрогобичі, окрім З. Коссака, були: С. Бутенко, Лев Ваврик, І. Гаврилів, Адольф і Максим Гладилівічі, Осип Глухівський, І. Городиський, Д. Грицай, Михайло Гуменний, Микола і Роман Драгани, Володимир й Осип Кобільники, Олена, Степан і Сидонія-Марія Коржинські, Роман Лаврів, Тарас Лилюк, Д. Мінчак, С. Ніклевич, Володимир Новицький, О. Підгородецький, М. Попович, Ю. Саварин, М. Смола, Кость Тимочко, Микола Хорищак, Мар'ян Швед, Микола Цяка, Василь, Михайло і Ярослав Шевчуки, В. Ясеницький та ін. [73, арк. 7, 12, 14, 19, 48, 50], [470, с. 7].

У березні 1926 р. до Дрогобича зі Стрия було перенесено осідок III-ої Верховинської пластової округи [73, арк. 21–22]. У квітні керівництво округи організувало з'їзд зв'язкових, опікунів і курінних всіх куренів, на якому обговорювалися питання таборів, поширення пластової ідеї, адміністративні інструкції для куренів, а делегати презентували матеріали про розвиток і життя

своїх пластових частин [73, арк. 26]. Як наслідок, діяльність дрогобицьких пластових частин помітно активізувалася. 25 травня дрогобицькі пластуни брали участь у процесії вулицями міста на честь закладення наріжного каменя нової будівлі Української приватної гімназії на вул. Сніжній (нині вул. П. Сагайдачного, 19) [295, с. 3]. 28 травня відбулися заходи з нагоди 10-х роковин смерті І. Франка, а сам цей день оголошувався вільним від навчання в усіх українських школах і гімназіях [440, с. 6–7]. 30 травня в честь 15-ліття існування «Пласту», у кожній пластовій частині мали відбутися обов'язкові святкові сходи [294, с. 1], а Окружна Пластова команда III-ої округи від імені дрогобицьких пластунів надіслала вітального листа Верховній Пластовій Команді у Львові [73, арк. 32]. 11–13 червня відбулася Друга Стріча III-ї Верховинської пластової округи у с. Підбужі (за ін. даними, у с. Нагуєвичі), організована Дрогобицьким кошем [123, с. 502]. Однак, видається малоімовірним, щоб З. Коссак (як й інші пластуни – випускники Дрогобицької української гімназії) зміг взяти участь у всіх цих заходах і зустрічах через клопоти, пов'язані з підготовкою і складанням випускних іспитів, які припали саме на травень–червень 1926 р.

Після закінчення навчання у гімназії і досягнення граничного віку (18 р.) перебування в Українському уладі пластунів юнаків З. Коссак втратив формальні підстави для членства у «Пласті». Однак саме для таких осіб, які вже формально переставали бути пластунами, проте не хотіли поривати з «Пластом» і планували далі працювати на користь рідного народу, ще з 1922–1923 рр. розвинувся окремий Український улад старших пластунів (УУСП) [503, с. 12–15], [740, с. 167–191]. У травні 1926 р. Управа УУСП звернулася із закликом до пластунів-випускників українських гімназій зголошуватися для продовження пластової праці [293, с. 2]. Діяльність 18-го куреня ім. І. Франка після закінчення навчання в українській гімназії його членів, серед них і З. Коссака, та переїзду на навчання до інших міст або переходу до УУСП помітно знизилася, курінь за 1926 р. кілька разів не надсилав звітів і не проводив активної діяльності [73, арк. 44, 47, 55, 68].

Перший осередок УУСП виник у Дрогобичі влітку–восени 1926 р. спершу як гурток, а згодом як окремий повноцінний 6-й курінь ім. Д. Вітовського з ініціативи чотирьох колишніх пластунок (серед них і двоюрідна сестра З. Коссака Стефанія Кічоровська) 31-го куреня ім. С. Галечко у співпраці з кількома хлопцями з 18-го куреня ім. І. Франка [73, арк. 30–30 зв.]. Спочатку курінь мав певні організаційні труднощі, пов'язані з періодом його становлення, і тому навіть звіти подавав із запізненням, проте швидко їх подолав і вже у перші місяці свого існування виготовив власну печатку [73, арк. 117].

Ймовірно, З. Коссак вступив до УУСП, як і його однокласник В. Кобільник, у червні 1926 р. і був зобов'язаний підписати «Слово Чести», що виконуватиме і дотримуватиметься організаційних правил УУСП [70, арк. 70]. Першим курінним 6-го куреня УУСП ім. Д. Вітовського у Дрогобичі до 28 грудня 1926 р. був В. Кобільник, який через виїзд на навчання до Кракова був змушений залишити цей пост, натомість курінною обрали Вікторію Гавдяк, а містокурінним – З. Коссака [74, арк. 46]. Це найраніша з відомих на сьогодні документально зафіксована згадка про Зенона як пластуна.

У звіті про діяльність куреня, датованому 17-им березня 1927 р., З. Коссак вказується вже як курінний (від 31 січня того ж року). Крім Зенона, до Команди куреня належали Вікторія Яреськів (суддя) і Олекса (Олександр) Веселий (писар і скарбник). Підрозділ налічував 14 членів, з них 13 зі ступенем пластуна-розвідника. За негідну пластуна поведінку з куреня виключили двоє осіб (Дмитра Німиловича й Осипа Шведа). Курінь мав свій осідок у Народному домі. Про діяльність куреня вказано, що 12 грудня 1926 р. З. Коссак і О. Веселий їздили до с. Губичі, де Зенон провів сходуни місцевого осередку українського Товариства «Сокіл», а О. Веселий на зборах місцевих пластунів проводив підготовку до складання ними Першого пластового іспиту. 16 грудня З. Коссак знову приїздив до Губич, де провів загальні збори осередку Товариства «Просвіта», а 19 січня 1927 р. провів перші загальні збори «Сокола» у с. Медвежа на Дрогобиччині. Щотижня відбувалися курінні сходуни, на яких пластуни мали доповіді на політичні теми. Зокрема на сходах 14 березня 1927 р. З. Коссак виступив з

доповіддю на тему «Радянська Україна». Під керівництвом Зенона члени куреня розвинули активну діяльність: підготовляли пластунів-юнаків до складання пластових іспитів, засновували дівочі пластові частини, організовували дитячі свята, вечірки для молоді і новорічні пластові «Ялинки», давали театральні вистави і заснували курси танців, прибутки з яких йшли на потреби пластунів, допомагали українським громадським організаціям у проведенні зборів коштів на різні потреби, провадили зібрання читалень «Просвіти» [74, арк. 43–43 зв.].

15 лютого 1927 р. дрогобицькі пластуни влаштували у Народному домі вечір колядок з пластовою «Ялинкою». До програми заходу ввійшли: «Пластова молитва», доповідь професора М. Іваненка, виступи пластунів і пластунок з українських народних шкіл Товариства «Рідна школа», гімназії і семінару. Хор виконував колядки і щедрівки на слова та музику українських композиторів О. Кошиця, М. Леонтовича і К. Стеценка, потім були товариські забави [73, арк. 69], [316, с. 6]. На Зелені свята (20 червня) 1927 р. пластуни з Дрогобича були присутні на Третій Стрічі III-ї Верховинської пластової округи, яка проходила у маєтностях сенатора Остапа Луцького у с. Воля-Довголуцька [123, с. 502].

У звіті про діяльність 6-го куреня УУСП ім. Д. Вітовського, датованому 15 листопада 1927 р., З. Коссак знову вказаний як курінний, містокурінною – В. Гавдяк, а секретарем і скарбником – Степанія Весела. Курінь розрісся до 19 членів, з них 18 зі ступенем пластуна-розвідника. Залишила курінь одна пластунка, натомість приєдналися дев'ять (серед них двоюрідна сестра Зенона Марія Кічоровська). З майна курінь мав у своїй власності флягу, книги, підручники і власну печатку. При курені діяли літературно-історичний і аматорський драматичний гуртки. Через літні канікули діяльність куреня фактично припинилася, лише поодинокі члени брали участь у пластових таборах і курсах. Праця в курені набула більш індивідуальних ознак: пластунки під час канікул працювали у читальнях «Просвіти», провадили дитячі садки і займалися працею при пластових юнацьких та дівочих частинах у Бориславі. Сам З. Коссак у цей час разом із ще кількома членами куреня працював над розвитком Товариства «Сокіл» у Дрогобичі і по селах повіту [74, арк. 44–44 зв.].

Наступний звіт, який частково охоплює той же період, що і попередній, фіксує той самий склад курінної Команди на чолі із З. Коссаком. До складу підрозділу входило 8 пластунів і 14 пластунок. Вказано, що до куреня прибуло 10 нових членів (за винятком двох хлопців згадано тих же осіб, що і в попередньому звіті), а одна пластунка відійшла. 16 членів мали ступінь пластуна-розвідника, 5 були пластунами-учасниками, а один мав звання пластуна-скоба. Курінь власної пластової домівки не мав, а курінні сходи проводили у Народному домі. Курінь мав курінну флягу, «линнівки і прибори до характеризовання, шилінки і крети до вистави». Наголошувалося, що через те, що деякі пластуни навчалися в університетах, праця членів куреня по читальнях «Просвіти» можлива лише під час канікул і свят. Однак, все ж і в період навчання під керівництвом З. Коссака пластунами виконувалася значна робота. 1 листопада 1927 р. члени куреня стояли як почесна варта біля символічної могили полеглих героїв, а на курінній раді 10 листопада прийнято рішення морально підтримати українських політичних в'язнів, які утримувалися в дрогобицькій в'язниці, шляхом надсилення їм книг і часописів. Курінь провів свої збори 3–5 грудня, а 11–12 грудня члени куреня чергували під час «Виставки книжки пластової», прибутки з якої мали йти на «Пластове видавництво» [74, арк. 47–48].

До березня 1928 р. в 6-му курені УУСП ім. Д. Вітовського залишилося 15 членів (6 хлопців і 9 дівчат), з яких семеро мали звання учасника, а восьмеро були пластунами-розвідниками. 4 січня 1928 р. відбулися збори куреня, а 14 січня пластуни ходили з колядою; 22 січня було проведено «Курінну раду». За ініціативою куреня 12 лютого влаштовано «Пласт-ялинку». У співпраці зі студентами була підготовлена вистава «Вихрест». Члени куреня брали активну участь у проведенні березневих 1928-го року виборів до польського сейму і сенату, агітуючи по селах повіту за українські партії. Звіт за березень 1928 р. останній, у якому З. Коссака згадано як курінного [74, арк. 45].

Від 15 травня і до кінця 1928 р. до куреня долучилося ще 9 членів (серед них Д. Грицай, Н. Кічоровська, М. Колодрубець і В. Ясеницький), однак до

листопада курінь фактично був бездіяльний, хоча окремі його члени й продовжували виконувати пластову роботу [75, арк. 32].

Зенон ще встиг взяти участь у Пластовій Стрічі III-ї Верховинської округи у с. Підбужі, під час Зелених свят 1928 р., які того року припали на 3–4 червня [124, с. 46–50], [769, с. 18], (за іншими даними, ця зустріч відбулася 3 квітня [682, с. 248]). Після завершення зустрічі пластуни пішки через гірський хребет і села Нагуєвичі й Унятичі поверталися до Дрогобича. Багато пластунів сильно втомилися в дорозі. Щоб підбадьорити їх, Зенон почав співати українських народних пісень, які підхопили пластуни і з новими силами попрямували додому [124, с. 48–49].

Також З. Коссак займався й дрібними справами на зразок передачі листів, пов'язаних з пластовою діяльністю і розповсюдженням книг [73, арк. 96–96 зв.]. 25 листопада 1928 р. відбулися реорганізаційні сходи 6-го куреня УУСП ім. Д. Вітовського, де було обрано нову Команду, до складу якої З. Коссак вже не потрапив [75, арк. 32], очевидно, через початок проходження ним у червні 1928 р. строкової військової служби у Війську Польському.

Після повернення з армії Зенон взяв участь у VII-му з'їзді УУСП, який відбувся 18–19 грудня 1929 р. у Львові. В перший день з'їзду З. Коссак, як старший пластун, прочитав свій реферат про «Ідеологію УУСП» (за іншими даними, він називався «Ідеологічні основи діяльності пластового куреня»). Серед виступаючих були Є. Врецьона, Д. Донцов, Є.-Ю. Пеленський, В. Старосольський, В. Янів та ін. З'їзд мав дорадчий характер, але на ньому було ухвалено низку важливих рішень, які стосувалися громадської діяльності старших пластунів і норм функціонування УУСП [98, с. 623–630], [289, с. 27–28].

Тим часом діяльність 6-го куреня УУСП ім. Д. Вітовського після відходу з нього З. Коссака сильно підупала. Курінь фактично змалів до розмірів гуртка, активності не проявляв і звітів за 1929 р. не надсилав, про що з докором писала Верховна Пластова Команда у Львові і вразі ігнорування настійливих вимог прозвітувати про діяльність і склад куреня погрожувала його розпустити, а замість нього сформувати підготовчий курінь старших пластунів-ремісників або

ремісничий пластовий гурток без прав самостійного куреня [76, арк. 39 зв.]. Врешті, 12 травня 1930 р. Команда УУСП розпустила поточну Команду 6-го куреня за бездіяльність і невиконання пластових обов'язків та оголосила про вибори нової курінної Команди [73, арк. 114]. 20 травня новообрана Команда надіслала звіт про хід курінної ради, на якій її обрали, повідомлялося про виконану від 1 січня роботу і склад куреня. Зв'язковим куреня вказано старшого пластуна, розвідника З. Коссака. На відміну від попередніх років, коли у курені були переважно дівчата, тепер підрозділ складався з 12-ти хлопців, семеро з яких були прихильниками, троє учасниками, а двоє мали ступінь пластуна-розвідника. Курінь проводив свої сходи в Народному домі, де відбулися чотири курінні ради, крім того, здійснив одну прогульку та мав діючий аматорський театральний гурток. На майбутнє хлопці планували організувати пластове свято і дати кілька вистав. При цьому вказувалося, що це звіт ремісничого гуртка старших пластунів при 6-му курені УУСП ім. Д. Вітовського [76, арк. 38–39].

Таке формулювання не сподобалося керівництву УУСП, яке вирішило, що курінь де-факто не існує, а є лише гуртком. У разі ненадання пояснень щодо причин бездіяльності цієї пластової частини її мали офіційно розпустити, а чинний гурток не мав права послуговуватися ім'ям 6-го куреня УУСП ім. Д. Вітовського. Через відсутність достатньої кількості членів і низку формальних причин фактично існуючий гурток старших пластунів поки що не міг бути затверджений як самостійний курінь, але з часом на основі гуртка мав постати підготовчий курінь старших пластунів-ремісників [73, арк. 115].

Втім цим планам не судилося збутися, оскільки 26 вересня 1930 р. діяльність «Пласту» в Галичині була заборонена через його зв'язки з націоналістичним підпіллям [716, с. 60]. Значна частина пластунів справді так чи інакше була пов'язана з націоналістичними організаціями і підпільною діяльністю, а керівництво «Пласту» співпрацювало з УВО та ОУН [702, с. 195, 198–200]. Більшість провідних діячів ОУН були пластунами, а сама Організація прагнула поширити і зміцнити свій вплив серед українських скаутів, що призводило й до конфліктних ситуацій [656, с. 253–254]. Втім, не варто й

перебільшувати вплив націоналістичного підпілля на «Пласт», адже до своєї заборони український скаутинг намагався діяти в правовому полі, отримував основну підтримку від легальних українських партій і організацій та основною ціллю своєї діяльності бачив виховання молоді на засадах християнської моралі у ліберально-гуманістичному напрямі, що інколи суперечило націоналістичній практиці та ідеології [716, с. 63–65], [702, с. 192–193].

Як і багато інших, свою участь у «Пласті» З. Коссак поєднював із роботою в структурах націоналістичного підпілля. Наприклад, у липні 1927 р. З. Коссак разом зі С. Бандерою та С. Охримовичем в одностроях пластунів відвідали пансіонат «Стахова Воля» в с. Гребенів поблизу м. Сколе – популярному в міжвоєнний період серед українських націоналістів курорті. Тут вони нелегально розповсюджували підпільні видання, зокрема офіціоз УВО часопис «Сурма» і надруковані на циклостилі націоналістичні журнали для молоді, які самі редагували. Юнаки провадили розмови й дискусії на політичні та ідеологічні теми з гостями пансіонату, серед яких були українські громадські та політичні діячі, письменники, послы (депутати) до польського сейму [120, с. 40–44]. «Пласт» виховав ціле покоління національно свідомої молоді, яка активно долучилася до УНВР упродовж 1930-х–1950-х рр., більшість цих молодих людей, серед них і З. Коссак, загинула в боротьбі [123, с. 502], [136, с. 506], [716, с. 104].

Керівництво УУСП вимагало від своїх членів, щоб ті належали до різних українських товариств й організацій, де б вони могли виконувати корисну для життя і розвитку української нації працю. Як наслідок, багато старших пластунів стали активними діячами українських громадських організацій на Батьківщині, а згодом і на еміграції [702, с. 167]. Не був винятком і З. Коссак.

За спогадами родичів і знайомих, Зенон належав до активу «Соколу» в Дрогобичі [125, с. 681], [160, с. 23]. Розміщувалося товариство на першому поверсі Народного дому у маленькій прохідній кімнатці, а для тренувань використовували велику залу в цій же будівлі [214, с. 593]. Враховуючи прихильність З. Коссака до тіловиховних практик і громадську активність, цілком не випадковим виглядає його залученість до товариства «Сокіл» у

Дрогобичі. Зацікавленню Зенона діяльністю цієї спортивної організації міг посприяти наочний приклад двох його дядьків, які були активістами «Соколу». Григорій Коссак керував товариством на Бережанщині, а Іван очолював «Сокіл» на Чортківщині. Водночас, відомо, що родич бабці Зенона по лінії матері Стефан Кочиндик був секретарем сокілького осередку на Завіжному передмісті в Дрогобичі [59, арк. 20].

Участь у спортивних товариствах була доволі поширеною серед патріотично налаштованої української молоді. Членами «Соколу» були С. Бандера [110, с. 5], Р. Малащук [176, с. 164], Данило Чайковський [647, с. 398], а близький друг і соратник Зенона С. Охримович організовував сокільські «гнізда» і споріднені з ними «Січі» на Стрийщині, а у 1929 р. сокільський здвиг у м. Стрию [163, с. 130, 132, 139, 149, 161], [406, с. 114], [409, с. 44].

Перші осередки українського товариства «Сокіл» виникли у Дрогобичі на поч. ХХ ст. (на Задвірному передмісті у 1905 р. [59, арк. 7–9], на Завіжному передмісті на вул. Горішня Брама у 1907 р. [59, арк. 15–20]) й активно розвивалися до початку Першої світової війни. Однак через воєнне лихоліття їхня діяльність тимчасово припинилася. Лише в середині – 2-й пол. 1920-х рр. «Сокіл» у Дрогобичі інтенсифікував свою працю [711, с. 357–361]. Найраніші документи про активність відновленого «Соколу» датуються 24 лютого 1927 р. [59, арк. 30]. Ініціатива відродження українського товариства «Сокіл» у Дрогобичі належить вчителю З. Коссака у Дрогобицькій приватній гімназії М. Байраку [214, с. 592]. До ініціативного комітету належали також управитель української гімназії В. Кузьмович і колишній старшина УГА, кооперативний діяч і диригент Музичного інституту в Дрогобичі Осип Станімір [59, арк. 32–33]. Попри те, що відроджений «Сокіл» діяв у місті від 1927 р. [59, арк. 100], лише 31 травня 1929 р. був виданий офіційний рескрипт керівництва Львівського воєводства, яким дозволялася діяльність відділу у Дрогобичі [59, арк. 86].

Формально міська філія «Соколу» у Дрогобичі не мала повноважень виконувати роль центрального повітового осередку товариства, адже всі сокільські «гнізда» були самоврядними. Однак, незважаючи на це, керівництво

дрогобицького «Соколу» де-факто опікувалося і здійснювало контроль за діяльністю сокільських товариств по селах Дрогобиччини [59, арк. 90], [707, с. 111]. З метою кращої координації сокілької діяльності було створено повітовий комітет, який складався з повітової президії і повітової ради. До президії належало керівництво дрогобицького «Соколу» на чолі з В. Дидинським і М. Байраком, а до ради, окрім членів президії, входили також очільники або представники всіх інших сокільських «гнізд» повіту [59, арк. 41]. У 1932 р. керівництво дрогобицького «Соколу» зверталося до старшини «Сокола-Батька» з пропозицією створити у Дрогобичі повітовий орган на зразок Філії товариства «Просвіта», який, будучи незалежним від інших сокільських гнізд, мав би організовувати діяльність і здійснювати контроль за осередками товариства у цілому повіті [59, арк. 91].

За деякими непідтвердженими свідченнями, З. Коссака входив до керівного складу сокільського осередку в місті та долучився до відродження і розширення діяльності товариства. Однак у збережених документах дрогобицького «Сокола» ім'я З. Коссака згадується лише двічі. Вперше – у листуванні філії за 1927 р. Тоді за посередництва Зенона члени товариства замовляли у львівського «Сокола-Батька» методичну літературу з наочними прикладами нових гімнастичних вправ на 1928 р., а також преїскурант цін на сокільські однострої і 50 примірників відзнак товариства [59, арк. 40]. Вдруге – у листі дрогобицького «Соколу» до старшини «Сокола-Батька» у Львові від 3 квітня 1929 р. свій підпис як справник поставив З. Коссака. У додатках до листа надсилалися статuti сокільських товариств у селах Унятичі і Лужок Долішній на Дрогобиччині, а також вказувалося, що на час відсутності в Дрогобичі тодішнього голови місцевого товариства Теофіля Смолянського листи потрібно було надсилати на адресу М. Байрака [59, арк. 54]. Таким чином, маємо документально підтверджені дані про зв'язок З. Коссака із «Соколом» у Дрогобичі наприк. 1920-х рр.

Починаючи з вересня 1931 р. [607, с. 445], у житті З. Коссака розпочався тривалий період арештів і ув'язнень, перерви між якими тривали від шести до дев'яти місяців. Такі обставини не були сприятливими для продовження

співпраці зі спортивними товариствами, тим більше, що надалі З. Коссака все більше уваги приділяв роботі в націоналістичному підпіллі. Зважаючи на наведені факти, можемо окреслити час залученості З. Коссака до діяльності у гімнастичному товаристві «Сокіл» у Дрогобичі (з урахуванням вимушених перерв на строкову військову службу у Війську Польському і навчання на юридичному факультеті Львівського університету) періодом щонайменше з грудня 1926 р. і, принаймні, до вересня 1931 р. Про характер діяльності З. Коссака в дрогобицькій філії цього товариства можемо говорити лише в загальних рисах у контексті активності самого «Соколу». Ймовірно, що Зенон так чи інакше був прямо залучений або принаймні дотичний до найважливіших подій і заходів, пов'язаних з діяльністю «Сокола» в Дрогобичі у період 1927–1931 рр. Нижче наведено інформацію про діяльність дрогобицького осередку за вказаний період.

У 1927 р. товариство «Сокіл» у Дрогобичі зосередило всі свої зусилля на організації сокільського життя як у місті і повіті, що дало позитивні наслідки [59, арк. 42]. Станом на кінець березня 1928 р. в Дрогобицькому повіті налічувалося 10 сокільських товариств, з яких три було засновано попереднього 1927 р., а діяльність одного заборонена польською адміністрацією. В сокільських осередках налічувалося 730 чоловіків, 220 жінок і 85 представників доросту (дітей і підлітків) [714, с. 124]. Не можна сказати, що відносини в перших роках діяльності відродженого «Соколу» в середині самого міського товариства і між різними відділами на Дрогобиччині були хорошими. У збережених документах зустрічаються згадки про внутрішні конфлікти і суперечки, щодо форм і змісту подальшої роботи осередків, що, своєю чергою, гальмувало їхню працю. Залагодити ці суперечності намагалося центральне керівництво «Сокола-Батька» у Львові [59, арк. 41, 43]. Стикалося товариство і з фінансовими труднощами. Наприклад, у 1927 р. дрогобицькі соколи були змушені через брак додаткових коштів відмовитися від закупівлі лижного спорядження [59, арк. 42]. На перешкоді до розвитку товариства було й загалом мале розуміння значення діяльності «Соколу» серед широких кіл дрогобицької інтелігенції [59, арк. 86].

Через низьку активність сокільських відділів попередніми роками на Дрогобиччині організаційна секція товариства «Сокіл-Батько» скликала в обов'язковому порядку на загальні збори керівників і представників усіх осередків «Соколу» у Дрогобицькому повіті, щоб дати поштовх до розвитку сокольської діяльності. Такі збори були проведені 9 жовтня 1927 р. у приміщенні «Народного дому». Порядок денний включав звіт керівників сокільських товариств про діяльність їхніх осередків, вибір повітового сокільського комітету, план праці «Соколів» на майбутнє, а саме: повітовий курс для вишколу начальників, справа видання сокільського журналу, справа «Українського Городу» (стадіону) у Львові, організація Крайового здвигу у Львові в 1928 році, а також розглядалося питання про сокільській однострій [59, арк. 35–36]. Участь у зборах взяли 48 представників сокільських товариств Дрогобиччини. Головував на з'їзді організаційний референт «Сокола-Батька» Володимир Гафткович, який спеціально для цього прибув зі Львова [711, с. 361–364], [714, с. 136].

Наприкінці 1920 – на поч. 1930 рр. члени дрогобицької міської філії брали участь і самі організовували численні сокільські свята, збори і курси [214, с. 593]. Наприклад, 19 червня 1927 р. до Львова для участі у Сокільському обласному святі були направлені представники дрогобицького міського осередку «Соколу», а 6–8 листопада того ж року у с. Губичах під керівництвом Тимотея Білостоцького відбувся пожежно-руханковий курс, у якому взяли участь сумарно 31 представник товариства «Сокіл» з Дрогобича і самих Губич [711, с. 361–364], [714, с. 138, 141]. На вересень 1928 р. планувалося проведення повітового сокільського свята у Дрогобичі [59, арк. 41], яке, однак, через перешкоди з боку місцевої влади так і не відбулося [59, арк. 91].

Ще одним знаковим напрямом у громадській діяльності З. Коссака на зламі 1920-х – 1930-х рр. була участь у діяльності Товариства «Просвіта». До «Просвіти» належала або була так чи інакше з нею пов'язана майже вся українська еліта й інтелігенція міжвоєнного Дрогобича. Активним членом дрогобицької «Просвіти» був чоловік тітки З. Коссака Емілії Франц Кічоровський. У 1921–1923 рр. філію очолював відомий у Дрогобичі медик і

лікар української гімназії В. Чапельський, його наступником став адвокат, громадсько-політичний діяч Рудольф Скибінський, який був одним з ініціаторів створення і керівників «Робітничої громади», де часто з доповідями виступав З. Коссака. Починаючи з 1926 р., незмінним керівником «Просвіти» був С. Витвицький. Крім того, до керівництва дрогобицької «Просвіти» певний час належали гімназійний вчитель І. Кондратів, громадські діячі Яць Олексюк та Іван Кобилецький, які були знайомі з родиною Коссаків [62, арк. 34, 39, 40, 42], [64, арк. 39, 43], [566, с. 6–8].

Можливо, саме завдяки знайомству з цими людьми З. Коссака приєднався до просвітнянського руху і доволі швидко обійняв провідні позиції в керівництві дрогобицької філії. Членом «Просвіти» можна було стати після досягнення 18-річного віку, тобто Зенон вступив до осередку товариства не раніше 1925 р., а вже 25-го червня 1929 р. за пропозицією В. Кобільника був обраний до складу Виділу (ради), що здійснював загальне керівництво роботою «Просвіти» на Дрогобиччині. Окрім З. Коссака, до Виділу належали: С. Витвицький, адвокат Іван Блажкевич, Степан Гавришук, В. Кузьмович, Василь Чорномаз, Діомед Шмігельський; заступниками були І. Городиський, Олекса Гавдяк, Василь Сирватка; до Ревізійної комісії належали Антін Добрянський, Олександр Горницький, Осип Станімир [61, арк. 9–9 зв.]. Майже у тому ж складі (І. Городиського замінив Володимир Городиський) 23 червня 1930 р. Виділ був переобраний на новий однорічний термін. Відповідно до протоколів загальних зборів і офіційних звітів, діяльність «Просвіти» виглядала наступним чином. У часі першого урядування З. Коссака (1929–1930) дрогобицька Філія «Просвіти» об'єднувала від 56-ти до 63-ох читалень у містах і селах Дрогобиччини, в яких налічувалося близько 5 тис. членів і 10 тис. томів, переважно, історичної літератури. Під керівництвом І. Городиського діяв академічний хор, який провів 10 концертів по сільських читальнях у рамках «Свята Просвіти в селі», водночас діяли 10 хорів при читальнях, було створено курси для 30-ти аматорських гуртків, які дали 126 вистав. У 1929 р. до 86-ти, порівняно з 51-ю у 1928 р., зросла кількість поїздок з доповідями і рефератами членів дрогобицької «Просвіти» по

сільських читальнях. Переважно їх здійснювала студентська молодь, яка активно долучалася до просвітницької праці на Дрогобиччині. Прибутки Філії у 1928–1929 рр. склали 1334.04 зл., видатки – 734.39 зл. Запроваджено практику розсилки щомісячних анкет по читальнях з метою підтримання зв'язку між ними і Філією у Дрогобичі та регулярного отримання актуальної інформації про їхню діяльність [61, арк. 9–10 зв.], [62, арк. 72].

Час другого урядування З. Коссака (1930–1931 рр.) у Виділі дрогобицької «Просвіти» співпав з репресіями з боку польської влади під час т. зв. «Пацифікації». За період 1929–1931 рр. місцева адміністрація переважно за надуманими приводами (виконання «Ще не вмерла Україна...», декламацію «І мертвим, і живим, і ненародженим...» Т. Г. Шевченка, збори пластунів у читальні та ін.) закрила 15 (за іншими даними, 17 [62, арк. 83]) читалень «Просвіти» у Дрогобицькому повіті, а 26 вересня 1930 р. поліція провела обшук у канцелярії Філії в Дрогобичі. Попри негаразди завдяки активній допомозі студентської молоді праця Філії товариства не зменшилася, а, навпаки, активізувалася. У вересні 1930 р. здійснено заходи в справі виділення фіксованих сум коштів з бюджетів громад на кожную конкретну читальню, а у лютому 1931 р. вдалося налагодити контакт між сільськими читальнями і Філією «Просвіти» в Дрогобичі після переслідувань під час Пацифікації. Тоді ж просвітяни передали 682.97 зл., зібраних під час коляди, до каси Кружка «Рідної школи» у Дрогобичі. У 1930–1931 рр. сумарно в читальнях «Просвіти» на Дрогобиччині налічувалося 3464 членів, з них 805 – жінки (існували окремі жіночі секції у м. Бориславі і в селах Опака та Попелі), у Філії – 324 членів (до цієї цифри входило 204 чоловіки, 37 жінок, а також 56 читалень, 15 кооперативів і 12 інших українських установ). У бібліотеках зберігалось 5919 книг, які 11300 разів випозичалися для читання, 33 сільські драматичні секції разом дали 183 вистави, драматичний гурток при Філії дав дві вистави в селах Попелі і Колпець, 12 діючих при читальнях хорів провели 19 концертів, а в Бориславі окремо діяв оркестр мандоліністів. Здійснено 63 поїздки по сільських читальнях з доповідями і ревізіями, з них 31 – студентами. Під час Різдвяних і Великодніх свят зібрано 1549.21 зл., які були передані як

пожертвування товариству «Рідна Школа» на покриття великих шкільних видатків у повіті. Прибутки всіх читалень повіту у 1930–1931 рр. склали 29412.97 зл., видатки – 26778.29 зл., касовий оборот самої Філії становив 4163.04 зл. прибутку і 3549.72 зл. витрат. Загалом фінансове становище «Просвіти» на Дрогобиччині було важким, багато членів не платили своїх обов'язкових внесків, які були основним джерелом поповнення фондів. Іншими способами отримання коштів були прибутки від проведення різноманітних вистав, концертів, свят і добровільні пожертвування з нагоди «Свята Просвіти». Найбільше грошей витрачалося на закупівлю книжок для читалень, потреби канцелярії, ревізії по читальнях. Філія майже не мала майна (дерев'яний будинок вартістю 10 тис. зл.), а загальна вартість усього рухомого і нерухомого майна 47 читалень повіту складала 1790.92 зл. [61, арк. 14–17 зв.], [62, арк. 74–75].

Водночас звіт дрогобицької Філії Товариства «Просвіта», датований 16 грудня 1931 р., дає дещо іншу картину становища і діяльності цієї громадської організації за час від 1 січня до 31 грудня 1930 р. Як член Виділу у звіті серед інших осіб згадується і студент З. Коссак. За вказаний період у повіті залишилося тільки 40 читалень, з яких активність проявляли лише 18. Окремі жіночі секції діяли у Бориславі, Попелях і Мражниці. Упродовж року влада закрила 8 читалень. Попри це просвітянська праця не припинялася: 7 квітня було проведено «Свято Просвіти», тричі організовувалися спеціальні навчання для представників сільських читалень, діяли 35 аматорських театральних гуртків, 10 хорів і 1 оркестр, які разом дали 198 вистав, 24 концерти і 41 відчит. Разом у всіх читальнях повіту налічувалося 6489 книг, які 11693 рази випозичали для читання. При цьому проводилася ревізія книжкового фонду і непотрібні або небезпечні з погляду «Просвіти» книги вилучалися та знищувалися. Філія володіла двома будівлями (на вул. Чесного Хреста у Дрогобичі і у с. Добрівляни) вартістю 15 тис. злотих. Незрозумілою виглядає ситуація із заявленим членством Філії. У звіті водночас вказано, що до Філії належать 372 і 188 членів, з яких 129 чоловіки, 23 жінки, а також 24 читальні, 12 кооперативів і 5 інших українських установ. Багато членів товариства не платили внесків, а 25 читалень через нестачу коштів

і відсутність заробітку взагалі не надіслали до Філії у Дрогобичі жодних внесків. Загальний дохід усіх читалень склав 31597.93 зл., витрати – 28914.09 зл., самої Філії 1826.52 зл. прибутку і 1754.35 зл. видатків [62, арк. 78–79].

З. Коссак здійснював поїздки по сільських читальнях «Просвіти» на Дрогобиччині, зокрема 9 листопада 1929 р. він відвідав читальню у с. Верхні Гаї, де виступив з доповіддю «про значення організації нашого народу» [60, арк. 4]. Будучи студентом, подібні поїздки по селах Львівщини з доповідями або для допомоги в організації різноманітних заходів як представник «Просвіти» здійснював і С. Бандера [110, с. 5]. На загальних зборах дрогобицької «Просвіти» 15 червня 1931 р. З.Коссака до складу Виділу вже не переобирали. Натомість туди увійшли приятелі Зенона О.Веселий і М. Смола [61, арк. 18].

Участі в діяльності «Просвіти» у період з вересня 1931 р. до червня 1932 р. З. Коссак не брав, оскільки перебував під арештом за підозрою у причетності до організації бойових акцій націоналістичного підпілля влітку 1931 р. на Дрогобиччині. Востаннє ім'я З. Коссака як учасника загальних зборів дрогобицької Філії Товариства «Просвіта» згадується у протоколі, датованому 29 червня 1932 р. Самі ж збори перетворилися на палку дискусію, яка ледь не переросла в бійку між прокомуністично налаштованими представниками окремих сільських читалень, з одного боку, і націоналістами та поміркованими членами – з іншого. Конфлікт виник навколо обговорення питання формально незаконного переривання загальних зборів читальні у с. Болехівці її головою, який таким чином прагнув запобігти повторному переобранню до керівництва читальні прокомуністичних осіб, які вчиняли провокативні дії, через що читальні загрожувало закриття владою та вже призвели до накладання штрафів і судового позову. Під час полеміки З. Коссак опонував звинуваченням прихильників лівих поглядів, які виступали проти чинного на той час Виділу та закидали керівництву Філії спротив суспільному прогресу, відсутність серед очільників Філії людей праці, а натомість засилля адвокатів і священнослужителів, які все чинять на свій лад, нехтуючи інтересами робітників і селян, ведуть народ до темноти й реакції. Вимагали більшої залученості селян до керівництва, проведення зборів у зручні

для людей праці дні, «робітничо-селянську освіту» для членів сільських читалень і закупівлю відповідної літератури. Зенон називав такі промови «кровною гістерикою». Водночас, він погоджувався з думкою, що «Просвіта вправді вимагає санації» і запитував у голови Філії С. Витвицького: «Який був підхід до низових читалень і що давалося селові?». Однак, погляди прокомуністично налаштованих представників деяких сільських читалень на способи і методи роботи «Просвіти» З. Коссак засуджував як руйнівницькі, вказуючи на те, що ліві «вишукують зла у Філіяльнім Виділі, а не хочуть його бачити у зовнішніх причинах». Заяву Зенона про необхідність прислухатися до думки низів і його критику неналежної роботи Виділу з сільськими читальнями підтримали у своїх виступах окремі учасники зборів. У відповідь опоненти З. Коссака почали виступати з провокативними промовами, через що головуєчий на зібранні С. Витвицький був змушений оголосити перерву на 5 хв., однак це не допомогло, і після відновлення зборів дискусія між лівими і правими продовжилася зі ще більшим запалом та кількістю учасників. Врешті головуєчий припинив дискусію, надавши перед тим останнє слово головним учасникам суперечки. У своїй завершальній промові З. Коссак виступав за залучення жіноцтва до просвітянської роботи та співпрацю «Просвіти» з такими товариствами, як «Союз Українок» та «Сільський господар», а закупівлі літератури для читалень вимагав «не вузько класової, але національно-виховничої» [61, арк. 22–23].

Висновки до третього розділу

Третій розділ дисертаційного дослідження показує, що студентські роки З. Коссака стали визначальним етапом формування його громадянської позиції, організаторських здібностей, ідеологічної зрілості та соціальної відповідальності.

Уже під час навчання у Дрогобицькій приватній гімназії він проявив активний інтерес до суспільного життя, що поєднувалося з усвідомленням національної ідентичності та готовністю до участі у спільних громадських ініціативах. Цей період став підґрунтям для подальшої діяльності в таємних учнівських гуртках правого спрямування, зокрема в «Організації вищих клас українських гімназій» (ОВКУГ), де учасники займалися поширенням націоналістичної літератури, збором коштів на користь УВО, навчанням тактики та елементів вибухової справи. У цьому середовищі З. Коссака виступав як організатор і керівник дрогобицького осередку, формуючи коло молоді, яка усвідомлювала важливість активної участі у національному русі та підготовки до громадянської і політичної діяльності.

Подальша участь З. Коссака у Союзі української націоналістичної молоді (СУНМ) та Союзі українських студентських організацій під Польщею (СУСОП) поєднувала легальну культурно-просвітницьку роботу з напівлегальною підготовкою кадрів для націоналістичного руху. Студентська секція у Дрогобичі під керівництвом З. Коссака стала справжнім осередком націоналістичного руху, об'єднуючи студентів, випускників гімназій та молодь без формальної освіти. Секція забезпечувала системну культурно-освітню роботу, організовувала хоріві й драматичні гуртки, святкування релігійних та національних свят, поїздки на стрілецькі могили та пам'ятні заходи, одночасно виконуючи функції легального прикриття для підпільної діяльності ОУН. Дрогобицька студентська секція проводила лекції, реферати, театральні вистави, концерти, організовувала поїздки до читалень «Просвіти» та інших культурних осередків, підтримували політв'язнів і сиріт, збирали кошти для навчальних закладів і громадських організацій. Особливу увагу З. Коссака приділяв формуванню національної свідомості та дисципліни серед молоді, вихованню почуття відповідальності за спільну справу та готовності до участі у підпільній діяльності. Його ефективність як організатора проявлялася у здатності координувати великі колективи, передавати знання, цінності та моральні принципи, створюючи середовище, в

якому молоді люди отримували практичний досвід лідерства та колективної роботи, необхідний для подальшої участі у визвольному русі.

Важливим етапом у житті З. Коссака стало його членство у «Пласті», де він здобув досвід фізичного, морального й патріотичного виховання, організації таборів, походів, культурних заходів і політичних доповідей. Пластова традиція стала для нього школою дисципліни, відповідальності та лідерства, а діяльність у 6-му курені УУСП ім. Д. Вітовського розширила спектр його культурно-освітньої роботи, поєднуючи співпрацю з товариствами «Сокіл» і «Просвіта».

Участь у «Соколі» в 1926–1931 рр. дала З. Коссаку досвід організації спортивних свят, курсів і навчань, тоді як робота у «Просвіті» дала можливість виконувати управлінські функції, здійснювати поїздки по селах із доповідями, організовувати вистави, концерти та поширювати національно-виховну літературу. Навіть у період репресій він залишався активним учасником і впливовим голосом, відстоюючи національно-патріотичний напрям розвитку цих товариств на Дрогобиччині та протидіючи комуністичним впливам в їхньому середовищі.

Таким чином, третій розділ демонструє, що участь у «Пласті», молодіжних і студентських націоналістичних організаціях, діяльність у «Соколі» та «Просвіті» забезпечили З. Коссака комплексним досвідом практичної організаторської і культурно-освітньої робіт.

РОЗДІЛ 4

РЕВОЛЮЦІЙНО-БОЙОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ЗЕНОНА КОССАКА

Постать З. Коссака znana серед дослідників УНВР періоду 1920–1930-х рр. Про нього неодмінно згадується в контексті історії ОУН на початковому етапі її існування наприк. 1920-х рр. – на поч. 1930-х рр. як про бойового і організаційного референта КЕ ОУН, тобто, по суті, другої за значенням особи в керівництві українського націоналістичного підпілля на ЗУЗ. Водночас досі немає комплексного дослідження, присвяченого діяльності З. Коссака в структурах націоналістичного підпілля. У цьому розділі спробуємо висвітлити діяльність, роль і значення З. Коссака (наскільки це можливо, враховуючи специфіку підпільної роботи) в українському націоналістичному русі на ЗУЗ у період з 1922-го по березень 1939 рр.

4.1 Участь в УВО та ОУН, організація та проведення бойових акцій

Попри поразку національно-визвольних змагань 1917–1921 рр., збройна боротьба українського народу за свою незалежність і державність не припинилася. На ЗУЗ під польською окупацією УНВР набрав організованих форм. Улітку 1920 р. в Празі група старшин (офіцерів) українських армій, що опинилися на еміграції, створила Військову Організацію, яка ставила собі за мету продовження збройної боротьби проти окупаційних режимів і збереження військових кадрів. Остаточного сформувалася організація восени 1921 р. після приїзду до Львова Євгена Коновальця, який її і очолив. Створено Начальну Колегію УВО, згодом перейменовану на Начальну Команду УВО [582, с. 24]. Назва Українська військова організація з'явилася після 1924 р. [605, с. 14]. На початковому етапі існування УВО формально підпорядковувалася уряду ЗУНР в екзилі, але згодом через перехід керівництва ЗУНР на чолі з Є. Петрушевичем на

радянськості розірвала з ним зв'язки. Як воєнізована організація була аполітичною структурою. УВО об'єднувала людей різних політичних поглядів. Виникнувши спершу як регіональна організація, в майбутньому вона планувала розширити свою діяльність на всю територію України [687, с. 36]. Організаційно ЗУЗ УВО розділила на округи, які очолювали окружні коменданти. Округи охоплювали кілька повітів на чолі з повітовими комендантами, яким підпорядковувалися районні команди і нижчі осередки. Межі повітових команд переважно збігалися з давнім австрійським адміністративним поділом на повіти. Кількість округ з часом змінювалася, досягнувши 15. Дрогобич і Борислав належали до Стрийської округи на чолі з отаманом (майором) Котовичем і бойовим референтом М. Бігуном. Водночас існують дані про існування, починаючи з 1921 р., окремої Дрогобицько-Бориславської округи [582, с. 44–47], [609, с. 20–21]. Очолював УВО на Дрогобиччині адвокатський помічник Микола Стойко, одружений з дочкою Трускавецького пароха о. Івана Валюха, який використовував брата дружини Анатолія як зв'язкового. Хлопець часто відвідував дім одного з членів підпілля, урядовця Дрогобицького староства, на вул. Сніжній (нині вул. П. Сагайдачного) у Дрогобичі, від якого отримував документи та паспортні бланки для націоналістів [609, с. 34–35]. Цікаво, що вул. Сніжна є паралельною до вул. Яна Собеського, на якій мешкав З. Коссак, а А. Валюх, будучи членом УВО, був добрим приятелем Зенона, обидва належали до «Пласту», хоча і не мали організаційних зв'язків в підпіллі [607, с. 436–439].

Достеменно не відомо, де, коли і за яких обставин З. Коссак вступив у лави УВО. У спогадах його брата і сестри натрапляємо на згадку про залученість Зенона до підпільних структур, починаючи з 5-го класу гімназії, тобто, орієнтовно з 1922–1923 рр., тоді йому було приблизно 16 років [160, с. 21]. Такий вік вступу в УВО був типовим для багатьох у майбутньому провідних членів ОУН. У віці 16–17 років членами УВО стали С. Бандера [661, с. 14–16], Василь Білас [167, с. 53], [689, с. 27], Л. Ребет [702, с. 196–197], Я. Стецько [627, с. 290], Р. Шухевич [219, с. 62], [657, с. 20]. Вступати до рядів УВО молоді, за свідченнями З. Книша, спонукала любов до своєї Батьківщини – України, біль

через втрату державності і, відповідно, бажання виправити це, здатність до самопожертви і жертвовності, а також юнацькі уявлення про романтику підпільної боротьби і конспірації [613, с. 280–286].

Ймовірно, вперше про існування й діяльність УВО З. Коссака міг довідатися під час свого навчання у гімназіях Перемишля і Стрия, де він здобував освіту до осені 1921 р. [31, арк. 15–16], адже ще наприк. 1920 – на поч. 1921 рр. у цих містах, а також у рідному для Зенона Дрогобичі, стараннями колишнього бійця Корпусу Січових Стрільців і соратника Є. Коновальця Михайла Матчака були створені перші осередки, які стали основою для розгортання підпільної мережі УВО відповідно на Дрогобиччині, Стрийщині і Перемишльщині [622, с. 191].

У 1921–1922 рр. в Перемиській гімназії діяла група членів УВО у складі 8 осіб; до неї, зокрема, належали Андрій Федина та Микола Ковалисько, які згодом стали провідними членами Організації [582, с. 26], [734, с. 43–44]. На початку існування УВО тут не було ніяких ланок і внутрішньої конспірації, всі один одного знали особисто, зброї, окрім ножів, не було, а діяльність проявлялася в загальній підготовчій праці між учнями та нищенні польських державних символів на будівлі гімназії, і тільки восени 1922 р. члени підпільного осередку після наказу вищого керівництва почали здійснювати саботажні і диверсійні акти проти представників польської адміністрації [178, с. 41].

Саботажна акція, організована УВО влітку–восени 1922 р., була відповіддю на дії польських властей, спрямовані на остаточне закріплення ЗУЗ у складі Польщі, адже до березня 1923 р. міжнародно-правовий статус Галичини залишався остаточно не визначеним. Одним з регіонів, де бойові акції УВО проводила особливо інтенсивно, була Стрийщина, а в самому місті Стрий відбулося кілька гучних процесів над членами українського підпілля, зате рідна для З. Коссака Дрогобиччина відзначилася під час цих подій слабше [178, с. 43].

Особливу активність тут у 1-й пол. 1920-х рр. проявляла організаційна п'ятірка УВО в сусідньому з Дрогобичем Бориславі, яка зуміла налагодити конспіративний зв'язок із Закарпаттям, допомагала нелегально переходити кордон з Чехословаччиною. Саме на території Бориславщини на лісництві в

Мальмансталі біля с. Довгого переховували членів УВО, причетних до замаху С. Федака на керівника Польщі Ю. Пілсудського у 1921 р., забезпечивши їх необхідними документами. Бориславські підпільники підготували експропріаційний напад на грошовий віз нафтової фірми «Галіція», який, щоправда, виконала інша боївка, спеціально направлена керівництвом УВО. Також планували підпалити нафтові свердловини в Бориславі, однак від цієї ідеї відмовилися, щоб не позбавляти робітників, серед яких були і українці, джерела заробітку. Бориславська п'ятірка підтримувала контакти із заможними українцями в місті, які активно жертвували на потреби визвольної боротьби, своєю діяльністю дала поштовх до створення низки місцевих громадських організацій і підняття рівня національної свідомості серед робітників-українців [207, с. 93–94].

1920-ті рр. – це час гучних бойових акцій, експропріаційних нападів (ексів), замахів на представників польської адміністрації і судових процесів над бійцями УВО, які зробили цю організацію загальновідомою. Якщо спочатку членами УВО були колишні вояки українських армії, то згодом до рядів організації почали брати студентську молодь, робітників, свідоміших селян і навіть учнів старших класів гімназій. Свідком всіх цих подій був З. Коссак. Спершу він, ймовірно, не був залучений до бойових актів, а виконував організаційну, розвідувальну або пропагандистську роботу подібно до початкової діяльності в УВО С. Бандери [110, с. 4–6].

Очевидно, що покладені на нього обов'язки Зенон виконував добре, бо вже від 1927 р. став повітовим провідником УВО на Дрогобиччині [630, с. 716]. Саме у 1927 р. З. Коссак вперше потрапив у поле зору польської поліції у зв'язку з розповсюдженням анонімних листів з антипольськими погрозами, підписаних «Українським куреном смерті», а станом на поч. 1928 р. поліція вже була переконана, що Зенон належить до чільних діячів УВО на Дрогобиччині [20, арк. 105–108], [69, арк. 130–132]. З червня 1929 р. З. Коссак перебував під поліційним наглядом [15, арк. 216].

Збереглися свідчення про характер його діяльності в цей час: він виголошував ідеологічні доповіді по селах Дрогобиччини, дискутував з представниками лівого руху, організовував акції бойкоту студентів, які, попри існування Таємного українського університету у Львові, вступали до польських державних вишів, розповсюджував серед співучнів нелегальне видання УВО «Сурма», працював з молоддю в «Пласті» і «Соколі» [160, с. 22–23].

У середині 1920-х рр. УВО пережила своєрідну кризу, пов'язану з необхідністю мати чітко виражену ідеологічну основу своєї діяльності, водночас в Західній Україні і на еміграції сформувалося кілька молодіжних націоналістичних організацій, серед яких особливо виділявся СУНМ, до керівництва якого входив З. Коссак. На I-му Конгресі Українських Націоналістів 28 січня – 3 лютого 1929 р. у Відні УВО і більшість цих організацій об'єдналися в Організацію українських націоналістів, що ставила за мету повне звільнення всіх етнічних українських земель від іноземних окупантів і створення Української самостійної соборної держави. Очолив ОУН Є. Коновалець. Організаційна структура ОУН на ЗУЗ в основному копіювала поділ, прийнятий в УВО [656, с. 50–86]. За інформацією, яку подає П. Мірчук, у лютому 1929 р. Є. Коновалець затвердив склад Крайової Екзекутиви (виконавчого органу) ОУН на ЗУЗ на чолі з Крайовим провідником Б. Кравцівим. З. Коссак був призначений бойовим референтом [687, с. 52]. Однак, на думку Р. Висоцького, З. Коссак не міг в цей час займати такої посади, оскільки її у структурі організації ще не існувало. У листопаді 1929 р. йому запропонували стати бойовим референтом УВО, але він відмовився [745, с. 116–117]. Такий стан речей, на нашу думку, можна пояснити певним дуалізмом націоналістичного підпілля на початковому етапі існування ОУН, адже майже до 1934 р. паралельно існували структури ОУН і УВО, яка тільки згодом остаточно організаційно злилася з ОУН, почавши виконувати, по суті, роль її бойової референтури. Упродовж 1929 р. все ще існувала мережа СУНМ, яка в поєднанні з підпіллям УВО стала основою для розбудови організаційних структур ОУН на ЗУЗ, а склад першої КЕ ОУН на ЗУЗ становили переважно очільники СУНМ [164, с. 22], [218, с. 449], [656, с. 106], [745, с. 62].

Серед молодших членів УВО, до яких належав і З. Коссак, перехід від суто військового до ідейно-націоналістичного руху відбувся плавно і майже непомітно через специфічну атмосферу в середовищі патріотично налаштованої української молоді того часу [191, с. 484].

У 1929–1931 рр. З. Коссак був повітовим провідником ОУН Дрогобиччини [630, с. 716]. Повітовим організаційним референтом став поет і товариш Зенона М. Смола [207, с. 96]. Саме на цей час припадає активізація бойових акцій українського націоналістичного підпілля на Дрогобиччині. Водночас П. Мірчук стверджував, що у 1931 р. Зенон не був повітовим провідником Дрогобиччини, а такі функції виконував М. Тураш (вочевидь, вже після арешту З. Коссака у вересні того ж року), повітовим бойовим референтом був Л. Крисько [660, с. 230, 233, 235]. Зусиллями Зенона вже на початок лютого 1930 р. у Дрогобичі існували відділи ОУН, а також групи осіб, які були готові до формування таких відділів [97, с. 264].

Націоналісти вважали саме збройну боротьбу найбільш ефективним засобом здобуття державної незалежності. Це знайшло своє відображення в концепції «перманентної революції», одним з ключових аспектів якої було постійне протистояння окупаційній системі. При цьому застосовували методи саботажу, убивств (атентатів) найбільш одіозних представників влади, а для фінансового забезпечення дій підпілля вчинення експропріаційних нападів (ексів) на державні установи з метою отримання коштів [690, с. 77], [722, с. 24–28].

Водночас у керівництві ОУН так ніколи й не виробилося однозначно позитивного або негативного ставлення до терористичних методів боротьби, які практикували молоді «крайовики» на ЗУЗ [603, с. 62], а одним з найбільш пріоритетних напрямів підпільної роботи ОУН була пропаганда і поширення серед широких верств українського населення ідеології українського націоналізму, передусім ідеї боротьби за незалежність України, з метою ідеологічного перевиховання мас і підготовки до всенародного повстання з метою здобуття незалежності [167, с. 61].

З. Коссака був одним із найактивніших прихильників використання досвіду бойових акцій УВО в практиці ОУН [610, с. 357]. Крім того, Зенон належав до групи т. зв. крайовиків, які обстоювали концепцію розбудови української національної армії на ЗУЗ власними силами, на відміну від концепції націоналістів-емігрантів про створення армії за кордоном [692, с. 36].

Улітку 1929 р. до Дрогобича з метою обговорення можливості проведення бойових акцій прибув тодішній крайовий комендант УВО О. Сенік, який заангажував З. Коссака, а той М. Гнатіва, до організації двох експропріаційних нападів у 2-й пол. 1929 р. в околицях Борислава [607, с. 456, 457], [745, с. 116–117]. Однак обидва виявилися не надто вдалим. Перший з них відбувся на поштовий амбулянс (віз) на дорозі Борислав – Східниця 2 вересня 1929 р., у результаті було здобуто 350 зл., а, за іншими даними, лише тютюн, у ролі виконавців цього ексу поліція підозрювала З. Коссака та М. Гнатіва [689, с. 42–43]. Другий – 12 жовтня (за ін. даними, 12 вересня [693, с. 472–473]) – на поштовий віз у самому Бориславі, але цей напад не вдався. Через масові арешти членів УВО восени 1929 р. бойова діяльність тимчасово припинилася [745, с. 281]. Погана технічна забезпеченість УВО і неможливість проведення масштабніших акцій спонукали деяких членів КЕ ОУН до висновку, що локальні відділи УВО потрібно ліквідувати шляхом перетворення їх на відділи ОУН. Такі пропозиції висловлювали в першу чергу З. Коссака і С. Охримович [99, с. 286].

Період 1930–1931 рр. став часом найбільшої активності Зенона в націоналістичному підпіллі, більшість спогадів і документів про його діяльність стосуються саме цих двох років і дозволяють детально відтворити її. 28–29 лютого [104, с. 278], а за іншими даними 24 лютого 1930 р. [97, с. 253, 260], у Львові відбулася Перша крайова конференція ОУН на ЗУЗ. У ній взяли участь 14 осіб: 2 представники ПУН (Ю. Вассиян і М. Сціборський), 3 представники УВО (Я. Барановський, З. Книш і Р. Сушко) і 9 керівників ОУН на ЗУЗ – І. Габрусевич, Є. Зиблікевич, З. Коссака, Б. Кравців, Б. Кордюк, С. Ланкавський, Мачай, С. Охримович, З. Пеленський. На конференції було затверджено принцип монократизму (вирішального слова Крайового провідника в ухваленні рішень),

адміністративний поділ ОУН на ЗУЗ на 6 округ (Волинь, Львів, Перемишль, Станиславів, Стрий, Тернопіль), розроблено організаційну структуру і термінологію для керівництва ОУН на ЗУЗ, призначено склад КЕ ОУН на ЗУЗ на чолі зі З. Пеленським, З. Коссака став референтом організаційного відділу [97, с. 262–263], [604, с. 82].

Враховуючи, що організаційний референт мав налагодити підпільну мережу ОУН на ЗУЗ, забезпечити постійний внутрішньорганізаційний зв'язок між відділами ОУН і їхню взаємодію, вирішити певні внутрішні непорозуміння у відносинах між чинною підпільною мережею УВО і ОУН, довірена З. Коссаку посада була, по суті, другою за значенням у керівництві українського націоналістичного підпілля на ЗУЗ [104, с. 277, 278].

Першочерговим завданням організаційного відділу на чолі зі З. Коссаком було налагодження сталого зв'язку між ПУН і КЕ ОУН на ЗУЗ у вигляді особистих зустрічей щонайменше раз на місяць з метою отримання інструкцій, таємних даних і узгодження дій за нагальної потреби [97, с. 269].

Однак ефективну роботу КЕ ОУН на ЗУЗ спершу було важко налагодити. За свідченнями самого Крайового провідника, до початку квітня 1930 р. відбулося 13 засідань КЕ ОУН, які були зумовлені необхідністю реакції на поточні справи і мали принагідний характер. Референти ще не мали досвіду роботи в довірених їм напрямках, КЕ ОУН ще не володіла конкретною політичною програмою дій і, окрім як проявляти негативізм у стосунку до інших ідеологічних і політичних сил, не могла провести навіть зборів у повітах, щоб показати «позитивну» програму діяльності ОУН [99, с. 272]. З різних причин спершу не був «урухомлений» як організаційний референт і З. Коссака, а деякі його функції через часту відсутність у Львові мали виконувати інші «обухівці», що не завжди сприяло налагодженню організованої діяльності ОУН на ЗУЗ у перші роки її існування [104, с. 279, 282]. Двічі в 1-й пол. 1930 р. Зенон отримував кошти (100 і 40 зл.) від керівництва ОУН на ЗУЗ для здійснення поїздок до Бережан, Дрогобича, Рогатина, Стрия, Тернополя та інших місцевостей, де функціонували відділи ОУН з метою встановлення зв'язків, налагодження

організаційної мережі і підпільної роботи, однак виконати поставлені завдання вдалося лише частково, оскільки, відчуваючи постійний нагляд з боку польської поліції, З. Коссак восени був змушений тимчасово обмежити свою активність [99, с. 277], [104, с. 283, 286].

Водночас продовжувала існувати проблема організаційних взаємовідносин і підпорядкування УВО ОУН. Доходило до того, що навесні 1930 р. тодішній бойовий референт УВО З. Книш, не знаючи про фактичні посади і значення З. Коссака і Р. Шухевича в керівництві ОУН на ЗУЗ, запропонував їм співпрацю в його боївці, тобто стати його підлеглими, хоча вони насправді були його керівниками у структурі ОУН [155, с. 57–58], [656, с. 117, 126]. З метою розв'язання питання взаємовідносин УВО й ОУН у травні цього ж 1930 р. було проведено спеціальну конференцію представників обидвох націоналістичних організацій у підземеллях собору св. Юра у Львові [656, с. 118–119]. На ній З. Коссак як представник від КЕ ОУН наполегливо відстоював позицію про потребу негайного злиття УВО з ОУН шляхом підпорядкування останній [155, с. 98–104]. Зрештою конференція конкретного рішення не прийняла, визнавши, що це входить до повноважень Проводу ОУН і Начальної Команди УВО, які зібралися у червні на Конференції в Празі. Було досягнуто порозуміння шляхом призначення Ю. Головінського одночасно Крайовим комендантом УВО і Крайовим провідником ОУН. Він мав забезпечити процес злиття двох структур [612, с. 111]. Ю. Головінський сформував новий склад КЕ ОУН, де бойовим референтом став Р. Шухевич, а З. Коссак – його заступником [657, с. 30], [658, с. 350]. Новий бойовий референт з повагою ставився до З. Коссака як свого найближчого співробітника і не сприймав його як особу, нижчу в ієрархічній вертикалі. Навпаки, будучи законспірованим, Р. Шухевич залишався у тіні, а на зборах КЕ ОУН довіряв обговорення діяльності бойової референтури Зенонові, через це навіть у провідних членів ОУН на ЗУЗ складалося враження, що бойовим референтом і надалі залишається З. Коссак [657, с. 30]. 1 червня 1930 р. в Ужгороді був здійснений замах членом місцевої мережі ОУН Федором Тацинцем на відомого на Закарпатті москвофільського діяча Є. Сабова. Існує

думка про узгодженість цього атентату з бойовою референтурою ОУН під керівництвом Р. Шухевича і З. Коссака [672, с. 47].

Упродовж 1930 р. в КЕ ОУН обговорювалася можливість вчинення експропріаційного нападу з метою отримання необхідних для діяльності ОУН на ЗУЗ коштів, особливо цю ідею просував З. Коссак. Така наполегливість Зенона була зумовлена питанням його особистого престижу і намаганням реабілітуватися за безрезультатні напади осені 1929 р. Однак, Крайовий провідник З. Пеленський згоди на такі дії не дав, заявивши, що вся відповідальність за вчинення нового ексу покладалася на З. Коссака, а у разі невдачі ОУН могла б відмежуватися від нападу, трактуючи його як звичайний прояв бандитизму [99, с. 277], [104, с. 277–278]. З приходом на пост Крайового провідника Ю. Головінського ідея такої акції трансформувалася у ретельно продуманий план нападу на касу нафтопереробного заводу у Дрогобичі, що мав відбутися 1 вересня 1930 р., однак через не пов'язані між собою арешти бойовиків, які мали бути задіяні у цьому ексі, він так і не був втілений у життя [155, с. 169–170, 173–175], [612, с. 112, 147–148].

Улітку 1930 р. на ЗУЗ проведено другу саботажну акцію (т.зв. частковий виступ ОУН). Існує думка, що ініціаторами її були З. Коссак та І. Габрусевич, які виступали за негайні радикальні дії [612, с. 149–150]. Водночас у своїх внутрішніх документах ОУН стверджувала, що саботажна акція не була організована УВО або ОУН, а розпочалася з самочинних актів саботажу, виконаних членами Юнацтва ОУН, і перетворилася на невідконтрольну стихію [104, с. 283–285]. Частина сучасних дослідників схильна вважати, що ці події були підсилені світовою економічною кризою, стихійними проявами селянського протесту проти польської колонізаційної політики на ЗУЗ, у яких брали участь окремі члени Юнацтва ОУН, а націоналістичне підпілля лише згодом взяло на себе відповідальність за саботажі з метою посилення свого авторитету [595, с. 226–227].

Відповіддю влади на саботажі стала брутальна «пацифікація» (умиротворення) українських сіл польськими каральними підрозділами і масові

арешти серед української інтелігенції та підозрюваних у причетності до акції осіб восени 1930 р. 20 вересня 1930 р. після розмови про можливість участі представників ОУН у виборах до польського сейму за списками УНДО (планувалося, що депутати-націоналісти на першому ж засіданні парламенту виступлять із заявою до світової громадськості на захист прав українського населення й одразу полишать сейм) у будівлі Центрально комітету цієї партії у Львові З. Коссака разом із Ю. Головінським було заарештовано, однак невдовзі Зенона відпустили [113, с. 375], [656, с. 195]. Після вбивства Ю. Головінського під час слідчих дій 30 вересня експропріаційна діяльність припиняється на пів року, а ОУН видала наказ про припинення саботажів [687, с. 130], [688, с. 97].

Проте З. Коссак організував й особисто брав участь разом з Ярославом Стасівим, Григорієм Бозиком, Яном Пождаром та ще одним невідомим у вдалому ексі на поштову карету 28 жовтня 1930 р. біля с. Белзця Рава-Руського повіту. Під час нападу було вбито візника, поранено охоронця і здобуто 13,720 зл. [4]. Поліція виконавців нападу не знайшла, а вони залишилися невідомими навіть у середовищі ОУН. Це був перший експропріаційний напад, повністю організований і проведений бойовою референтурою КЕ ОУН [745, с. 282–285].

КЕ ОУН від вересня 1930 р. очолив С. Охримович, який повторно призначив Р. Шухевича бойовим референтом, а З. Коссак знову став організаційним референтом [656, с. 206–207]. У вересні 1930 р. до Галичини для допомоги у налагодженні справ ОУН прибув Осип Бойдуник. Йому вдалося налагодити контакт із провідними членами ОУН на ЗУЗ, які докоряли ПУН за невирішення проблеми взаємовідносин УВО і ОУН, а також підготовку до виборів до польського сейму. Особливо гостро з цього приводу висловлювалися З. Коссак, І. Габрусевич і С. Охримович. Для з'ясування настроїв на місцях О. Бойдуник попросив З. Коссака як організаційного референта організувати кілька зустрічей з молодими членами УВО і ОУН у Львові, Тернополі і Перемишлі, однак через напружену ситуацію, пов'язану з пацифікацією, провести такі зібрання вдалося лише в Академічному домі у Львові і м. Добромилі поблизу Перемишля. На всіх зустрічах учасники повторили ті ж

претензії до ПУН [113, с. 376–377], [739, с. 280].

На поч. 1931 р. З. Коссак зумів підготувати проведення у Львові Крайової Конференції ОУН, яка затвердила новий склад КЕ на чолі з С. Охримовичем і самого Зенона на посаді організаційного референта [656, с. 206–207]. Згідно з поліцейськими повідомленнями, 26 лютого 1931 р. З. Коссак за наказом Крайової команди УВО перебував у м. Сколе з метою перевірки діяльності місцевої повітової ексекутиви УВО, 2 квітня перебував у Перемишлі, де зустрічався з членами ОУН, після чого 8 квітня виїхав до Львова, а далі до Бродів. 26 квітня Зенон брав участь у конференції членів ОУН у Стрию [15, арк. 216].

З метою організації підпільної мережі й бойових акцій З. Коссак багато переміщався територією ЗУЗ. Часто бував у Перемишлі, Львові (де проживав під фальшивим прізвиськом в Академічному домі), Тернополі, Стрию, Бережанах, Рогатині та гірських прикордонних з Чехословаччиною районах і, ймовірно, восени 1930 р. у справах УВО нелегально виїжджав до цієї країни, а також до Німеччини й УСРР [15, арк. 216], [20, арк. 177–178], [68, арк. 40]. У цьому контексті цікавою є інформація з кримінальної справи його брата Йосифа Коссака, який жив у підрадянській Україні. Він стверджував, що наприкінці 1930 р. Зенон разом з 4 товаришами нелегально перейшов кордон з УСРР поблизу м. Волочиск і 9 січня 1931 р. зустрічався з братом в м. Луганськ [719, с. 168–169]. Інших джерел, які б підтверджували цей факт, виявити не вдалося, але це цілком узгоджується з прагненням ОУН поширити свою мережу на територію Наддніпрянщини у 1930-х рр. [628, с. 11–19], [656, с. 160–178]. Водночас показовим є факт, що у травні 1938 р. радянські органи держбезпеки розіслали таємне повідомлення про розшук З. Косака, який, за свідченнями його дядька Григорія, був членом УВО та ОУН і нелегально нібито мав прибути на територію Радянської України [10, арк. 172–174].

Упродовж 1930 – 1931 рр. Зенон також вів активну організаційну роботу у рідному Дрогобицькому повіті. Поліція вважала, що З. Коссак, принаймні, від серпня 1930 р. і до осені 1931 р. був повітовим комендантом УВО, а згодом – провідником ОУН на Дрогобиччині. Однак побоюючись арешту, він постійно

перебував поза Дрогобичем, а для виконання своїх функцій раз на два місяці таємно приїжджав для зустрічей з товаришами на кілька годин до приміського села на Млинки Шкільникові, при цьому за допомогою чорних окулярів, накладних бороди і вусів змінював свій зовнішній вигляд. Водночас поліція знала про роль З. Коссака у КЕ ОУН як бойового, а згодом організаційного референта, і вважала, що він був штатним функціонером УВО, щомісячно отримувавши 200–250 зл. на прожиття і діяльність [15, арк. 216], [20, арк. 105–108, 177], [69, арк. 28, 35, 130–132]. З. Коссак налагодив організаційну і пропагандистську діяльність ОУН на Дрогобиччині. Він займався розповсюдженням підпільного «Бюлетня КЕ ОУН на ЗУЗ» і «Сурми», які спеціальними транспортами (часто понад 100 екземплярів) відправляв зі Львова до Дрогобича, а потім вони розподілялися між окремими гуртками ОУН у повіті [68, арк. 40]. Так само Зенон надсилав зі Львова зброю, яка приходила до Дрогобича Л. Криську, а той розподіляв її між гуртками. Активізації підпільної діяльності націоналістів посприяв притік нових кадрів після ліквідації «Пласту». За даними поліції, від осені 1930 р. на Дрогобиччині діяв бойовий гурток ОУН у складі колишніх пластунів В. Біласа, Михайла і Матвія Гнатівих, Л. Криська, Т. Муйли, М. Тураша Л. Сенишина і В. Ясеницького [20, арк. 178].

Восени 1930 р. З. Коссак планував акти помсти за пацифікацію у вигляді нападів і роззброєння поліційних дільниць на Дрогобиччині за участі боївки УВО у складі М. Гнатіва, Т. Муйли, М. Туріва та ще кількох невідомих. Однак до відплатних акцій не дійшло, оскільки С. Охримович і тодішній Крайовий комендант УВО Б. Гнатевич, побоюючись нових репресій на ще невідновлену після пацифікації організаційну мережу, відраджували від їхнього проведення Зенона, саме з цією метою Б. Гнатевич навіть приїжджав до Дрогобича. Тоді з метою отримання коштів для підпільної діяльності З. Коссак почав розробляти плани експропріаційних нападів на банк у Бориславі, касу тартаку (лісопильні) у Верхньому Синевидному на Сколівщині і касира української гімназії у Станіславові. Особливо перспективним видавався останній варіант, але через технічні причини напад не здійснили [607, с. 466].

За інформацією поліції, станом на травень 1931 р. на Дрогобиччині діяв Повітовий провід ОУН у складі: З. Коссак – повітовий провідник, І. Городиський – референт Юнацтва ОУН, Л. Крисько – розвідувально-бойовий референт, В. Кобільник – повітовий розповсюджувач, В. Ясеницький – референт пропаганди. Повітовому проводу підлягали групи Юнацтва, у самому Дрогобичі діяв осередок Юнацтва та 2 п'ятірки ОУН, одна з яких була боївкою. Крім того, діяли 4 п'ятірки, ще 3 були на стадії організації. Загалом у причетності до ОУН на Дрогобиччині підозрювалося 75 осіб, Дрогобиччина належала до Стрийської округи ОУН, а поліція вважала, що З. Коссак міг бути окружним комендантом ОУН Стрийщини [12, арк. 79], [745, с. 147–148].

У квітні 1931 р., вийшовши на волю після арешту, помирає С. Охримович. Під час похорону 12 квітня саме З. Коссак і С. Бандера організували масові меморіальні збори, що перетворилися на багатотисячний мітинг [703, с. 11], [719, с. 171]. Смерть авторитетного Крайового провідника знову загострила внутрішні суперечності між керівництвом ОУН на ЗУЗ, а разом з перманентними арештами і репресіями це послабило підпілля та дещо знівелювало виконану З. Коссаком як організаційним референтом роботу, частково паралізувавши можливості його подальшої діяльності навесні 1931 р. [104, с. 288].

Незважаючи на репресії проти членів ОУН, бойова референтура у 1931 р. активізувала свою діяльність і відновила практику експропріаційних нападів [687, с. 133]. Влітку 1930 р. Ю. Головінський планував забрати з повноважень КЕ ОУН проведення бойових акцій, залишивши їх УВО, однак його загибель завадила цьому, крім того, за залишення бойової діяльності у віданні бойової референтури ОУН активно виступали З. Коссак й І. Габрусевич [608, с. 303]. За неперевіреною інформацією польської поліції, наприк. 1930 – на поч. 1931 рр. З. Коссаку як організаційному референту, ймовірно, також підпорядковувалася бойова референтура [745, с. 136]. За інформацією члена УВО і поліційного агента Р. Барановського, З. Коссак був представником опозиції в середовищі ОУН на ЗУЗ до поміркованої (на думку частини крайовиків) тактики ПУН у питанні застосування актів індивідуального терору і бойових акцій, необхідність яких

обстоювали крайовики [607, с. 214]. За свідченнями В. Яніва, на поч. 1930-х рр. склалася ситуація, коли ПУН міг контактувати з активом ОУН на ЗУЗ тільки через радикально налаштовану групу членів КЕ ОУН, які не завжди дотримувалися вказівок вищого керівництва, вважаючи його надто поміркованим, і сформували «К1 у К2» – більш радикальну конспірацію у середовищі конспірації загальної [218, с. 450]. Доходило до того, що про гучні бойові акції ПУН дізнавався з повідомлень у пресі [101, с. 268]. На думку З. Книша, такий стан речей, був пов'язаний з ув'язненням і загибеллю провідних членів ОУН, які були більш поміркованими або мали більший управлінський досвід, а замість них до керівництва ОУН на ЗУЗ прийшла екстремістсько налаштована група на чолі зі З. Коссаком й І. Габрусевичем [607, с. 529].

Ще на прик. 1930 – на поч. 1931 рр. С. Охримович направив Зенона для організації спеціальної бойової групи на Дрогобиччину. До складу цієї боївки З. Коссак залучив М. Гнатіва, Л. Криська, Дмитра Данилишина, Василя Біласа та бойовика на псевдо «Оса» (П. Мірчук вважав його справжнє ім'я невідомим, М. Посівнич стверджує, що це було псевдо В. Біласа, а у Варшавському акті обвинувачення С. Бандери та інших членів ОУН вказано, що це псевдо М. Гнатіва). Вони належали до різних організаційних п'ятірок і лише для виконання бойових акцій об'єднувалися в окрему боївку, що сприяло конспірації [95, с. 93], [687, с. 133]. Пік її бойової активності припадає на літо 1931 р., а її діяльність повністю планувалася і узгоджувалася зі З. Коссаком, лише у виняткових ситуаціях за його відсутності бойовики могли діяти на власний розсуд [607, с. 451]. З метою організації ексу З. Коссак двічі (у квітні і влітку 1931 р.) відвідував Перемишль. З міркувань конспірації Зенон планував цей напад навіть у таємниці від КЕ ОУН. Сам напад на поштовий віз за участі місцевих бойовиків відбувся 31 липня 1931 р. поблизу Бірчі під Перемишлем, пройшовши порівняно вдало, було захоплено 50 тис. злотих [95, с. 171], [205, с. 20], [607, с. 615].

Того ж дня дрогобицька бойова група у складі В. Біласа, Д. Данилишина, М. Гнатіва, Л. Криська, М. Лабовки та ще двох невідомих вчинила напад на

«Банк Людовий» в Бориславі, який планувався З. Коссаком та О. Сеником ще з 1929 р., але вдалося взяти лише 755 зл. і ще векселів на 20 тис. [287, с. 4], [615, с. 93, 96–97]. 8 серпня ця ж група, підсилена Володимиром Біласом, М. Вишняком, Я. Петрівим, М. Ільківим та П. Лоцуняком, здійснила ще один експропріацію на Трускавецьку пошту, ініціатором якого був З. Коссак без остаточного погодження з КЕ ОУН [12, арк. 14–15], [615, с. 100]. Слідство вважало, що напад вчинили кримінальні злочинці, хоча підозрювали, що це акт націоналістичного підпілля, однак доказів не було. І лише свідчення арештованого у зв'язку з нападом на пошту в Городку у 1932 р. М. Мотики дали змогу вийти на учасників нападу та арештувати М. Лабовку, який і розкрив слідству обставини експропріації на банк у Бориславі і пошту в Трускавці [326, с. 3], [398, с. 3], [615, с. 110–116], [617, с. 11]. Також 31 липня було вчинено напад на поштовий віз біля Печеніжина. У результаті цих акцій було здобуто близько 100 тис. зл. [15, арк. 216], [607, с. 453], [615, с. 93], [688, с. 96–103], [689, с. 46–47]. 10 серпня підпільник Євген Петрів вбив керівника бориславської поліції Якуба Буксу, який розслідував справу нападів під Бірчою і у Трускавці [235, с. 1]. Але найбільш резонансним замахом націоналістичного підпілля того часу стало вбивство 29 серпня 1931 р. польського політичного діяча Тадеуша Голувка, який перебував на відпочинку в пансіонаті Сестер-служебниць у Трускавці [12, арк. 19–34, 41–41 зв., 42, 44, 51, 52, 63–64, 67–67 зв.]. Щодо осіб організаторів і виконавців атентату тривалий час ведуться дискусії. Вважається, що здійснили його бойовики ОУН з Трускавця В. Білас і Д. Данилишин (син Романа Шухевича Юрій вважав, що атентат виконав його батько [16, арк. 76–82], [114, с. 358–364], [606, с. 563, 592]). Однак існують суперечливі дані про те, чи була їхня акція узгоджена з вищим керівництвом і чи був до неї причетний З. Коссак [69, арк. 29]. Дослідник П. Мірчук стверджував, що план вбивства санкціонували члени КЕ ОУН І. Габрусевич, Р. Шухевич і З. Коссак [656, с. 214–222], [658, с. 348–359], [659, с. 117–124], [660, с. 228–239]. Водночас, З. Книш на основі спогадів командира трускавецьких боївкарів М. Гнатіва і товариша Зенона А. Валюха доводив, що це була місцева ініціатива, яку не встигли узгодити з вищим керівництвом і

З. Коссака не був причетним до замаху [607, с. 409, 438–439, 448, 468]. Слідство у справі як одну з версій розглядало, що вбивство було інспіровано комуністичними впливами у середовищі ОУН на Дрогобиччині, цієї ж думки притримувався І. Кедрин-Рудницький, хоча вважав, що атентант могли виконати руками націоналістів і політичні противники Т. Голувка з середовища польської політичної еліти [148, с. 221–230], [149, с. 147–150], [150, с. 89–94], [607, с. 305–306, 441–442]. Проте навіть через десятиліття питання, хто і за чиїм наказом убив Т. Голувка, викликало гострі дискусії в середовищі української еміграції [642, с. 33], [643, с. 34] [732, с. 226–231]. Навіть адвокати, які брали участь у захисті підсудних під час процесу за вбивство Т. Голувка через багато років, вважали, що справа є таємничою і не розкритою [190, с. 2]. Деякі сучасні дослідники, як-от Володимир Комар, схиляються до думки, що вбивство Т. Голувка було сплановане радянськими спецслужбами, яким вдалося використати всліпу оунівське підпілля [724, с. 233–234]. Загалом, якщо особи виконавців атентату (В. Біласа і Д. Данилишина) не викликають сумнівів, то роль З. Коссака у плануванні, узгодженні та вчиненні цього резонансного вбивства досі залишається таємницею.

Самочинні бойові акції, організовані З. Коссаком, передусім експропріаційний напад на пошту в Трускавці та ймовірна причетність до атентату на Т. Голувка, викликали незадоволення в частини керівництва ОУН на ЗУЗ, через свою непогодженість з ПУН. Як особу, яка могла знати про проведення цих акцій, З. Коссака хотіли притягнути до організаційного суду ОУН для з'ясування обставин і дотримання організаційної дисципліни, однак він unikнув його через арешт польською поліцією у вересні 1931 р. [113, с. 377].

4.2 Арешти, судові процеси над Зеноном Коссаком

З. Коссака часто заарештовували на кілька днів для проведення обшуку, встановлення алібі на час резонансних бойових акцій націоналістичного

підпілля, а також підозрюючи його у підготовці таких акцій, через публічні висловлювання і виступи, які розглядалися як антидержавна риторика, або з інших причин. Через це принаймні від літа 1930 р. він, побоюючись можливого арешту, часто змінював місце перебування і переховувався [160, с. 23–24]. Зокрема, одним з місць його постійного сховку на Дрогобиччині було с. Летня [197, с. 318]. Враховуючи часті арешти, З. Коссака дав «генеральне уповноваження» адвокату С. Шухевичу, який був оборонцем Зенона, представляти його інтереси кожного разу у випадку арешту [216, с. 445], [729, с. 212].

З осені 1931 р. для З. Коссака почався період тривалих арештів і ув'язнень, арештовували його переважно у холодну пору року, більшість разів у вересні. Перший тривалий арешт Зенона датується вереснем 1931 р. За інформацією П. Мірчука, на донесення Р. Барановського напередодні атентату на Т. Голука поліція арештувала З. Коссака, підозрюючи, що він причетний до пограбування трускавецької пошти і підготовки нових акцій підпілля, але не маючи доказів, відпустила його через два дні після скоєння вбивства, що заплутало слідство [660, с. 233–234]. Це суперечить спогадам командира трускавецьких боївкарів М. Гнатіва, який напередодні атентату, нібито, особисто відвозив З. Коссака до Стрия, але опосередковано підтверджується свідченнями О. Бунія [607, с. 448–468], [114, с. 364]. Однак, Р. Барановський наполягав і переконував поліцію у причетності З. Коссака та потребі його заарештувати, пропонував дізнатися про місце перебування Зенона від його зв'язкової Марії Федусевич, а потім вбити її, на що слідство не погодилося [625, с. 211–212], [607, с. 313, 349, 613]. Поліція розшукувала Зенона за підозрою в організації вбивства, розсилаючи його фотографії і словесний портрет до всіх воєводських управлінь поліції, при цьому наголошувалося, що справа розшуку З. Коссака є цілком таємною й особливо важливою [12, арк. 54, 55, 57, 60, 71], [83, арк. 59], [84, арк. 33, 36]. Зенон почав переховуватися. Першу половину вересня 1931 р. він перебував у знайомих у м. Долина, у м. Стрий у своїх далеких родичів театральних акторів Коссаків і в помешканні Михайла та Меланії Кравців. Останні домовилися про забезпечення

З. Коссаку алібі на день вбивства Т. Голувка з о. Олексою Притуляком у м. Сколе, М. Гікавим у с. Гребенів (де теж деякий час ховався Зенон) і своїми знайомими у м. Долина. Крім того, подружжя Кравцівих знайшло конспіративне помешкання для Зенона у Львові в о. Івана-Емануїла Туркевича. Однак, про все це знала поліція через своїх агентів [12, арк. 56–56 зв., 61–61 зв., 74–74 зв., 75, 78, 79].

Поліція змогла вистежити Зенона за доносом Р. Барановського, який випадково дізнався про його місце перебування від О. Бойдуника. З. Коссака арештували 26 вересня 1931 р. на залізничному вокзалі у Скнилові, коли він очікував на потяг до Стрия. За видачу З. Коссака Р. Барановському було виплачено винагороду у розмірі 1,5 тис. зл. [12, арк. 73], [216, с. 463], [607, с. 278–279, 281, 445]. Тоді ж З. Коссака вперше допитували у справі вбивства Т. Голувка, повторний допит провели 10 жовтня [18, арк. 38]. Коли під час слідства З. Коссаку повідомили, що саме Р. Барановський видав його, він довго не міг у це повірити, знаючи його як довголітнього члена УВО, патріота і свого товариша. Вважав усе провокацією, а коли врешті зрада Барановського підтвердилася, був глибоко вражений цим [607, с. 290, 348], [648, с. 124].

Зенона утримували з 26 вересня 1931 р. до 6 червня 1932 р. у тюрмах Дрогобича, Львова, Самбора, застосовуючи під час допитів фізичні тортури (навіть топлення у бочці з водою), моральні знущання й шантаж, але не змогли нічого довести і через відсутність доказів його провини відпустили [68, арк. 137], [160, с. 24–26], [248, с. 5], [347, с. 2], [428, с. 3], [656, с. 223]. Для захисту своїх прав З. Коссак разом з іншими ув'язненими у справі Голувка вдавалися навіть до голодування [469, с. 6]. Згодом сам Зенон стверджував, що перебував під слідчим арештом з 1 вересня 1931 р. до початку червня 1932 р. і за цей час «...перейшов пекло, переживання так потрясли мною, що я по виході з тюрми хорував» [330, с. 1], [610, с. 358]. У квітні 1932 р. за підозрою у причетності до вбивства комісара поліції Е. Чеховського і як елемент тиску на самого З. Коссака арештували його сестру та брата, однак за відсутності доказів вони невдовзі були звільнені [24, арк. 1–5], [625, с. 216]. Під час перебування у львівській тюрмі «Бригідки» і самбірській в'язниці Зенон як політичний в'язень отримував допомогу у вигляді

харчів, газет і відвідин від Українського добродійного комітету, крім того, ним опікувалися приватні особи як, наприклад, адвокати С. Шухевич, В. Старосольський та ін. Після звільнення на початку червня 1932 р. З. Коссака публічно на сторінках української преси подякував усім, хто дбали про нього в ув'язненні [402, с. 6], [160, с. 29], [696, с. 574–577].

Навіть перебуваючи під арештом, Зенон продовжував свою діяльність з організації українського націоналістичного підпілля, зокрема йому вдалося залучити до членства в ОУН уродженця с. Медвежа на Дрогобиччині Василя Кліща, який разом зі своїм братом Іллею заснував перший осередок організації у рідному селі, а згодом стали активними членами націоналістичного підпілля у 1940-х рр. [124, с. 50–51], [580, с. 14, 83]. Після виходу на волю З. Коссака влітку-восени 1932 р. знову очолював організаційну референтуру [591, с. 420]. У цей час він особливо зблизився з Я. Стецьком [867]. Зенон скерував В. Біласа і Д. Данилишина для здійснення нападу на пошту в м. Городок, який відбувся 30 листопада 1932 р., проте завершився невдачею. Біласа і Данилишина схопили, а 4 грудня 1932 р. у Дрогобичі за доносом підлеглого Зенона і водночас поліційного агента М. Мотики арештували й З. Коссака [13, арк. 254]. Тоді ж за підозрою у причетності до нападу заарештували брата З. Коссака – Богдана [19, арк. 71–72, 74–78]. Під час слідства Зенона знову піддали тортурам, але він не надав жодних свідчень [165, с. 95]. 16 грудня З. Коссака надав письмове повноваження адвокату М. Глушкевичеві бути його захисником у судовому процесі [16, арк. 86]. Цей адвокат за своїми політичними переконаннями був москвофілом, проте висококваліфікованим спеціалістом і часто обороняв у політичних процесах українських націоналістів. Його найняли рідні Зенона за 1 тис. доларів США, які зібрали мешканці Дрогобиччини [216, с. 446], [299, с. 5], [396, с. 6], [575, с. 144–146], [752, с. 389], [786, с. 357–360], [789, с. 432], [837].

Обвинувачених у причетності до нападу на пошту в Городку В. Біласа, Д. Данилишина, М. Жураківського і З. Коссака судили наглим (швидким, надзвичайним) судом у Львові 17–22 грудня 1932 р. [16, арк. 10–11], [58, арк. 3, 7–8]. Поширеною є думка, що Зенону загрожувала смертна кара, але стараннями

Р. Шухевича вдалося підкупити одного з суддів і справу З. Коссака передали звичайному суду для подальшого розгляду [16, арк. 151–155], [68, арк. 58–62], [600, с. 120–122], [610, с. 210–232]. Однак адвокат С. Шухевич стверджував, що вирок у справі був заздалегідь підготовлений судом, і З. Коссаку не загрожувала страта [216, с. 447–452].

Під час слідства Зенона ще двічі допитували у лютому і квітні 1933 р. у справі вбивства Т. Голувка і пограбування пошти в Городку, ув'язнений відкидав всі обвинувачення та заперечував покази на нього інших арештованих як неправдиві [16, арк. 19–20], [17, арк. 82–83], [18, арк. 39], [21, арк. 60–60 зв.], [68, арк. 137–139]. Цієї ж позиції дотримувався під час судового розгляду у червні 1933 р. [69, арк. 26–27]. Новий процес тривав упродовж 6–23 червня 1933 р. Зенону присудили 7 років ув'язнення, але адвокати подали касаційну заяву, і після її розгляду Верховним судом у Варшаві 13 листопада 1933 р. призначено новий судовий процес [13, арк. 152–154, 162, 163–192], [18, арк. 25–26, 37], [21, арк. 89–97], [231, с. 8], [267, с. 4], [345, с. 5], [373, с. 5], [400, с. 2], [610, с. 252–253, 301–304, 345–361]. Він проходив 29–31 січня 1934 р. Після чергового судового розгляду термін покарання збільшили до 8 р. [285, с. 5], [286, с. 4–5], [332, с. 1], [336, с. 2], [410, с. 7], [462, с. 2], але адвокати знову подали касацію, і врешті новим судовим рішенням від 28 червня 1934 р. термін ув'язнення скоротили до шести з половиною років [333 с. 6], [340, с. 8], а в кінці 1936 р. в результаті амністії він вийшов на волю [630, с. 716].

Судові процеси над З. Коссаком і членами ОУН за напад на пошту в Городку у грудні 1932 р. й червні 1933 р. широко висвітлювалися у пресі [221, с. 11], [236, с. 3], [237, с. 3–4], [238, с. 2–4], [239, с. 1], [252, с. 3–4], [253, с. 3], [254, с. 3], [255, с. 3], [256, с. 3], [257, с. 3], [258, с. 3], [259, с. 3], [260, с. 3], [261, с. 3], [262, с. 3], [263, с. 3], [264, с. 3–4], [265, с. 4], [283, с. 1], [296, с. 2–4], [297, с. 1–2, 5], [298, с. 2], [300, с. 6], [301, с. 6], [327, с. 1], [348, с. 3], [368, с. 1], [369, с. 2], [370, с. 2], [371, с. 1], [372, с. 1], [375, с. 3], [379, с. 7], [380, с. 2–3], [381, с. 2–3], [382, с. 2–3], [383, с. 2–3], [385, с. 2], [386, с. 5], [405, с. 2], [427, с. 3–4], [431, с. 2], [444, с. 1], [463, с. 1–2], [506, с. 2], [507, с. 2].

Під час слідства і перші роки ув'язнення Зенон відбував у львівських «Бригідках», де кілька місяців у 1-ій пол.1934 р. просидів у 3-му корпусі в камері № 120 разом з П. Дужим [2]. Попри те, що перебування ув'язнених у місцях позбавлення волі було чітко регламентованим, часто тюремна адміністрація неофіційно дозволяла функціонувати інституту тюремних старост, які представляли інтереси співв'язнів перед керівництвом в'язниці і забезпечували дисципліну й порядок у середовищі своєї замкненої групи, зокрема своїх старост мали й ув'язнені українські націоналісти [696, с. 595, 597].

Виконуючи впродовж 1933–1934 рр. роль тюремного старости для політичних і кримінальних злочинців у львівських «Бригідках», З. Коссак як «завзятий звеличник» Д. Донцова запровадив обов'язкове для українців-націоналістів вивчення книги «Націоналізм», яку з великими труднощами вдавалося передати і переховувати в тюремних камерах. Зенон особисто читав лекції з ідеології і філософії для своїх співв'язнів, а для вивчення інших дисциплін, наприклад, історії України, обирав когось з ув'язнених, хто мав кращий рівень знань [118, с. 90], [134, с. 56], [142, с. 112].

З. Коссак володів особистим авторитетом не тільки серед політичних в'язнів (передусім націоналістів), але також звичайних кримінальних злочинців і навіть тюремних наглядачів, завжди морально підтримував новоприбулих і слабших духом політв'язнів [134, с. 53–54]. Згодом від своїх співтоваришів по ув'язненню З. Коссак був удостоєний звання почесного в'язня «Бригідок» [314, с. 3]. Поширеною була практика направлення найбільш небезпечних, з погляду влади, українських політичних в'язнів для відбування покарання до тюрем на етнічних польських землях у західній і центральній частині тодішньої Польщі [696, с. 597].

З. Коссак перебував у «Бригідках» щонайменше до кінця липня 1934 р. (він описував страту селянина С. Корпана, якого повісили 28 липня [134, с. 58–59], [656, с. 278]), а вже восени того ж року його разом з групою інших в'язнів-націоналістів етапували до більш суворої в'язниці поблизу м. Вронки неподалік

від Познані [134, с. 57–58]. Політв'язні сиділи у тюрмі у Вронках на 1-му поверсі у крилі №3 [182, с. 55]. Тут вже перебувала група українських політв'язнів (приблизно 65 засуджених) на чолі зі своїм тюремним старостою – бойовиком ОУН Юрієм Дацишиним, який домовився з адміністрацією про добровільну працю засуджених і певні послаблення режиму, однак, з погляду новоприбулої радикально налаштованої групи (15–20 осіб) на чолі зі З. Коссаком, будь-яка співпраця з тюремною адміністрацією розглядалася як колаборація з окупантом. Тому Зенон швидко перебрав керівництво над українцями-політв'язнями у свої руки і піддав бойкоту особу попереднього тюремного старости [182, с. 62–64]. Ставши новим старостою політв'язнів у Вронках, З. Коссак продовжив займатися організацією і проведенням ідеологічних вишколів співв'язнів, писав теоретичні праці з ідеології українського націоналізму, співав у тюремному церковному хорі, організованому в'язнями-українцями [138, с. 10–13], [156, с. 46].

Цікаві спогади про спільне перебування у тюрмі у Вронках зі З. Коссаком залишив багатолітній політв'язень Юрій Федорів, який друкувався під псевдонімом Юрій Мозіль. За його словами, надмірний радикалізм З. Коссака та групи його прибічників, а також ідеологічний догматизм, що нагадував псевдорелігійний культ у поєднанні з антицерковними і загалом антирелігійними поглядами, не сприймався частиною ув'язнених, призводив до напруженості й недовіри в їхньому середовищі, а також до конфліктів зі капеланом націоналістів-політв'язнів о. Йосипом Кладочним, який, починаючи з 1933 р., періодично відвідував ув'язнених у Вронках [182, с. 69–81, 86, 88, 92–95, 111–114, 123–126]. Втім сам о. Йосиф Кладочний у своїх пізніших спогадах описував конфлікт з групою З. Коссака не так гостро [733, с. 72–77, 135]. Загалом Зенон залишився в пам'яті більшості в'язнів-націоналістів як чудовий організатор, ідеолог, людина з високими особистими якостями, а звістку про загибель Зенона навесні 1939 р. всі, хто його знали з ув'язнення, проживали вкрай важко [147, с. 63].

Згідно з вироком суду, З. Коссак мав відбутися 8 років тюремного ув'язнення, однак у зв'язку з оголошеною у 1936 р. амністією термін його покарання мав бути

скорочений на третину, а з урахуванням вже відбутого терміну покарання і часу, проведеного під судовим слідством, фактично на половину. Таким чином, Зенона випустили на волю після 4 років ув'язнення у грудні 1936 р., що підтверджується і спогадами його товариша А. Гладилевича, з яким він кілька разів зустрічався впродовж весни-літа 1937 р., цікавлячись діяльністю Студентської секції у Дрогобичі, хоча загалом був малоактивним у цей час у громадському житті, перебуваючи під наглядом поліції [124, с. 47–48], [138, с. 13], [696, с. 361].

Ймовірно, з цих же причин упродовж 1937–1938 рр. З. Коссак не виявляв помітнішої діяльності в структурах націоналістичного підпілля. За спогадами Л. Ребета, Зенон в цей час брав участь у підпільних нарадах, які мали загальнополітичний характер, вів переговори з власниками видавництва «Дешева Книжка», яке видавало зокрема і літературу політичного змісту, та користувалося популярністю у націоналістичному середовищі, щодо тіснішої співпраці з ОУН, а також зі своїми знайомими, щодо залучення їх до діяльності в організації, однак не належав до керівних органів ОУН на ЗУЗ і не наважувався взятися за керівництво якимось конкретним напрямом підпільної роботи, що вимагало б зустрічей і контактів з великою кількістю осіб [193, с. 80, 87–88]. Ймовірно, що до такого роду малоактивності спричинилося і погіршення стану здоров'я З. Коссака.

Кількарічне перебування в ув'язненні, часто в сирих і холодних камерах, призвело до загального ослаблення здоров'я і розвитку в Зенона ревматизму, який спричиняв сильний біль [217, с. 71]. Тому невдовзі після виходу на волю, з метою оздоровлення, З. Коссак на запрошення свого давнього знайомого адміністратора видавництва «Вістника» і управителя вілли «Стахова Воля» у с. Гребенові М. Гікавого виїхав на лікування на бальнеологічний курорт у с. Черче поблизу Рогатина. Зенон зупинився у пансіонаті, де управителем був М. Гікавий, і проходив курс реабілітації під наглядом відомого галицького українського доктора, члена Українського лікарського товариства та Українського гігієнічного товариства у Львові, редактора

місячника «Народне здоров'я» і водночас головного лікаря курорту – Романа Осінчука [160, с. 28], [787, с. 703], [863].

Оздоровлення і відпочинок на курорті у с. Черче впродовж 1930-х рр. поступово набували дедалі більшої популярності в середовищі інтелігенції і національно свідомих українців, зокрема й націоналістів, оскільки власниками більшості вілл і пансіонатів були українці. Наприкінці 1920-х рр. місцеві українські селяни за сприяння українських громадських і фінансових організацій створили акціонерне товариство для розвитку бальнеологічного курорту під назвою «Живець Черче», перше українське «мінерально-боровинове купелеве заведення», директором «купелевого товариства» курорту став відомий український поет і композитор Лев Лепкий, а головою Наглядової ради курорту – політик Кость Левицький. Мінеральні води курорту використовувалися для лікування багатьох захворювань, зокрема ревматизму, шляхом прийому ванн з підігрітої води або вживання її внутрішньо. За прийом лікареві платили 10–15 зл., що робило курорт порівняно дешевим для містян і заможніших представників тодішнього українського суспільства в Галичині. Курортний сезон тривав тільки упродовж двох місяців улітку. На цей час маленьке село Черче перетворювалося на один з центрів українського громадського життя і відпочинку. Тут оздоровлювалися або бували Д. Донцов, Р. Купчинський, В. Старосолький, С. Федак, громадські, культурні, кооперативні, політичні діячі, представники духовенства, адвокати, письменники (зокрема любив відпочивати Богдан Лепкий, який мав тут власну віллу «Богданівка»), художники, митці, музиканти (зокрема виконували свої музичні твори композитори Богдан Веселовський і Анатоль Кос-Анатольський, давав концерти знаменитий джаз-бенд під керівництвом Леоніда Яблонського), вирувало культурне життя [171, с. 437–441], [187, с. 456], [393, с. 5], [626, с. 229–232].

Однак недовго З. Коссак зміг насолоджуватися подібною атмосферою. Наприкінці серпня 1937 р. групою невідомих був здійснений напад на поштовий уряд у сусідньому з курортом містечку Фірлеїв (нині с. Липівка Івано-Франківської обл.), у результаті пограбування було викрадено 360 зл. і

службовий револьвер з набоями. Місцева поліція вважала, що напад здійснили члени ОУН з метою здобуття зброї і патронів, тому провела масові арешти серед запідозрених у зв'язках з підпіллям осіб, арештованими були переважно представники місцевої української інтелігенції і національно свідома молодь [199, с. 486–490].

У зв'язку з пограбуванням пошти на вимогу слідчого відділу у Станіславові слідчий відділ у Дрогобичі провів 1 вересня 1937 р. о 15:15 год. обшук в помешканні Зенона і Богдана Коссаків, їх було затримано, однак ревізія не дала позитивного результату, і після перевірки алібі того ж дня о 20:40 год. їх звільнили [82, арк. 12]. Водночас преса повідомляла, що З. Коссака було заарештовано 1 вересня 1937 р. на курорті у с. Черче та разом зі ще 18-ма підозрюваними в причетності до ОУН відправлено до тюрми у м. Бережани, де вони утримувалися під слідством упродовж трьох місяців [226, с. 3]. За відсутності доказів винуватості підозрюваних і після довгої розмови з З. Коссаком, який наводив логічні аргументи на користь їхньої непричетності до пограбування пошти, слідчий суддя, врешті, звільнив усіх обвинувачених [142, с. 113]. Як повідомляла українська преса, З. Коссак разом зі 16-ма обвинуваченими вийшов на волю 30 листопада, при цьому помилково вказувалося, що Зенон був під слідчим арештом не три, а чотири місяці [242, с. 7], [243, с. 5], [244, с. 3], [245, с. 12], [246, с. 8], [308, с. 7], [331, с. 6]. Ще троє підозрюваних, серед них у майбутньому перший командир УПА Василь Івахів, були звільнені через кілька днів [242, с. 7]. Як згодом виявилось, це пограбування скоїли звичайні кримінальні злочинці [493, с. 6].

Тим часом у середовищі провідних членів ОУН на ЗУЗ сформувалася опозиція, яка не поділяла поміркованої політики тодішнього Крайового провідника Л. Ребета і прагнула до більш рішучих дій. До цієї групи, зокрема, належали Д. Грицай, З. Коссак, Іван Равлик, Я. Стецько і Р. Шухевич [119, с. 460], [192, с. 25]. Крім того, в «крайовиків» викликала недовіру постать члена ПУН Ярослава Барановського, якого підозрювали у співпраці з ворожими спецслужбами. Врешті після затяжного внутрішнього конфлікту представники

опозиції вирішили звернутися безпосередньо до керівника ОУН Є. Коновальця для розв'язання складних і наболілих питань. З цією метою навесні (найімовірніше у березні-квітні) 1938 р. З. Коссака і О. Гасина виїхали закордон, де змогли домогтися зустрічі з Провідником ОУН і пояснити йому суть конфлікту, а також обговорити низку справ і проблем в ОУН на ЗУЗ [656, с. 337–338]. Ймовірно, для Зенона це була вже не перша зустріч з Є. Коновальцем. На думку польської поліції, З. Коссака до осені 1932 р. (найімовірніше у 1930–1931 рр.) їздив до Берліна на зустріч з Є. Коновальцем і привіз його інструкції для редактора газети «Український Голос» у Перемишлі В. Качмара [610, с. 351]. Таку інформацію можна було б сприйняти за необґрунтоване припущення поліції, якби не спогади П. Дужого, який згадував, що Зенон під час перебування у львівських «Бригідках» у 1934 р., описував йому як на нарадах присутні вітали Провідника вставанням на струнко [140, с. 471]. Тобто, З. Коссака, ймовірно, таки справді зустрічався з Є. Коновальцем приблизно у період 1929–1932 рр. Якби там не було, під час зустрічі навесні 1938 р. Є. Коновалець з увагою поставився до наданої йому З. Коссаком і О. Гасиним інформації, погодився на зняття з посади Крайового провідника Л. Ребета і заміни його на Д. Грицяка, водночас у справі Я. Барановського дійшов висновку про безпідставність висунутих проти нього звинувачень [193, с. 75]. Після свого повернення З. Коссака повідомив про ці рішення і розпорядження Є. Коновальця провідних членів ОУН, і зокрема Л. Ребета, який разом з Д. Грицаком мав приїхати на зустріч з Провідником ОУН у Данцінгу, однак вбивство радянським агентом Є. Коновальця у Роттердамі 23 травня 1938 р. змінило внутрішнє становище в ОУН, і Л. Ребет залишався Крайовим провідником до лютого 1939 р. [656, с. 337–338].

Після загибелі Є. Коновальця актуалізувалося питання наступника Провідника ОУН. Група провідних діячів ОУН на ЗУЗ, серед них Р. Шухевич, І. Равлик і Степан (Михайло) Куспіс – «Терен», вирішила організувати втечу колишнього Провідника КЕ ОУН на ЗУЗ С. Бандери в таємниці від ПУН. На той час С. Бандера відбував ув'язнення у тюрмі у м. Вронки. Оскільки М. Куспіс

нещодавно теж там сидів, то безпосередня підготовка і планування втечі були доручені йому [691, с. 126–127].

Для звільнення С. Бандери М. Куспісь вирішив реалізувати старий план втечі, розроблений ним ще у 1935–1936 рр. для організації власної втечі. План мав два можливих варіанти: 1) під час прогулянки заховатися у господарському приміщенні, яке примикало до стіни в'язниці, і втекти через дірявий дах або 2) підкупити знайомого сторожа Пйотра Заборовського, який за гроші вже виконував прохання ув'язнених у Вронках націоналістів, щоб той уночі випустив в'язнів з камер, і ті, перелізши через в'язничну стіну, втекли б тоді за розташований у 9 км. від тюрми польсько-німецький кордон [656, с. 419]. М. Куспісь повідомив тоді Зенона як старосту українських політв'язнів-націоналістів про таку можливість, однак З. Коссак скептично поставився до ідеї втечі, вказуючи на слабкі місця плану (передусім ненадійність особи П. Заборовського) [134, с. 59–60]. Та все ж Зенон передав інформацію на волю на погодження з Крайовим Проводом, який мав забезпечити перехід кордону після втечі і перебування втікачів за кордоном, однак тодішній Крайовий Провідник Л. Ребет, побоюючись наслідків втечі З. Коссака і групи його співв'язнів, цього плану не санкціонував і про нього забули [156, с. 47–48], [656, с. 420–421]. У 1938 р. план втечі з Вронок З. Коссака й товаришів знову став актуальним вже для С. Бандери. Упродовж травня-липня 1938 р. М. Куспісь здійснював безпосередню підготовку до втечі, яка була призначена на 4 серпня, однак в останній момент, побоюючись можливої загибелі С. Бандери під час втечі та посилення тюремного режиму для всіх інших українських політв'язнів у Польщі, план скасували [691, с. 127–131].

Втративши можливість підзаробити, сторож П. Заборовський під час пиятики обмовився про підготовку до втечі своєму приятелю, який розповів про все поліції. Під час допитів заарештований сторож виказав усіх причетних до організації звільнення С. Бандери (понад 60 осіб), а також ще кількох людей, які, на його думку, могли бути хоч якось причетні до планування втечі, серед них і З. Коссака. Він запам'ятався сторожу як староста в'язнів-націоналістів, тому той

був переконаний, що Зенон обіймав високі пости в ОУН та мав докластися до організації втечі [156, с. 60–61]. Як наслідок, у ніч з 2-го на 3-тє вересня 1938 р. у с. Ставчани поліція провела обшук у помешканні й арештувала М. Куспіся, а наступного дня, 3 вересня, у Дрогобичі був арештований З. Коссака, про що повідомляла українська преса, зазначивши, що причина арешту залишається невідомою [224, с. 1], [225, с. 7]. Відразу після арешту З. Коссака відправили до Познані, де його утримували під слідством у тюрмі за адресою вул. Млинарська, 1; М. Куспіся тиждень утримували у львівських «Бригідках», після чого теж перевезли до Познані, при цьому він мав можливість контактувати із З. Коссаком, але не робив цього, щоб додатково не обтяжувати його під час слідства, адже, за спогадами М. Куспіся, Зенон насправді не був залучений до підготовки втечі С. Бандери [156, с. 62], [160, с. 28]. Під час допитів М. Куспіся слідчі вимагали від нього назвати організаторів і виконавців спроби звільнення колишнього Крайового Провідника, водночас у причетності Зенона до цієї справи вони сумнівалися, але говорили: «Коссака може собі посидіти, йому це не зашкодить, це знаний бойовиць» [156, с. 63]. Зрештою, не маючи обвинувальних свідчень і доказів його вини, наприкінці листопада – на початку грудня 1938 р. З. Коссака випустили на волю [156, с. 64], [160, с. 28]. Це було його останнє тюремне ув'язнення.

4.3 Участь в обороні Карпатської України у 1938 – 1939 рр. та обставини загибелі

Восени 1938 р. на Закарпатті розпочалися процеси, які в березні наступного 1939 р., привели до проголошення незалежної Карпатської України, саме за Карпати у 2-й пол. грудня 1938 р., використовуючи підроблені документи на прізвище Тарнавський, нелегально вирушив З. Коссака [160, с. 28]. Так розпочався останній етап життєвого шляху дрогобицького націоналіста.

«Тарнавський» – четверте достовірно відоме й останнє псевдо, яким послуговувався З. Коссак. Найімовірніше, Зенон обрав цей псевдонім на честь померлого у червні 1938 р. і шанованого в українських патріотичних колах генерала Мирона Тарнавського; інший можливий варіант – з метою заплутати спостереження за ним польських органів державної безпеки, адже у 1930-х рр. в м. Самборі мешкав журналіст Зенон Тарнавський. Втім можливе й більш прозаїчне пояснення: З. Коссак просто зміг виготовити або дістати документи на таке прізвище, і воно немає якогось сенсового навантаження. Іншими відомими псевдонімами, якими Зенон користувався під час своєї активної діяльності в керівних структурах націоналістичного підпілля наприк. 1920-х – на поч. 1930 рр., були: «Ілько» (походження не встановлено, вживається в документах ОУН), «Сакко» (ймовірно, від перестановки літер прізвища Коссак – «Сакко»), «Конашевич» (очевидно, в честь гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного) [15, с. 216], [94, с. 389, 391, 397, 398]. Дослідники М. Посівнич і О. Стасюк називають ще одне псевдо З. Коссака – «Оса», але цей псевдонім більше ніде не зафіксовано [849], [870].

Опинився Зенон на Закарпатті не вперше. За спогадами Ю. Химинця, у 2-й пол. 1930-х рр. його будинок у Мукачево (вул. Залізнична, 8) слугував місцем зустрічей і переховування провідних діячів ОУН на ЗУЗ з представниками ПУН. Зокрема, тут бував і З. Коссак, який разом з Л. Ребетом зустрічався з членами ПУН Я. Барановським і А. Чемериською [211, с. 49–50], [568, с. 36–39]. Якщо сам факт таких зустрічей не викликає особливих застережень, то вказаний час (1935 р.) видається сумнівним, адже саме тоді Зенон перебував в ув'язненні. Вірогідно, така зустріч справді відбулася, але у 1937-му або 1938-му роках.

Розгортання державного будівництва Карпатської України восени 1938 – на поч. 1939 рр. стало каменем спотикання між ПУН, який спершу підтримував державотворчі процеси на Закарпатті, але згодом усунувся від них, щоб не загострювати відносини з Німеччиною і крайовиками, які сповідували концепцію опертя на власні сили і боротьби за державну незалежність України без огляду на іноземні сили [656, с. 431], [687, с. 204]. Значною мірою саме завдяки активній

діяльності групи членів ОУН (серед них особливо вирізнявся З. Коссак), які нелегально прибули на Закарпаття і попри заборону ПУН долучилися до розбудови ОНОКС та підтримки діяльності уряду автономної на чолі з Августином Волошином, вдалося налагодити військове і державне будівництво Карпатської України, а особливу роль у цих процесах З. Коссака згодом відзначали провідні діячі українського визвольного руху, зокрема Я. Стецько [867].

Восени 1938 р. на Закарпатті з метою захисту населення краю і в перспективі як основу для формування національних збройних сил було створено парамілітарну ОНОКС, до керівних органів якої належав нелегально діючий Генеральний військовий штаб на чолі з М. Колодзінським – «Гузаром», помічником шефа штабу став З. Коссак, який отримав звання чотаря, згодом – поручника, а, за деякими свідченнями, у середині березня 1939 р. – полковника вже у збройних силах незалежної Карпатської України [158, с. 7–8], [656, с. 434], [680, с. 103], [681, с. 243–247], [687, с. 185–187].

З. Коссак очолював субреферат (підвідділ) ідеології штабу ОНОКС. Як ідеологічний субреферент Зенон публікував статті в газетах «Нова Свобода» (виконувала роль офіційного вісника уряду Карпатської України) та «Наступ» (друкований орган ОНОКС), писав обіжники, реферати, летючки, співпрацював з партією «Українське національне об'єднання», проводив ідеологічні вишколи в Хустському коші ОНОКС. Також безпосередньо займався військовою підготовкою членів ОНОКС: викладав на підстаршинському курсі в м. Хусті (11 січня – 24 лютого 1939 р.) та був інструктором з медицини і розвідки при жіночих відділах [121, с. 72–74], [211, с. 81], [384, с. 4], [387, с. 4], [569, с. 340–341], [671, с. 31, 37, 63].

Велике ідейно-пропагандистське значення мали проведені з ініціативи і сплановані З. Коссаком масові заходи у столиці автономної Карпатської України м. Хуст, це, зокрема, урочистості до Дня Соборності 22-го січня 1939 р., II-й з'їзд «Карпатської січі» 19 лютого, який закріпив зв'язок між ОНОКС та ОУН, а також агітаційна кампанія за Українське національне об'єднання на чолі з

А. Волошиним під час виборів до Сойму Карпатської України у лютому того ж року [217, с. 75–77], [344, с. 1], [687, с. 200]. Крім того, Зенон разом із Олегом Кандибою «Ольжичем», Р. Шухевичем «Борисом Щукою» і М. Колодзінським займався питаннями дизайну прапорів куренів ОНОКС [179, с. 152].

Попри те, що З. Коссак, як і решта членів ОУН, родом із ЗУЗ, будучи на Закарпатті, використовував псевдонім, факт його перебування в Карпатській Україні був відомий польським органам державної безпеки, які вбачали в активності ОУН за Карпатами потенційну загрозу цілісності Польської держави. Наприк. лютого – на поч. березня 1939 р. слідчий відділ у Львові надіслав до всіх повітових слідчих комендатур звернення про розшук З. Коссака, і в разі виявлення його на території Польщі встановлення за ним таємного спостереження [85, с. 169]. За інформацією польського Міністерства внутрішніх справ, у лютому 1939 р. А. Мельник нібито увів до складу ПУН О. Бойдуника, З. Коссака і Р. Шухевича, у зв'язку з чим вони виїхали до Відня [103, с. 566–567], однак ця інформація не підтверджується іншими джерелами. Вже після загибелі Зенона, не знаючи про це, керівництво Дрогобицького повіту просило центральну владу позбавити його польського громадянства як члена ОНОКС та учасника боїв проти угорської окупаційної армії [103, с. 308]. Не погоджена діяльність крайовиків на Закарпатті викликала незадоволення й у керівництва ОУН, так на поч. 1939 р. О. Кандиба від імені ПУН оголосив З. Коссаку, М. Колодзінському і Р. Шухевичу догану, але від себе особисто висловив підтримку їхньої діяльності [687, с. 198–199].

Генеральний військовий штаб, до якого належав З. Коссак, розробив план розбудови власних збройних сил Карпатської України, однак через низку перешкод (передусім, відсутність підтримки з боку ПУН) здійснити його не було змоги [687, с. 206, 208–209, 211]. Найдошкульнішою проблемою ОНОКС була нестача зброї, спроби роздобути яку призводили до напруженості у відносинах з урядом А. Волошина (ходили чутки про підготовку групою старшин ОНОКС державного перевороту, але члени Військового штабу, зокрема, й З. Коссак, не були до цього причетні), а також конфліктних ситуацій з представниками

чехословацької влади і силових структур. Зокрема, 10 березня 1939 р. на нараді Військового штабу ОНОКС, у якій брав участь З. Коссак, було вирішено викрасти зброю зі складів чехословацької армії в Хусті, що й було зроблено у ніч проти 11 березня. Однак вимога чеського генерала і водночас члена уряду Карпатської України Лева Прхали повернути зброю змусила А. Волошина видати такий наказ членам ОНОКС, який вони й виконали [672, с. 62, 78–84]. Проте повторні спроби (цього разу легальним шляхом за письмовим розпорядженням голови уряду автономії) отримати зброю 13–14 березня призвели до вуличних боїв з чехословацькими військами у Хусті, які намагалися її відібрати. Під час цих боїв З. Коссак разом з М. Колодзінським командував підрозділом січовиків, які захищали будівлю «Січової гостиниці», де діяв штаб ОНОКС. Врешті на вимогу прем'єр-міністра А. Волошина січовики склали зброю і припинили опір чехословацьким військам [671, с. 110–114], [687, с. 208–209].

Тим часом міжнародна ситуація для Чехословаччини різко погіршилася. 14 березня Словаччина проголосила незалежність, територія власне Чехії 15 березня була зайнята німецькими військами, а вночі з 13 на 14 березня Угорщина розпочала збройну агресію з метою окупації території Карпатської України. Сили вторгнення рухалися у 4-ох напрямках: з Ужгорода на Перечин – Ужок, з Мукачева на Сваляву – Лавочне, з Берегова на Іршаву – Кушницю і на Севлюш – Королево – Хуст – Ясіню. Чехословацькі війська вели лише ар'єргардні бої, прикриваючи свою евакуацію з території Закарпаття, натомість керівництво ОНОКС намагалося організувати спротив окупантам. Неочіковано сильний спротив карпатських січовиків на підступах до Хуста дозволив виграти час для проведення засідання Сойму Карпатської України і 15 березня проголосити державну незалежність Карпатської України на чолі з президентом А. Волошином. Того ж дня ОНОКС під назвою Національна Оборона Карпатської України перетворилася на збройні сили новопосталої держави [602, с. 475], [656, с. 437].

Головнокомандувачем збройними силами був призначений полковник Сергій Єфремов, начальником Генерального штабу Національної Оборони –

М. Колодзінський, який фактично виконував загальне командування силами оборони впродовж 15–19 березня [687, с. 215]. На заклик Начальної Команди зранку 15 березня З. Коссак добровольцем зголосився до роботи в Генеральному штабі Національної Оборони, ставши ад'ютантом шефа штабу. Сам Генеральний штаб розмістився у будівлі уряду Карпатської України, звідси здійснювалося керівництво обороною держави, вдалося організувати мобілізацію добровольців і відправлення січових сотень на фронт для оборони столиці з відібраною у відступаючих чехословацьких військ і жандармерії зброєю. Однак довго протистояти переважаючим і добре озброєним силам противника січовики не могли [144, с. 32], [602, с. 478–479], [671, с. 120–134]. Тому А. Волошин планував заручитися підтримкою Німеччини, однак під час зустрічі з німецьким консулом у Хусті вночі з 15-го на 16-те березня той порекомендував не чинити опору угорським військам і здатися. Присутні під час цієї розмови члени Генерального штабу – оунівці М. Колодзінський, З. Коссак і Р. Шухевич – різко відкинули цю пропозицію [130, с. 13], [217, с. 80], [656, с. 438–439].

Вночі проти 16 березня Зенон працював на радіостанції в будинку Уряду Карпатської України і допитував полонених угорців, того ж дня увечері українські оборонці Хуста під натиском угорських військ були змушені залишити столицю [130, с. 13]. Зенон відкинув пропозицію друзів врятуватися втечею і відійшов разом з українськими силами, які відступали з Хуста на схід до румунського кордону у напрямку сіл Тереля – Нересниця – Горішня Апша [217, с. 81–82]. Оскільки всі члени групи, з якою відступав З. Коссак, загинули, його подальша доля відома лише зі спогадів і неперевіраних чуток. За найпоширенішою в мемуаристиці і науковій літературі версією, на нараді вранці 17 березня у с. Горішня Апша було вирішено, що головна колона буде відступати до Великого Бичкова, а поранений М. Колодзінський разом з невеликою групою січовиків тимчасово залишиться на місці. Поруч з М. Колодзінським постійно перебував і З. Коссак (судячи з непрямих згадок свідків, теж поранений), вони планували вирушити на Гуцульщину в напрямку Ясіня – Рахів, де в горах організувати партизанську боротьбу проти окупантів. Однак вранці 18 березня на

дорозі між селами Горішня і Середня Апша були схоплені озброєною бандою місцевих угорців і доставлені для допиту в Солотвино, де того ж або наступного дня (19 березня) розстріляні разом зі ще 10–15 полоненими січовиками, після чого їхні тіла скинули в одну з місцевих соляних шахт [108, с. 62], [121, с. 187], [130, с. 12], [168, с. 343], [220, с. 647–650], [569, с. 342], [687, с. 215–216], [671, с. 135]. Місце останнього спочинку З. Коссака і його товаришів досі залишається не віднайденим.

Правдивість офіційного угорського повідомлення про схоплення і розстріл групи січовиків, до складу якої входили З. Коссак і М. Колодзінський, а також справжність фотографії, на якій інші полонені січовики нібито впізнали тіла розстріляних, ставив під сумнів М. Бажанський, припускаючи, що, насправді, Зенон разом з побратимами загинули в бою з угорськими військами, командування яких, щоб не героїзувати січовиків, які до останнього боролися проти окупантів, сфабрикувало інформацію про їх полон і розстріл [108, с. 64].

У націоналістичному середовищі майже відразу після смерті З. Коссака почав творитися культ вшанування його постаті в числі інших загиблих героїв національно-визвольної боротьби [3], [8]. У березні 1939 р. соратник і товариш Зенона Б. Кравців написав вірш під назвою «Альказар», присвячений пам'яті З. Коссака і М. Колодінського, який було опубліковано наступного, 1940-го, року на шпальтах газети «Голос» і поміщено до збірки «Остання осінь», яку видано того ж року у друкарні «Політики» у Празі, хоча на обкладинці як місце видання вказано Берлін [361, с. 1], [632, с. 44–45]. Ця ж поезія під зміненим заголовком «Карпатська Січ» була републікована у збірнику «Коссак, Охримович, Тураш» у 1968 р. і I-му томі зібрання творів Б. Кравціва у 1978 р. [633, с. 101–102], [634, с. 89–90], а також в Альманасі Українського народного союзу за 1983 р. [631, с. 219]. Характерно, що після розколу у 1940 р. єдиної ОУН на окремі «мельниківську» і «бандерівську» обидві ці організації вшановували пам'ять З. Коссака як одного з провідних діячів націоналістичного підпілля і використовували його ім'я у власних пропагандивних цілях. Зокрема, вже у 1941 р. в честь другої річниці проголошення незалежності Карпатської України, у Празі за дорученням

О. Кандиби і сприяння «мельниківців» вийшла книга Анатолія Довгопільського, підписана псевдонімом А. Дад, під назвою «Чотири з тисячі». У ній подано короткі життєписи і фотографії чотирьох провідних діячів Карпатської Січі членів ОУН: М. Колодзінського, З. Коссака, Олександра Блистівіа і Ф. Тацинця [109, с. 31], [132, с. 12–17]. А ОУН(б) видавала листівки з фотопортретами З. Коссака та підписами, які містили коротку інформацію про його діяльність як члена КЕ ОУН на ЗУЗ і Карпатської Січі [9], [447, с. 8]. Про участь З. Коссака в обороні Карпатської України як прояв героїзму націоналістів згадували і «мельниківці» [669, с. 153, 206, 209]. Очевидно, в честь З. Коссака в адміністративній структурі ОУН(б) на ЗУЗ упродовж, щонайменше, 1944–1945 рр. Дрогобиччина іменувалася кодовою назвою «Коссак» [102, с. 43, 51], [664, с. 48].

Після Другої світової війни про З. Коссака згадували переважно у північноамериканській українській діаспорі у контексті відзначення роковин страти В. Біласа і Д. Данилишина, [282, с. 3], [339, с. 2–3], а також річниць проголошення незалежності Карпатської України, особливо величавими були заходи в честь 50-ліття незалежності Карпатської України у 1989 р., на яких серед іншого були промови і виступи зі спогадами про Зенона [91]. У 1948 р. М.Кравців написала, а у 1955 р. видала роман «Дорога», сюжет якого присвячений змалюванню підпільної боротьби українських націоналістів у Галичині у 1920-х – 1930-х рр. Головним героєм роману є націоналіст-революціонер Мирослав Зенів, прототипами якого стали З. Коссак і М. Тураш [120, с. 44], [174, с. 163], [183, с. 184], [637]. Згодом цей роман повністю або лише окремі його частини перевидавався у діаспорі й сучасній Україні [635, с. 278–282], [636], [638].

У 1968 р. стараннями Ліги Визволення України у Торонто було видано збірник матеріалів і спогадів, присвячених трьом провідним, але на той час уже призабутим діячам українського визвольного руху – З. Коссаку, С. Охримовичу і М. Турашу [241, с. 5]. Понад половину тексту книги становлять спогади рідних, друзів і соратників про З. Коссака і републікації його публіцистичної спадщини. Повідомлення про вихід книги, рецензії на неї і витяги друкувалися упродовж

1968 р. на сторінках найбільшої україномовної газети в Північній Америці «Свобода» [126, с. 2], [135, с. 2], [350, с. 2], [351, с. 2]. Досі цей збірник залишається основним і найбільшим джерелом інформації про життя та діяльність З. Коссака. У 1973 р. біографічний нарис про Зенона для першого тому збірника «Дрогобиччина – земля Івана Франка» написав його друг і соратник А. Гладилович [125, с. 680–682]. Крім того, про З. Коссака як видатного уродженця Дрогобича регулярно згадували його краяни у діаспорі на з'їздах вихідців з Дрогобиччини та зборах випускників Дрогобицької приватної гімназії ім. І. Франка [202, с. 2], [229, с. 2], [232, с. 3], [314, с. 3], [419, с. 3]. 25–26 серпня 1984 р. у Лігайтені, штат Пенсильванія (США), відбувся 8-й з'їзд вихідців з Дрогобиччини, який був повністю присвячений вшануванню пам'яті З. Коссака з нагоди 45-их роковин його загибелі. Після урочистої заупокійної Служби Божої, де був присутній брат Зенона Богдан, відбувся вечір пам'яті, на якому доповідь про життя і діяльність З. Коссака виголосив Микола Курчак. Текст його біографічної розвідки у 1986 р. був опублікований разом із статтею Михайла Бажанського у третьому томі збірника «Дрогобиччина – земля Івана Франка», де постатям З. Коссака, В. Біласа і Д. Данилишина присвячено окремий розділ [108, с. 58–65], [281, с. 3], [641, с. 51–57]. Ще один вечір, присвячений пам'яті З. Коссака, організований заходами Станиці Братства І-ї Української дивізії Української національної армії, відбувся 22-го вересня 1984 р. у Детройті [461, с. 5–6]. А у 1990 р. Зенона за проявлений героїзм у боротьбі за незалежність Батьківщини, як активного члена «Пласту», посмертно нагородили «Залізним хрестом» [683, с. 17–18].

В Україні та на малій батьківщині – в Дрогобичі – вшановувати постать З. Коссака чи навіть публічно згадувати про нього в позитивній конотації тривалий час було неможливо через ідеологічний тиск радянської системи. Тільки на початку 1990-х рр. почали з'являтися праці, присвячені роду Коссаків загалом і Зенону зокрема. Переважно це публікації краєзнавчого змісту авторства Ю. Кульчицького [639, с. 3], Р. Пастуха [675, с. 42], [676, с. 32–35], [677, с. 1], [678, с. 1–2], П. Сов'яка [709, с. 3], [710, с. 419–436], [869], М. Шалати [730, с. 6], [731,

с. 166–170], Р. Тарнавського [718], [719], [720], [721], Р. Горака [577] [578]. Постаті З. Коссака присвячено низку публікацій ознайомчого і просвітницького змісту авторства Л. Бондарук [565, с. 12], В. Грабовського [579, с. 227], Я. Грицика [581, с. 1], В. Заєць [594], А. Закидальської [597, с. 2], П. Іванишина [599, с. 1, 3], С. Липовецького [649, с. 2], [650, с. 5], [651, с. 125–128], Б. Лісовця [652, с. 2], К. Федьківа [725, с. 4]. У цьому переліку особливо вирізняються статті П. Дужого, який був особисто знайомий із Зеноном [142, с. 111–114], [589, с. 1–2], [590, с. 1–2]. Згадується Зенон і у книзі упорядника Б. Пристая, присвяченій видатним постатям Дрогобиччини [694, с. 138–140], [695, с. 143–145].

Періодично ім'я З. Коссака згадується в місцевій пресі принагідно до річниць народження або загибелі, а також у краєзнавчих виданнях, зокрема присвячених історії української гімназії ім. І. Франка. У 2006 р. до питання вшанування пам'яті З. Коссака на Дрогобиччині напередодні його столітнього ювілею у місцевій пресі звертався дрогобицький публіцист О. Баган [564, с. 1–2]. На початку квітня 2007 р. у Дрогобичі відбулася науково-практична конференція, присвячена 100-річчю від дня народження З. Коссака [581, с. 1]. Тоді ж журнал «Літопис Бойківщини» розмістив на своїй обкладинці фотопортрет Зенона, а О. Баган опублікував на сторінках цього випуску статтю, присвячену питанню гідного відзначення ювілею провідного діяча українського націоналістичного руху 1920-х – 1930-х рр., і вперше у незалежній Україні видав окремою брошурою з власною передмовою більшість відомих на сьогодні текстів авторства З. Коссака, які були републіковані ще у 1968 р. у діаспорному збірнику «Коссак, Охримович, Тураш» [562]. А у 2009 р. Дрогобицька міська бібліотека ім. В. Чорновола видала бібліографічний покажчик публікацій, присвячених З. Коссаку та його дядьку Григорію [753]. У 2016 р. висвітлення життя і діяльності З. Коссака було рекомендовано у спеціальному «Календарі класного керівника», виданому Редакційно-видавничим відділом Дрогобицького університету для вчителів і класних керівників у загальноосвітніх школах як тема для бесід на уроках краєзнавства і патріотичного виховання [598, с. 141–143].

У 2023–2024 рр. за ініціативи волонтерів Дрогобицької міської станиці Львівського Крайового Братства воїнів ОУН–УПА ім. генерала Романа Шухевича – Тараса Чупринки та Благодійного фонду «Національний Волонтер» було видано листівки з фотопортретами і біографічними довідками видатних представників українського національно-визвольного руху – уродженців Дрогобиччини – З. Коссака і Д. Грицяя. Кошти від продажу листівок спрямовувалися на матеріальну допомогу Силам оборони України, крім того, на звороті було вказано реквізити, за якими можна перераховувати благодійні пожертви. Найновішим актом (станом на січень 2026 р.) вшанування пам'яті З. Коссака у Дрогобичі є пам'ятний захід під назвою «Дрогобиччина у національно-визвольній боротьбі», проведений 1 квітня 2025 р. у центральній міській бібліотеці ім. В. Чорновола та присвячений річниці від дня народження З. Коссака і Д. Грицяя [841].

Пам'ятають про З. Коссака і на Закарпатті. 17 березня 2012 р. у смт. Солотвино, на ймовірному місці розстрілу З. Коссака і М. Колодзінського, відкрили пам'ятний знак, а згодом планувалося встановити повноцінний пам'ятник, однак досі цього так і не було зроблено, а меморіальна табличка неодноразово розбивалася невідомими та відновлювалася представниками місцевих націоналістичних організацій [873], [874], [875], [876]. У червні 2024 р. у с. Буштино колишню вул. Борканюка названо на честь Зенона Коссака [844].

Натомість у громадському просторі рідного Дрогобича постать З. Коссака досі не отримала належного пошанування. Немає жодного пам'ятника чи меморіальної дошки на його честь, не згадане ім'я З. Коссака і на пам'ятному камені, встановленому у вересні 1991 р. на місці родинної садиби Коссаків (хоча згадані три його дядьки – Григорій, Іван і Василь) [794, с. 67]. Лише 18 липня 2024 р. розпорядженням начальника Львівської обласної військової адміністрації Максима Козицького вул. К. Станіславського у Дрогобичі перейменували на вул. Зенона Коссака – «Тарнавського», тоді ж колишню вул. Миру у с. Корнеличі Перемишлянської територіальної громади Львівського району було названо вул. Зенона Коссака [839], [857], [860].

Висновки до четвертого розділу

Діяльність З. Коссака у межах українського націоналістичного руху відображає типову, водночас яскраву модель еволюції підпільного діяча, який пройшов шлях від молодого гімназиста до одного з керівників ОУН на ЗУЗ, та активного учасника формування Карпатської Січі. Його політична соціалізація відбувалася в умовах поразки Визвольних змагань 1917–1921 рр. та польської окупації, що зумовило вступ до УВО й участь у збройній боротьбі за державну незалежність України. У структурі УВО З. Коссак пройшов шлях від рядового підпільника до повітового провідника на Дрогобиччині, організовуючи конспіративні мережі, зв'язок, матеріальне забезпечення та залучення молоді, що сприяло формуванню одного з ключових осередків націоналістичного підпілля на ЗУЗ.

З. Коссак активно підтримував об'єднання УВО з молодіжними націоналістичними організаціями в єдиній структурі ОУН, виступаючи за підпорядкування військової складової єдиному проводові та централізацію націоналістичного підпілля. Як бойовий, а згодом організаційний референт КЕ ОУН, він відігравав провідну роль у налагодженні внутрішньої структури ОУН на ЗУЗ, зв'язку між осередками та поєднанні організаційної роботи з збройними формами боротьби. Його належність до радикального крила ОУН проявлялася в активному застосуванні практики бойових та експропріаційних акцій, що забезпечувало фінансування підпілля й морально-політичний тиск на окупаційну адміністрацію, проте одночасно викликало суперечності в керівництві підпілля та посилювало репресії з боку польської влади. Складність і суперечливість його діяльності підкреслює, зокрема, невизначеність щодо ролі в атентаті на Тадеуша Голувка, що демонструє певну автономність боївок ОУН та внутрішні дискусії в середовищі націоналістичного підпілля щодо методів боротьби.

Навіть під час численних арештів і тривалих ув'язнень (1931–1938 рр.) З. Коссак продовжував організаційну діяльність, виступаючи тюремним старостою українських в'язнів-націоналістів, проводячи для них ідеологічні вишколи, підтримуючи дисципліну та готуючи майбутні кадри для підпілля. У перервах між арештами він займався підготовкою нових членів для підпілля, демонструючи стратегічне мислення і здатність поєднувати пропаганду з обережною організаційною роботою, продовжував мати вплив на внутрішні процеси в ОУН.

Наприкінці 1938 р. З. Коссак нелегально потрапив на Закарпаття, де брав активну участь у розбудові ОНОКС та обороні Карпатської України. Його загибель у березні 1939 р., незалежно від суперечливих версій, стала одним із символів самовідданої боротьби українських націоналістів за незалежність своєї Батьківщини.

Системна діяльність З. Коссака, що поєднувала бойовий радикалізм, організаційну дисципліну та стратегічне мислення, має велике значення для історії українського націоналістичного руху. Він сприяв консолідації підпілля, підготовці кадрів, підтриманню ідеологічної єдності та забезпеченню внутрішньої дисципліни. Пам'ять про нього активно зберігається через наукові дослідження, публікації, пам'ятні знаки та волонтерські ініціативи, що підтверджує його важливу роль у формуванні, розгортанні і діяльності УНВР 1-ої пол. XX ст.

Матеріали розділу висвітлені в таких публікаціях автора:

1) Юрчишин Н. Діяльність Зенон Коссака в українському націоналістичному русі 1930-х рр. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2024. Вип. 77, Т. 3. С. 35–45.

РОЗДІЛ 5

ТЕОРЕТИКО-ІДЕОЛОГІЧНІ ПОГЛЯДИ ЗЕНОНА КОССАКА

Ця праця була би не повною без висвітлення і характеристики теоретико-ідеологічних поглядів З. Коссака, тих світоглядних орієнтирів, якими він керувався у своєму житті і діяльності. Досі маловивченою залишається тема публіцистичної спадщини З. Коссака як одного з представників молодого покоління націоналістичних мислителів, які повпливали на формування і становлення ідеології українського націоналізму в 1930-х рр. Наявність комплексного дослідження, присвяченого теоретико-ідеологічним поглядам З. Коссака, які знайшли своє відображення у його статтях, промовах і нотатках, допоможе краще зрозуміти шляхи розвитку ідеології українського націоналізму та її джерела в 1-й пол. XX ст.

У цьому розділі з'ясовано фактори, які повпливали на формування світогляду З. Коссака, зібрано і систематизовано його публіцистичну спадщину, проаналізовано політичні та ідеологічні погляди.

Дитячі та юнацькі роки З. Коссака припали на період Першої світової війни (1914–1918) та національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. Смерть батька у 1915 р. й період відродження української державності 1918–1919 рр. не могли не повпливати на становлення особистості та формування його світогляду. Крім того, в дитинстві Зенона надихав приклад його дядьків, які воювали в УСС та були для нього взірцем для наслідування і джерелом гордості [108, с. 58–65].

Ці епізоди з ранніх років З. Коссака певною мірою нагадують обставини життя Р. Шухевича під час Першої світової і Польсько-української війн [657, с. 18–19], [600, с. 33–49], а також Я. Стецька, на якого в дитинстві сильне враження справили його дядьки – вояки УГА [627, с. 284]. Про вплив подій Першої світової війни й існування української державності 1918–1919 рр. на формування своєї національної свідомості та політичних поглядів згадував і

С. Бандера [110, с. 2]. Втім вплив подій визвольної боротьби, існування власної держави й боєздатного війська, а згодом і гіркота від поразки були, за спогадами В. Яніва, притаманними для світосприйняття цілого покоління галицької української молоді. Покоління яке М. Климишин назвав «поколінням Бандери» [151, с. 22–28].

Спосіб життя цього покоління з його активною заангажованістю в політичному житті й високими особистими морально-вольовими якостями проявлявся не тільки у підпільній діяльності, але і в легальних сферах громадського, культурно-освітнього, економічного, спортивного, а нерідко й особистого життя, чинячи моральний, і певною мірою, громадсько-політичний тиск на все суспільне життя української національної громади в міжвоєнній Польщі. Їх надихала потреба активної діяльності та ідея боротьби (в різних проявах) як такої [342, с. 317].

За спогадами брата Богдана і сестри Олени, літературний талент у З. Коссака почав проявлятися з дитинства. Під впливом розповідей своїх дядьків – командирів Легіону УСС – і їхніх товаришів, які часто відвідували дім дідуся і бабусі, де проживав Зенон, у хлопця зародилися патріотичні почуття, а також зацікавлення суспільно-політичним життям і військовою справою. Почуті від фронтовиків історії про воєнне життя, переплетені з анекдотами та стрілецькими піснями, настільки зворушили дитячу уяву, що під їхнім впливом десятирічний Зенон написав своє перше оповідання. Присвячене воно було воєнній тематиці. Цей перший твір З. Коссака його родичі зберігали як пам'ять про нього разом із листами, написаними з ув'язнення, ідеологічними статтями і рукописами неопублікованих новел. Однак вони не вціліли [160, с. 20]. Таким чином, перші проби пера З.Коссака можна датувати приблизно до 1917 р. Не випадковим видається, що під час навчання в Дрогобицькій приватній гімназії ім. І. Франка в 1921–1926 рр. Зенону особливо легко вдавалися завдання на вільні та літературні теми [160, с. 21].

Учні класу, в якому навчався З. Коссак, були патріотично налаштованими, оскільки їхнє дитинство припало на період Української революції та існування

української державності. Гімназисти ще не мали чітких політичних поглядів, але в їхньому середовищі сформувалися два ідейні напрями: з одного боку, орієнтація на культурницьку і т. зв. позитивну працю, з іншого — на революційні методи боротьби і підготовку до майбутнього повстання. Саме другу позицію обстоював у розмовах з однокласниками Зенон, мотивуючи це тим, що без боротьби незалежність сама не прийде [137, с. 31–33]. Вже у старшому віці З. Коссак мав можливість виступати з доповідями в стінах рідної гімназії. У своїх промовах він часто як приклад наводив польські національно-визвольні повстання ХІХ ст., які хоч і зазнавали невдач, але підготували ґрунт для майбутнього відродження Польської держави. Один зі своїх виступів він закінчив висновком: «Нам треба жертв!» [124, с. 46–50], який, ймовірно, треба розуміти в сенсі самопожертви.

Виховання моральної людини, відповідального громадянина майбутньої української держави, готового працювати на благо свого народу, ставило собі за мету й українське спортивно-пожежне товариство «Сокіл», активним членом якого у Дрогобичі був З. Коссак [367, с. 27–29].

Зважаючи на те, що З. Коссак, як і більшість провідних в майбутньому діячів УНВР, належав до «Пласту», роль цієї молодіжної скаутської організації видається одним з найважливіших аспектів у формуванні світогляду цілого покоління борців за волю України. Світогляд цих людей, що виростили в час геополітичних катаклізмів і особистих трагедій, формувався під впливом двох основних чинників: діяльності у «Пласті», який давав зразки етичності особистої поведінки, і націоналізму як основи політичного мислення. У такому ідейно-моральному середовищі, піддаючись впливу пластунської етики та дедалі популярніших ідей українського націоналізму, формувалося покоління, до якого належав і З. Коссак [342, с. 318]. Як зауважував з цього приводу пластун, історик і активний учасник УНВР Лев Шанковський: «Але, коли вже хтось шукає джерел ідеології ОУН не в притаманному для неї українському середовищі [...], то таки може здивувати факт, що, шукаючи за запозиченнями для ідеології ОУН у чужих джерелах дехто чомусь забуває, що майже всі лідери ОУН-УПА наших днів [...]

були пластунами. Вони краще знали ідеологію Баден-Пауелла й британського скаутингу, [...] і може у «пластових законах», запозичених від ідеології британського скаутингу, треба шукати джерела для [...] «44 правил життя українського націоналіста», що їх устійнив пластун Зенон Коссак [713, с. 109].

У спогадах А. Гладилевича, знаходимо згадку про виступ З. Коссака на Пластовій Стрічі III-ої Верховинської округи під час Зелених свят 1928 р. в Підбужі на Дрогобиччині. Зенон виголосив промову, яка закінчувалася словами: «Десять років тому воскресла Українська держава й Українська армія! Дай Боже, щоб за десять років Україна була знову самостійна й щоб знов воскресла Українська армія! Майбутній Українській армії тричі: слава!». Слухачі почали вигукувати «слава», і підхопивши Зенона, понесли його на руках [124, с. 46–50].

Будучи учнем і водночас належачи до структур націоналістичного підпілля, З. Коссак виголошував ідеологічні доповіді для молоді у сусідніх з Дрогобичем селах, куди діставався пішки, часто долаючи такі перешкоди, як бурі або снігові замети і навіть напади хуліганів, з якими, втім, міг сам впоратися [160, с. 21].

Часто виступав і на заходах, присвячених річницям визначних подій Української революції 1917–1921 рр. Вдалося віднайти інформацію про характер і зміст деяких публічних виступів З. Коссака. Восени 1928 р. на запрошення С. Витвицького З. Коссак у Дрогобичі виступив на святкових заходах, присвячених 10-й річниці Листопадового чину 1-го листопада 1918 р. Його виступ завершувався словами: «Ми всі підем у підпілля!» [124, с. 46–50]. За іншими даними, насправді, З. Коссак виступав з доповіддю про роль сучасної молоді в житті народу на святкових заходах до річниці Листопадового зриву, які відбулися у листопаді 1929 р. [445, с. 3]. 30 серпня 1930 р. в Дрогобичі відбулися збори в честь 10-ї річниці визволення Києва УГА. На святі колишні старшини УГА О. Станімір, Михайло Гнатів і професор Никофорук виголошували доповіді та ділилися своїми спогадами. Сходина скликала Студентська секція товариства «Підгір'я» і З. Коссак, як її голова підписував запрошення. Поліція розцінювала святкування як прикриття для виступу самого Зенона, який нібито мав виголосити реферат про ідеологію ОУН [610, с. 355–360]. 1 лютого 1931 р.

З. Коссак виголосив реферат «Робітничче питання» на зборах Філії Товариства наукових викладів ім. П. Могили у Львові [312, с. 127]. У вересні 1932 р. виголосив доповідь про І. Мазепу на урочистих зборах читальні «Просвіти» у Тустановичах з нагоди вшанування пам'яті гетьмана [18, арк. 39], [68, арк. 136, 138–139].

За спогадами Р. Драгана, він разом із В. Кобільником під час канікул скликали збори активних українців – випускників гімназій і студентів у Дрогобичі – для створення тут осередку ОУН. З. Коссак теж брав у них участь, висунувши власні пропозиції, які розходилися із резолюціями, підготованими заздалегідь. Він закидав ініціаторам відсутність принципів безкомпромісної боротьби з окупантами. У результаті збори не прийняли жодних резолюцій, щоб не спровокувати конфлікту, й ухвалили взяти до розгляду обидві резолюції для подальшої праці, яку власне і продовжував здійснювати Зенон [137, с. 31–33]. Час проведення цих зборів встановити важко, оскільки з біографічних довідок Р. Драгана випливає, що він переїхав в УСРР у 1928 р. [754, с. 75], тобто ще до виникнення ОУН. Ймовірно, в спогадах є певні помилки: або мова насправді йшла не про ОУН, а про якесь інше націоналістичне об'єднання, або помилка власне в біографічних відомостях Р. Драгана, оскільки з інших джерел відомо, що його у листопаді 1929 р. заарештувала польська поліція за участь у антирадянській демонстрації під стінами консульства СРСР у Львові [489, с. 9], [656, с. 120]. Зрештою, сумнівно, щоб для створення осередку підпільної ОУН скликали збори, порушуючи правила конспірації.

Дрогобицько-бориславський нафтовий басейн був одним із регіонів із найбільшою кількістю промислових робітників на ЗУЗ. Цей факт повпливав на формування особистості та світогляду З. Коссака. Виростаючи серед українського робітництва Дрогобиччини, Зенон одним із перших серед націоналістичних діячів зрозумів значення соціальної проблематики та роль робітничого класу для УНВР. Саме в поширенню націоналістичних ідей серед українського пролетаріату і молоді полягала значна частина його підпільної роботи на Дрогобиччині [115, с. 37]. З. Коссак часто виступав з доповідями на

ідеологічні й суспільно-політичні теми в товаристві «Робітнича громада ім. Івана Франка», в якому гуртувались свідоміші українські робітники Дрогобича та околиць. Попри те, що організація перебувала під впливом ідей лівого спрямування, її члени вважали себе українськими патріотами і докладалися до розбудови українського громадського та культурного життя в регіоні. Ймовірно, вперше знайомство Зенона з діяльністю цієї організації відбулося ще в гімназійні чи студентські роки, коли він користувався послугами бібліотеки ім. І. Франка, що функціонувала при «Робітничій громаді». Бібліотека, нараховуючи кілька тисяч томів, була однією з найбільших українських книгозбірень у Дрогобичі, яку відвідували вчителі та учні українських шкіл міста [139, с. 598–600].

Зв'язкам і обізнаністю з ідеологією та діяльністю суспільно-політичних угруповань лівої орієнтації на Дрогобиччині міг посприяти приклад дядьків З. Коссака, передусім Василя, який був відомим діячем ліворадикального руху в Галичині на поч. 1920-х рр. Крім того, відомо, що Філія Товариства «Просвіта» у Дрогобичі, членом якої наприкінці 1920-х – на поч. 1930-х рр. був З. Коссак, у І-й пол. 1920-х рр. активно співпрацювала з Бібліотекою ім. І. Франка (майбутня «Робітнича громада») і разом з її Виділом організовувала заходи до пам'ятних днів І. Франка і Т. Шевченка [62, арк. 39–41].

Цікавими в цьому контексті є неопубліковані спогади діяча комуністичного руху на Дрогобиччині й співучня З. Коссака в Дрогобицькій приватній гімназії І. Сивохіпа. У них зберігся такий опис: «Була у мене одна зустріч з одним товаришем з гімназії Коссаком Зеноном. Сам він підійшов до мене, що мене дуже здивувало, бо наші погляди були різними, і ми в гімназії не дружили. Закінчив він гімназію скоріше на рік від мене. Коли я повернувся з ув'язнення, то Коссак, як мені вже було відомо, був знаним активістом націоналістичного руху. Привітавшись зі мною, не таїв, що ми різних поглядів, але хотів по деяким питанням зі мною поговорити. Весною 1932 року на курорті в Трускавці ОУН-івці Білас і Данилишин вбили міністра освіти Польщі, пана Голувку (*очевидна, помилка, Тадеуша Голувку застрелили 29.08.1932 р., і він ніколи не був міністром*

освіти. – Н. Ю.). Не можу сьогодні передати повністю нашої розмови з Коссаком, а тривала вона більше двох годин, в яких порушували різні політичні теми, щодо боротьби проти політики польських окупаційних властей. У нас не було і не могло бути спільних поглядів в цих питаннях, в питанні національно-визвольного руху в умовах жорстокого окупаційного режиму, в умовах терору і насильства, в період фашизації всього політичного життя на Західній Україні. Запамяталося з цієї розмови, коли зайшло питання вбивства міністра Голувки, то Коссак, не скриваючи своїх націоналістичних поглядів, заявив, що він особисто проти цього терору, що він згідний, що терором не можна визволитися з-під польської окупації. Мені стало відомим, що Коссак не тільки зі мною висловлював свої ліві погляди, але він очолював в організації ОУН-івців так зване «ліве крило». Наскільки це було ліве, трудно про це мені говорити» [93, с 10–11].

Згадана розмова відбулася після звільнення І. Сивохіпа з ув'язнення, де він перебував за комуністичні погляди. І. Сивохіп вийшов на волю у віці 26 р. після 5 р. ув'язнення, тобто йдеться, ймовірно, про 1932 р. Враховуючи, що З. Коссак теж був в ув'язненні від осені 1931 р. до літа 1932 р., то зустріч могла відбутися в період літо–листопад 1932 р. До цитованих спогадів І. Сивохіпа треба ставитися з обережністю, порівнюючи й зіставляючи їх з іншими джерелами. Про існування якогось «лівого крила» у цей час в ОУН нічого не відомо, а самого Зенона в прихильності до лівих поглядів ніколи не було помічено. Навпаки, у своїй діяльності З. Коссак вирізнявся безкомпромісністю, був ворогом всілякого опортунізму, гарним оратором і полемістом, цікавим співрозмовником, вмів схилити людей на свою сторону [115, с. 37]. Критикував діяльність УСДП. Наймовірніше, таку поведінку Зенона можна пояснити тактичними міркуваннями у спілкуванні з хоча і співучнем, але ідеологічним противником або ж І. Сивохіп мав дуже специфічні уявлення про ліві погляди чи банально допустився помилки, адже спогади були написані у 1982 р. через 50 років після згадуваних подій.

З. Коссакові часто доводилося зустрічатися і дискутувати з політичними діячами лівого спрямування на Дрогобиччині, які помітивши популярність Зенона серед української громадськості, й особливо молоді, прагнули залучити його до своїх лав як авторитета, за яким би до соціалістичного табору потягнулася й інші. Попри внутрішні вагання і душевну боротьбу, Зенон, як правило, здобував перевагу у таких дискусіях, оскільки, ґрунтовно вивчивши праці філософів ідеалістичного і матеріалістичного напрямів, мав хорошу теоретичну підготовку. З. Коссак вмів спокійно і культурно переконувати противників під час дискусій, через що серед них сформувалась думка, що він є чи не єдиним з керівників націоналістичного руху, з яким можна з приємністю розмовляти і навіть подискутувати [160, с. 22–23]. Саме тому за З. Коссаком закріпилася репутація природженого політика і тактика, а усі, хто зустрічався або мав можливість співпрацювати з ним, підкреслювали його вроджений талант дипломата [217, с.69].

Щодо представників інших, інколи діаметрально протилежних суспільно-політичних напрямів, З. Коссак теж мав обґрунтовані застереження. Наприклад, під час служби в польській армії Зенон мав дискусію зі співслужбовцями-москвофілами, під час якої ледь не викинув опонентів з потяга [180, с. 35]. З прихильниками гетьмана П. Скоропадського не погоджувався щодо тактики визвольної боротьби, порівнюючи незалежнення України з будівництвом будинку. «Дім ще не збудований і нам найважливіше, як його збудувати, а не, де в ньому стояти мають меблі. Гетьманці зате журяться, де в домі буде стояти стіл чи шафа, а не кажуть, що робити, щоб цей дім мати», – казав З. Коссак [124, с. 51]. Щодо жіночого питання, то Зенон вважав, що з погляду інтересів нації роль жінки як матері й виховательки нового покоління є найважливішою [184, с. 173].

Саме дискусії з представниками різних ідеологічних напрямів, разом з патріотичними впливами в родині і гімназійному оточенні, відіграли важливу роль у формуванні світогляду З.Коссака [160, с. 23]. На становлення поглядів З.Коссака також могла повпливати і його діяльність в студентські роки. Приїхавши до Львова на навчання, Зенон опинився у вирі молодіжного

націоналістичного руху і, перебуваючи у лавах СУНМ, отримав більше можливостей для діяльності та знайшов однодумців. Під час навчання у Львові З. Коссак деякий час мешкав, а згодом часто бував в Академічному домі, що був одним із центрів громадського життя українських студентів, які гуртувалися тут в різних товариствах й організаціях. Тут же містилася редакція журналу «Студентський шлях». На поч.1930-х рр. провідні позиції в Академічному домі утримували націоналісти [137, с.33], [178, с.286–287].

З середовища Академічного дому, до якого належав З. Коссак, а також С. Бандера, О. Гасин, Д. Грицай, І. Габрусевич, М. Колодзінський, С. Ленкавський, Д. Мирон, І. Мітріга, Я. Старух, Я. Стецько, Р. Шухевич вийшла концепція «перманентної революції» – пропаганда і здійснення постійного й безкомпромісного силового протистояння окупаційній владі, що мало перерости у всенародне національно-визвольне повстання, яке приведе до відродження незалежної Української держави [687, с. 64].

Подібні ідеї знайшли своє втілення у постановах II-ої студентської конференції, яка відбулася у березні 1931 р. у Львові, учасником якої був і З.Коссак. Резолюція конференції закликала українське студентство активно цікавитися і пильно слідкувати за подіями як на українських етнічних землях, так і за їх межами. Це мало сприяти формуванню політичного світогляду української студентської молоді. У питанні політичного становища українських земель і національно-визвольної боротьби студентство «визнавало одиноким доцільною орієнтацію на власні сили і здібності українського народу» [364, с. 13].

Студіюючи право, Зенон водночас займався самоосвітою, поглиблюючи свої знання з різних дисциплін. Під час розмов, що стосувалися сфери філософії, він проявляв свої глибокі знання з історії філософських вчень, міг годинами розповідати про античну філософію, давати характеристику поглядам А. Шопенгауера, порівнювати і показувати їхні відмінності зі вченням Ф. Ніцше [142, с. 113]. Зенон вмів виходити зі складних ситуацій із притаманним йому філософським позитивізмом. Простудіювавши праці Б. Спінози і Г. Лейбніца, він

перейняв із них тільки ті ідеї, які можна було застосувати для будівництва власної держави [108, с. 59], [109, с. 22–23].

З огляду на специфіку діяльності та коло інтересів Зенона самозрозумілим видається, що основу (або принаймні значну частину) його читива складала література націоналістичного, зокрема й ідеологічного змісту, зокрема й підпільна. Популярності націоналістичних ідей у середовищі української галицької молоді сприяв, серед іншого, наочний приклад націоналістичного руху в інших країнах, антиколоніальної боротьби та національно-визвольних рухів поневолених народів загалом і їхніх реальних здобутків [620, с. 38]. Зокрема часопис ОВКУГ «Метеор» у грудні 1924 р. розмістив на своїх сторінках допис, присвячений визвольній боротьбі єгипетського народу проти британського колоніального панування [509, с. 7], а у квітні 1925 р., дві статті – про ірландський національно-визвольний рух («Великодній понеділок», «Як боротися і терпіти за волю»), у яких як приклад для наслідування українцями наводилася ірландські борці за незалежність [240, с. 2–3], [510, с. 5–6]. Також на формування світогляду З. Коссака могли повпливати книги, які студіювали на зборах СУНМ і рекомендована на сторінках видання УВО «Сурма» література. Кожного члена УВО заохочували читати якнайбільше видань про національно-визвольні рухи, повстання і революції, а також книги присвячені історії виникнення та діяльності підпільних організацій і спогади революціонерів. Наголошувалося на вивченні літератури, присвяченої військовому вишколу, теорії конспірації, розвідці та пропаганді. Майже весь перелік рекомендованих до прочитання книг був присвячений діяльності польських підпільників і російських революціонерів, устрою й озброєнню Війська Польського й Червоної армії [228, с. 8], [496, с. 8], [497, с. 7–8], [498, с. 10], [499, с. 12], [500, с. 12], [501, с. 12], [502, с. 8].

Крім того, «Сурма» регулярно публікувала статті, присвячені бойовим акціям польського підпілля на чолі з Ю. Пілсудським проти російського царського режиму [514, с. 3–4], [515, с. 3–4], [516, с. 2–3], [518, с. 2–3], діяльності російських революціонерів-народників [227, с. 2–3], [247, с. 2–5], [269, с. 2–4],

[291, с. 2–5], [306, с. 2–3], [378, с. 5–6], [519, с. 2–6], визвольній боротьбі фінського [309, с. 7–8], [471, с. 4–7], [472, с. 5–6], [473, с. 3–4], [474, с. 4], [475, с. 4–5], [476, с. 3–5], [477, с. 4–6], [478, с. 3–4], [479, с. 4–6], [480, с. 7–9], [481, с. 4–5], [482, с. 3–4], [483, с. 4–5] й ірландського [346, с. 2–3], [436, с. 6–7], [437, с. 2–3], [438, с. 5–6], [439, с. 3–4], [513, с. 2–3], народів, революційним організаціям македонців [363, с. 2–5] і хорватів [230, с. 7–9], а також тактиці і стратегії підпільної діяльності загалом, [250, с. 7], [270, с. 4–5], [271, с. 2–5], [272, с. 5–6], [273, с. 3–4], [274, с. 6–8], [275, с. 7–8], [290, с. 3–5], [323, с. 6], [334, с. 3–5], [335, с. 6–7], [365, с. 5–7], [403, с. 6–7], [414, с. 6–8], [429, с. 4–6], [432, с. 7–8], [433, с. 5–7], [434, с. 4], [441, с. 3], [442, с. 2–3], [443, с. 6–7], [456, с. 4–6], [457, с. 3–5], [458, с. 2–4], [459, с. 6–7], [460, с. 6–8], [464, с. 7], [468, с. 2], [485, с. 6–7], [504, с. 3–6], [508, с. 5–7], [511, с. 5–7], [512, с. 4–6], [517, с. 4–5], [520, с. 5–7].

Відомо також, що у гуртках самоосвіти, які діяли при Дрогобицькій Філії Товариства «Просвіта» (до керівництва якої деякий час належав З. Коссак), на заняттях зі всесвітньої історії вивчали боротьбу Ірландії за незалежність, життя і звичаї японців [706, с. 228]. Про значення націоналістичної, зокрема нелегальної, літератури й успішні приклади визвольної боротьби інших народів, які впливали на формування світогляду молодого покоління згадував і Я. Стецько. Окремо Я. Стецько наголошував на ролі ідеологічних праць Д. Донцова, які були дуже популярні серед української галицької молоді у 2-й пол. 1920-х – на поч. 1930-х рр. [627, с. 285]. Про значення публіцистичної спадщини Д. Донцова у процесі формування праворадикального світогляду молодого покоління згадував і товариш З. Коссака по націоналістичному русі Б. Кравців [164, с. 17–23], [656, с. 43–44] та багато інших безпосередніх учасників і свідків політичного процесу на ЗУЗ у 1920-х – 1930-х рр. [279, с. 4].

З. Коссак був знайомий і перебував під впливом ідей Д. Донцова [120, с. 42]. Невідомо, де і коли Зенон захопився поглядами Д. Донцова. Це могло трапитися ще під час навчання в гімназії або середовищі УВО, а, можливо, коли Зенон став студентом і бував у Академічному домі на виступах Д. Донцова. Лише у жовтні–листопаді 1927 р. три з п'яти публічних виступів запрошених гостей у

стінах Академічного дому належали Д. Донцову [492, с. 79]. А осередок СУНМ у Академічному домі присвятив обговоренню книги Д. Донцова «Націоналізм» кілька місяців [178, с. 286].

З. Коссак брав участь у націоналістичних конференціях у Львові та Стрию, де виступав з доповідями. Серед учасників цих конференцій були: С. Бандера (який згадував про свою участь у І-й конференції ОУН Стрийської округи у 1929 р. [110, с. 5–6]), В. Бичкович, І. Габрусевич, Михайло і Меланія Кравціві, Б. Кравців, Р. Кобилецький, С. Ленкавський, Марія Притуляк, С. Охримович, Р. Сушко та інші. Завдяки участі у публічних виступах і дискусіях розкрився вроджений ораторський талант Зенона, він вмів переконувати співрозмовників у слушності своїх поглядів і схилати їх на свій бік, з ним було цікаво дискутувати [120, с. 43]. Доповіді З. Коссака вирізнялися ідеалістичним світоглядом, який проявлявся зокрема в його статтях в журналі «Студентський шлях» та інших націоналістичних виданнях. Відданий своїм переконанням, він завжди був готовий віддати себе до останку для України. Це було його «діамантовою краплиною щастя» [108, с. 59], [109, с. 22–23]. Закономірно, що будучи інтелектуалом з народження, З. Коссак досить швидко став одним із провідних ідеологів українського націоналізму свого часу [115, с. 37]. Втім, не варто й перебільшувати його роль, адже наразі відомо лише близько десятка текстів авторства З. Коссака, опублікованих у легальних періодичних виданнях упродовж 1930-х рр., які, як видається, не мали помітнішого впливу і значення для розвитку націоналістичної ідеології у наступні десятиліття, що однак не применшує значення його ідеологічних праць, які поширювалися підпільно і були широко відомі серед членів ОУН.

Одним із напрямів громадської діяльності З. Коссака була співпраця з молодіжними журналами, зокрема з пресовим органом СУСОП «Студентський шлях». Праця в цьому журналі як кольпортера (розповсюджувача і продавця) посприяла зближенню видатного в майбутньому націоналістичного діяча Дрогобиччини А. Гладиловича із З. Коссаком, який сам був співробітником «Студентського шляху», друкував там свої статті та мав доступ до не

конфіскованих цензурою повнотекстових примірників видання [124, с. 46–47]. Згодом обоє як члени Студентської секції в Дрогобичі організовували благодійні заходи, на яких місцева молодь жертвувала кошти, зокрема на пресовий фонд «Студентського шляху», а також займалися розповсюдженням журналу у Дрогобицькому повіті [280, с. 87–88]. Часопис вийшов спершу як одноднівка на другий день II-ї крайової студентської конференції у Львові в березні 1931 р. і був схвально прийнятий її учасниками, які виявили бажання, щоб «Студентський шлях» видавався й надалі як офіційний друкований орган СОСУП і професійний журнал студентської спільноти загалом [328, с. 1–2], [741, с. 183].

Наприкінці 1920-х – на поч.1930-х рр. З. Коссак разом зі С. Бандерою та С. Охримовичем були співробітниками часопису «Літературно-науковий вістник» у Львові, а згодом (очевидно, у 1937–1938 рр.) Зенон активно співпрацював із журналом «Вістник». Редактором обох видань був Д. Донцов, з яким Зенон часто зустрічався, коли приносив рукописи своїх статей для публікації або приходив до видавництва забирати з метою розповсюдження свіжі числа «Вістника», «Квартальника Вістника» і нові книги самого Д. Донцова. При цьому З. Коссак нерідко проводив бесіди зі студентами, які приходили до видавництва для здійснення експедиції (розсилки) готової книжкової продукції [120, с. 41, 44]. Окрім Зенона, в цей час частими відвідувачами редакції були Богдан-Ігор Антонич, Р. Волошин, І. Габрусевич, С. Ленкавський, Р. Шухевич, Едвард Козак, Євген Ляхович, Лука Луців, Олена Теліга та багато інших представників УНВР і культурно-мистецького життя [279, с. 4]. Співпраця з редакціями часописів і видавництвами не була для націоналістів чимось надзвичайним. Наприклад, співредактором легального «Студентського шляху» і редактором підпільного «Бюлетня КЕ ОУН на ЗУЗ» був С. Охримович [669, с. 265], [670, с. 777].

Ім'я З. Коссака не випадково зараховують до числа знакових українських журналістів періоду між двома світовими війнами. Окрім праці в «Студентському шляху», Зенон публікувався або був залучений до роботи в таких виданнях, як: підпільний «Бюлетень КЕ ОУН на ЗУЗ», легальних часописах «Студентський

вісник», «Гомін Басейну», а в період перебування у Карпатській Україні в газетах «Наступ» і «Свобода». Більшість його публіцистичної спадщини залишається невідомою, оскільки друкувалася в підпільних виданнях або з метою конспірації не була ним підписана [567, с. 102–103], [719, с. 170, 175], [783, с. 172–173].

З. Коссак захоплювався творчістю Т. Шевченка й І. Франка. У творчій спадщині Т. Шевченка Зенона зацікавило використання понять «людей» і «недолюдків». Ця тема спонукала З. Коссака до глибшого осмислення «Кобзаря» крізь призму націоналістичної ідеології. Результатом копіткої праці стала наукова розвідка, яка, за спогадами М. Гікавого, називалася «Шевченко та його твори». Підготовлена до друку приблизно у 1938 – на поч.1939 рр., вона, так і не була опублікована, а її текст досі не віднайдено або ж він взагалі не зберігся [120, с. 42], [130, с. 13].

Свою працю з ідеологічної підготовки молоді в дусі українського націоналізму З. Коссак продовжував вести навіть в умовах тюремного ув'язнення 1932–1936 рр. За словами Зенона, тюрма була не тільки місцем відбування покаранн, але й своєрідною «ідеологічно-політичною школою» [142, с. 112], [739, с. 285–286]. За спогадами П. Дужого, навесні 1934 р. Зенон написав у Львівській тюрмі науковий реферат про філософські основи українського націоналізму. Ця праця була обов'язковою до вивчення всіма ув'язненими там націоналістами, які зачували її напам'ять, щоб передати текст на волю. У 1940 р. на Холмщині П. Дужий випадково зустрівся з одним колишнім політв'язнем, який міг напам'ять дослівно процитувати цей текст [142, с. 113]. До наших днів цей реферат З. Коссака зберігся у двох примірниках: перший – переписаний з оригіналу політв'язнями Василем Крупою і А. Глушком, був винесений на волю в липні 1934 р. Цю статтю-грипис зберіг В. Крупа. Нею в 1939–1941 рр. користувався П. Дужий. 30 червня 1952 р. В. Крупа передав її до архіву Ліги Визволення України в Торонто, а текст частково був опублікований у 1968 р. в меморіальному збірнику «Коссак, Охримович, Тураш» під назвою «Уривки з написаної в тюрмі праці про український націоналізм». Другий примірник у вигляді машинопису під заголовком «Світогляд українського націоналіста» без

зазначення дати, але підписаний ім'ям З. Коссака, зберігся в Галузевому державному архіві СБУ, а з його оцифрованою копією можна ознайомитися на сайті Електронного архіву українського визвольного руху. Цей варіант не містить абзаців, опублікованих у діаспорному виданні 1968 р., і є радше конспектом для ідеологічного навчання з тезисним викладом основних думок З. Коссака зі згаданого реферату і контрольними питаннями в кінці, але разом вони частково повторюють текст і повністю передають сенс згаданого грипса, винесеного В. Крупою [1], [6], [209, с. 111–114]. Для самого П. Дужого З. Коссак став наставником й вчителем націоналістичної ідеології, що відчутно повпливало на становлення його ідеологічних переконань. Він згадував, як на прикладі символів чорної землі і крові з новели В. Стефаника «Сини» Зенон пояснював йому значення кольорів червоно-чорного прапора, водночас напам'ять цитуючи твір, наче вірш: «Геніальне визначення України дав геніальний Стефаник. Україна – це земля наша, родюча, чорна, найбагатша у світі чорнозем, за який проливали кров найкращі сини України... Українська земля – чорного кольору, а кров борців, що йшла «відбирати її від ворога», – червона. А хіба ж поєднання цих кольорів – червоного і чорного – не символічне визначення України – України, що бореться?» П. Дужий уважав, що саме З. Коссак був одним з перших, хто ствердив, що червоно-чорні барви – це символ «України, що бореться» [588, с. 156–158], [592, с. 149–150], [662, с. 16].

Після виходу на волю у грудні 1936 р. З. Коссак одразу повернувся до активної публіцистичної діяльності. Вже у січні 1937 р. в дрогибицькому часописі «Гомін Басейну», що перебував під впливом націоналістів, вийшла його стаття, присвячена річниці бою під Крутами. За спогадами А. Гладилевича, на прохання Зенона стаття була опублікована без вказівки автора. Справді в числі «Гомону басейну» № 2 за 15.01.1937 р. на першій шпальті вміщено статтю під назвою «Крути», яка підписана ініціалами «З[енон].К[оссак].», що дає змогу легко ідентифікувати автора. Правдоподібно першими це встановили М. Галів та А. Пурій [124, с. 47], [325, с. 1], [573, с. 59–79], [574, с. 69–89]. Того ж 1937 р. Зенон публікує дві статті в журналі «Дорога», який видавався упродовж 1937–

1944 рр. і був центральним й єдиним періодичним виданням забороненого «Пласту» та близьких до нього Виховних спільнот Української молоді (ВСУМ). За інформацією дослідника українського скаутингу Ю. Юзича, З. Коссака був засновником (або принаймні одним із них) і редактором цього часопису, поміщаючи на його сторінках свої ідилічні нариси [846].

Після звільнення з чергового ув'язнення наприкінці листопада 1938 р. З. Коссака у грудні того ж року нелегально вирушив на Закарпаття для участі в розбудові автономної Карпатської України. Співробітники Зенона згадували, що в роботі він прагнув бути чесним з людьми, тверезо оцінюючи реальне становище і перспективи українців у боротьбі за незалежність, водночас, не жаліючи себе, працював і був вірний своєму обов'язку до кінця. Саме З. Коссаку приписують відповідь на пропозицію німецького консула в Хусті здатися і не чинити опору переважаючим силам угорців, які вторглися на територію Карпатської України. Його фраза: «В українському словнику немає українського відповідника для слова «капітуляція» » – стала легендарною, вміщуючи всю суть, як особистих світоглядних переконань Зенона, так і УНВР 1-ї пол. XX ст. Водночас, варто зазначити, що авторство цього висловлювання в різних варіаціях також приписують керівнику Генерального штабу Карпатської Січі М. Колодзінському [217, с. 72– 80].

Загибель З. Коссака 19 березня 1939 р. обірвала його працю над розвитком теоретичної основи ідеології українського націоналізму та публіцистичну творчість. Більшість його відомої спадщини була перевидана в 1968 р. в діаспорному збірнику «Коссака, Охримови, Тураш», однак без вказання першоджерел публікацій. Під час дослідницької роботи в фондах Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника вдалося знайти першодруки цих статей, визначити й уточнити час публікації і часописи, в яких вони були видані. Також було віднайдено підписану З. Коссаком, але досі ніде не згадану, його статтю «Замітки до дискусії про молодь» у журналі «Студентський шлях», яка до того ж існує в двох варіантах (повнотекстовому і з купюрами польської цензури).

Проаналізуймо відомі на сьогодні статті й ідеологічні праці З. Коссака у хронологічній послідовності їхньої появи. Перша відома опублікована стаття З. Коссака називається «Професійність студентських секцій» [356, с. 9–11], яка надрукована в одноднівці «Студентський шлях» у березні 1931 р. і підписана автором. Цю статтю Зенон спеціально написав для II-ї крайової студентської конференції у Львові. Стаття З. Коссака є третьою за чергою в одноднівці після праць В. Яніва і С. Охримовича, що може свідчити про її важливе значення для учасників студентської конференції. Враховуючи, що Зенон у цей час був активним членом й очільником Дрогобицької студентської секції, видається зрозумілим, чому він вирішив обрати саме таку тему для публікації і відповідно звернути увагу провідних студентських діячів на проблему «професійності» студентських секцій. У статті З. Коссак розмірковує про роль студентських організацій, зокрема провінційних студентських секцій, у громадському житті. Зенон підкреслює, що головним завданням студентства є не тільки навчання, а й активна участь у житті суспільства, формування майбутніх провідників.

Свою статтю З. Коссак розпочинає з аналізу значення і ступеня виконання постанов I-ї Крайової конференції українського студентства, яка поставила за мету створення організованого студентського руху, і, як наслідок, активізацію студентської молоді для громадської роботи. І якщо з першим завданням створений Центральний студентський комітет більш-менш зумів впоратися, то з виконанням другого – виникли серйозні труднощі. Залученості українського студентства, яке було згуртоване у студентських секціях у провінційних містах, до суспільно значимої праці повною мірою досягнути не вдалося. На думку Зенона, першопричиною цього є суто формальне об'єднання студентських провінційних осередків у єдиній студентській організації і замкнутість їх роботи на самих собі. Якщо в університетських центрах діяльність студентських об'єднань упродовж навчального року була направлена, зокрема на роботу в культурно-освітній і суспільно-політичній сферах, то в провінційних студентських секціях вже сама приналежність до них студентами сприймалася як громадська активність. Зенон критикує такий вузький підхід, називаючи його

злочином. Він вважав, якщо студентська організація обмежиться тільки питаннями науки чи професії, вона буде малокорисною для розвитку українського громадського життя. Лише поєднання навчання з практичною працею на користь нації робить діяльність студентських об'єднань живою і корисною. «Тому вона (*студентська секція – Н. Ю*) мусить виходити поза межі себе, мусить вироблювати певні відношення із усіма ділянками суспільного життя» [356, с. 10].

Отже, для З. Коссака «професійність» студентських секцій полягає в активній залученості їхніх членів до громадсько-політичного життя й участі в діяльності українських товариств, установ та організацій. Автор підкреслює відповідальність студентства перед громадськістю, наголошує, що студент не має права замикатися лише у студентських справах і навчанні. Він мусить поєднувати навчання з суспільними обов'язками. «При чому громадська робота, робота у всіх ділянках суспільного життя стає тут основою! Громадська робота повинна бути постулятом у студ[ентських]. секціях» [356, с. 10]. Підсумовуючи, Зенон закликає до відмежування суто студентської праці від громадської і направлення всіх сил молоді на суспільно корисну діяльність, задля якої власне й здійснюється об'єднання українського студентства в рамках однієї «професійної» (студентської) організації, що має піднести авторитет і значення студентської молоді в очах українського загалу. З. Коссак фактично окреслює модель громадянського суспільства, де еліта формується через активну залученість до громадської діяльності, а не тільки через формальне навчання.

Наступна стаття З. Коссака «Проблема проводу в Івана Франка» вийшла через два місяця у тому ж таки «Студентському шляху», який відтепер почав видаватися на постійній основі. Присвячена публікація 15-й річниці з дня смерті Каменяра і, як і попередня, була підписана автором. Передував основному тексту статті епіграф із словами поета Остапа Грицяя: «І дух твій нас веде в бойовому розпалі» [355, с. 37–41]. Цей рядок Зенон, вочевидь, обрав для відображення свого ставлення до творчої спадщини Каменяра.

На формування зацікавленості З. Коссака вказаною тематикою могли

повпливати не тільки відзначення роковин смерті поета, але й такі фактори особистого характеру, як безпосереднє знайомство родини Коссаків з Каменярем, загальна атмосфера Дрогобиччини як землі І. Франка в масовій свідомості місцевої української людності, а також популяризація культу поета в середовищі пластунів (зокрема, у 1926 р. пластуни, гімназисти і вся українська громадськість широко відзначали 10-річчя смерті поета [294, с. 1], [440, с. 6–7]).

У своїй статі З. Коссак на прикладі творчості І. Франка розмірковує над питанням провідництва (лідерства) в українській історії та культурі. Він показує І. Франка як геніального творця і мислителя, який порушував проблему потреби сильного й рішучого проводу для українців, але сам у житті не реалізував себе як провідник. Для Зенона І. Франко – це всесторонній геній і національний мислитель, у творчості якого можна знайти відповіді на суспільно-політичні проблеми. Автор ставить І. Франка в один ряд з такими «сильними індивідуальностями» й державними мужами, як Наполеон, Олівер Кромвель, Отто фон Бісмарк, Джузеппе Гарібальді, Джордж Вашингтон, Богдан Хмельницький і поетами Данте, Гете, Шиллером. Як і Т. Шевченко, І. Франко є національним пророком, внесок якого полягав у інтелектуальній глибині й суспільництві, які доповнювали «інтуїтивність і пророчість [...] національний підклад творів Шевченка» [355, с. 37]. З. Коссак наголошував, що І. Франко усвідомлював потребу проводу й часто розкривав її у своїх творах, проте, сам не зміг реалізуватися як провідник. У цьому, на думку Зенона, і полягала його трагедія – він формував нові цінності, але не зумів їх організаційно втілити [355, с. 38]. Аналізуючи постать і творчість Каменяра, З. Коссак звертався до праць і широко цитував відомого літературознавця Леоніда Білецького, а також статтю з характерною назвою «Трагедія Франка» авторства Д. Донцова, під сильним впливом ідей якого, вочевидь, і була написана ця розвідка Зеноном [562, с. 9]. З. Коссак аналізує Франкові літературні моделі проводу через образи головних героїв двох однойменних поем Каменяра. Перший – це Іван Вишенський, який є уособленням «шкідливої неутральності», відходу від активної суспільної боротьби. Франко засуджує цю позицію як дезертирство. Другим Франковим

образом для аналізу Зенон обирає Мойсея. Він є уособленням сильного провідника, який має любов до народу і відданість йому, але, зрештою, занепадає духом через сумніви і брак впевненості у собі. Франко карає його вигнанням і смертю. Ці приклади, як вважав З. Коссак, показують: для Франка провідник – це прояв сили народу, але якщо йому бракує волі й рішучості, він приречений [355, с. 39].

Ідеалом для З. Коссака був лідер, який завдяки силі волі, вірі й здатності вести за собою людей у кризові моменти може знайти вихід з критичної ситуації у вирішальні для нації часи. Зенон зазначає, що у цих двох поемах І. Франка відображено всю суть української національної трагедії, яка проявляється: по-перше, у постійному браку справжніх провідників; по-друге – неправильному розумінні ролі проводу і, як наслідок, по-третє – перевага у суспільстві анархічних, партійницьких і нейтралістичних настроїв. Водночас І. Франко навіть у своїх сумнівах змалював ідеал провідника, необхідного для консолідації нації. Його поетичні образи («Мойсей», «Каменярі», «Великі роковини») є «ключами» до розуміння потреби сильної лідерської постаті. З. Коссак бачить у цьому урок для своїх сучасників: «Проблема проводу є найбільше пекучою у нас. Вироблення проводу, який зумів би підпорядкувати собі анархо-лібералістичні, неутралістичні та партійницькі наставлення у час вимоги консолідації наших сил, – коли йде мова про національне визвольництво, про понадпартійні і понадклясові цілі». На завершення Зенон закликає: «Нехай же франківський підхід до цієї справи найде своє практичне зрозуміння у 15-ліття його смерті. А цінення проводу, як доказ зрілості і виробленості нації, – хай пройде в кров і кості цілого українського народу!» [355, с. 40–41]. Після прочитання статті складається чітке враження, що цей текст З. Коссака – це не лише літературно-критичний аналіз окремих творів І. Франка, і певною мірою його самого, а й своєрідний політичний маніфест. Автор звертається до однієї з ключових для нього проблем – питання формування прошарку майбутніх провідників і сильної національної влади. Фактично З. Коссак крізь призму творів І. Франка проголошує потребу у наявності нового українського національного лідера, який

зможе подолати роздрібненість і привести націю до незалежності і державності.

Третя з опублікованих у 1931 р. З. Коссаком статей під назвою «Українське робітництво і УСДП» була надрукована у вересневому числі Літературно-наукового вістника і вийшла вже коли автор перебував під арештом [359, с. 826–832]. Ця стаття є одним з найбільш об'ємних текстів Зенона. Він веде полеміку проти однієї з найстаріших українських політичних партій лівої орієнтації – УСДП, яка намагалася впровадити класову ідеологію та пов'язати українських робітників із міжнародним робітничим рухом. Для З. Коссака важливим було показати, що робітничий рух в Україні не може існувати за класовим принципом, відокремлено від національного питання.

Свою статтю Зенон розпочинає з критики класової ідеології. На його думку поділ суспільства на класи завжди вів до боротьби. Але в історії людства ті народи, які надто глибоко занурювалися в класові конфлікти, не могли здобути чи втримати самостійність. Для Зенона класова боротьба в українському суспільстві є деструктивним явищем [359, с. 826–827]. Проблема УСДП, на думку З. Коссака, полягала в тому, що ця партія у своїй боротьбі за інтереси українського робітничого класу орієнтуючись на гасла демократії, солідарності та міжнародного робітничого руху не змогла створити позитивної програми і конструктивно діяти з метою досягнення українського національного визволення, оскільки підмінила національну ідею класовою [359, с. 828].

Погляди З. Коссака на українське робітництво базувалися на переконанні, що український робітничий рух не може бути лише класовим. Він повинен стати частиною загальнонаціональної боротьби. Робітники мусять усвідомити себе не тільки як соціальну групу й економічну силу, але й бути національно свідомими. Якщо робітничі організації не включені в національний рух, вони стають слабкими, роздрібненими, легко піддаються маніпуляції [359, с. 831–832].

На переконання автора національна ідея має бути тим чинником, що об'єднує робітників у єдину силу з іншими суспільними класами і групами українського народу. Для Зенона ключова формула у робітничому питанні є такою: «Українське робітництво повинно підпорядкувати себе волюнтаризмові,

що на практиці являється збірною та дисциплінованою волею й охотою співпрацювати та підпорядковуватися вічній ідеї нації. Це мусить зробити українське робітництво, коли перед ним стоїть постулат боротьби за соціальну й національну ідею народу» [359, с. 832]. Тобто, лише тоді, коли робітничий клас поєднає соціальні вимоги з національними, він зможе їх досягнути, а українське робітництво повинно бути не тільки економічним чинником, а й національно-політичною силою, яка стане однією з опор у визвольній боротьбі.

Три статті, опубліковані впродовж 1931 р., добре демонструють ідейну логіку З. Коссака: необхідність громадської роботи (культурно-освітньої, ідеологічно-політичної, економічної діяльності), спрямованої на розвиток української нації і формування відповідного світогляду; виховання прошарку керівників, студентство (інтелігенція) як майбутні провідники; робітництво як одна з основних соціальних баз українського національного руху; обидві верстви повинні мислити не класово, а національно і працювати на ідею держави. Тобто, З. Коссак будує цілісну концепцію націоналістичного руху, де всі соціальні групи мають бути підпорядковані єдиній меті – визволенню України.

Остання стаття З. Коссака, яка була надрукована на сторінках «Студентського шляху» перед його арештом і багаторічним ув'язненням, побачила світ восени 1932 р., під назвою «Замітки до дискусії про молодь» [352, с. 192–198]. «Замітки...» написані в контексті широкої дискусії на сторінках західно-української преси про роль української молоді у національно-визвольному русі. Дискусія розгорнулася наприк. 1920-х – поч. 1930-х рр., коли націоналістичний рух переживав становлення, а протиставлення між «старими» політиками та «молодими» радикалами загострювалося, тож поява статті саме в цей час була не випадковою. З. Коссак прагнув окреслити не лише завдання, а й духовно-філософські основи молодіжного націоналістичного руху, тому текст його статі має ідейно-програмний характер. Стаття опублікована у випуску «Студентського шляху» за вересень-жовтень 1932 р., який був вилучений поліцією і згодом повторно виданий вже з цензорськими купюрами, тож і варіантів її є два: один – авторський повний, другий – без двох абзаців, які не

пропустила цензура. Свою статтю З. Коссак розпочинає зі спостереження, що сучасна йому доба – «це безпардонний і завзятий змаг, це фанатизм ділання, який впливає з віри в будову нового, це культ сили та успіху. Сучасна доба – це ударення противенств і потенція нового. Хоч те нове не є ще ясно скристалізоване ані схоплене догматичною програмовістю, – проте лежить в інтуїції сучасних молодих поколінь. [...] По націоналістичному світогляді – життя це вічне хотіння. Брак оцього хотіння вказує на моральну смерть» [352, с. 192–193]. Для З. Коссака молодь є рушійною силою розвитку суспільства, основний авангард української нації. Він підкреслює, що сучасна доба – це час безпорадності старших політичних еліт, тоді як молоде покоління має в собі дух боротьби, вічне прагнення до руху і покликане творити нову епоху.

Після цих рядків йдуть два абзаци, які, власне, і не були пропущені цензурою, очевидно, через згадку про визвольну боротьбу українського народу: «Інтуїтивне відчуття нового, яке проявилось в усіх народів, збудилося й в українському – й воно каже українській молоді захоплюватися Шевченком та його бунтом проти насильства, каже розуміти Лесю Українку та її пристрасну любов до свого й її ненависть до чужого. Тій добі відповідає українська молодь, бо вона виросла та ховалася в огні революційних змагань, вона бачила трагедію нашого визвольництва й зберігла в собі фанатизм віри та посвяти для завершення початих зусиль. Молодь – це еманация наших визвольних змагань – вона просякнута ідеєю боротьби аж до самовідречення. Ця ідея увійшла їй в кров і кости та жене творити світлу майбутність. А молоді не розуміють ніколи ті, які не розуміли наших визвольних змагань ані 1918 року.

Щастям треба назвати існуючий стан в історії змагань Української Нації, коли холодна калькуляція і меркантильний патріотизм уступив місце – геройським зусиллям. Щастям є той стан, бо він це авангарда нашого визволення і поступу. Стан цей – впливає з розуміння сути націоналізму, з ідеології, яка всеціло захоплює молодь, яка ризикує своїм життям для вічного Української Нації. Націоналізм це ідеологія волюнтаристичної молоді, яка просякнута прийдешнім буде його, хоч умовини присяглися проти неї» [352, с. 193].

Примітно, що саме ці два абзаци, а також кілька наступних рядків й абзаци з вказівкою на автора і публікацію цитувало офіційне видання УВО «Сурма», критикуючи тих, хто зловтішався з невдалого експропріаційного нападу на пошту в Городку чи заперечував саму доцільність подібних акцій [278, с. 5–9].

Філософською основою молодіжного націоналістичного руху З. Коссак називає волюнтаризм – ідею, що світ твориться волею, силою духа. Молодь мусить бути не теоретиком, а практичним діячем, який доводить свої ідеали вчинком. Воля (хотіння) і героїзм – це базові ідеї у світогляді автора. З. Коссак широко цитує й осмислює праці А. Шопенгауера («Світ як воля і уявлення»), Д. Донцова, захоплюється молодечими поривами сили волі, протиставляючи їм холодний раціоналізм старшого покоління, який не сприймає [352, с. 194]. З. Коссак звинувачує у лицемірстві тодішніх поміркованих політиків і педагогів, які виховують у молоді патріотичні почуття, але засуджують практичне втілення ними своїх переконань: «Ці короткозорі реалісти, мають в своїх руках виховання молоді у середніх школах, подають як взори до наслідування імена героїв – як ось: Кромвель, Наполеон, Гарібальді чи Муссоліні і забувають, що в ці взори саме свідчать проти їхньої філістерської ментальності буденнім житті. [...] Адже ж вичислені герої добували успіхи фанатизму віри і пожертви і не можна похвалити успіхів, не похваливши засобів, які ведуть до цих успіхів. Побіч примірів героїства катакомб в перших віках діяння християнської віри плекається рабську засаду про «покірне теля». [...] Подібно в «Ділі» чи «Новім Часі» можна найти повні захоплення статті про фашизм з рівночасним осуджуванням українського націоналізму. Очевидно між обома рухами є різниці, а головна це та, що фашизм є по побіді, а націоналізм в значній частині є все ще лиш рухом молоді. Але дивним є те, що наша преса в одному випадку їх хвалить, а в другому осуджує ті самі заложення фашистівської партії й націоналістичної ідеології» [352, с. 193].

Останнє речення видається особливо цікавим в контексті вивчення впливів інших праворадикальних і навіть тоталітарних рухів (в тому числі й італійського фашизму) на формування ідеології українського інтегрального націоналізму у

1920 – 1930-х рр. Як стверджує дослідник О. Зайцев, український націоналізм як теорія і практика, справді, зазнав деякого впливу італійського фашизму, втім мав і низку суттєвих відмінностей, першою і найбільшою з яких було те, що фашизм був імперіалістичним рухом державної нації, а український націоналізм – національно-визвольним рухом поневоленої нації. Крім того, в середовищі ОУН існували різні точки зору, трактування і ставлення окремих членів організації (інколи дуже відмінні) до фашизму [596, с. 86–104], [746, с. 287–307]. Водночас, самі націоналісти всіляко підкреслювали, що попри певну «зовнішню подібність» український націоналізм і фашизм є сутнісно різними рухами, при чому вирішивши на власному українському ідейному ґрунті і традиціях визвольної боротьби, націоналізм є старішим за фашизм [153, с. 1197].

У «Замітках...» З. Коссак різко виступає проти матеріалізму і раціоналізму. Він критикує «старих» політиків та інтелігентів, які обмежуються розумуванням, дискусіями і матеріалістичним підходом до дійсності. На переконання Зенона, молодь повинна на противагу «старим» відкинути зайвий холодний, меркантильний і безплідний раціоналізм та стати носієм інстинкту боротьби та віри [352, с. 196]. З. Коссак підкреслює, що молодь мусить плекати фанатизм, який він розуміє як безкомпромісну віру у власні ідеали: «Як же ж цінним є той фанатизм, коли має силу творити великі діла та нові доби в історії людства чи народів. Фанатизм – це пристрасть, яка грає вашу роль, і тоді коли йде мова про думання» [352, с. 196]. Для Зенона виховним ідеалом і головною метою є перевиховання української молоді у новий тип людини: сильної, фанатичної, вольової і водночас дисциплінованої, носія віри, готової до самопожертви і до ролі майбутнього провідника у визвольній боротьбі. Підсумовуючи, Зенон констатує, що: «Сучасна доба – є предтечею нових боротьб, нових суспільно-політичних змагань, а з тих змагань молодь хоче вийти побідною. Вона жаєде перемоги для політичних, суспільних, цивілізаційних та культурних змагань Українського Народу» [352, с. 197]. А основною причиною несприйняття старшим поколінням поміркованих політиків радикалізму молодіжного націоналістичного руху і суспільної дискусії навколо нього З. Коссак вважає світоглядний конфлікт: «Для

нас яким, що конфлікт між «Старими» й молоддю – це боротьба раціоналістів з волюнтаристами» [352, с. 198].

«Замітки..» З. Коссака є важливою ланкою для розуміння шляхів розвитку й основних ідей українського націоналізму 1930-х рр. Ця праця поєднує європейські філософські впливи (ірраціоналізм, волюнтаризм, культ сили і героїзму) з конкретними завданнями українського руху. З. Коссак відмовляється від старих раціоналістично-інтелігентських підходів і ставить у центр молодь як провідну силу історичних змін. Таким чином, у статті «Замітки до дискусії про молодь» автор окреслює ідеал нового покоління українців, яке має стати авангардом у боротьбі за національне визволення, показує головні світоглядні цінності й ідейні настанови молодіжного націоналістичного руху, в основі якого – пристрасна любов до України, волюнтаризм і фанатична відданість ідеї боротьби за незалежність. Попри те, що ця стаття була підписана автором й опублікована у відомому журналі, вона, на відміну від інших текстів З. Коссака, не була перевидана у корпусі його праць в збірнику «Коссак, Охримович, Тураш», ба більше, сам факт її існування ніколи і ніде не згадувався у повоєнний період. Єдиним винятком є цитування першого речення з другого забороненого абзацу у діаспорному виданні, присвяченому українському визвольному руху авторства Степана Галамая, яке вийшло у 1991 р., але при цьому саме джерело цитування не вказане [571, с. 144]. Можливо, це пов'язано з дещо неоднозначним змістом статті, який з погляду світу після Другої світової війни виглядав компрометуючим. У статті З. Коссак кілька разів згадує, порівнює з націоналізмом і, судячи з контексту, позитивно оцінює італійський фашизм та особисто Беніто Муссоліні, цитує дуче і ставить його постать в один ряд з найвидатнішими національними героями інших народів. «В час загроз більшовизму і упадку Італії гряде Муссоліні, а з ним тисячі чорних сорочок, еліта героїв свободи, повна завзяття й фанатизму» [352, с. 192–193]. «Молодь розуміє Муссоліні, який казав, що «зближується момент повного розсвіту духовних властивостей», – але не чують оцього близького менту сателіти гедонізму й філістерства» [352, с. 196]. Крім того, Зенон захоплюється і ставить як приклад

для наслідування погляди близького до фашистів італійського письменника-футуриста Філіппо Томмазо Марінетті та діяльність протофашистських рухів і організацій в Італії, а також цитує одного з ідеологів італійського фашизму Джованні Джентіле [352, с. 195–196]. Втім, такі погляди є проявом ідей хоч і освіченої, і навіть з певним життєвим досвідом, проте все ж молодого людини (на час написання статті З. Коссаку було лише 25 років), сповненої юнацького радикалізму й ідеалізму. Невідомо, як би змінилися погляди З. Коссака з часом і як би він оцінював італійський фашизм через роки. Крім того, варто підкреслити, що станом на початок 1930-х рр. фашизм ще не сприймався як винятково негативне явище, навпаки, у ньому вбачали протидію поширенню комуністичних впливів у Європі, силу, яка змогла об'єднати італійський народ, економічно і політично зміцнити Італію, фашизм ще не проявив свого агресивного обличчя на міжнародній арені (італійське вторгнення в Ефіопію відбулося у 1935 р., а у Другу світову війну на боці нацистської Німеччини фашистська Італія вступила лише у червні 1940 р.), а Б. Муссоліні сприймався багатьма, зокрема й демократичними лідерами, як респектабельний політик і визначний державний діяч. Загалом «Замітки...» відображають радше особисті уявлення З. Коссака, ніж офіційну позицію ОУН, а радикалізм статті можна пояснити ще й тим, що написана вона була одразу після виходу з-під арешту та пережитих у слідчій тюрмі тортур.

Два наступні знакові ідеологічні тексти З. Коссака були створені ним під час перебування у в'язниці та тривалий час поширювалися підпільно. Першою з них є вже згадувана вище праця про націоналізм, написана навесні 1934 р. в ув'язненні у львівських «Бригідках» і збережена у вигляді т. зв. грипсу [1] без назви (за спогадами П. Дужого, вона називалася «Філософічні основи українського націоналізму» [142, с. 113]), а також у машинописі [6]. Це джерело показує філософсько-ідеологічні підвалини світогляду З. Коссака.

У вказаній праці автор підходить до націоналізму не як до емоційного пориву, а як до цілісної світоглядної системи, яка мусить мати: по-перше, філософське підґрунтя (на рівні загальної ідеї про світ); по-друге – світогляд (як

розуміння ролі людини й нації у світі) і по-третє – практичну програму (виховання, дисципліна, боротьба). Свої роздуми Зенон розпочинає з твердження, що «кожний суспільно-політичний рух мусить мати своє обґрунтування у філософії, а на її основі мусить мати свій світогляд» [1]. З. Коссак протиставляє ідеалістичний світогляд (заснований на волі, ідеї, духовних цінностях) матеріалістичному (обмеженому економічними та побутовими потребами). Націоналізм, на переконання автора, є ідеологією ідеалістичного напрямку. «В основу свого світогляду кладуть (*націоналісти – Н. Ю.*) три поняття філософічні або наукові й три поняття символічні. Філософічними поняттями є: волютаризм, енергетизм і динамізм. [...] Його ідеалізм ґрунтується в символічних поняттях його світогляду. Символічними поняттями, що їх Укр[аїнський]. націоналіст кладе в основу свого світогляду є: Прометеїзм, Гераклізм і Діонізіїство» [6]. Під енергетизмом Зенон, як і Д. Донцов, на якого він покликається, розуміє волю в русі, тобто силу, енергію; під динамізмом – бажання вічного руху і стремління вперед, не задовольнятися наявним, здобувати щось нове, краще і незнане. Енергетизм і динамізм автор об'єднує в одне поняття активізму. Образ Прометея символізує самопожертву в ім'я народу, Геракл – символ боротьби і надлюдської сили, Діоніс – символ молодості, ентузіазму, натхнення, руху вперед, піднесення і життєвої енергії. Український націоналіст, на думку З. Коссака, мусить поєднувати у собі ці риси, щоб стати борцем і творцем нового життя [1], [6]. Червоною ниткою через весь текст проходить думка про волютаризм як основу світогляду українського націоналіста: «Український націоналізм, як світогляд, має своє обґрунтування у філософії волютаризму» [209, с. 113]. Воля й енергія – це фундаментальні сили, які визначають розвиток людини й суспільства. Людина є частиною космосу, але вирізняється свідомою волею, яка здатна підпорядковувати собі обставини. Тут З. Коссак спирається на ідеї А. Шопенгауера («світ – це воля») та поєднує їх з ідеалістичним тлумаченням історії: не матерія керує людиною, а ідея, воля, хотіння, бо тільки воля і дух творять історію [1]. «З цього видно що життя – це вічна боротьба за перше місце. Тому націоналісти плекають культ успіху і

залізної волі. У боротьбі перемагає той, хто має силу. Тому націоналісти плекають культ сили. Націоналіст приймає життя таким, яким воно є. Він світ життя розуміє, як віковичну боротьбу націй між собою і в тій боротьбі знаходить своє щастя. Бо що ж таке щастя? Щастя – це сума всіх приємних почувань, що спливають на нас з успіхів досягнутих у боротьбі. Націоналіст творець нового життя. Він є волюнтаристом. Волюнтаристом є той, хто всі свої пристрасті, всі свої отсі назираючи хотіння, перетоплює в горнилі боротьби, на одну свідому залізну волю жити й панувати й бути першим в житті і здійснює її незалежно від того, чи це кому подобається чи ні» [6].

«Тому то на цей момент звертається велика увагу, бо він як психологічний чинник жене націю вперед і спричиняє, що нації ніколи не задовольняється цим що є, а все пре вперед до іншого. Тому в житті ніколи не керуємося розумом тільки волею, діємо в його супроводі, бо розум (почування) є твореною волею. [...] Звідси розум є підрядним, залежним від волі, але ніколи самостійним чинником в житті» [1]. Втім, далі у питанні співвідношення розуму і волі З. Косак наполягає на необхідності їх поєднання і співпраці. Автор наводить приклад порівняння британським філософом і соціологом Гербертом Спенсером волі і розуму як сили і знаряддя та приходить до висновку, що якщо розум захоче панувати над волею – це призведе лише до підпорядкування чужій, а не своїй волі. Цьому можна запобігти лише співпрацею розуму і волі, яка, у розумінні Зенона, проявляється в оформленні чіткої ідеології, яка повинна втілюватися в практичній площині. Для українців такою ідеологією є націоналізм, який є «проекцією (метою) свідомої волі нації на життя», що проявляється в національній революції, тобто, «заперечення існуючої недовідної дійсності, щоб на її місце поставити нове життя. [...] В основу ідеології українського націоналізму входить створення нової людини, та нова людина має стати чинним борцем проти існуючого зла, має створити новий світогляд, щоб змінити життя, має створити політ[ичну].-програму, щоб будувати нове життя. Щоби будувати нове, треба заперечити існуюче. [...] Ідеологія мусить бути мотором у житті нації. Ідеологія проявляється в чинах нації [...] Бачимо, що початок ідеології лежить

у волі як жажду щой чогось нового. Ідеологія українського націоналізму має бути рушійною силою в житті української нації. Вона має охопити найістотніші хотіння української нації та скерувати їх на шлях здійснення та розросту. Вона лине з цих найістотніших хотінь створити велику ідею, яка заведе народ до творення нового життя. Творення нового життя іде шляхом нищення старого. Знищити старе значить створити» [1].

Оскільки український націоналізм заперечує стан поневолення, визиску і соціальної нужди, то він є революційним рухом. Завдання українського націоналізму – створити новий світ і нове життя, а не просто пристосувати старе. З. Коссак підкреслює, що жоден політичний рух не буде успішним без виховання своїх членів. Український націоналізм стоїть перед найбільшим завданням: перевиховати цілу українську націю і здобути державну незалежність. Особлива роль в цьому відводиться молоді, яка має бути великою, шляхетною, дисциплінованою, сильною, високоідейною і готовою до повного самопожертвування визвольному рухові [209, с. 113–114]. Цей акцент на вихованні показує, що З. Коссак мислив стратегічно, прагнучи до формування нового типу українця, для якого любов до Батьківщини є джерелом сили. На думку автора, праця, воля й енергія набувають реального змісту лише тоді, коли вони підживлені безмежною любов'ю до рідного краю. Зенон пише, що найбільше щастя людини – бути борцем за Батьківщину. З. Коссак завершує свої міркування з цього приводу, мабуть, ключовою тезою усього його реферату: «З безмежної любови націоналіста до України постане Українська Незалежна Держава» [209, с. 114].

З. Коссак розглядає український націоналізм як духовний суспільно-політичний рух, що є антиподом старих ідей, які призвели Україну до поневолення. Він наголошує, що націоналізм має творити нову мораль та світогляд, які піднімуть українську націю до рівня провідних народів. Світогляд для Зенона – це не лише розуміння світу, але й активне діяння відповідно до цих переконань. Лише той, хто має світогляд і активно втілює його у вчинках, може бути справжнім борцем. Важливим підсумком автора є наголос на характері

націоналіста як умові успіху, націоналіст повинен мати не лише теоретичні знання, але й сильний вольовий характер. Зенон описує ідеал нового українця – героїчного борця й творця, закликає до виховання молоді в дусі волі, сили й жертковності. Таким чином, простежується чітка орієнтація на формування образу «нової людини» – борця, героя, провідника. Цей текст є спробою З. Коссака охарактеризувати філософське підґрунтя і системно викласти світоглядні орієнтири українського націоналізму у термінах європейської філософії, пояснити, що націоналізм, передовсім, є світоглядом. Отже, ця тюремна праця – це своєрідний посібник з ідеології українського націоналізму, де поєднані філософські засади (волютаризм), політична програма (революційність) і практичні завдання (виховання молоді, любов до України, жертковність). Текст важливий як програмовий документ середини 1930-х, який засвідчує еволюцію З. Коссака від практика до ідеолога.

Найвідомішим текстом З. Коссака є «44 правила життя українського націоналіста». Упродовж тривалого часу була поширеною думка, що цей текст був складений Зеноном одноосібно під час перебування в тюрмі у м. Вронки. Однак, як аргументовано доводить історик В. Мороз, «44 правила...» є спільним творінням ідеолога та діяча ОУН Д. Мирона – «Орлика» і З.Коссака, при чому внесок Зенона був швидше допоміжним, а самі правила були складені, найімовірніше, в період кін. 1934–листопад 1936 рр., коли обидва співавтори разом перебували в ув'язненні в тюрмі у Вронках. Переписаний між рядками підручника з англійської мови текст правил був винесений співв'язнями на волю, де поширювався нелегально і швидко набув популярності як ідеологічний вишкільний матеріал в середовищі націоналістів [663, с. 6]. Разом з «Декалогом (10 заповідями українського націоналіста)» і «12-ма прикметами характеру українського націоналіста» цей текст входить до т.зв. «Катехизму українця-націоналіста», який були зобов'язані знати всі члени ОУН. Показово, що після розколу ОУН у 1940 р. на дві окремі організації, обидва її відлами («бандерівський» і «мельниківський») публікували текст правил у своїх виданнях з виховною метою [5], [7], [222, с. 16–18]. «44 правила...» – це

програмний документ, що поєднує морально-етичні приписи, націоналістичну ідеологію та виховні засади нового покоління українців. Текст правил має чітку і лаконічну структуру (невеликі вступ і післямову та власне 44 правила), написаний гарним стилем у доступній формі, що робить його зрозумілим будь-кому незалежно від освітнього рівня чи віку.

У правилах на першому місці стоїть абсолютний примат волі й ідеї нації (правила 1–2, 6–7). Вже перше правило проголошує: «Сприймай життя як героїчний подвиг і здобувчий чин незламної волі та творчої ідеї» [5]. Це чітко перегукується з філософським волюнтаризмом, який З. Коссак описував у тюремних «Уривках...». Для співавторів воля – це рушій історії, а національна ідея – центр, навколо якого вибудовується особистість і спільнота. У тексті правил простежується культ дисципліни та провідництва (правила 5, 27–28). Правила 9, 22, 25 і 29 закликають до готовності боротись аж до смерті і не здаватись, навіть, коли проти тебе цілий світ [738, с. 49–51]. У правих 26 і 30 змальовується образ людини, яка живе ризиком, а сенс життя вбачає у боротьбі. Правила 16–17, 38 підкреслюють безкомпромісність боротьби. Особливу увагу приділено самовихованню, розвитку фізичних і духовних сил (правила 19, 20, 23, 33, 42). Простежується ідея єдності індивіда з нацією – власна честь і добро визначаються через користь для спільноти, сили й величі нації (правила 4, 14, 15, 37). Важливим є культ героїзму, побратимства та відчуття спільної відповідальності (правила 8, 36). Хоча документ має войовничий тон, у ньому є пункти про шанування жінки, материнства, дітей (правила 39–41). Це відображає прагнення авторів поєднати культ боротьби з виховними та соціальними функціями. Кінцевий ідеал, до якого прагнуть автори «44-ох правил...», – сформувати тип борця й творця, який діє рішуче, «...совісно й так, якби воно мало остатися вічно і мало бути останнім і найкращим свідоцтвом про Тебе» [5]. Це останнє, 44-те, правило складене, на переконання співв'язня З. Коссака А. Драгана, особисто Зеноном втілює один з основоположних принципів його життя [135, с. 2]. Оскільки З. Коссак був одним із співавторів «44 правил...», цей текст можна розглядати як концентрований синтез його поглядів, які він

послідовно викладав у своїх попередніх статтях і працях. Якщо його публіцистику можна трактувати як теоретичний фундамент, то «44 правила...» стали своєрідним практичним посібником для виховання молодого покоління, яке мало втілювати ідеї українського націоналізму у життя. Таким чином «44 правила...» – це своєрідний моральний кодекс, який уособлює ключові світоглядні ідеї не тільки їхніх укладачів, З. Коссака і Д. Мирона, але й цілого покоління молодих українських націоналістів: українська нація як найбільша цінність, волюнтаризм і дисципліна, героїзм і культ боротьби, жертвність і самовиховання.

Три останні відомі на сьогодні статті авторства З. Коссака написані ним у коротких проміжках між черговими арештами й опубліковані впродовж 1937 р.

Першою з них, і водночас найменшою з усіх відомих статей З. Коссак, є написана в контексті студентської націоналістичної традиції вшанування пам'яті Героїв Крут публікація, присвячена 18-й річниці бою, хоча де-факто вона вийшла у дев'ятнадцятиліття Крут [218, с. 440], [325, с. 1], [364, с. 13], [446, с. 277]. У цьому нарисі З. Коссак трактує бій поблизу залізничної станції Крути як епохальну подію світового значення, що визначила межу між двома цивілізаційними світами: західно-європейським, до якого належить Україна, та азійсько-московсько-більшовицьким, проти якого вона боролася. Крути подаються як акт оборони європейської цивілізації, подія, яку можна порівняти з найбільшими віхами в історії Західної цивілізації. На переконання автора, саме Україна, а не Західні держави, віддавна стояла на варті європейської культури перед варварськими навалами зі Сходу. Бій під Крутами постає не лише як військова сутичка, а як героїчний міф – смерть трьохсот юнаків стала символом жертвності й безсмертя нації. Автор наголошує: справжня національна ідея здатна пробуджувати надлюдські сили, бути джерелом енергії, творчості та героїчних вчинків. Закінчується стаття закликом до молоді: щороку вшановуючи річницю бою, українці мають укріплювати віру в себе і свої сили, ставати кращими й готуватися до «великих чинів», продовжуючи героїчний шлях крутянців. Загалом автора більше цікавить не фактичний перебіг подій, а їхній

ідейно-виховний і мобілізуючий сенс. Таким чином, бій під Крутами трактується не як військовий епізод, а як символ національно-визвольної боротьби і приклад жертвності, що має надихати нові покоління [325, с. 1].

Дві наступні статті видані у журналі «Дорога», звернені до української скаутської молоді і наповнені ідеалістичним пафосом, творчим і життєвим оптимізмом. Ці статті разом із «44-ма правилами життя українського націоналіста» й «Уривками з написаної в тюрмі праці про український націоналізм» є серед найчастіше републікованих і поширюваних праць З. Коссака. Першою з них є публікація під назвою «Плекаймо силу», яка вийшла у червні 1937 р. без підпису автора і була перевидана у підпільному журналі «Юнак» у 1943 р. з приміткою, що це стаття З. Коссака, і вказівкою на першу публікацію. Завдяки цьому перевиданню ми знаємо автора статті. Вона також була републікована у діаспорному журналі Спілки Української Молоді «На варті» у 1952 р. з невеликою передмовою редакції і покликанням на першоджерело. Однак, у цьому виданні пропущено перше речення і помилково вказано, що першодрук статті був підписаний ініціалом «К.». До цих помилок додалася зміна авторської послідовності абзаців статті у збірнику «Коссак, Охримович, Тураш» [413, с. 2], [353, с. 19–20], [354, с. 2–3], [684, с. 93–95].

Стаття починається з наголосу на тому, що сила є першоджерелом життя – як для індивіда, так і для народу. Автор розуміє силу не лише у фізичному сенсі, але й як гармонійну єдність духа, волі, характеру, правди, любові й інтелекту. Коли ці елементи насичені «динамічною напругою», вони стають творчою силою, що підносить людину і націю: «Мусимо плекати силу в найширшому розумінні: силу тіла, силу волі, силу духа, силу моралі, силу інтелекту, силу життєрадості і неустанного творчого чину. Мусимо нести в життя культ сили!» [413, с. 2]. Життя – це безперервний рух і боротьба за краще буття. Люди, які приймають цей виклик і прагнуть до вершин, плекатимуть силу й творитимуть нове краще життя [413, с. 2]. З. Коссак уважав, що молодь має свідомо плекати у своєму житті високі ідеали, силу розуму, волі, інтелекту й характеру, робити з національної ідеї основу власного буття. Плекати силу – значить невпинно

вдосконалюватися і гартувати дух. Той, хто плекає в собі силу, зростає до рівня борця і творця. Зенон закликає йти в житті «як титан Геракль», боротися з труднощами, вчитися долати перешкоди і зосередити всі зусилля на покращенні становища нації. Лише так, на думку автора, людина може досягнути справжнього щастя у житті [413, с. 2]. У статті також присутній акцент на зв'язку духовності і любові до природи як джерелі духовної сили. Загалом стаття є морально-виховним маніфестом, спрямованим до української молоді. З. Косак обстоює думку, що сила – не лише фізична, а передусім духовна й моральна – є основою життя й національного поступу. Її треба свідомо плекати, щоб стати гідними дітьми своєї нації [739, с. 283].

Остання з наразі відомих публікацій З. Косака під назвою «Радість творчого життя» вийшла у випуску «Дороги» за грудень 1937 р. і була підписана літерою «К.». Цей нарис з вказівкою авторства З. Косака і покликанням на першодрук теж перевидавався у журналі «На варті» у 1952 р., однак, з невідомих причин, не був поміщений до збірника «Косак, Охримович, Тураш», зате був виданий вже у незалежній Україні у 2010 р. разом з працями інших націоналістичних мислителів у 1-му томі антології українського націоналізму, упорядкованій Віктором Рогом [357, с. 4], [358, с. 16–17], [629, с. 124–126].

У статті З. Косак наголошує, що справжня радість у житті не є випадковим почуттям чи наслідком зовнішніх обставин, а зумовлена внутрішньою силою людини і є виявом її характеру, світогляду, волі та творчих задатків. Ця радість зберігається навіть у найтяжчих випробуваннях, у боротьбі й небезпеках. Для Зенона боротьба є природним станом людей і цілих народів, а випробування – це шлях до виявлення найвищих особистих якостей людини. Він підкреслює, що справжня радість пов'язана з героїзмом і творчим напруженням. Автор будує свою аргументацію на світогляді українського націоналізму. Він трактує його як філософію вічного росту й удосконалення, яка вчить, що життя – це постійна боротьба, і в ній потрібно знаходити сенс і щастя [357, с. 4]. Зенон переконаний, що людина мусить реалізовувати свої Богом дані творчі потенції. Творча праця є умовою повноцінного життя. Справжнє життя полягає у постійному

вдосконаленні себе, у творенні кращої дійсності. Кожен має свою «творчу роль», і тільки через працю та творчість людина здобуває право бути господарем власної долі і життя. Автор застерігає: «Хай не бавить вас блискучий ефект у житті, але досконалий творчий чин. Жийте культурою суті, а не культурою форми, чи радше й культурою форми, що має бути виявом суті» [357, с. 4]. Він підкреслює цінність усіх видів праці – і фізичної, і розумової, і мистецької. Найвищою є та, що гармонійно поєднує інтелектуальні, духовні та фізичні зусилля людини. Завершується публікація закликом до молоді: «Через творчість ідіть до радості життя, хай ця ж радість жене вас до творчого життя і робить вас дужими!» [357, с. 4].

Стаття «Радість творчого життя» є своєрідним маніфестом активного, творчого, героїчного життя. Радість постає не як пасивне почуття, а як результат праці, боротьби та відданості вищій ідеї – служінню нації. З. Коссак закликає бачити сенс у перетворенні світу, у здійсненні своїх творчих завдань, у творенні нового стилю життя, що веде до свободи й величі української нації. Власне так жив і сам Зенон. Символічно, що ця стаття, опублікована за рік до переходу автора на Закарпаття і його загибелі, є останньою з відомих легально виданих у Галичині, і її можна вважати своєрідним світоглядним заповітом З. Коссака для української молоді.

Висновки до п'ятого розділу

На формування світогляду З. Коссака впливали такі чинники, як: патріотичні настрої в родині і гімназійному оточенні, пережиті події Першої світової війни і національно-визвольних змагань, участь у молодіжних організаціях, особливо «Пласті», активна залученість до українського громадського життя і структур націоналістичного підпілля, а також дискусії з представниками різних ідеологічних напрямів. Усі ці обставини і події сформували характер та загартували силу волі, необхідні для майбутньої

визвольної боротьби. З. Коссака був обізнаний з працями світових філософів, мав хорошу теоретичну підготовку, виступав з доповідями на політико-ідеологічні теми, як вроджений інтелектуал швидко став одним з провідних ідеологів українського націоналізму свого часу. До представників інших ідеологічних течій ставився із застереженням або негативно, водночас в спілкуванні намагався бути тактовним, вмів спокійно й аргументовано переконувати противників під час дискусій. Особливу увагу приділяв робітничому питанню, одним з перших серед націоналістичних діячів зрозумів значення соціальної проблематики та роль робітничого класу для українського національно-визвольного руху. Виступав за активні дії і був прихильником силових методів національно-визвольної боротьби. Помітний вплив на погляди З. Коссака мали праці Д. Донцова і А. Шопенгауера.

Попри згадки про те, що природа є творінням Бога, а творчі здібності й задатки вкладені в людську природу Творцем, з відомих на сьогодні публіцистичних статей та ідеологічних праць З. Коссака можна дійти висновку, що ідейно він належав до світського (атеїстичного) крила ОУН, а його світоглядом був український інтегральний націоналізм.

Загалом для теоретико-ідеологічних поглядів З. Коссака характерні правий радикалізм і певною мірою екстремізм, уявлення про націю і національну державу як найбільші цінності, ідеалістичний світогляд у поєднанні з практицизмом, принцип волюнтаризму, віра у власні сили і правоту своїх ідей, безкомпромісність і фанатизм у відстоюванні своїх ідеалів поєднанні з вмінням критично оцінювати дійсність, власні погляди і дії, культ героїзму, сили (фізичної і духовної) і творчої праці, постулат боротьби як життєвої необхідності, почуття обов'язку і відповідальності, стремління до організованості та дисциплінованості, прагнення сформувати новий тип українця борця і творця, здатного до самопожертви і водночас ролі лідера, несприйняття принципу класової боротьби і лівої ідеології загалом, творчий і життєвий оптимізм.

З. Коссака почав проявляти свій літературний таланти у віці десяти років, перші художні твори написав у 1917 р. Писав оповідання, пісні, вірші, які, на

жаль, не збереглися. У публіцистичній діяльності виділяються два етапи піднесення: 1931 р. і 1937 р. Не переставав писати ідеологічні праці, навіть перебуваючи в ув'язненні. Ранні тексти З. Коссака вирізняються більшою радикальністю і прагматичністю, пізні – виваженіші й сповнені ідеалістичного пафосу. Його публіцистичні статті, присвячені актуальним питанням українського громадського і політичного життя початку 1930-х рр., як видається, не мали помітнішого значення у майбутньому, хоча і є важливим джерелом для розуміння світоглядних орієнтирів української націоналістичної молоді 30-х рр. XX ст. Водночас «тюремні» праці З. Коссака, присвячені ідеології українського націоналізму, а також написані у співавторстві з іншим діячем та ідеологом ОУН Д. Мироном – «Орликом», «44 правила життя українського націоналіста» активно вивчалися, поширювалися і мали значний вплив на ідеологічну підготовку членів націоналістичного підпілля у наступні після їхнього створення десятиліття. Таким чином, попри загалом невеликий творчий спадок, З. Коссака можна зарахувати до числа провідних націоналістичних мислителів свого часу, що повпливали на становлення ідеології українського націоналізму в 1930-х рр.

Матеріали розділу висвітлені в таких публікаціях автора:

- 1) Юрчишин Н. Зенон Коссак як публіцист та ідеолог українського націоналізму. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2024. Вип. 78. Т. 2. С. 49–62.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дало змогу всебічно осмислити постать З. Коссака (1907–1939) як одного з репрезентативних і водночас недостатньо вивчених діячів УНВР міжвоєнного періоду. Його життєвий шлях і діяльність у лавах УВО та ОУН засвідчують типологічні риси покоління українських націоналістів, сформованого в умовах поразки державотворчих змагань, польського окупаційного режиму та радикалізації визвольної боротьби у 1920–1930-х рр.

У дисертації доведено, що, попри наявність поодиноких згадок і біографічних довідок у науковій та популярній літературі, постать З. Коссака донині не була предметом комплексного фахового дослідження. Історіографія проблеми залишається фрагментарною, з домінуванням краєзнавчих, мемуарних і публіцистичних праць, які, хоча й містять важливий фактологічний матеріал, не забезпечують цілісного бачення його ролі в УНВР. Це зумовило актуальність дисертації та потребу системного залучення архівних джерел, що, поряд з численними спогадами сучасників і матеріалами періодики, становлять основний масив інформації про життя і діяльність З. Коссака.

Встановлено, що основна база дослідження, зосереджена в архівних установах України та Польщі, попри відносно невеликий обсяг, є достатньо репрезентативною для реконструкції ключових аспектів його життєвого шляху. Матеріали Центрального державного історичного архіву України у Львові, Державних архівів Львівської та Івано-Франківської областей, Галузевого державного архіву СБУ, а також архівів Польщі (зокрема у Перемишлі та Варшаві) у поєднанні зі спогадами родичів, друзів і соратників З. Коссака та матеріалами преси того часу дали змогу простежити родинне походження та освітній шлях Зенона, його перебування під постійним поліцейним наглядом, участь у підпільній діяльності, арешти та судові процеси над ним. Сукупність цих джерел допомагає не лише конкретизувати біографічні дані, а й відтворити механізми функціонування українського націоналістичного підпілля на регіональному рівні.

Дослідження діяльності З. Коссака (1907–1939) має міждисциплінарний характер і поєднує історичний, політичний, соціологічний, біографічний та культурологічний підходи. Це дає змогу комплексно оцінити його життєвий шлях, участь у студентських та молодіжних організаціях, діяльність у «Пласті», товариствах «Сокіл» і «Просвіта», ОУН та вплив освітніх і культурних інституцій на формування світогляду. Використання біографічних, просопографічних, структурно-функціональних, макро- і мікроісторичних методів разом із контекстуально-інтерпретаційним та лексико-семантичним аналізом забезпечує системне й багатовимірне розуміння З. Коссака як активного, ідеологічно сформованого та організаторськи здібного діяча УНВР 1920–1930-х рр.

У процесі генеалогічного дослідження роду Коссаків з'ясовано, що формування особистості Зенона було зумовлене комплексом соціокультурних, родинних і біографічних чинників, характерних для Галичини кін. ХІХ – 1-ої третини ХХ ст. Рід Коссаків належав до соціально вкоріненого середовища Дрогобича, інтегрованого в міщансько-ремісничий та інтелігентський прошарки, з усталеною традицією участі в культурному, освітньому й громадському житті. Попри окремі версії щодо польського шляхетського походження роду, архівні матеріали свідчать про його тривалу присутність у русинсько-українському соціальному просторі з елементами культурної взаємодії з польським і німецьким середовищем.

Родинне виховання відіграло ключову роль у формуванні світоглядних засад З. Коссака. Атмосфера громадянської відповідальності, поваги до освіти, національної самосвідомості та традиції служіння громаді створила підґрунтя для його ранньої політичної соціалізації. Особливе значення мали приклади родичів, учасників визвольних змагань, що формували в родинному середовищі ідеали жертвовності, дисципліни й готовності до боротьби. Матеріальні труднощі та рання втрата батька сприяли ранньому дорослішанню й зміцненню особистісної відповідальності. Доведено, що дитинство і юність З. Коссака проходили в умовах глибоких політичних і соціальних трансформацій, пов'язаних із Першою світовою війною, проголошенням ЗУНР та встановленням

польської влади в Галичині. Мультикультурне середовище Дрогобича, де співіснували українська, польська та єврейська громади, у поєднанні з досвідом колонізаційної політики міжвоєнного періоду сприяли формуванню його критичного ставлення до існуючого політичного порядку та утвердженню переконання в необхідності активної національної боротьби.

Освітній шлях З. Коссака, що охоплював навчання у гімназіях Перемишля, Стрия та Дрогобича, а згодом студії у Львівському університеті, відіграв визначальну роль у становленні його інтелектуальних й організаторських якостей. Активна участь у студентських організаціях, публіцистична і громадсько-політична діяльність сприяли формуванню ідеологічної цілісності та лідерських рис. Незавершеність формальної освіти компенсувалася системною самоосвітою та практичним досвідом підпільної діяльності, що відповідало типовій для діячів ОУН моделі поєднання інтелектуального й практичного вимірів визвольної боротьби.

Окремо встановлено значення строкової служби у Війську Польському, яка забезпечила З. Коссака професійним військовим вишколом, навичками командування та організаційної роботи. Цей досвід сприяв утвердженню переконання в необхідності системної підготовки до збройної боротьби та став важливим чинником його подальшої діяльності в структурах українського націоналістичного підпілля. Таким чином, формування особистості З. Коссака постає як закономірний результат синтезу родинної традиції, історичних обставин, освітнього й соціокультурного середовища та індивідуальних рис характеру – дисциплінованості, відповідальності, політичної зрілості й патріотичної самовідданості. Саме цей комплекс чинників зумовив його активну участь в УНВР 1920–1930-х рр. і визначив характер його подальших політичних та громадських дій.

Дослідження демонструє, що студентські та молоді роки З. Коссака стали визначальним етапом у формуванні його громадянської позиції, організаторських здібностей, ідеологічної зрілості та соціальної відповідальності. Вже під час навчання у Дрогобицькій приватній гімназії він проявив активний інтерес до

суспільного життя, поєднуючи його з усвідомленням національної ідентичності та готовністю до участі у спільних громадських ініціативах. Цей період визначав основи для його подальшої діяльності в таємних студентських гуртках правого спрямування, де він виступав як організатор і керівник дрогобицьких осередків, координуючи поширення націоналістичної літератури, збір коштів для УВО, навчання тактики та елементів вибухової справи.

Подальша участь З. Коссака у СУНМ та СУСОП поєднувала легальну культурно-просвітницьку роботу з напівлегальною підготовкою кадрів для націоналістичного руху. Діяльність Студентської секції у Дрогобичі під керівництвом З. Коссака сформувала ядро активної молоді, яка отримувала практичний досвід лідерства, організації колективної роботи та управління культурно-просвітницькими проектами. Під його керівництвом Дрогобицька студентська секція проводила лекції, театральні та музичні вистави, організовувала поїздки до читальень «Просвіти», підтримувала політв'язнів і сиріт, збирала кошти для навчальних закладів та громадських організацій. Особлива увага приділялася вихованню національної свідомості, дисципліни, почуття відповідальності за спільну справу та готовності до участі у підпільній діяльності. Його членство у Пласті сприяло оволодінню навичками фізичного, морального та патріотичного виховання, організації таборів і походів, проведення культурних заходів і політичних доповідей, формуванню системного підходу до виховної роботи та керівництва молоддю. Досвід участі у «Соколі» та «Просвіті» забезпечив З. Коссака комплексною підготовкою у сфері організаційної діяльності, культурно-освітньої роботи та національно-патріотичного виховання, заклавши практичну базу для майбутньої підпільної та бойової діяльності. Пік громадсько-політичної активності З. Коссака припав на період 1927–1931 рр.

Вступ до УВО та подальша діяльність у структурі ОУН показали закономірний розвиток З. Коссака як підпільного діяча, який поєднував ідеологічну підготовку з бойовими акціями. Він пройшов шлях від рядового підпільника до повітового провідника на Дрогобиччині, організовуючи

конспіративні мережі, матеріальне забезпечення та залучення молоді, що сприяло формуванню одного з ключових осередків націоналістичного підпілля на ЗУЗ у міжвоєнний період. Після об'єднання УВО з іншими націоналістичними організаціями в єдину ОУН З. Косак потрапив до її керівництва на ЗУЗ, обіймаючи посади бойового й організаційного референта КЕ ОУН на ЗУЗ, де він відігравав провідну роль у централізації підпілля, налагодженні внутрішніх структур та координації бойових і пропагандистських заходів.

Роль З. Косака у радикальному крилі ОУН проявлялася в активному застосуванні практики бойових акцій, що забезпечувало фінансування організації та політичний тиск на окупаційну владу, водночас викликаючи суперечності у керівництві та посилюючи репресії польської адміністрації. Його діяльність була складною та суперечливою, що підтверджується дискусіями щодо участі у ряді резонансних акцій, зокрема у справі атентату на Тадеуша Голувка. Навіть під час тривалих арештів і ув'язнень (1931–1938 рр.) З. Косак продовжував організаторську діяльність серед ув'язнених українців-націоналістів, проводячи лекції, підтримуючи дисципліну та готуючи кадри підпілля. Останній період (грудень 1938 – березень 1939 рр.) життя З. Косака характеризується активною участю в державотворчих процесах у Карпатській Україні та розбудові ОНОКС. Його загибель під час оборони незалежності Карпатської України проти угорських загарбників у березні 1939 р. стала символом героїчного спротиву українських патріотів окупантам і самовідданої боротьби націоналістів за незалежність України.

Світогляд З. Косака формувався під впливом низки взаємопов'язаних чинників. Серед них особливе значення мали патріотичні впливи в родині та гімназійному оточенні, пережиті події Першої світової війни та національно-визвольних змагань, активна участь у молодіжних організаціях, передусім у «Пласті», а також безпосереднє залучення до українського громадського життя та структур націоналістичного підпілля. Дискусії з представниками різних ідеологічних напрямів сприяли розвитку аналітичного та критичного мислення, формуванню здатності до аргументованої полеміки та вибору власної позиції. Ці

обставини і події витворили характер, загартували силу волі та підготували його до майбутньої визвольної боротьби.

З. Коссак вирізнявся високим рівнем теоретичної підготовки та інтелектуальною допитливістю, володів знаннями з філософії та політичної теорії, виступав з доповідями на політико-ідеологічні теми, що швидко дозволило йому стати одним із провідних ідеологів українського націоналізму свого часу. Його ставлення до представників інших ідеологічних течій було застережливим або критично-негативним, водночас він умів вести тактовні й аргументовані дискусії, спокійно переконуючи опонентів.

Особливу увагу З. Коссак приділяв соціальній проблематиці та робітничому питанню, усвідомлюючи їхнє значення для УНР. Його політичні та ідеологічні погляди формувалися значною мірою під впливом праць Д. Донцова та А. Шопенгауера. Незважаючи на згадки про Бога та вкладені Творцем у людину здібності, аналіз його публіцистики дозволяє віднести його до світського (атеїстичного) крила ОУН, а його ідеологічні погляди охарактеризувати як український інтегральний націоналізм.

Для світогляду З. Коссака характерні правий радикалізм, певною мірою екстремізм, ідеалізація нації та національної держави, поєднання ідеалістичного світогляду з практицизмом, волюнтаризм і віра у власні сили, безкомпромісність у відстоюванні ідеалів, фанатизм і водночас критичне осмислення дійсності та власних поглядів, культ героїзму, сили та творчої праці, постулат боротьби як життєвої необхідності, почуття обов'язку та відповідальності, прагнення організованості та дисципліни. Його метою було формування нового типу українця – борця, творця, здатного до самопожертви і лідерства. Водночас він відкидав принцип класової боротьби та ідеологію лівого спрямування, сповідував творчий і життєвий оптимізм.

Літературний і публіцистичний талант З. Коссака проявився ще в дитинстві. Перші твори, написані у 1917 р., включали оповідання та вірші. У публіцистиці виділяються два періоди піднесення – 1931-й та 1937-й роки, а також «тюремні» роботи, зокрема спільна праця з Д. Мироном – «Орликом» – «44

правила життя українського націоналіста». Цей текст мав значний вплив на ідеологічну підготовку членів підпілля ОУН у наступні десятиліття. Ранні роботи З. Коссака відзначалися радикалізмом та прагматизмом, пізні – більш ідеалістичні та виважені. Його публіцистика розкриває актуальні проблеми українського політичного й громадського життя 1930-х рр., а тюремні праці стали одним із фундаментів ідеологічної підготовки кадрів націоналістичного підпілля.

Отже, Зенон Коссак (1907–1939) постає як визначний діяч українського національно-визвольного руху 1-ої пол. XX ст., який пройшов шлях від активного гімназиста і студента до керівника підпільних осередків ОУН та активного учасника формування Карпатської Січі. Його діяльність у лавах УВО, ОУН, «Пласту», «Сокола» та «Просвіти» поєднувала культурно-освітню, організаторську та бойову роботу, сприяючи консолідації підпілля, підготовці кадрів та підтриманню ідеологічної єдності руху, а публіцистичні праці, зокрема «44 правила життя українського націоналіста», засвідчують його роль провідного ідеолога, чий внесок сформував кадрову та ідеологічну основу українського націоналістичного підпілля 1930-х рр.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. ДЖЕРЕЛА

1.1 АРХІВНІ МАТЕРІАЛИ

Архів Організації Українських Націоналістів в Українській Інформаційній службі – Лондон (Архів ОУН в УІС-Лондон)

Ф. 3. Тереновий провід ОУН в Канаді.

(електронний ресурс)

Оп. 1.

1. Од. зб. 33. «Грипси» – таємні листи Зенона Коссака з Львівської тюрми «Бригідки». URL: <https://ounuis.info/fonds/territorial-executive-oun-in-canada-f-3/715/hrypsy-taiemni-lysty-zenona-kossaka-z-lvivskoi-tiurmy-bryhidky.html> (дата звернення: 08.04.2024 р.).

Ф. 33. Українське відеоархівне товариство в Брадфордi.

(електронний ресурс)

Оп. 3.

2. Од. зб. 213; Од. обл. 1. Інтерв'ю з Петром Дужим – українським революціонером-підпільником, політв'язнем, колишнім референтом пропаганди ОУН, співредактором і редактором видань ОУН і УПА, членом Проводу ОУН. Брадфорд, 09.03.1991. URL: <https://ounuis.info/publications/1610/petro-duzhyi-pro-oun-rshukhevycha-ta-svoie-zhyttia.html>. (дата звернення: 08.04.2024 р.).

Архів центру досліджень визвольного руху (АЦДВР),

м. Львів

Ф. 23. Збірка документів Степана Ленкавського

(електронний ресурс)

3. Лист. Дорогий професоре! Від 19 липня 1947 року. Т. 1. URL: <https://avr.org.ua/viewDoc/16507//> (дата звернення: 08.04.2024 р.).
4. Напад на поштовий амбулянс під Белзцем. Т. 6. URL: <http://avr.org.ua/viewDoc/16892> (дата звернення: 08.04.2024 р.).

**Галузевий державний архів Служби безпеки України (ГДА СБУ),
м. Київ**

Ф. 13. Колекція друкованих видань КГБ УРСР

(електронний ресурс)

5. 44 правила життя // Постанови II Великого Збору Організації Українських Націоналістів (1941 р.). Спр. 372. Т. 13. URL: <https://avr.org.ua/viewDoc/11977/> (дата звернення: 08.04.2024).
6. Коссак Зенон. Світогляд українського націоналіста. Спр. 376. Т. 1. URL: <http://avr.org.ua/viewDoc/1309> (дата звернення: 08.04.2024 р.).
7. 44 правила життя // Катехизм українця-націоналіста. Спр. 376. Т. 4. URL: <http://old.avr.org.ua/index.php/viewDoc/1417/> (дата звернення: 08.04.2024).
8. У свято героїв Української Національної Революції. Спр. 376. Т. 46. URL: <https://avr.org.ua/viewDoc/6006//> (дата звернення: 08.04.2024 р.).
9. Листівка із портретом З. Коссака-Тарнавського. Спр. 376. Т. 47. URL: <https://avr.org.ua/viewDoc/6195/> (дата звернення: 08.04.2024 р.).

Ф. 65. Оперативно-розшукові справи ВУНК-КДБ УРСР. (1919–1989).

10. Спр. С-9108. Агентурна справа № 100 «Кубло» на Закерзонський крайовий провід ОУН, діючий у Польщі. Т. 1. Арк. 172–174.

**Державний архів Івано-Франківської області (ДАІФО),
м. Івано-Франківськ**

Ф. 2. Станіславське воєводське управління.

Оп. 14.

11. Спр. 5-а. Фотоальбом членів Української національної армії. 65 арк.

Ф. 68. Станіславське воєводське управління державної поліції.

Оп. 2.

12. Спр. 153. Переписка зі слідчими органами про розслідування факту вбивства депутата Польського парламенту Голувка. 79 арк.
13. Спр. 173. Переписка з поліцейськими та слідчими органами про розшук членів ОУН, які здійснили напад на поштове відділення в містечку Грудку Ягеллонським Львівського воєводства. 377 арк.

**Ф. 631. Колекція метричних книг церков, костелів, синагог
Станіславського воєводства.**

Оп. 1.

14. Спр. 772. Метрична книга м. Коломия. 1907–1924. 316 арк.

**Державний архів Львівської області (ДАЛО),
м. Львів**

Ф. 11. Львівський окружний суд.

Оп. 29.

15. Спр. 1101. Справа по обвинуваченню Коссака Зенона, Данилишина Дмитра, Біласа Василя та інших членів ОУН у вбивстві Голувки Тадеуша і нападі на пошту в Городку Ягейлонському. Т. 2. 282 арк.

16. Спр. 1102. Справа по обвинуваченню Коссака Зенона, Данилишина Дмитра, Біласа Василя та інших членів ОУН у вбивстві Голувки Тадеуша і нападі на пошту в Городку Ягейлонському. Т. 3. 159 арк.
17. Спр. 1105. Справа по обвинуваченню Коссака Зенона, Данилишина Дмитра, Біласа Василя та інших членів ОУН у вбивстві Голувки Тадеуша і нападі на пошту в Городку Ягейлонському. Т. 6. 220 арк.
18. Спр. 1511. Справа по обвинуваченню Коссака Зенона, Біласа Ярослава, Данилишина Дмитра та інших членів ОУН у вбивстві Голувки Тадеуша і нападі на пошту в Городку Ягейлонському. Т. 1. 316 арк.
19. Спр. 1514. Справа по обвинуваченню Коссака Зенона, Біласа Ярослава, Данилишина Дмитра та інших членів ОУН у вбивстві Голувки Тадеуша і нападі на пошту в Городку Ягейлонському. Т. 4. 212 арк.
20. Спр. 1515. Справа по обвинуваченню Коссака Зенона, Біласа Ярослава, Данилишина Дмитра та інших членів ОУН у вбивстві Голувки Тадеуша і нападі на пошту в Городку Ягейлонському. Т. 5. 240 арк.
21. Спр. 1516. Справа по обвинуваченню Коссака Зенона, Біласа Ярослава, Данилишина Дмитра та інших членів ОУН у вбивстві Голувки Тадеуша і нападі на пошту в Городку Ягейлонському. Т. 6. 128 арк.

Ф. 26. Університет ім. Яна Казимира у Львові.

Оп. 15.

22. Спр. 230. Реєстраційні картки студентів для користування деканатом Юридичного факультету Львівського університету ім. Яна Казимира. Арк. 323–323 зв.
23. Спр. 448. Абсолюторіуми (свідоцтва) про закінчення університету. Арк. 295–296 зв.

Ф. 255. Львівська кримінально-слідча в'язниця.

Оп. 1.

24. Спр. 533. Особова справа ув'язненої Коссак Олени Миколаївни та інших.
5 арк.

**Державний архів Тернопільської області (ДАТО),
м. Тернопіль**

**Ф. 487. Греко-католицькі повітові управління Тернопільського краю
Галицького намісництва, з 1921 року Тернопільського воєводства.**

Оп. 1.

25. Спр. 306. Метрична книга про народження по м. Чорткову (є села Горішня Вигнанка, Переходи, Пастуше, Бердо, Синяково) Чортківського повіту.
1876–1907. 294 арк.
26. Спр. 393. Метрична книга про шлюб. 1866–1924; про смерть. 1877–1914.
м. Чорткова та сіл Вигнанка, Шманьківці Чортківського повіту. 453 арк.

**Центральний державний архів вищих органів влади та управління
України (ЦДАВОУ),
м. Київ**

**Ф. 2188. Начальна команда Українсько-Галицької армії, м. Вінниця,
Подільської губернії.**

Оп. 1.

27. Спр. 243. Реєстраційна книга старшин коша Українських січових стрільців. 371 арк.
28. Спр. 253. Особисті листки Головної книги про командний склад і стрільців бригади Українських січових стрільців. 489 арк.

**Центральний державний історичний архів України у м. Львові (ЦДІАЛ),
м. Львів**

Ф. 19. Йосифінська метрика.

Оп. 14.

29. Спр. 177. Грунтові метрики поземельного прибутку, описи земельних границь громади, правила фасіювання нив, сумарії та інші документи. м. Дрогобич, передмістя Лішнянське, передмістя Плебанія, Війтівська Гора, Задвірне, Загороди Міські, Зварицьке передмістя, Завіжне. 184 арк.

Ф. 20. Францисканська метрика.

Оп. 14.

30. Спр. 65. Метрики земельного прибутку, індивідуальні аркуші, сумарії індивідуальних аркушів земельного прибутку та інші документи. м. Дрогобич з передмістями: Загороди Міські, Плебанія, Зваричі, Задвірне, Війтівська Гора, Лішня, Завіжне. 381 арк.

Ф. 179. Кураторія Львівського шкільного округу, м. Львів.

Оп. 3.

31. Спр. 2321. Атестати зрілості випускників приватної гімназії ім. І. Франка в м. Дрогобичі. 114 арк.
32. Спр. 2218. Списки учнів державних гімназій в м. Стрию. 93 арк.

Ф. 186. Крайова земельно-податкова комісія, м. Львів.

Оп. 1.

33. Спр. 4734. Алфавітний покажчик власників земельних ділянок із зазначенням місця проживання, м. Дрогобич Самбірського округу. 391 арк.

Ф. 201. Греко-католицька митрополича консисторія, м. Львів.

Оп. 4-а.

34. Спр. 336. Метричні книги м. Самбір (з прис. Дольна, Поводова та ін.), сс. Бісковичі, Радловичі, повіт Самбір, 1874–1879 рр., копії. 96 арк.
35. Спр. 1713. Метричні книги м. Дрогобич, передмість Завіжне, Задвірне, Лішнянське, 1784–1790 рр. (Копії). 143 арк.
36. Спр. 1714. Метрична книга (одруження) м. Дрогобич. 233 арк.
37. Спр. 1716. Метричні книги м. Дрогобич про народження та смерть 1791–1811 рр. (церква Святої Трійці); передмість Лішнянське про народження та смерть 1802–1811 рр., одруження 1791–1794 рр. (церква Різдва Пресвятої Богородиці, копії). 193 арк.
38. Спр. 1721. Метрична книга (народження) римо-католицької парафії м. Дрогобич. 194 арк.
39. Спр. 1722. Метрична книга (народження) м. Дрогобич. 113 арк.
40. Спр. 1723. Метрична книга (одруження, смерті) м. Дрогобич. 78 арк.
41. Спр. 1731. Метричні книги м. Дрогобич за 1838, 1842–1843 рр. (Копії). 135 арк.
42. Спр. 1734. Метрична книга (народження) м. Дрогобич. 287 арк.
43. Спр. 3365. Метрична книга (народження), Церква св. Успення, м. Львів. 255 арк.
44. Спр. 3370. Метричні книги за 1889–1892 рр., Церква св. Успення, м. Львів. 190 арк.
45. Спр. 3387. Метричні книги Церкви св. Успення, м. Львів, 1939 р., копії. 57 арк.
46. Спр. 3480. Метрична книга (народження), Церква св. Юра, м. Львів, копія. 304 арк.
47. Спр. 4406. Метрична книга (народження), с. Підбуж, повіт Дрогобич. 113 арк.
48. Спр. 4456. Метричні книги, с. Підгородці, повіт Сколе, 1835–1837, 1839–1841, 1843–1845 рр., копії. 73 арк.

49. Спр. 6554. Метрична книга (одруження), м. Дрогобич. 235 арк.
50. Спр. 6555. Метрична книга (народження), м. Дрогобич. 290 арк.
51. Спр. 6556. Метрична книга (смерті), м. Дрогобич. 284 арк.
52. Спр. 6557. Метрична книга (народження), м. Дрогобич. 211 арк.
53. Спр. 6558. Метричні книги м. Дрогобич за 1897–1905 рр., с. Солонсько, повіт Дрогобич, про народження за 1893 р., копії. 289 арк.
54. Спр. 6559. Метрична книга (народження), м. Дрогобич. 265 арк.
55. Спр. 7209. Метричні книги м. Стрий: греко-католицька парафія – народження 1871–1874, 1876 р., одруження 1871–1878, смерть 1871–1878, 1880 р.; римо-католицька парафія (з приналежними селами) – народження 1873, 1879, 1881 р., одруження 1870, 1872–1876, 1878–1879, 1882, смерть 1872–1876, 1878–1879, 1881–1882 рр., копії. 252 арк.
56. Спр. 7210. Метрична книга (народження), м. Стрий. 213 арк.
57. Спр. 7436. Метричні книги с. Веринь: народження 1882, 1889–1918 рр., одруження та смерть 1882, 1889–1913 рр.; сс. Воля Велика, Воля Мала, Тростянець 1875–1895 рр., повіт Жидачів, копії. 281 арк.

Ф. 205. Прокуратура апеляційного суду, м. Львів.

Оп. 1.

58. Спр. 1021. Справа по звинуваченню членів ОУН: Долинський М., Лебедь М., Жураківський М. та ін. у нападі на пошту в м. Городок. 109 арк.

Ф. 312. Українське спортивне товариство «Сокіл-Батько», м. Львів.

Оп. 1.

59. Спр. 288. Звіти, протоколи, листування та інші матеріали про діяльність філіалу товариства «Сокіл» у місцевості Дрогобич. 178 арк.

Ф. 348. Товариство «Просвіта», м. Львів.

Оп. 1.

- 60. Спр. 1727. Звіти, протоколи, листування про діяльність читальні товариства «Просвіта» в с. Гаї Вижні. 48 арк.
- 61. Спр. 2290. Протоколи загальних зборів і засідань членів філіалу товариства «Просвіта» в м. Дрогобичі. 76 арк.
- 62. Спр. 2291. Звіти про діяльність філіалу товариства «Просвіта» в м. Дрогобичі. 186 арк.
- 63. Спр. 2287. Листування з філією товариства «Просвіта» у м. Дрогобич про заснування читалень, затвердження статутів, проведення зборів та інші організаційні питання. 147 арк.
- 64. Спр. 2288. Списки членів філії товариства «Просвіта» у м. Дрогобич. 147 арк.

Ф. 353. Легіон Українських Січових Стрільців, м. Львів.

Оп. 1.

- 65. Спр. 64. Листи про проходження військової служби стрільцями з прізвищами на літери «К–П, Т». 125 арк.
- 66. Спр. 77. Списки січових стрільців, представлених до нагороди. 182 арк.
- 67. Спр. 78. Списки січових стрільців, представлених до нагороди. 110 арк.

Ф. 371. Шухевич Степан (1877-1945). Адвокат, громадський і військовий діяч, видавець, публіцист.

Оп. 1.

- 68. Спр. 88. Матеріали по справі Данилишина Дмитра, Біласа Василя та ін., обвинувачених у приналежності до ОУН (обвинувальний акт, вирок, протоколи допитів та ін.). Том I. 231 арк.
- 69. Спр. 89. Матеріали по справі Данилишина Дмитра, Біласа Василя та ін., обвинувачених у приналежності до ОУН (протоколи допитів, показання свідків, замітки та ін.). Том II. 225 арк.

Ф. 389. Верховна Пластова команда, м. Львів.

Оп. 1.

70. Спр. 167. Анкетні листи пластунів з прізвищами на літеру «К». Том I. 150 арк.
71. Спр. 168. Анкетні листи пластунів з прізвищами на літеру «К». Том II. 145 арк.
72. Спр. 170. Анкетні листи пластунів з прізвищами на літеру «М». 194 арк.
73. Спр. 233. Листування пластових куренів у Дрогобичі з Окружною пластовою командою про організацію нових куренів, проведення сходів керівництва станиці, прийняття та виключення з «Пласту». 119 арк.
74. Спр. 793. Звіти про діяльність куренів та самоосвітніх гуртків старшопластунів. 102 арк.
75. Спр. 795. Звіти про діяльність куренів та самоосвітніх гуртків старшопластунів. 105 арк.
76. Спр. 796. Звіти про діяльність куренів та самоосвітніх гуртків старшопластунів. 98 арк.

Ф. 618. Римо-католицька митрополича консисторія, м. Львів.

Оп. 2.

77. Спр. 1036. Метричні книги парафії св. Анни у Львові за 1816, 1818–1820 рр. 118 арк.
78. Спр. 1057. Метричні книги парафій св. Анни та св. Антонія у Львові. 151 арк.

Ф. 780. Об'єднане бюро військового обліку, м. Відень.

Оп. 3.

79. Спр. 422. Картки обліку військовослужбовців з прізвищами на літеру «К». 161 арк.

80. Спр. 449. Картки обліку військовослужбовців з прізвищами на літеру «К». 214 арк.
81. Спр. 670. Картки обліку військовослужбовців з прізвищами на літеру «К». 177 арк.

Archiwum Akt Nowych (AAN), m. Warszawa

Zespół 2021. Komenda Wojewódzka Policji Państwowej we Lwowie.

82. Sygn. 11. Sytuacji polityczna i przestępczość kryminalna w województwie lwowskim. Raporty dzienne Urzędu Śledczego Komendy Wojewódzkiej Policji Państwowej we Lwowie. IX. 1937. 140 k.

Zespół 349–1. Komenda Główna Policji Państwowej w Warszawie.

83. Sygn. 139. Fotografii osób poszukiwanych. 1920–1921, 1923, 1925–1939. 230 k.
84. Sygn. 140. Album przestępców politycznych. 88 k.
85. Sygn. 238. Aresztowanie nacjonalistów ukraińskich, głównie członków OUN: korespondencja, notatki. Tom 1 A – Ł. 1937–1939. 244 k.

Archiwum Państwowe w Przemyślu (APP)

Zespół 142. Archiwum Biskupstwa Greckokatolickiego w Przemyślu.

86. Sygn. 7163. Dekanat: Lesko. Parafia: Uherce Mineralne. 1785–1842. 221 k.

Zespół 387. Liceum ogólnokształcące im. Juliusza Słowackiego w Przemyślu.

87. Sygn. 208. Katalog piątej, szóstej, siódmej, ósmej klasy z roku szkolnego 1866. 204 k.

Zespół 56/357. I Państwowe Seminarium Nauczycielskie Żeńskie w Przemyślu.

88. Sygn. 56/357/0/1/69. Katalog kursu froebrowskiego kl. I-IV, 1902–1903. 208 k.

**Zespół 2041. Akta stanu cywilnego Parafii Greckokatolickiej w
Jarosławiu.**

89. Sygn. 7. Księga urodzin parafii greckokatolickiej. Tom I. Jarosław od 1785–1900. 170 k.

**Zespół 56/389. IV Państwowe Liceum i Gimnazjum z ruskim językiem
nauczania w Przemyślu.**

90. Sygn. 56/389/0/2/21. Katalog klasy przygotowawczej i klas I-VIII za rok szkolny 1905/6. 903 k.

1.2 НЕОПУБЛІКОВАНІ ДОКУМЕНТИ

91. Лист Олени Коссак (Гевко) до Катерини Кульчицької від 19 червня 1990 р. Сімейний архів Юрія Кульчицького, м. Дрогобич.
92. Лист Олени Коссак (Гевко) до Катерини Кульчицької від 4 листопада 1990 р. Сімейний архів Юрія Кульчицького, м. Дрогобич.
93. Сивохіп І. Перші дні волі. Машинопис. Сімейний архів Григорія Сивохіпа, м. Дрогобич. 32 с.

1.3 ОПУБЛІКОВАНІ ЗБІРКИ ДОКУМЕНТІВ

94. «Код для листування з Провідником ОУН на ЗУЗ». *Документи і матеріали з історії Організації Українських Націоналістів* / [Ред. кол. В. Верига та ін.]. К.: В-во ім. О. Теліги, 2005. Т. 1: 1927–1930 / [Упоряд. Ю. Черченко, О. Кучерук]. С. 386–404.
95. Варшавський акт обвинувачення Степана Бандери та товаришів / [Упоряд. М. Посівнич]. Львів: ЦДВР, 2005. 204 с.
96. Впали на полі слави: стаття у підпільному журналі Проводу ОУН «Ідея і чин», ч. 2 за 1943 рік. *Літопис УПА*. Т. 24. Торонто; Львів, 1996. С. 84.
97. Доповідна записка М. Сціборського про свою поїздку на ЗУЗ в лютому-березні 1930 р. «Звіт голові ПРУН в справі І конференції ОУН на ЗУЗ».

- Документи і матеріали з історії Організації Українських Націоналістів* / [Ред. кол. В. Верига та ін.]. Київ: В-во ім. О. Теліги, 2005. Т. 1: 1927–1930 / [Упоряд. Ю. Черченко, О. Кучерук]. 480 с.
98. Звіт команди УУСП про діяльність за період 26 грудня 1929 р. до 26 вересня 1930 р. *Роман Шухевич у громадсько-політичному житті Західної України 1920–1939 рр.: спогади, документи, світлина* / Упоряд. і відп. ред. Андрій Сова. Львів: Апріорі, 2014. С. 623–630.
 99. Звіт провідника ОУН на Західно-українських землях. *Документи і матеріали з історії Організації Українських Націоналістів* / [Ред. кол. В. Верига та ін.]. Київ: В-во ім. О. Теліги, 2005. Т. 1: 1927–1930 / [Упоряд. Ю. Черченко, О. Кучерук]. С. 271–288.
 100. Лист І. Франка до Льва Коссака [Ліпик, 31 березня 1908 р.]. *Іван Франко. Зібрання творів у п'ятдесяти томах* К.: Наукова думка, 1986. Т. 50. С. 352.
 101. Лист Степана Бандери до Андрія Мельника від 10 серпня 1940 р. *Життя і діяльність Степана Бандери: документи й матеріали* / Ред. і упоряд. М. Посівнич. Тернопіль: Астон, 2008. С. 268.
 102. Мороз В. З листування членів Проводу ОУН (листопад 1944 – травень 1945). *Український визвольний рух*. Зб. 10. Львів, 2007. С. 34–52.
 103. Пагіря О. Карпатська Україна в документах Другої Речі Посполитої: у 2 кн. Книга II / Перекл. М. Боянівської. Львів: Україна Модерна; Видавництво Українського католицького університету, 2024. 832 с.
 104. Реферат «ОУН на ЗУЗ (1928–1932)». *Документи і матеріали з історії Організації Українських Націоналістів* / [Ред. кол. В. Верига та ін.]. Київ: В-во ім. О. Теліги, 2005. Т. 2. Ч. 1: 1931–1934 / Упоряд. Ю. Черченко. С. 269–292.
 105. Тимошенко Л., Лужецька О. Перша світова війна в житті дрогобичан крізь призму документів родинного архіву Валеріана Улицького. *Компаративні дослідження австрійсько-українських літературних, мовних та культурних контактів*. Том 3: Матеріали Міжнародної наукової

- конференції «Галичина періоду Першої світової війни у літературі мистецтві та історії» (Дрогобич, 6–9 квітня 2014 р.). Дрогобич: Посвіт, 2015. С. 161–167.
106. Bilans majątku Towarzystwa Lekarzy Polskich we Lwowie za rok 1938. Sprawozdanie Rady Zawiadowczej Towarzystwa Lekarzy Polskich we Lwowie za rok 1938. Lwów, 1939. S. 6.
107. Prawda o wyborach drohobyckich odbytych dnia 19 czerwca 1911 r. Lwów: nakładem «Kadimyh», 1911. 40 s.

1.4 СПОГАДИ

108. Бажанський М. Зенон Коссак, Михайло Колодзінський і їх друзі, що загинули за Карпато-Українську державу. *Дрогобиччина – земля Івана Франка*. Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1986. Т. III. С. 58–65.
109. Бажанський М. Моя Карпатська Україна: синхронізація неповторних подій: спогади, статті, нариси / Упоряд. Б. Бойчук. Київ; Нью-Йорк: Світовид, 1995. 108 с.
110. Бандера С. Мої життєписні дані. *Перспективи Української революції*. Репринтне вид. Дрогобич: Видавнича фірма «Відродження», 1998. С. 4–6.
111. Барвінський О. Спомини з мого життя. Т. 2. Ч. 3–4 / Упоряд. А. Шацька. К: ВД «Стилос», 2010. 1120 с.
112. Барвінський О. Спомини з мого життя. Т. 2. Ч. 5 / Упоряд. А. Шацька. Житомир: Вид. О. О. Євенок, 2019. 728 с.
113. Бойдуник О. Як дійшло до створення Організації українських націоналістів. *Євген Коновалець та його доба*. Мюнхен: Видання Фондації ім. Є. Коновальця, 1974. С. 359–380.
114. Буній О. Така була наша юність. *Макар В. Бойові друзі. Спомини*. Торонто: «Гомін України», 1980. Т. 1. С. 355–375.
115. Вересняк В. З. Коссак, якого я знав. *Коссак, Охримович, Тураш*. Торонто: ЛВУ, 1968. С. 37–39.

116. Вивитцький С. Листок у книгу Дрогобицької землі. *Дрогобиччина – земля Івана Франка*. Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1973. Т.І.С. 9–13.
117. Гаврищук С. «Рідна школа» в Дрогобичі. *Дрогобиччина – земля Івана Франка*. Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1973. Т. І. С. 466–477.
118. Гайвас Я. Воля ціни не має. Торонто: «Срібна сурма», 1971. 312 с.
119. Ганушевський М. Роман Шухевич у моїх споминах. *Ювілейна книга Української академічної гімназії у Львові*. Філадельфія; Мюнхен, 1978. Т. 1. С. 451–463.
120. Гікавий М. Зенон Коссак – український націоналіст. *Коссак, Охримович, Тураш*. Торонто: ЛВУ, 1968. С. 40–44.
121. Гірняк Л. На стежках історичних подій. Карпатська Україна і наступні роки. Спогади і матеріали. Нью-Йорк, 1979. 341 с.
122. Гладилович А. Дрогобицька студентська секція в 1931–1936 роках. *Дрогобиччина – земля Івана Франка*. Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1978. Т. II. С. 41–43.
123. Гладилович А. Дрогобицький Пласт у моїх спогадах. *Дрогобиччина – земля Івана Франка*. Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1973. Т. I. С. 501–502.
124. Гладилович А. Зенон Коссак (Уривок зі спогадів). *Коссак, Охримович, Тураш*. Торонто: ЛВУ, 1968. С. 46–51.
125. Гладилович А. Зенон Коссак. *Дрогобиччина – земля Івана Франка*. Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1973. Т. I. С. 680–682.
126. Гладилович А. Мирослав Тураш наступник Зенона Коссака. *Свобода*. 16.11.1968. № 213. С. 2.
127. Гладилович А. Степан Стеців. *Дрогобиччина – земля Івана Франка*. Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1986. Т. III. С. 313–319.
128. Горбачевська-Носткова Л. Українська Бесіда в Чорткові. *Чортківська округа. Історично-мемуарний збірник* / Ред. кол.

- О. Соневицької та ін. Париж; Сидней; Торонто: НТШ, Український архів, 1974. Т. XXVII. С. 79.
129. Губицький І. Я бачив його сльози... *Спогади про Івана Франка* / Упоряд. М. І. Гнатюк. 2-ге вид., доп., перероб. Львів: Каменяр, 2011. С. 758–760.
 130. Дад А. За волю і державність «Срібної землі» (дві постаті). *На варті*. Торонто, 1952. Ч. 2(22). С. 10–13.
 131. Дад А. За волю і державність «Срібної землі». *Коссак, Охримович, Тураш*. Торонто: ЛВУ, 1968. С. 84–88.
 132. Дад А. Чотири з тисячі. Прага: Секція мистців, письменників та журналістів УНО в Празі, 1941. 29 с.
 133. Добош М. Хорове життя Дрогобиччини. *Дрогобиччина – земля Івана Франка*. Нью-Йорк; Париж; Сидней; Торонто, 1973. Т. I. С. 627–635.
 134. Драган А. Там, де людям роги приправляють. *Коссак, Охримович, Тураш*. Торонто: ЛВУ, 1968. С. 52–61.
 135. Драган А. Там, де людям роги приправляють. *Свобода*. 9.11.1968. № 209. С. 2.
 136. Драган Р. Пласт у Дрогобичі (спогад). *Дрогобиччина – земля Івана Франка*. Нью-Йорк; Париж; Сидней; Торонто, 1973. Т. I. С. 504–506.
 137. Драган Р. Спомин про Зенка Коссака. *Коссак, Охримович, Тураш*. Торонто: ЛВУ, 1968. С. 30–33.
 138. Дрогомирецький І. В'язнем під трьома режимами. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2003. 90 с.
 139. Дуб В. Робітнича громада ім. І. Франка в Дрогобичі. *Дрогобиччина – земля Івана Франка*. Нью-Йорк; Париж; Сидней; Торонто, 1973. Т. I. С. 598–600.
 140. Дужий П. Деякі риси характеру Романа Шухевича. *Українська справа*. Львів: ПТВФ «Афіша», 2001. С. 470–485.
 141. Дужий П. Незабутній педагог-виховник (Спогад про сл. п. о. Осипа Лещука). *Українська справа*. Львів: ПТВФ «Афіша», 2001. С. 124.

142. Дужий П. Спогад про Зенона Коссака. *Українська справа*. Львів: ПТВФ «Афіша», 2001. С. 111–114.
143. Думін О. «Кружок ім. І. Франка» в дрогобицькій гімназії. *Проблем*. Прага. Жовтень 1941. Ч. 10(99). С. 592–602.
144. Єфремов С. Бої на Карпатській Україні 14–15 березня 1939 року. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2019. 96 с.
145. Заклинський М. А ми тую стрілецьку славу збережемо... (Спомини з визвольної війни). *Бучач і Бучаччина. Історично-мемуарний збірник* / Ред. кол. М. Островерха та ін. НьюЙорк; Лондон; Париж; Сідней; Торонто: НТШ, Український архів, 1972. Т. XXVII. С. 155–156.
146. Захарія Й. Наш гімназійний клас. *Дрогобицька українська гімназія імені Івана Франка 1918–1944 рр.* / Упоряд. Л. Дутко-Слонська та ін. Дрогобич: Посвіт, 2014. С. 75–99.
147. Казанівський Б. Шляхом легенди. Лондон: УВС, 1975. 292 с.
148. Кедрин І. Життя – події – люди. Спомини і коментарі. Нью-Йорк: Червона калина, 1976. 724 с.
149. Кедрин І. Несамовитий процес. *Календар Українського Народного Союзу на конвенційний рік 1962*. Видавництво «Свобода». С. 147–150.
150. Кедрин І. Несамовитий процес. У межах зацікавлення. Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1986. С. 89–94.
151. Климишин М. В поході до волі: спомини. Детройт, 1987. Т. 1. 429 с.
152. Климишин М. Степан Ленкавський (його роля у визвольній боротьбі). *Визвольний шлях*. 1978. Кн. 4. С. 407–418.
153. Климишин М. Степан Ленкавський (у десяту річницю його смерті). *Визвольний шлях*. 1987. Кн. 11. С. 1193–1207.
154. Климишин М. Степан Ленкавський. *Альманах Станиславівської землі*. Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1985. Т. II. С. 290.
155. Книш З. Дрижить підземний гук. (Спогади з 1930 і 1931 рр. в Галичині). Вінніпег, 1953. 337 с.

156. Книш З. Розбрат. Спогади й матеріали до розколу ОУН у 1940–1941 роках. Торонто: «Срібна сурма», 1960. 430 с.
157. Колінко В. Втрати Студентської секції в Дрогобичі в 1939–1940 роках (Неповний список). *Дрогобиччина – земля Івана Франка*. Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1978. Т. II. С. 43–45.
158. Кореневич П. Спомин (до 33-ї річниці Карпатської України). *Вісник карпатського союзу в ЗСА*. Нью-Йорк, 1972. Рік III. Ч. 3–4 (8–9). С. 7–8.
159. Коссаk Б. Як я полюбив бандуру (спомин з нагоди 50-их роковин Української капелі бандуристів ім. Т. Шевченка). *Свобода*. 12.02.1969. № 26. С. 2.
160. Коссаk Зенон (Розповідь сестри Оленки і брата інж. Богдана). *Коссаk, Охримович, Тураш*. Торонто: ЛВУ, 1968. С. 19–29.
161. Коссаk І. Іван Франко та його брати. *Спогади про Івана Франка* / Упоряд., вступ. стаття і прим. М. І. Гнатюка. Львів: Каменяр, 1997. С. 44–49.
162. Коссаk Іван. Автобіографія. *Дрогобиччина – земля Івана Франка*. Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1986. Т. III. С. 221–222.
163. Коссаk, Охримович, Тураш. Торонто: ЛВУ, 1968. 193 с.
164. Кравців Б. Перші гасла і перші стріли. *Вісник. Орган ООЧСУ*. Січень–березень 1951. Рік V. Ч. 1 (48). С. 17–23.
165. Кравчук І. У польській в'язниці в Тарнові (спогад з 1930-х років). *Надбужанина: Сокальщина, Белзчина, Радехівщина, Камінецьчина, Холмищина і Підляшшя: історично-мемуарний збірник*. Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто: Об'єднання надбужанців, 1994. Т. 3. С. 93–115.
166. Кульчицький Ю. Життєвий шлях нашого роду. Дрогобич: видавець Святослав Сурма, 2012. 329 с.
167. Куп'як Д. Спогади нерозстріляного. Львів: Каменяр, 1993. 432 с.
168. Ласка-Ворон М. У Перемиській гімназії (1930–1934 роки). *Макар В. Бойові друзі. Спомини*. Торонто: «Гомін України», 1993. Т. 2. С. 286–365.

169. Левицький Б. Спомин про перебрання влади в Дрогобичі. *Дрогобиччина – земля Івана Франка*. Нью-Йорк; Париж; Сидней; Торонто, 1978. Т. II. С. 133–136.
170. Ленкавський С. Націоналістичний рух на ЗУЗ та I-ий Конгрес українських націоналістів. *Євген Коновалець та його доба*. Мюнхен: Видання Фондації ім. Є. Коновальця, 1974. С. 395–425.
171. Лібер М. Богдан Лепкий у Черчі. *Рогатинська земля: збірник історично-мемуарних, етнографічних і побутових матеріалів*. Т. 2 / Редкол.: О. Кудрик та ін. Нью-Йорк; Париж; Сидней; Торонто: Центр. ком. «Рогатинщина», 1996. С. 437–441.
172. Лопата П. Спомин про Івана Франка. *Дрогобиччина – земля Івана Франка*. Нью-Йорк; Париж; Сидней; Торонто, 1973. Т. I. С. 666–667.
173. Луців Л. Дрогобич під час української влади в 1918–1919 роках. *Дрогобиччина – земля Івана Франка*. Нью-Йорк; Париж; Сидней; Торонто, 1993. Т. I. С. 74–84.
174. Мадей М. Пам'яті визначних громадян. *Макар В. Бойові друзі. Спомини*. Торонто: «Гомін України», 1993. Т. 2. С. 161–163.
175. Макар В. Пройдений шлях. Т. 1: від Бистриці до Бугу (1911–1929). Торонто: Видавнича спілка «Гомін України», 1983. 456 с.
176. Малащук Р. З книги мого життя: спомини. Т. 1: Виростиш ти, сину, вирушиш в дорогу. Торонто: Гомін України; Студіум, 1987. 416 с.
177. Марта К.-Б. Олекса Гасин – «Лицар». *Стрийщина. Історично-мемуарний збірник Стрийщини, Скільщини, Болахівщини, Долищини, Рожнітівщини, Журавенищини, Жидачівщини і Миколаївщини* / Ред. І. Пеленська, К. Баб'як. Нью-Йорк; Торонто; Париж; Сидней: Комітет Стрийщини, 1990. Т. I. С. 239–243.
178. Мартинець В. Українське підпілля. Від УВО до ОУН: Спогади і матеріали до передісторії та історії українського організованого націоналізму. Б. м. в., 1949. 349 с.

179. Михалевич М. Стрибками по часі... (репортаж з пам'яті). *Андрій Мельник. 1890–1964. Спогади. Документи. Листування* / Упоряд. О. Кучерук, Ю. Черченко. Київ: Видавництво імені Олени Теліги, 2011. С. 150–162.
180. Михальцевич І. Разом з Коссаком у війську. *Коссак, Охримович, Тураш*. Торонто: ЛВУ, 1968. С. 34–36.
181. Мінчак М. Українські січові стрільці Дрогобиччини. *Дрогобиччина – земля Івана Франка*. Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1973. Т. І. С. 85–90.
182. Мозіль Ю. На Вронках: спомини політв'язня. Торонто: Добра книжка, 1959. 130 с.
183. Мосійчук З. Громадяни-патріоти-революціонери. *Макар В. Бойові друзі. Спомини*. Торонто: «Гомін України», 1993. Т. 2. С. 178–185.
184. Мосійчук З. Пам'яті інж. Михайла і Меланії Кравцевих. *Макар В. Бойові друзі. Спомини*. Торонто: «Гомін України», 1993. Т. 2. С. 164–177.
185. Мочульський М. З останніх десятиліть життя Івана Франка (1896–1916). *Спогади про Івана Франка* / Упоряд. М. І. Гнатюк. Львів: Каменяр, 1997. С. 364–393.
186. Нижанковський З. Суд і адвокати Дрогобича. *Дрогобиччина – земля Івана Франка*. Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1973. Т. І. С. 567–584.
187. Осінчук Р. Живець Черче (спогади головного лікаря). *Рогатинська земля: збірник історично-мемуарних, етнографічних і побутових матеріалів*. Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто: Центр. ком. «Рогатинщина», 1996. Т. 2. С. 456–473.
188. Пацлавський В. Перший листопад у Дрогобичі і Бориславський фронт. *Дрогобиччина – земля Івана Франка*. Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1993. Т. І. С. 68–74.
189. Попель М. Коротка історія приватної гімназії ім. Івана Франка Українського педагогічного товариства «Рідна школа» в Дрогобичі.

- Дрогобицька українська гімназія імені Івана Франка 1918–1944 рр.* / Упоряд. Л. Дутко-Слонська та ін. Дрогобич: Посвіт, 2014. С. 18–24.
190. Рабій Ю. ОУН і Пласт перед польським судом у Самборі. *Свобода*. 19.10.1961. № 199. С. 2.
 191. Ребет Д. Націоналістична молодь і молодечий націоналізм. *Євген Коновалець та його доба*. Мюнхен: Видання Фундації ім. Є. Коновальця, 1974. С. 482–501.
 192. Ребет Д. Спогади. Львів: Манускрипт-Львів, 2018. 176 с.
 193. Ребет Л. Світла і тіні ОУН. Мюнхен: В-во Український самостійник, 1964. 131 с.
 194. Романчук Ю. З моїх спогадів про «Діло». *Діло*. 14.01.1930. Ч. 9. С. 3–4.
 195. Сенейко М., Нижанковський З. Співацьке т-во «Дрогобицький Боян». *Дрогобиччина – земля Івана Франка*. Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1973. Т. I. С. 635–643.
 196. Сенейко С. Драматичний гурток при вул. Стрийській. *Дрогобиччина – земля Івана Франка*. Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1973. Т. I. С. 643–646.
 197. Середяк Ю. Медичні і Медичницький район. *Дрогобиччина – земля Івана Франка*. Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1973. Т. I. С. 313–321.
 198. Сковчиляс І. Світлій пам'яті Меланії Витвицької. *Дрогобиччина – земля Івана Франка*. Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1986. Т. III. С. 178–184.
 199. Скробач С. Три місяці у польській в'язниці. *Рогатинська земля: збірник історично-мемуарних, етнографічних і побутових матеріалів*. Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто: Центр. ком. «Рогатинщина», 1996. Т. 2. С. 486–490.
 200. Соболта Б. Мої переживання в Дрогобичі. *Дрогобиччина – земля Івана Франка*. Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1978. Т. II. С. 177–180.

201. Сольчаник А. Українська гімназія ім. Івана Франка в Дрогобичі. *Дрогобиччина – земля Івана Франка*. Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1973. Т. I. С. 444–465.
202. Сольчаник А.-Д. Гомін неповторних днів. *Свобода*. 26.08.1970. № 153. С. 2.
203. Соневицька О. Наші визначні люди. *Чортківська округа: історично-мемуарний збірник*. Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто: НТШ, Український Архів, 1974. Т. XXVI. С. 43–49.
204. Соневицький М. Чортківська гімназія Українського педагогічного товариства (пізніше «Рідної школи») у моїх спогадах. *Чортківська округа. Історично-мемуарний збірник* / Ред. кол. О. Соневицької та ін. Париж; Сідней; Торонто: НТШ, Український архів, 1974. Т. XXVII. С. 89–98.
205. Стахів Є. Крізь тюрми, підпілля й кордони: Повість мого життя / Передм. М. Ф. Слабошпицького. Київ: Рада, 1995. 318 с.
206. Тустанівський В. Окружний комітет Дрогобиччини. *Українці в Детройті і в Мічігані. Відзначення тисячоліття хрищення України* / Ред. кол. П. Джуль та ін. Детройт, 1988. С. 423–425.
207. Тустанівський В. Підпілля в Дрогобиччині. *Дрогобиччина – земля Івана Франка*. Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1973. Т. I. С. 91–107.
208. У пам'ять скорбної матері Анни Коссак-Татарської. *Дрогобиччина – земля Івана Франка*. Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1986. Т. III. С. 82–83.
209. Уривки з написаної в тюрмі праці про український націоналізм. *Коссак, Охримович, Тураш*. Торонто: ЛВУ, 1968. С. 111–114.
210. Франко І. Історія моєї хвороби. *Додаткові томи до Зібрання творів у п'ятдесяти томах*. Т. 54: Літературознавчі, фольклористичні, етнографічні та публіцистичні праці. 1896–1916 / Ред. тому Є. К. Нахлік. Київ: Наукова думка, 2010. С. 776–782.
211. Хименець Ю. Мої спостереження із Закарпаття. Нью-Йорк, 1984. 190 с.

212. Хоткевич Г. Зі споминів про Франка. *Спогади про Івана Франка* / Упоряд. М. І. Гнатюк. Львів: Каменяр, 1997. С. 393–396.
213. Чайковський А. Як то було при народинах «Діла». *Діло*. 14.01.1928. Ч. 10. С. 9–11.
214. Черевко В. Руханко-спортивне товариство «Сокіл» в Дрогобичі. *Дрогобиччина – земля Івана Франка*. Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1973. Т. I. С. 592–596.
215. Черевко В., Осередчук В. Центральний комітет дрогобичан. *Дрогобиччина – земля Івана Франка*. Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1973. Т. I. С. 811–818.
216. Шухевич С. Моє життя. Спогади. Лондон: Видання Української видавничої спілки, 1991. 619 с.
217. Щербій В. Зенон Коссак-Тарнавський поручник Карпатської Січі. *Коссак, Охримович, Тураш*. Торонто: ЛВУ, 1968. С. 62–83.
218. Янів В. Зустріч з полк. Євгеном Коновальцем на тлі настроїв доби. *Євген Коновалець та його доба*. Мюнхен: Видання Фундації ім. Є. Коновальця, 1974. С. 426–465.
219. Ярошевський Л. Спомини про Т. Чупринку. *Роман Шухевич у громадсько-політичному житті Західної України 1920–1939 рр.: спогади, документи, світлини* / Упоряд. і відп. ред. Андрій Сова; Центр незалежних історичних студій. Львів: Апріорі, 2019. С. 61–65.
220. Яшан Василь. Полковник Михайло Колодзінський. *Городеничина: іст.-мемуар. зб.* / Наук. т-во ім. Т. Шевченка; редкол.: М. Г. Марунчак, О. Копач [та ін.]. Нью-Йорк: [б.в.], 1978. С. 632–654.

1.5 ПЕРІОДИЧНІ ВИДАННЯ

221. «Чвірка» перед судом. *Праця*. 25.12.1932. Ч. 4. С. 11.
222. 44 правила життя. *Альманах «Наступ»*. Прага: Українське видавництво «Пробоем», 1942. С. 16–18.
223. Арештоване убийника о. Коссака. *Діло*. 13.12.1913. Ч. 278. С. 4.

224. Арештування. *Наш прапор*. 09.09.1938. Ч. 101. С. 1.
225. Арештування двох українських бойовиків. *Голос*. 18.09.1938. Ч. 31–32(81–82). С. 7.
226. Арештування З. Косака. *Голос*. 26.09.1937. Ч. 37. С. 3.
227. Актентат на царя. *Сурма*. 1930. Ч. 1–2. С. 2–3.
228. Бібліографія. Політичні тайні організації. *Сурма*. 1927. Ч. 2. С. 8.
229. Бородайко Б. Дрогобиччина земля Івана Франка. *Свобода*. 27.11.1974. № 215. С. 2.
230. Боротьба хорватів за волю. *Сурма*. 1934. Ч. 1–2. С. 7–9.
231. Будуть ще раз судити Зенона Коссака. *Нове село*. 26.11.1933. № 48. С. 8.
232. В Детройті створено Ініціативний комітет дрогобичан. *Свобода*. 26.12.1969. № 236. С. 3.
233. В справі убийства ігумена. *Діло*. 8.09.1913. Ч. 199. С. 6.
234. В. О. На маргінесі II красвої студентської конференції. *Студентський вісник*. Прага, 1931. Ч. 3–4. С. 3–4.
235. Вбивство тайного агента польської поліції. *Рада*. 13.08.1931. № 29. С. 1.
236. Великий політичний процес у Львові. *Правда*. 11.06.1933. № 23. С. 3.
237. Великий політичний процес у Львові. Здогадні учасники нападу на пошту в Городку Ягайлонському перед польським судом. *Наш клич*. 18.06.1933. № 13. С. 3–4.
238. Великий політичний процес у Львові. Здогадні учасники нападу на пошту в Городку Ягайлонському перед польським судом. *Наш клич*. 25.06.1933. № 14. С. 2–4.
239. Великий політичний процес у Львові. Здогадні учасники нападу на пошту в Городку Ягайлонському перед польським судом. *Наш клич*. 02.07.1933. Ч. 15. С. 1.
240. Великодній понеділок. *Метеор*. 1 квітня 1925 р. Ч. 3(4). С. 2–3.

241. Видано збірник статей і спогадів про Зенона Коссака, Степана Охримовича й Мирослава Тураша. *Свобода*. 1.11.1968. № 204. С. 5.
242. Вийшли з в'язниці. *Голос*. 12.12.1937. Ч. 47–48. С. 7.
243. Вийшли на волю. *Гомін Краю*. 15.12.1937. Ч. 2. С. 5.
244. Вийшли на волю. *Діло*. 03.12.1937. Ч. 267. С. 3.
245. Вийшли на волю. *Правда*. 12.12.1937. Ч. 50. С. 12.
246. Вийшов на волю. *Діло*. 02.12.1937. Ч. 266. С. 8.
247. Виконаний присуд засуд смерті над Олександром П. *Сурма*. 1930. Ч. 9. С. 2–5.
248. Винна «невістка». *Правда*. 24.07.1932. № 29. С. 5.
249. Виновника морду на ігумені зловлено. *Діло*. 17.09.1913. Ч. 207. С. 6.
250. Вистерігайтеся провокаторів. *Сурма*. 1927. Ч. 2. С. 7.
251. Від редакції. *Молоде життя*. Квітень–травень 1927 р. Ч. 4–5(43–44).
252. Відгомін Городка перед судом. *Діло*. 08.06.1933. Ч. 145. С. 3–4.
253. Відгомін Городка перед судом. *Діло*. 09.06.1933. Ч. 146. С. 3.
254. Відгомін Городка перед судом. *Діло*. 10.06.1933. Ч. 147. С. 3–4.
255. Відгомін Городка перед судом. *Діло*. 11.06.1933. Ч. 148. С. 3.
256. Відгомін Городка перед судом. *Діло*. 12.06.1933. Ч. 149. С. 3.
257. Відгомін Городка перед судом. *Діло*. 14.06.1933. Ч. 151. С. 3.
258. Відгомін Городка перед судом. *Діло*. 15.06.1933. Ч. 152. С. 3.
259. Відгомін Городка перед судом. *Діло*. 18.06.1933. Ч. 155. С. 3.
260. Відгомін Городка перед судом. *Діло*. 19.06.1933. Ч. 156. С. 3.
261. Відгомін Городка перед судом. *Діло*. 21.06.1933. Ч. 158. С. 3.
262. Відгомін Городка перед судом. *Діло*. 22.06.1933. Ч. 159. С. 3.
263. Відгомін Городка перед судом. *Діло*. 23.06.1933. Ч. 160. С. 3.
264. Відгомін Городка перед судом. *Діло*. 24.06.1933. Ч. 161. С. 3–4.
265. Відгомін Городка перед судом. *Діло*. 26.06.1933. Ч. 163. С. 4.
266. Відгомін морду в монастири. *Діло*. 2.09.1913. Ч. 194. С. 5–6.
267. Відгомін нападу на пошту в Городку Ягелонському. *Діло*. 16.11.1933. Ч. 303. С. 4.

268. Відгомін убиття ігумена Василян. *Діло*. 18.06.1914. Ч. 133. С. 5.
269. Втеча Крапоткіна. *Сурма*. 1931. Ч. 4. С. 2–4.
270. Вуличні бої. *Сурма*. 1931. Ч. 4. С. 4–5.
271. Вуличні бої. *Сурма*. 1931. Ч. 8. С. 2–5.
272. Вуличні бої. *Сурма*. 1931. Ч. 9. С. 5–6.
273. Вуличні бої. *Сурма*. 1931. Ч. 10–11. С. 3–4.
274. Вуличні бої. *Сурма*. 1931. Ч. 12. С. 6–8.
275. Вуличні бої. *Сурма*. 1932. Ч. 1. С. 7–8.
276. Галактіон Чіпка Відгуки дня. *Sequens. Діло*. 2.02.1927. Ч. 24. С. 3.
277. Гасин О. VII. загальні збори Українського студентського товариства в Стрії. *Студентський шлях*. 1933. Ч. 6–7(26–27). С. 201–202.
278. Гієни жирують... *Сурма*. 1933. Ч. 1–2. С. 5–9.
279. Гікавий М. Пробудник національної совісті. *Шлях перемоги*. 25.08.1963. Ч. 34 (497). С. 4.
280. Гладилович А. З діяльності Студентської Секції в Дрогобичі (за послідні Різдвяні феєрії). *Студентський Шлях*. Львів, 1933. Ч. 2–3 (22–23). С. 87–88.
281. Гладилович А. З'їзд колишніх жителів землі Івана Франка. *Свобода*. 15.09.1984. № 177. С. 3.
282. Гойдиш Є. Редактор І. Кедрин доповідав у 64 відділі СУА в Нью-Йорку. *Свобода*. 18.03.1987. № 51. С. 3.
283. Городецька справа. *Рада (Львів)*. 31.12.1932. № 31. С. 1.
284. Городецький напад втретє перед судом. Нова розправа проти Зенона Коссака. *Діло*. 31.01.1934. Ч. 26. С. 5.
285. Городецький напад втретє перед судом. *Діло*. 1.02.1934. Ч. 27. С. 5.
286. Городецький напад втретє перед судом. Нова розправа проти Зенона Коссака. Третій день розправи. *Діло*. 2.02.1934. Ч. 28. С. 4–5.
287. Грабунковий напад на банк у Бориславі. *Діло*. 02.08.1931. № 171. С. 4.
288. Група української націоналістичної молоді в с. 3.; Група української націоналістичної молоді в Б. *Смолоскипи*. 1927. Ч. 3. С. 76.

289. Два з'їзди. *Молоде життя*. Січень 1930. Ч. 1. С. 27–28.
290. Дещо про тактику визвольної боротьби. *Сурма*. 1928. Ч. 6–7. С. 3–5.
291. Динамітовий замах у «Зимовій палаті». *Сурма*. 1930. Ч. 6–7. С. 2–5.
292. Дніпровський О. Послідовність. На маргінесі «Нашого Вірую». *Смолоскипи*. 1929. Ч. 1. С. 9–10.
293. До пластунів (ок) – абітурієнтів (ок) середніх шкіл! *Молоде життя*. 15.05.1926 р. Ч. 5. С. 2.
294. До усіх пластунів і пластунок. *Молоде життя*. 15.05.1926 р. Ч. 5. С. 1.
295. Дописи. В. К. Дрогобич (Свято відродження Дрогобицького повіту). *Діло*. 4.06.1926. Ч. 122. С. 3.
296. Доразовий суд над учасниками нападу на пошту в Городку. Акт обвинувачення. *Діло*. 19.12.1932. Ч. 282. С. 2–4.
297. Доразовий суд над учасниками нападу на пошту в Городку. *Діло*. 21.12.1932. Ч. 283. С. 1–2, 5.
298. Доразовий суд у Львові в справі нападу на пошту в Городку. *Правда*. 25.12.1932. № 51. С. 2.
299. Д-р Маріян Глушкевич. *Діло*. 19.07.1935. Ч. 189. С. 5.
300. Другий суд за напад на пошту в Городку. *Нове село*. 25.06.1933. № 26. С. 6.
301. Другий суд за напад на пошту в Городку. *Нове село*. 02.07.1933. № 27. С. 6.
302. Дужий М. З діяльності студ. секцій в 1931 р. (Доповнення на основі 9 нових звітів). *Студентський Шлях*. Львів, 1932. Ч. 4(12). С. 74.
303. Дужий М. Новий етап в житті українського студентства. *Студентський Шлях*. Львів, 1932. Ч. 7–8(15–16). С. 150–151.
304. Дужий М. Суспільна праця українського студентства. *Студентський Шлях*. Львів, 1931. Ч. 3–4. С. 57–61.
305. Е. С. Український націоналізм і органічна праця. *Розбудова Нації*. Прага, 1932. Ч. 11–12. С. 290–291.

306. Життя російських революціонерів на засланні й у сибірських каторгах Фінляндія. *Сурма*. 1929. Ч. 7. С. 2–3.
307. З буржуазного раю – на Радянську Україну. Що заявили емігранти? *Радянська Волинь*. 1925 . Ч. 217(342). С. 2.
308. З в'язниці. *Голос*. 12.12.1937. Ч. 47–48. С. 7.
309. З визвольної боротьби Фінляндії. *Сурма*. 1928. Ч. 5. С. 7–8.
310. З газет та журналів. *Рада*. № 274. 30.11.(13.12.).1908. С. 1.
311. З діяльності Студентської Секції в Бориславі (за час від 17.III.1932 р. до 30.XII. 1932 р.). *Студентський Шлях*. Львів, 1933. Ч. 2–3 (22–23). С. 88–89.
312. З діяльності Філії Т-ва наук. викладів ім. П. Могили у Львові. *Студентський Шлях*. Львів, 1931. Ч. 5–6. С. 127.
313. З життя українського студентства. Українська студентська громада в Кракові. *Студентський вісник*. Прага, 1931. Ч. 5–7. С. 31–32.
314. З наших буднів. Поліття на з'їзди. *Свобода*. 16.05.1959. № 94. С. 3.
315. З нашого життя. *Молоде життя*. 15.01.1927. Ч. 1(40). С. 7.
316. З нашого життя. *Молоде життя*. 15.03.1927. Ч. 3(42). С. 6.
317. З нашого життя. *Молоде життя*. Квітень–травень 1927 . Ч. 4–5(43–44). С. 10.
318. З пластової хроніки. *Молоде життя*. 1.11.1925. Ч. 9. С. 6.
319. З пластової хроніки. *Молоде життя*. 15.05.1925. Ч. 4. С. 6.
320. З пластової хроніки. *Молоде життя*. Вересень–жовтень 1923. Ч. 5–6. С. 44.
321. З пластової хроніки. *Молоде життя*. Падолист–грудень 1923. Ч. 7–8. С. 2, 61, 62.
322. З пластової хроніки. *Молоде життя*. Серпень–грудень 1922. Ч. 8–9. С. 12–13.
323. З практик лядської поліції. *Сурма*. 1928. Ч. 10. С. 6.
324. З судової салі. Учасники перед карним судом. *Діло*. 27.01.1926. Ч. 18. С. 4.

325. З[енон].К[оссак]. Крути. *Гомін Басейну*. 15.01.1937. Ч. 2/3. С. 1.
326. За напад на банк. *Наш прапор*. 28.05.1933. № 41. С. 3.
327. За напад у Городку. *Правда*. 05.02.1933. № 5. С. 1.
328. Заклик. *Студентський Шлях*. Львів, 1931. Ч. 1–2. С. 1–2.
329. Замордоване ігумена оо. Василян. *Діло*. 27.08.1913. Ч. 190. С. 4.
330. Заява Зенона Коссака. Наглий суд. *Новий Час*. 22.12.1932. Ч. 283. С. 1.
331. Зенон Коссак вийшов на волю. *Наш прапор*. 06.12.1937. Ч. 134. С. 6.
332. Зенон Коссак знову перед судом. *Діло*. 21.01.1934. Ч. 16. С. 1.
333. Зенон Коссак ще раз перед судом. *Наш прапор*. 5.07.1934. Ч. 50. С. 6.
334. Зізнання. *Сурма*. 1928. Ч. 11. С. 3–5.
335. Зізнання. *Сурма*. 1929. Ч. 3. С. 6–7.
336. Знову справа З. Коссака. *Наш прапор*. 25.01.1934. Ч. 6. С. 2.
337. І. В. Загальні збори Студ. кружок «Рідної Школи» ім. П. Могили у Львові. *Студентський Шлях*. Львів, 1931. Ч. 5–6. С. 130–131.
338. Іван Коссак: некролог / М. Грушевський. *Україна: Науковий двохмісячник українознавства*. Кн. 6 (20). К: Державне видавництво України, 1926. С. 190–191.
339. Івасівка М. У 50-ті роковини смерті Сл. П. Василя Біласа і Дмитра Данилишина. *Свобода*. 8.01.1983. Ч. 4. С. 2–3.
340. Із судової салі. Присуд на Зенона Коссака. *Діло*. 01.07.1934. Ч. 171. С. 8.
341. Інструкції для повітових секцій на феєрії 1931 р. *Студентський Шлях*. Львів, 1931. Ч. 3–4. С. 90–95.
342. Історія одного покоління. *Визвольний шлях*. 1970. Кн. 3(264). С. 317–318.
343. Калинович В. Використаймо феєрії для придбання потрібних фондів! *Студентський Шлях*. Львів, 1931. Ч. 1–2. С. 45–47.
344. Карпатська Січ маніфестує свою силу. Державне будівництво Карпатської України. *Націоналіст*. Нью-Йорк, 15.03.1939. С. 1.

345. Касація Зенона Коссака. *Наш прапор*. 06.07.1933. Ч. 2. С. 5.
346. Кезмент перед судом. *Сурма*. 1928. Ч. 8–9. С. 2–3.
347. Кілько є український політичних в'язнів у Львові. *Новий Час*. 2.01.1932. С. 2.
348. Кінець великого процесу ОУН у Львові. *Наш клич*. 16.07.1933. Ч. 17. С. 3.
349. Ковжун П. Дещо про походження Юліана Коссака. *Діло*. 21.05.1939. Ч. 114. С. 7.
350. Косак, Охримович, Тураш. *Свобода*. 7.11.1968. № 207. С. 2.
351. Косак, Охримович, Тураш. *Свобода*. 8.11.1968. № 208. С. 2.
352. Косак З. Замітки до дискусії про молодь. *Студентський Шлях*. Львів, 1932. Ч. 9–10 (17–18). С. 192–198.
353. Косак З. Плекаймо силу. *На варті*. Торонто, 1952. Ч. 3(23). С. 19–20.
354. Косак З. Плекаймо силу. *Юнак*. 1943. Ч. 15. С. 2–3.
355. Косак З. Проблема проводу в Івана Франка (з приводу 15-ліття його смерті). *Студентський Шлях*. Львів, 1931. Ч. 1–2. С. 37–41.
356. Косак З. Професійність студентських секцій. *Студентський Шлях (Одnodнiвka)*. Львів, Березень 1931. С. 9–11.
357. Косак З. Радість творчого життя. *Дорога*. 1937. Ч. 5. С. 4.
358. Косак З. Радість творчого життя. *На варті*. Торонто, 1952. Ч. 4(24). С. 16–17.
359. Косак З. Українське робітництво і УСДП. *Літературно-науковий вістник*. Львів; Тернопіль, 1931. Річник 30. Т. 107. Кн. 9. С. 826–832.
360. Косак Л. Подяка. *Діло*. 8. 20.05.1884. Ч. 52–53. С. 8.
361. Кравців Б. Альказар. *Голос*. 14.01.1940. № 3. С. 1.
362. Левицький К. Видавництво «Діла» (важливі історичні дати). *Діло*. 14.01.1928. Ч. 10. С. 2–4.
363. Македонці. *Сурма*. 1932. Ч. 10–11. С. 2–5.

364. Мілянйч А. П Краєва студентська конференція у Львові (Вражіння і думки стороннього глядача). *Студентський Шлях*. Львів, 1931. Ч. 1–2. С. 7–15.
365. Мовчаливість. *Сурма*. 1929. Ч. 5–6. С. 5–7.
366. Молодь в органічнім секторі. *Розбудова Нації*. Прага, 1933. Ч. 7–8. С. 197.
367. Мороз Ф. Сокол – громадянин. *Студентський вісник*. Прага, 1927. Ч. 10–12. С. 27–29.
368. Наглий суд за напад на поchtу. *Народня справа*. 25.12.1932. Ч. 52. С. 1.
369. Наглий суд над напасниками на городецьку поchtу. *Нове село*. 25.12.1932. № 51. С. 2.
370. Наглий суд над учасниками нападу в Городку. *Нове село*. 01.01.1933. № 1. С. 2.
371. Наглий суд над учасниками нападу на поchtу в Городку. Пятый день розправи. Завтра, у четвер, присуд. *Діло*. 23.12.1932. Ч. 285. С. 1.
372. Наглий суд над учасниками нападу на поchtу в Городку. Шостий день розправи. Три присуди смерти. *Діло*. 24.12.1932. Ч. 286. С. 1.
373. Найвисший Суд скасував присуд на Зенона Коссака. *Наши прапор*. 19.11.1933. Ч. 91. С. 5.
374. Невже се убийник бл. п. о. Коссака? *Діло*. 24.09.1913. Ч. 213. С. 5.
375. Нежданний внесок. *Наши прапор*. 29.06.1933. Ч. 50. С. 3.
376. Некрологи. Олена Гевко з дому Коссак. *Свобода*. 13.02.2012. № 2. С. 19.
377. Некрологи. Юрій Коссак. *Свобода*. 30.04.1977. № 98. С. 3.
378. Нігілісти. *Сурма*. 1928. Ч. 11. С. 5–6.
379. Нова розправа за Городок. *Наши прапор*. 11.06.1933. Ч. 45. С. 7.
380. Нова розправа за Городок. *Наши прапор*. 15.06.1933. Ч. 46. С. 2–3.
381. Нова розправа за Городок. *Наши прапор*. 18.06.1933. Ч. 47. С. 2–3.
382. Нова розправа за Городок. *Наши прапор*. 22.06.1933. Ч. 48. С. 2–3.
383. Нова розправа за Городок. *Наши прапор*. 26.06.1933. Ч. 49. С. 2–3.

384. Нова Свобода тимчасово заступає Урядовий Денник Карпатської України. З Карпатської України. *Націоналіст*. Нью-Йорк, 7.12.1938. С. 4.
385. Новий політичний процес у Львові за напад на пошту в Городку кола Львова. *Народня справа*. 18.06.1933. Ч. 24. С. 2.
386. Новий суд за Городок? *Нове село*. 05.02.1933. № 6. С. 5.
387. Новий український часопис в Карпатській Україні. *Націоналіст*. Нью-Йорк, 23.11.1938. С. 4.
388. Новинки. *Діло*. 28.02.(12.03.)1881. Ч. 17. С. 3.
389. Новинки. *Діло*. 10(22).10.1885. Ч. 112. С. 3.
390. Новинки. *Діло*. 8(21).08.1905. Ч. 176. С. 3.
391. Новинки. Впр. о. Ілля Єм. Коссакъ. *Діло*. 13.(25).09.1880. Ч. 71. С. 4.
392. Новинки. Дрібні вісти. *Діло*. 26.03.1914. Ч. 67. С. 5.
393. Новинки. Мінеральний живець Черче. *Діло*. 14.08.1932. Ч. 179. С. 5.
394. Новинки. На пам'ятникъ бл. п. Володимира Барвінського. *Діло*. 19.02.(3.03).1883. Ч. 20. С. 3.
395. Новинки. о. Емиліян Коссак. *Діло*. 25.02.(9.03.)1881. Ч. 16. С. 3.
396. Новинки. Смерть Д-р Глушкевича. *Діло*. 25.07.1935. № 56. С. 6.
397. Новинки. Упокоївся Михайло Коссак. *Діло*. 4(16).04.1890. Ч. 74. С. 3.
398. Обвинувачення чи наклеп? *Наш прапор*. 25.05.1933. № 40. С. 3.
399. Областна пластова стріча. *Молоде життя*. 1.10.1925 р. Ч. 7–8. С. 9–10.
400. Оборонець Коссака вносить касацію. *Діло*. 01.07.1933. Ч. 168. С. 2.
401. Оповідки. Замість квітів. *Діло*. 7.10.1926. Ч. 221. С. 4.
402. Оповідки. Коссак Зенон Подяка. *Діло*. 14.06.1932. Ч. 129. С. 6.
403. Основи конспірації. *Сурма*. 1927. Ч. 3. С. 6–7.
404. Оснування «Діла» (Інтерв'ю з през. Ю. Романчуком). *Діло*. 30.08.1923. Ч. 119. С. 2.
405. Останній акт трагедії. *Наш прапор*. 29.06.1933. Ч. 50. С. 2.
406. Охримович Степан. *Розбудова Нації*. Прага, 1931. Ч. 5–6 (41–42). С. 114.

407. Падох Я. Бі-Пі про радість життя. *Молоде життя*. Травень—червень 1930 р. Ч. 5–6. С. 15–19.
408. Панахида по блаженній пам'яті Іванові Коссакові. *Діло*. 8.02.1927. Ч. 29. С. 5.
409. Пеленський Є.-Ю. Степан Охримович. *Студентський Шлях*. Львів, 1931. Ч. 1–2. С. 42–44.
410. Перед розправою Зенона Коссака. *Діло*. 26.01.1934. Ч. 21. С. 7.
411. Під захист Рядянської України. *Червона Армія*. 20.09.1925. № 1307. С. 1.
412. Пластова хроніка. 14 пластовий рік, I чвертрічча. *Молоде життя*. 15.06.1925 р. Ч. 5–6. С. 10.
413. Плекаймо силу! *Дорога*. 1937. Ч. 2. С. 2.
414. Поведінка у чужім місті. *Сурма*. 1929. Ч. 9. С. 6–8.
415. Повідомлення. *Діло*. 10.10.1923. Ч. 152. С. 4.
416. Подяка. *Діло*. 26.03(07.04). 1887. Ч. 35. С. 4.
417. Подяка. *Діло*. 3.10.1926. Ч. 218. С. 6.
418. Подяка. *Молоде життя*. 1.11.1925. Ч. 9. С. 2.
419. Поліття на з'їзди. *Свобода*. 16.05.1959. № 94. С. 3.
420. Померли. *Діло*. 12.07.1916. Ч. 170. С. 3.
421. Померли. *Діло*. 2.09.1914. Ч. 193. С. 4.
422. Посмертні вести. Коссаць Густавь Іордань. *Діло*. 5(17).12.1885. Ч. 134. С. 3.
423. Посмертні вѣсти. *Діло*. 18.02(1.03).1884. Ч. 20. С. 4.
424. Посмертні вісті. Іван-Хризостом Коссак. *Діло*. 19(31).03.1887. Ч. 32. С. 4.
425. Посмертні згадки. Осип Коссак. *Діло*. 26.02.1927. Ч. 43. С. 4.
426. Посмертні оповістки. Маркел Коссак. *Діло*. 14(26).06.1888. Ч. 132. С. 3.
427. Постава підсудних. *Народня справа*. 01.01.1933. Ч. 1. С. 3–4.

428. Посуджені у вбивстві посла Голуфка вийшли на волю. *Народня справа*. 17.07.1932. № 29. С. 3.
429. Правдиві й фальшиві документи і прехід кордону. *Сурма*. 1929. Ч. 10. С. 4–6.
430. Приготування до Шевченківського ювілею. *Рада*. 23.11.1913. № 268. С. 4.
431. Присуд смерти і шибениця у Львові. *Правда*. 31.12.1932. № 52. С. 2.
432. Про конфідентів і провокаторів. *Сурма*. 1929. Ч. 8. С. 7–8.
433. Про поліційні практики загально. *Сурма*. 1928. Ч. 6–7. С. 5–7.
434. Про що треба нам пам'ятати. *Сурма*. 1928. Ч. 5. С. 4.
435. Проєкт відзнаки СУНМ. *Смолоскипи*. 1928. Ч. 1. С. 28.
436. Революційний рух Ірляндії. *Сурма*. 1927. Ч. 4. С. 6–7.
437. Революційний рух Ірляндії. *Сурма*. 1927. Ч. 5. С. 2–3.
438. Революційний рух Ірляндії. *Сурма*. 1928. Ч. 2. С. 5–6.
439. Революційний рух Ірляндії. *Сурма*. 1928. Ч. 3. С. 3–4.
440. Роковини смерти Івана Франка. *Молоде життя*. 15.05.1926. Ч. 5(34). С. 6–7.
441. Роля індивідуального терору в підпільній боротьбі. *Сурма*. 1927. Ч. 3. С. 3.
442. Саботажі. *Сурма*. 1928. Ч. 6–7. С. 2–3.
443. Саботажі. *Сурма*. 1934. Ч. 5–6. С. 6–7.
444. Свідок Мотика. *Народня справа*. 01.01.1933. Ч. 1. С. 1.
445. Свята 1 листопада. Дрогобич. *Діло*. 26.11.1929. Ч. 262. С. 3.
446. Свято Крутів (Заклик). *Студентський Шлях*. Львів, 1932. Ч. 11–12. С. 277.
447. Секція мистців, письменників та журналістів УНО в Празі. *Український вісник*. 01.01.1941. Ч. 1. С. 8.
448. Смола М. З діяльності студентства в Дрогобичі. *Студентський Шлях*. Львів, 1932. Ч. 11–12(19–20). С. 281.

449. Союз Націоналістичної молоді. *Розбудова Нації*. Прага, 1928. Ч. 5. С. 205–206.
450. Союз української націоналістичної молоді. *Розбудова Нації*. Прага, 1928. Ч. 10–11. С. 400.
451. Союз української націоналістичної молоді. *Смолоскипи*. 1927. Ч. 3. С. 75.
452. Спис іменовань. *Вістник Державного секретаріату військових справ*. Станиславів, 25.03.1919. Ч. 8. С. 2.
453. Стріча ІІ. пластової округи. *Молоде життя*. 15.06.1925. Ч. 5–6. С. 9.
454. Тарнович Ю. Історія Лемківщини. *Свобода*. 19.03.1941. Ч. 62. С. 2.
455. Телеграми. Офіційне повідомлення галицько-українського штабу від 9-го січня. *Нова Рада*. 1919. № 8. С. 3.
456. Терен і розвідка при вуличних боях. *Сурма*. 1931. Ч. 7. С. 4–6.
457. Терор як засіб агітації. *Сурма*. 1929. Ч. 3. С. 3–5.
458. Терор як засіб самооборони. *Сурма*. 1929. Ч. 1. С. 2–4.
459. Техніка слідства. *Сурма*. 1928. Ч. 8–9. С. 6–7.
460. Техніка слідства. *Сурма*. 1928. Ч. 10. С. 6–8.
461. Тис-Крохмалюк Ю. Вечір присвячений пам'яті З. Коссака. *Свобода*. 24.11.1984. № 224. С. 5–6.
462. Третій судовий процес З. Коссака. *Наш прапор*. 04.02.1934. Ч. 9. С. 2.
463. Три смертні присуди в наглому суді. Дві шибениці. *Наш прапор*. 29.12.1932. Ч. 1. С. 1–2.
464. Тримай язик за зубами. *Сурма*. 1927. Ч. 2. С. 7.
465. Убийник бл. п. о. Коссака. *Діло*. 29.09.1913. Ч. 216. С. 5–6.
466. Убивство. *Діло*. 29.08.1913. Ч. 191. С. 5.
467. Убивство в монастирі оо. Василян в Золочеві. *Діло*. 30.08.1913. Ч. 192. С. 4.
468. УВО а терор. *Сурма*. 1929. Ч. 4. С. 2.
469. Уневажнили конфіскаату. *Народня справа*. 05.06.1932. № 23. С. 6.

470. Урядові вісти Верховної пластової команди ч. 1(8) листопад 1925 р. *Молоде життя*. 1.11.1925. Ч. 9. С. 7.
471. Фінляндія. *Сурма*. 1929. Ч. 1. С. 4–7.
472. Фінляндія. *Сурма*. 1929. Ч. 3. С. 5–6.
473. Фінляндія. *Сурма*. 1929. Ч. 4. С. 3–4.
474. Фінляндія. *Сурма*. 1929. Ч. 5–6. С. 4.
475. Фінляндія. *Сурма*. 1929. Ч. 7. С. 4–5.
476. Фінляндія. *Сурма*. 1929. Ч. 8. С. 3–5.
477. Фінляндія. *Сурма*. 1929. Ч. 9. С. 4–6.
478. Фінляндія. *Сурма*. 1929. Ч. 10. С. 3–4.
479. Фінляндія. *Сурма*. 1929. Ч. 11. С. 4–6.
480. Фінляндія. *Сурма*. 1929. Ч. 12. С. 7–9.
481. Фінляндія після березневих подій. *Сурма*. 1930. Ч. 1–2. С. 4–5.
482. Фінляндія після березневих подій. *Сурма*. 1930. Ч. 3. С. 3–4.
483. Фінляндія після березневих подій. *Сурма*. 1930. Ч. 4. С. 4–5.
484. Франко І. Над свіжою могилою д-ра Льва Коссака. *Діло*. 5.09.1914. Ч. 194. С. 2.
485. Характер вуличних боїв. *Сурма*. 1931. Ч. 5–6. С. 6–7.
486. Хлопці! *Сурма*. 1928. Ч. 1. С. 3.
487. Хроніка. *Студентський Шлях*. Львів, 1931. Ч. 5–6. С. 137.
488. Хроніка. *Студентський Шлях*. Львів, 1932. Ч. 5–6(13–14). С. 143.
489. Хроніка. *Сурма*. 1929. Ч. 12. С. 9.
490. Хроніка. *Сурма*. 1931. Ч. 3. С. 7.
491. Хроніка. Вийшли на волю. *Сурма*. 1930. Ч. 1–2. С. 8.
492. Хроніка. Виклади в Академічному Домі. *Смолоскипи*. 1927. Ч. 3. С. 79.
493. Хто нападав на пошту у Ферлієві. *Наш прапор*. 23.03.1938. Ч. 32. С. 6.
494. Хто що вичитав. *Молоде життя*. 15.05.1928. Ч. 4–5(52). С. 10.
495. Чи Коссаки, то українці? *Українські вісти*. 1941. Ч. 132. С. 4.
496. Читайте книжки! *Сурма*. 1931. Ч. 2. С. 8.

497. Читайте книжки! *Сурма*. 1931. Ч. 3. С. 7–8.
498. Читайте книжки! *Сурма*. 1931. Ч. 5–6. С. 10.
499. Читайте книжки! *Сурма*. 1931. Ч. 9. С. 12.
500. Читайте книжки! *Сурма*. 1931. Ч. 12. С. 12.
501. Читайте книжки! *Сурма*. 1932. Ч. 4. С. 12.
502. Читайте книжки! *Сурма*. 1933. Ч. 5. С. 8.
503. Чорний Вуж. Розвій старшого пластунства та його обличчя в момент розв'язання в Галичині. *Молоде життя*. Квітень 1933. Ч. 5–6. С. 12–15.
504. Шляхлом провокації. *Сурма*. 1931. Ч. 12. С. 3–6.
505. Шовгенів І. Катастрофальна повінь в Східній Галичині. *Студентський вісник*. Прага, 1927. Ч. 10–12. С. 20–25.
506. Ще за Городок. *Народня справа*. 02.07.1933. Ч. 26. С. 2.
507. Ще справа Городка. *Народня справа*. 25.06.1933. № 25. С. 2.
508. Що треба знати при писанні листів і записок. *Сурма*. 1929. Ч. 7. С. 5–7.
509. Що чувати у світі і в нас. *Метеор*. Грудень 1924. Ч. 1. С. 7.
510. Як боротися і терпіти за волю. *Метеор*. 1 квітня 1925. Ч. 3(4). С. 5–6.
511. Як заховуватися під час слідження. *Сурма*. 1929. Ч. 8. С. 5–7.
512. Як заховуватися при слідстві? *Сурма*. 1929. Ч. 4. С. 4–6.
513. Як ірландці плянували спалити Льондон. *Сурма*. 1929. Ч. 5–6. С. 2–3.
514. Як Пілсудський карав провокаторів. *Сурма*. 1928. Ч. 2. С. 3–4.
515. Як Пілсудський організовував атестат на варшавського генерал-губернатора Скалона? *Сурма*. 1928. Ч. 1. С. 3–4.
516. Як Пілсудський преводив експропріації. *Сурма*. 1928. Ч. 5. С. 2–4.
517. Як поліція і суди призбирують потрібні їм відомости. *Сурма*. 1928. Ч. 5. С. 4–5.
518. Як польські боєвики вбили шефа царської жандармерії. *Сурма*. 1929. Ч. 3. С. 2–3.

519. Як російські революціонери тікали з в'язниць. *Сурма*. 1928. Ч. 10. С. 2–6.
520. Як ховати тайні річі перед поліцією? *Сурма*. 1929. Ч. 11. С. 5–7.
521. Янів Володимир-Михайло. Група української націоналістичної молоді у Львові. *Смолоскипи*. 1928. Ч. 1. С. 28.
522. II краєва студентська конференція у Львові. *Студентський вісник*. Прага, 1931. Ч. 3–4. С. 18–19.
523. II-й з'їзд представників середніх шкіл. *Метеор*. Грудень 1924 р. Ч. 1. С. 2–3.
524. II Kurs Centralnej Szkoły Kawalerii. *Polska Zbrojna*. №224. 19.08.1922. S. 3.
525. Aresztowanie mordercy Ks. Kossaka. *Ilustrowany Kurjer Codzienny*. 14.12.1913. Nr 288. S. 2.
526. Awans w armii. *Kurjer Lwowski*. 14.05.1916. № 243. S. 3.
527. Dr. L. Kossak. *Gazeta Lwowska*. 20.09.1890. №216. S. 6.
528. Dr. L. Kossak. *Gazeta Lwowska*. 23.09.1890. №218. S. 7.
529. Dr. L. St. Kossak. *Kurjer Lwowski*. 29.05.1887. №148. S. 6.
530. Dr. L. St. Kossak. *Kurjer Lwowski*. 4.10.1888. №276. S. 6.
531. Dr. Leon Kossak Zdanie sprawy z oddziału dla chorób wenerycznych i skórnych lecznicy powszechnej w Lwowie. *Przegląd lekarski. Organ towarzystw lekarskich Krakowskiego i Galicyjskiego*. Redaktor główny i odpowiedzialny prof. dr. Stanisław Domański. Rik XXXIII. Kraków, 1894. №8. 24.02.1894. S. 101–102.
532. Korespondencję Dziennika Poznańskiego. *Dziennik Poznański*. №14. 18.01.1880. S. 2.
533. Kronika miejscowa i zamiejscowa. Losowanie sędziów przysięgłych. *Gazeta Narodowa*. 22.01.1885. № 17. S. 2.
534. Kronika miejscowa i zamiejscowa. Zmarli. *Gazeta Narodowa*. 19.04.1890. № 90. S. 2.
535. Kronika potoczna i rozmaitości. *Kraj*. 1.09.1871. № 199. S. 3.

536. Kronika. Awans noworoczny w obronie Krajowej. *Kurjer Lwowski*. 3.01.1908. № 4. S. 3.
537. Kronika. Egzamin dowiedzialności w seminarjum naucz. miejskiej we Lwowie. *Kurjer Lwowski*. 14.07.1903. № 193. S. 3.
538. Kronika. Egzamin na nauczycieli i nauczycielki szkół wydziałowych złożyli. *Kurjer Lwowski*. 25.03.1900. № 84. S. 4.
539. Kronika. Mianowania. *Gazeta Lwowska*. 10.02.1879. № 33. S. 3.
540. Kronika. Nowy Dziennik. *Gazeta Lwowska*. 14.01.1880. № 10. S. 3.
541. Kronika. Zapiski osobiste. *Gazeta Narodowa*. 3.09.1892. № 212. S. 2.
542. Kronika. Zmarli. *Gazeta Lwowska*. 19.04.1890. № 89. S. 3.
543. Kronika. Zmarli. *Kurjer Lwowski*. 18.04.1890. № 107. S. 3.
544. Ks. Kossak popełnił samobójstwo? *Ilustrowany Kuryer Codzienny*. 5.09.1913. № 205. S. 3.
545. Listy z kraju. *Kurjer Lwowski*. 5.03.1908. № 109. S. 3–4.
546. Mierna mordercy? *Ilustrowany Kuryer Codzienny*. 6.09.1913. № 206. S. 3.
547. Odgłosy mordu w Złoczowie. *Ilustrowany Kuryer Codzienny*. 21.06.1914. № 142. S. 3.
548. Przechwycenie mordercy kstęła Kossaka. *Ilustrowany Kuryer Codzienny*. 5.09.1913. № 205. S. 3.
549. Przyjechali do Krakowa od 30go do 31go sierpnia. *Czas*. 1.09.1871. № 199. S. 3.
550. Radcy medycynalni. *Czas*. 12.05.1914. № 175. S. 2.
551. Radcy medycynalni. *Kurjer Lwowski*. 12.05.1914. № 195. S. 4.
552. Rozmaitości. Egzamin na dojrzałości. *Kurjer Lwowski*. 12.07.1903. № 191. S. 9.
553. Spis osób w Lwowie zmarłych, a w dniach następnych zameldowanych. *Dodatek do № 25 Gazety Lwowskiej*. 28.02.1833. № 25. S. 363.
554. Wykaz członków Towarzystwa lekarskiego lwowskiego. *Przegląd lekarski. Organ towarzystw lekarskich Krakowskiego i Galicyjskiego*. Kraków, 1914. № 12. 21.03.1914. S. 175.

555. Wysokie odznaczenia zasłużonych lekarzy. *Nowa Reforma*. 12.05.1914. № 17. S. 3.
556. Z uniwersytetu. *Kurjer Lwowski*. 27.03.1914. № 119. S. 4.
557. Zamordowanie przeora Bazylianów. *Ilustrowany Kurjer Codzienny*. 31.08.1913. № 201. S. 2.
558. Zamordowanie przeora klasztoru w Złoczowie. *Kurjer Lwowski*. 29.08.1913. № 397. S. 3.
559. Zamordowanie przeora ks. Kossaka w Złoczowie. *Kurjer Lwowski*. 3.09.1913. № 405. S. 2.
560. Zmiana mieszkania. *Kurjer Lwowski*. 16.02.1907. № 80. S. 6.

2. ЛІТЕРАТУРА

2.1 МОНОГРАФІЇ ТА СТАТТІ

561. Андріїшин С. Коломия у міжвоєнний період 1919–1939. Суспільно-політичний та національно-визвольний рух у Галичині. Коломия: Вік, 2010. 530 с.
562. Баган О. Зенон Косак. Вічна актуальність націоналізму. Дрогобич: Видавнича фірма «Відродження», 2007. 28 с.
563. Баган О. Зенон Косак: як буде відзначено 100-річчя національного героя? *Літопис Бойківщини: журнал, присвячений дослідям історії, культури і побуту бойківського племені*. 2007. Ч. 1/ 72 (83). С. 8–13.
564. Баган О. Що ми зробили для Косака. *Галицька зоря*. 27.09.2006. С. 1–2.
565. Бондарук Л. Згадаймо Зенона Косака: 95 років від дня народ. укр. політ. і військ. діяча, провідного члена УВО і ОУН, який народився в Дрогобичі. *Шлях перемоги*. 2002. 3 квітня. С. 12.
566. Бордуляк Т. Дрогобицька «Просвіта». Коротка історія / За ред. проф. Шалати М. Дрогобич: Коло, 2003. 40 с.

567. Вдовичини І. Коссаk Зенон Михайлович. *Українська журналістика в іменах*. Львів, 1994. Випуск 1. С. 102–103.
568. Вегеш М. До питання про участь ОУН в обороні Карпатської України. *Матеріали наукової конференції Всеукраїнського Братства вояків УПА*. Стрий: ТОВ «УВІС», 1993. 124 с.
569. Вегеш М. М. Карпатська Україна. Документи і факти. Монографія. Ужгород: Карпати, 2004. 432 с.
570. Волдан А. Окупація Дрогобича російськими військами у Першій світовій війні: український та єврейський наратив. *Компаративні дослідження австрійсько-українських літературних, мовних та культурних контактів. Том 11: Матеріали Міжнародної наукової конференції «Мультикультурний Дрогобич австрійського періоду» (21–23 вересня 2021 р.)* / Упоряд., наук. ред. Я. Лопушанського та О. Радченка. Дрогобич: Посвіт, 2024. С. 126 – 132.
571. Галамай С. Боротьба за Визволення України 1929–1989. Канадське Наукове Товариство ім. Шевченка. Торонто; Нью-Йорк, 1991. 343 с.
572. Галів М., Дубина К. Діяльність Дрогобицької державної гімназії у роки Західноукраїнської Народної Республіки (1918–1919). *Садиба Франка: науковий збірник заповідника «Нагуєвичі»* / Ред. кол. Б. Лазорак та ін. Кн. II. Дрогобич: Посвіт, 2021. С. 646–660.
573. Галів М., Пурій А. Газета «Гомін Басейну»/«Гомін Краю» (1937–1938 рр.): характеристика часопису. *Пресознавство – Press Studies. Науковий журнал Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України*. 2023. № 2. С. 59–79.
574. Галів М., Пурій А. Культурно-просвітницьке життя Дрогобиччини за матеріалами газети «Гомін Басейну»/«Гомін Краю» (1937–1938). *Axis Europae*. 2023. № 3. С. 69–89.
575. Ганкевич Л. Українські адвокати у Львові. *Календар Українського Народного Союзу на конвенційний рік 1962*. Видавництво «Свобода». С. 140–146.

576. Горак Р. Бажав я для скованих волі... Біографія Івана Франка. Львів: Апріорі, 2015. 320 с.
577. Горак Р. Трагедія Коссаків. *Науковий вісник Музею Івана Франка у Львові*. Львів: Апріорі, 2016. Вип. 20. С. 118–204.
578. Горак Р. Франкова Ясениця-Сільна. Львів: Апріорі, 2015. 216 с.
579. Грабовський В. Улюблена пісня Зенона Коссака. *Бойки*. Дрогобич, 2002. С. 227.
580. Гриник М. Село Медвежа. Для пам'яті поколінь. Дрогобич: Коло, 2004. 144 с.
581. Грицик Я. Зенон Коссак заслужив бути одним із символів Дрогобича. *Галицька Зоря*. 6.04.2007. Ч. 37(12497). С. 1.
582. Дарованець О. Організаційні початки УВО та формування її структури (1920–1922). *Український визвольний рух*. Зб. 11. Львів, 2007. С. 5–60.
583. Дашкевич Я. Майстерня історика: Джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни / Львівське відділення ІУАД ім. М. С. Грушевського НАН України. Львів: Літературна агенція «Піраміда», 2011. 792 с.
584. Дем'ян Г. Генерал УПА Олекса Гасин – «Лицар». Львів: Інститут народознавства НАНУ, 2003. 647 с.
585. Дєдик О. Бої у Львові. 1–21 листопада 1918 року. Частина I. Львів: Астролябія, 2018. 192 с.
586. Дєдик О., Козицький А., Мороз В., Муравський В. Львів. Місто наших героїв. 2-е видання, доповнене / Путівник за ред. А. Козицького. Львів: Літопис, 2020. 248 с.
587. Дрогобиччина – земля Івана Франка. Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1986. Т. III. 560 с.
588. Дужий П. «Червоно-чорний прапор це наше все добро...» (Де гніздиться коріння цього прапора). *Визвольний шлях*. 1992. Кн. 2(527). С. 156–158.

589. Дужий П. Глибинна думка і полум'яне слово Зенона Коссака. *Шлях перемоги*. 1993. 3 квітня. С. 1–2.
590. Дужий П. Життя, як героїчний подвиг (До 90-річчя від дня народження Зенона Коссака). *За вільну Україну*. 27.03.1997. С. 1–2.
591. Дужий П. Начальник Головного штабу УПА. *Українська справа*. Львів: ПТВФ «Афіша», 2001. С. 419–428.
592. Дужий П. Символ України, яка бореться (Звідки барви червоно-чорного прапора). *Українська справа*. Львів: ПТВФ «Афіша», 2001. С. 149–150.
593. Дужий П. Українська справа. Львів: ПТВФ «Афіша», 2001. С. 141.
594. Заєць В. Лицар найвищого ідеалу (65 років тому загинув видатний український націоналіст Зенон Коссак). *Нація і держава*. 2004. 9 березня.
595. Зайцев О. До питання про «Саботажну акцію УВО» 1930 р. Українсько-польські відносини в Галичині у ХХ ст. / Відп. ред. П. Федорак. Івано-Франківськ: Плай, 1997. С. 224–227.
596. Зайцев О. Фашизм і український націоналізм. *Незалежний культурологічний часопис «І»*. 2000. № 6. С. 86–104.
597. Закидальська А. Зенон Коссак. *Нафтовик Борислава*. 17.03.2000. № 22. С. 2.
598. Зенон Коссак – визначний політичний та військовий діяч. *Календар класного керівника на 2016–2017 навчальний рік* / Упоряд. Ю. Кишакевич. Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ ДДПУ, 2015. С. 141–143.
599. Іванишин П. Слово героя (про діяча ОУН, уродженця Дрогобича Зенона Коссака). *Галицька зоря*. 23.01.2008. С. 1, 3.
600. Ісаюк О. Роман Шухевич. Життя легенди. Київ: Наш Формат, 2023. 403 с.
601. Історія Наукового товариства ім. Шевченка. Нью-Йорк ; Мюнхен: Накладом Наукового товариства ім. Шевченка, 1949. 53 с.
602. Історія українського війська, 1917–1995 / [В. Гриневич, Л. Гриневич, Б. Якимович та ін.; упоряд. Я. Дашкевич]. Львів: Світ, 1996. 837 с.

603. Кентій А. В. Нариси історії організації українських націоналістів (1929–1941 рр.). Київ: [Ін-т історії України НАН України], 1998. 200 с.
604. Кентій А. Збройний чин українських націоналістів 1920–1956. Історико-архівні нариси. Т. 1: Від Української Військової Організації до організованого українського націоналізму. 1920–1942. К, 2005. 332 с.
605. Кентій А. Українська Військова організація (УВО) в 1920–1928 рр. Короткий нарис. К, 1998. 81 с.
606. Киричук Ю. Терор і тероризм у Західній Україні. *Політичний терор і тероризм в Україні* / [Під ред. В. Литвина]. Київ, 2002. С. 548–596.
607. Книш З. В сутінках зради. (Убивство Тадеуша Голувка на тлі зради Романа Барановського). Торонто: Срібна сурма, 1975. 659 с.
608. Книш З. Варшавський процес ОУН на підложжі польсько-українських відносин тієї доби / Науково-дослідний інститут імені О. Ольжича. Т. 2. Торонто: Срібна сурма, 1986. 534 с.
609. Книш З. Власним руслом. Українська Військова Організація від осені 1922 до літа 1924 року. Торонто: Срібна сурма, 1966. 184 с.
610. Книш З. Городок. Торонто: Срібна сурма, 1973. 551 с.
611. Книш З. Далекий приціл: українська Військова Організація в 1927–1929 роках. Торонто, Онтаріо, 1967. 470 с.
612. Книш З. Дух, що тіло рве до бою. (Юліан Головінський Крайовий Комендант УВО). Вінніпег, 1951. 199 с.
613. Книш З. Євген Коновалець в очах молодшої генерації УВО. *Євген Коновалець та його доба*. Мюнхен: Видання Фундації ім. Є. Коновальця, 1974. С. 274–287.
614. Книш З. ЗУНРО: Західньо-Українська Національно-Революційна Організація: історично-політичний нарис. Торонто: Срібна Сурма, 1974. 304 с.
615. Книш З. На життя і смерть... Сторінки з історії УВО. Торонто: Срібна сурма, 1980. 255 с.

616. Книш З. На повні вітрила! (УВО в 1924–1926 рр.). Торонто: Срібна сурма, 1970. 422 с.
617. Книш З. Напад на пошту в Трускавці. *Бібліотека «Франкової криниці»*. Торонто ;Трускавець, 1996. 16 с.
618. Книш З. При джерелах українського організованого націоналізму. Торонто: Срібна Сурма, 1970. 187 с.
619. Книш З. Смерть Станіслава Собінського на тлі шкільного народовбивства в Західній Україні. Торонто: Срібна Сурма, 1982. 683 с.
620. Книш З. Становлення ОУН. Київ: Вид-во ім. О. Теліги, 1994. 128 с.
621. Ковальчук І. Олекса Косак – видатний український адвокат: професійна діяльність і громадянська позиція. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2024. Випуск 78. С. 81–88.
622. Ковальчук М. На чолі Січових стрільців. Військово-політична діяльність Євгена Коновальця у 1917–1921 рр. К: Українська видавнича спілка ім. Юрія Липи, 2010. 288 с.
623. Ковба Ж. Дрогобицька періодика першої половини ХХ ст. як репрезентативне історичне джерело. *Дрогобицький краєвний збірник* / Ред. кол. Л. Тимошенко. Вип. І. Дрогобич, 1995. С. 85–89.
624. Козакевич О. Як повстало наше лікарське товариство. 25-ліття Українського лікарського товариства і медичної громади. Львів: з друкарні НТШ у Львові, 1935. 125 с.
625. Козицький А. Львівські замах. Львів: Видавництво «Апріорі», 2021. 468 с.
626. Коритко Р. Черчанські літництва Богдана Лепкого. *Рогатинська земля: історія та сучасність. Матеріали першої наукової конференції (м. Рогатин, 24–25 березня 1995 р.)*. Львів ;Рогатин: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1995. С. 229–232.
627. Косенко Н. Становлення Ярослава Стецька як громадсько-політичного діяча. *Новітня доба*. 2024. Вип. 12. С. 282–296.

628. Косик В. Спецоперації НКВД-КГБ проти ОУН: боротьба Москви проти українського націоналізму 1933–1943. Дослідження методів боротьби. Львів: Галицька видавнича спілка, 2009. 160 с.
629. Косак З. Радість творчого життя. *Український націоналізм: Антологія*. Т. І. Вид. 2-ге / Упоряд. В. Рог. К.: ФОП Стебеляк О. М., 2010. С. 124 – 126.
630. Косак Зенон / Дарованець О., Мороз В., Муравський В. Націоналістичний рух 1920–1930-х років (матеріали до біографічного довідника). *Мірчук П. Нарис історії ОУН. 1920–1939 роки. Вид. 3-тє, допов.* / Ред. В. Мороз. Київ: Українське видавництво, 2007. С. 716.
631. Кравців Б. «Карпатська Січ». *Альманах УНС на рік 1983. Річник 73*. Джерсі-Сіті; Нью-Йорк: «Свобода», 1983. С. 219.
632. Кравців Б. Альказар. *Кравців Б. Остання осінь (поезії)*. Прага, 1940. С. 44–45.
633. Кравців Б. Зібрані твори. Т. 1: Поезія / Упоряд. Б. Бойчук. Нью-Йорк: В-во Нью-Йоркської групи, 1978. С. 101–102.
634. Кравців Б. Карпатська Січ. *Косак, Охримович, Тураш*. Торонто: ЛВУ, 1968. С. 89–90.
635. Кравців М. Дорога. *Хрестоматія української літератури в Канаді*. Едмонтон, 2000. С. 278–282.
636. Кравців М. Дорога. Роман. Львів: «За вільну Україну», 1994. 258 с.
637. Кравців М. Дорога. Роман. Торонто: Гомін України, 1955. 244 с.
638. Кравців М. Дорога. Роман. Центр навчальної літератури, 2021. 242 с.
639. Кульчицький Ю. «Так умирають лицарі» (невідомі сторінки з життя З. Косака). *Провісник*. 1991. Ч. 19. С. 3.
640. Кульчицький Ю. Дрогобиччина й українська карта у світовій політиці (1918–1959 рр.). Дрогобич: Коло, 2007. 124 с.
641. Курчак М. Зенон Косак – гордість Дрогобицької землі. *Дрогобиччина – земля Івана Франка*. Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1986. Т. III. С. 51–57.

642. Кутько Я. Темна сторона місяця: історія поліційної провокації Романа Барановського в українськiм підпіллі / Я. Кутько. Нью-Йорк [та ін.]: [б.в.], 1953. (Українська вільна громада в Америці. Політично-наукова б-ка; ч.9;) Ч.1. 43 с.
643. Кутько Я. Темна сторона місяця: історія поліційної провокації Романа Барановського в українськiм підпіллі / Я. Кутько. Нью-Йорк [та ін.]: [б.в.], 1953. (Українська вільна громада в Америці. Політично-наукова б-ка; ч.10;) Ч.2. 47 с.
644. Лазарович М. В. Легіон Українських січових стрільців: формування, ідея, боротьба. Тернопіль: Джура, 2005. 592 с.
645. Лазорак Б. Спортивна хроніка «міжвоєнного Дрогобича». *Дрогобицький краєзнавчий збірник* / Ред. кол. Л. Тимошенко. Вип. XVII–XVIII. Дрогобич: Коло, 2014. С. 314–340.
646. Лазорак Б., Скварек Б., Лазорак Т. Дрогобич і Дрогобицька земля у 1914–1919 рр. Дослідження історії міста і регіону (укр. і пол. мовами). Варшава; Легніца; Дрогобич; Нагуєвичі: АЕН, 2022. 658 с.
647. Ленкавський С. Український націоналізм. Твори. Том 1 / За ред. О. Сича. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2002. 600 с.
648. Липовецький С. «Рибак», який торгував «людськими шкурами». *Бандерівці: 200 історій з ХХ століття*. Львів: ЛА «Піраміда», 2018. С. 124.
649. Липовецький С. Націоналіст у краватці. *Україна молода*. 2007. 31 березня. С. 2.
650. Липовецький С. Націоналіст у краватці та салонний революціонер. *Шлях перемоги*. 2008. 13 серпня. С. 5.
651. Липовецький С. Націоналіст у краватці та салонний революціонер. *Бандерівці: 200 історій з ХХ століття*. Львів: ЛА «Піраміда», 2018. С. 125–128.
652. Лісовець Б. За волю Срібної землі (1 квітня – 98 років від дня народження З. Коссака). *Поступ*. Дрогобич, 2005. 31 березня. С. 2.

653. Луців Л. Любов Якубовська-Витвицька (1921–1994). *Дрогобиччина – земля Івана Франка*. Дрогобич: Видавнича фірма «Відродження», 1997. С. 693–695.
654. Масик Р. Державний нафтопереробний завод у Дрогобичі (1919–1939). *Новітня доба* / Гол. ред. М. Романюк; НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 2024. Вип. 12. С. 123–140.
655. Мельник Я. ... І остатня часть дороги. Іван Франко в 1908–1916 роках. Вид. 2-ге, випр. і доп. Дрогобич: Коло, 2016. 440 с.
656. Мірчук П. Нарис історії ОУН. 1920–1930 роки / [Автори і упоряд. доповнень: О. Дарованець, В. Мороз, В. Муравський, М. Посівнич]. Київ: УВС, 2007. 1006 с.
657. Мірчук П. Роман Шухевич (Ген. Тарас Чупринка) командир армії безсмертних. Нью-Йорк; Торонто; Лондон, 1970. 269 с.
658. Мірчук П. Справа вбивства Т. Голувка. *Визвольний шлях*. Лондон, 1977. Кн. 3. С. 348–359.
659. Мірчук П. Справа вбивства Т. Голувка. *Визвольний шлях*. Лондон, 1977. Кн. 1. С. 117–124.
660. Мірчук П. Справа вбивства Т. Голувка. *Визвольний шлях*. Лондон, 1977. Кн. 2. С. 228–239.
661. Мірчук П. Степан Бандера – символ революційної безкомпромісності. Нью-Йорк, 1961. 143 с.
662. Мороз В. «Прапор червоно-чорний – це наше знамено...» яким був стяг УПА? «Зродились ми великої години...» ОУН і УПА. Бібліотека «Історичної правди» / Уклад. В. Кіпіані. Харків: Vivat, 2023. С. 14–28.
663. Мороз В. 44 правила життя українського націоналіста. *Шлях перемоги*. 11.12.2013. Ч. 49 (3102). С. 6.
664. Мороз В. Зеновій Тершаковець – крайовий провідник ОУН. *Родинна Тершаківців: учений, політик, подвижник національної ідеї. Матеріали науково-практичної конференції* / Відп. ред. І. Гель. Львів, 2005. С. 41–66.

665. Мороз М. Літопис життя і творчості Івана Франка: у 3 т. Львів: АРТОС, 2017. Т. 3: 1900–1916. 488 с.
666. Надрага М., Васільєва С. Митрополит Андрей Шептицький і медицина: задуми, проекти та їх реалізація. *Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника*. 2015. Вип. 7(23). С. 119–134.
667. Нариси з історії Дрогобича (від найдавніших часів до початку ХХІ ст.) / Наук. ред. Л. Тимошенко. Дрогобич: Коло, 2009. 320 с.
668. Ожубко В. Зенон Коссак – видатний член ОУН. *Дрогобицький краєзнавчий збірник* / за ред. К. Кондратюка. Спецвипуск. Дрогобич, 2002. С. 242–251.
669. Організація українських націоналістів. 1929–1954. Збірник статей у 25-ліття ОУН. На чужині (Париж): Видання Першої Української Друкарні у Франції, 1955. 490 с.
670. Охримович Степан / Дарованець О., Мороз В., Муравський В. Націоналістичний рух 1920–1930-х років (матеріали до біографічного довідника). *Мірчук П. Нарис історії ОУН. 1920–1939 роки. Вид. 3-тє, допов.* / Ред. В. Мороз. Київ: Українське видавництво, 2007. С. 777.
671. Пагіря О. Карпатська Січ: військове формування Карпатської України. Київ: Темпора, 2010. 152 с.
672. Пагіря О., Посівнич М. Воєнно-політична діяльність ОУН у Закарпатті (1929–1939). *Український визвольний рух*. Львів, 2009. 36. 13. С. 45–88.
673. Падун-Лук'янова Л. Отаман Українських січових стрільців Гриць Коссак. *Зона*. 1995. Ч. 10. С. 112–153.
674. Паньківський К. Роки німецької окупації. Нью-Йорк;Торонто, 1965. 480 с.
675. Пастух Р. Дрогобич і дрогобичани. Дрогобич: Посвіт, 2021. 708 с.

676. Пастух Р. Злет і загибель родини Коссаків. *Корона Данила Галицького. Вибрані статті, нариси, інтерв'ю, есеї*. Дрогобич: Коло, 2005. С. 32–35.
677. Пастух Р. Зродився він великої години. *Високий замок плюс Дрогобиччина*. 12.04.2007. С. 1.
678. Пастух Р. Слава і біль полководницького роду. *За вільну Україну*. 31.10.1991. С. 1–2.
679. Перський С. Популярна історія товариства «Просвіта» у Львові. Львів: Накладом Т-ва «Просвіта», 1932. 268 с.
680. Пирович В. Діяльність Зенона Коссака-Тарнавського в Карпатській Україні. *Науковий збірник Товариства «Просвіта» в Ужгороді*. Ужгород, 2000. Річник IV (XVIII). С. 102–105.
681. Пирович В. Діяльність Зенона Коссака-Тарнавського в Карпатській Україні. *Carpatica – Карпатика*. Ужгород, 2001. Вип. 7. С. 242–251.
682. Пластова Дрогобиччина 20-х років у фотографіях. *Дрогобиччина – земля Івана Франка*. Дрогобич: Видавнича фірма «Відродження», 1997. Т. IV. С. 248.
683. Пластуни у визвольних змаганнях. Нью-Йорк, 2002. 71 с.
684. Плекаймо силу. *Коссак, Охримович, Тураш*. Торонто: ЛВУ, 1968. С. 93–95.
685. Подойнікова М. «Зоря Галицька» – перший український друкований простір для публічного діалогу. *Історико-культурна спадщина: проблеми збереження і популяризації: тези IV Міжнародної науково-практичної конференції*. Львів, 2017. С. 105–107.
686. Попп Р. Етносоціальний склад населення Дрогобича (30–60-ті рр. ХХ ст.). *Дрогобицький краєзнавчий збірник* / Ред. кол. Л. Тимошенко. Вип. XI–XII. Дрогобич: Коло, 2008. С. 349–350.
687. Посівнич М. Воєнно-політична діяльність ОУН в 1929–1939 роках. Тернопіль: Крила, 2023. 368 с.

688. Посівнич М. Експропріаційна діяльність Організації Українських Націоналістів у 1929–1939 рр. *Визвольний шлях*. Київ, 2005. Кн. 4. С. 96–103.
689. Посівнич М. Життя на тлі історії ОУН: Білас і Данилишин. Львів: ТзОВ «ВФ «Афіша», 2012. 172 с.
690. Посівнич М. Становлення Степана Бандери як Крайового Провідника ОУН. *Український визвольний рух*. Львів, 2004. Зб. 3. С. 71–85.
691. Посівнич М. Степан Бандера. Дрогобич: Посвіт, 2018. 332 с.
692. Посівнич М. Формування військової доктрини ОУН (1929–1939). *Український визвольний рух*. Львів, 2003. Зб. 1. С. 34–44.
693. Примітки / Дарованець О., Мороз В., Муравський В., Посівнич М./ *Мірчук П. Нарис історії ОУН. 1920–1930 роки* / [Автори і упор. доповнень: О. Дарованець, В. Мороз, В. Муравський, М. Посівнич]. Київ: УВС, 2007. С. 472–483.
694. Пристай Б. Р. Зенон Коссак. *300 великих дрогобичан*. Дрогобич: ПП «Коло», 2018. С. 138–140.
695. Пристай Б. Р. Зенон Коссак. *Славетні люди Дрогобиччини*. Дрогобич: ТзОВ «Трек ЛТД», 2019. С. 143–145.
696. Разиграєв О. В. Світ за ґратами. Пенітенціарна система на Волині та в Галичині у 1918–1939 роках: монографія. Дрогобич: Коло, 2023. 688 с.
697. Романюк М. М., Галушко М. В. Українські часописи Коломиї (1865–1994 рр.): Історико-бібліографічне дослідження. Львів, 1996. 233 с.
698. Руда О. Наступ на українське шкільництво: діяльність кураторії Львівського шкільного округу в 1921–1926 роках. *Новітня доба* / Гол. ред. М. Романюк; НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 2021. Вип. 9. С. 30–49.
699. Руккас А. Вояки-українці в польській армії (1921–1939). *Військово-історичний альманах* / Нац. військ.-іст. музей України. Київ, 2002. Ч. 1(4). С. 16–30.

700. Руккас А. Вояки-українці в польській армії (1921–1939). *Військово-історичний альманах* / Нац. військ.-іст. музей України. Київ, 2002. Ч. 2(5). С. 54–65.
701. Савчин М. Боротьба робітників і селян Дрогобиччини за поліпшення свого соціального становища у міжвоєнні роки (1920–1938). *Дрогобицький краєзнавчий збірник* / Ред. кол. Л. Тимошенко. Вип. І. Дрогобич, 1995. С. 89–95.
702. Савчук Б. Український пласт. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1996. 264 с.
703. Сватко Я. Місія Бандери. Видання друге, доповнене і виправлене. Львів: Галицька видавнича спілка, 2002. 64 с.
704. Сеньків М. Культурно-національне життя Дрогобича у міжвоєнний період (1919–1939 рр.). *Дрогобицький краєзнавчий збірник* / Ред. кол. Л. Тимошенко. Вип. XIV–XV. Дрогобич: Коло, 2011. С. 338–344.
705. Сеньків М. Розвиток кооперативів на Дрогобиччині у міжвоєнний період. *Дрогобицький краєзнавчий збірник* / Ред. кол. Л. Тимошенко. Вип. І. Дрогобич, 1995. С. 82–85.
706. Сkochиляс І. Товариство «Просвіта». *Дрогобиччина – земля Івана Франка*. Нью-Йорк; Париж; Сидней; Торонто, 1973. Т. І. С. 215–228.
707. Слимаковський О. Спортивне життя м. Дрогобича у період між двома світовими війнами. *Дрогобицький краєзнавчий збірник* / Ред. кол. Л. Тимошенко. Вип. І. Дрогобич, 1995. С. 108–113.
708. Сов'як П. Дрогобицький аматорський театр (1890–1941). *Дрогобицький краєзнавчий збірник* / Ред. кол. Л. Тимошенко. Вип. І. Дрогобич, 1995. С. 73–78.
709. Сов'як П. З родини ковалів. *Франкова криниця*. 25.01.1993. С. 3.
710. Сов'як П. Трагедія роду Коссаків. *Усусуси. Стрілецька голгота: Літопис голготи України*. Львів: СПОЛОМ, 2003. С. 419–436.

711. Сова А. Діяльність українських товариств «Сокіл» на Дрогобиччині. *Дрогобицький краєзнавчий збірник* / Ред. кол. Л. Тимошенко. Вип. ІХ. Дрогобич: Коло, 2005. С. 356–371.
712. Сова А. Печатки пластових куренів у Дрогобичі (1920-ті роки). *Садиба Франка: науковий збірник заповідника «Нагуєвичі»* / Ред. кол. Б. Лазорак та ін. Дрогобич: Посвіт, 2024. Кн. V. С. 726–743.
713. Сова А. Юнацькі та молоді роки Романа Шухевича. *Український визвольний рух* / Центр досліджень визвольного руху, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Львів, 2007. Збірник 10: До 100-річчя від дня народження Романа Шухевича. С. 101–158.
714. Сокіл-Батько. Спортивно-руханкове товариство у Львові. Альманах 1894–1994. Львів: РВО «ОСНОВА», 1996. 267 с.
715. Соловка О. Отець ігумен Еміліян (Ілля) Коссак – громадський діяч і доброчинець. *Літопис Бойківщини: журнал, присвячений дослідям історії, культури і побуту бойківського племені*. 2013. Ч. 2/ 85 (96). С. 86–94.
716. Субтельний О. Пласт: Унікальна історія українського скаутингу / О. Джулинський, Т. Джулинська, О. Закидальська. Торонто: Plast Publishing Inc. Пластове Видавництво, 2019. 440 с.
717. Сухий О. Дрогобицький розстріл виборців 1911 року. *Дрогобицький краєзнавчий збірник* / Ред. кол. Л. Тимошенко. Спец. вип. 3. Дрогобич: Коло, 2017. С. 121–128.
718. Тарнавський Р. Василь і Марія Коссаки. *Галицька зоря*. 20.02.1996.
719. Тарнавський Р. Коссаки (Гриць, Іван, Василь, Йосиф, Зенон). Дрогобич: Посвіт, 2021. 204 с.
720. Тарнавський Р. Пам'ятаймо тую славу. *Нафтовик Борислава*. 10.08.1991.
721. Тарнавський Р. Про останні дні знаменитого дрогобиччанина довідалися з архіву НКВД. *Вільне слово*. 7–14.03.2007.

722. Терор як засіб самооборони. *Українська Військова Організація: [збірник]* / Упоряд. Є. Філь. Репринтне видання. Дрогобич: ВФ «Відродження», 2007. 91 с.
723. Українські адвокати Східної Галичини у світлі архівних джерел та некрологів (1800–1943 рр.). Видання друге, доповнене / Упоряд. І. Ю. Гловацький. Львів: Ліга-Прес, 2014. 464 с.
724. Українсько-польські відносини. Новітня доба / Відп. ред. М. Литвин; НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів: Растер-7, 2020. 732 с.
725. Федьків К. ОУН-УПА у вирі боротьби за вільну Україну (До 73-ї річниці створення УПА). *Франковий край*. 2015. 25 грудня. С. 4.
726. Філоненко Л. Музично-просвітницька діяльність дрогобицького педагога-музиканта Теодора Барнича. *Молодь і ринок*. 2012. № 8 (91). С. 33–36.
727. Ханас В., Ханас М. Дрогобиччина в період Західно-Української народної республіки (1918–1919). *Садиба Франка: науковий збірник заповідника «Нагуєвичі»* / Ред. кол. Б. Лазорак та ін. Кн. III. Дрогобич: Посвіт, 2022. С. 561–598.
728. Чава І. Міжвоєнний Дрогобич: до характеристики діяльності органів влади та управління. *Дрогобицький краєзнавчий збірник* / Ред. кол. Л. Тимошенко. Вип. XVII–XVIII. Дрогобич: Коло, 2014. С. 279–280.
729. Чайковський Д. Білас і Данилишин. Нью-Йорк, 1969. 277 с.
730. Шалата М. Зенон Коссак – відомий громадський і культурний діяч 20–30-х років, провідник ОУН. *Франкова криниця*. 1992. 5 червня. С. 6.
731. Шалата М. Зенон Коссак. *Година для праці настала...: Статті, есеї, усні виступи 1990–1992 років*. Дрогобич: Видавнича фірма «Відродження», 1997. С. 166–170.
732. Шевчук Семен. Пора сказати правду про наші визвольні змагання, добитися волі для Галицької землі 1918–1939. Торонто: Друк. і В-во В. Дідюка, 1965. 280 с.

733. Шкраб'юк П. Виноградник Господній: історія життя о. д-ра Йосифа Кладочного. Львів: Видавництво Отців Василіян «Місіонер», 1995. 280 с.
734. Юрчишин Н. Діяльність Зенона Коссака в українському націоналістичному русі 1930-х рр. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2024. Вип. 77. Т. 3. С. 35–45.
735. Юрчишин Н. Дослідження постаті учасника українського національно-визвольного руху (на прикладі біографії Зенона Коссака). *Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Том XVII: Подолання кризових ситуацій у науці та освіті* / [Ред.: Я. Гжесяк, І. Зимомря, В. Ільницький]. Конін–Ужгород–Перемишль–Миколаїв: Посвіт, 2024. С. 60–62.
736. Юрчишин Н. Зенон Коссак (1907–1939): до питання генеалогічного дослідження. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2024. Вип. 75. Т. 3. С. 21–32.
737. Юрчишин Н. Зенон Коссак (1907–1939): історіографія та джерельна база. *Актуальні питання освіти і науки в умовах сучасної російсько-української війни. Том I* / [Ред.: В. Ільницький, Р. Корсак, Т. Пантюк, О. Петrenchко, В. Старка]. Дрогобич;Ужгород;Тернопіль: Посвіт, 2024. – С. 117–119.
738. Юрчишин Н. Зенон Коссак як публіцист та ідеолог українського націоналізму. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2024. Вип. 78. Т. 2. С. 49–62.
739. Юрчишин Н. Формування світогляду Зенона Коссака (1907–1939) *Новітня доба* / гол. ред. Михайло Романюк; НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 2025. Вип. 13. С. 280–292.
740. Янів В. Еволюція ідеології УПУ ладу на тлі розвою УУСП (синтетичний вступ до історії УУСП). *Митрополит Андрей Шептицький та Пласт*. Львів: Артос, 2012. С. 167–191.
741. Янів В. Причинки до питання про участь українського студентства в культурно-освітнім житті. *Студії та матеріали до новішої української*

- історії* / В. Янів; передм. Н. Полонська-Василенко. Мюнхен: [б.в.], 1970. VI, 352 с. (Український вільний ун-т. Сер.: Монографії; ч. 16). С. 170–228.
742. Guźnik Emilia. U źródeł znamienitego rodu Kossakow. Rychwał, 2018. 104 s.
743. Nancka G. Marcelli Chlamtacz – lviv-based roman law professor of the turn of the 19th and 20th century. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2019. Випуск 69. С. 196–206.
744. Skrzywanek-Jaworska D. O naukowych sympatiach i antypatiach Leona Pinińskiego. *Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa*. 2024. Tom 17. Zeszyt 1. S. 29–48.
745. Wysocki R. Organizacja Ukraińskich Nacjonalistów w Polsce w latach 1929–1939. Geneza, struktura, program, ideologia. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie Skłodowskiej, 2003. 433 s.

2.2 АВТОРЕФЕРАТИ ТА ДИСЕРТАЦІЇ

746. Зайцев О. Ю. Український інтегральний націоналізм (1920–1930-ті роки): генеза еволюція, порівняльний аналіз: дис. ...докт. іст. наук: 07.00.01 / Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Львів, 2014. 465 с.
747. Мазурок О. М. Діяльність «Профорусу» на Західноукраїнських землях у 1921–1926 рр.: дис. ...канд. іст. наук: 07.00.01 / Тернопільський національний педагогічний університет ім. В. Гнатюка. Тернопіль, 2015. 256 с.
748. Мизак Н. С. Боротьба УПА–«Захід» і збройного підпілля ОУН на західноукраїнських землях (1942–1960 рр.): дис. ...докт. іст. наук: 07.00.01 / Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича. Чернівці, 2011. 510 с.
749. Саківський І. Б. Діяльність ОУН у Тернопільському воєводстві у 1929–1939 рр.: дис. ...канд. іст. наук: 07.00.01 / Тернопільський нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. Київ, 2017. 232 с.

750. Смуток І. І. Руська шляхта Перемишльської землі (XIV – XVIII ст.). Історико-генеалогічне дослідження: дис. ...докт. іст. наук: 07.00.06 / Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України. Київ, 2018. 590 с.

2.3 ДОВІДКОВІ ВИДАННЯ

751. Временник Института Ставропигійского с місяцесловом на год простый 1900. Львовъ: Типом и иждивеніем Ин-та Ставропиг. Управительпечатни С. Гучковскій, [1900]. 152 с.
752. Глушкевич Маріян / *Енциклопедія українознавства: Словникова частина: [в 11 т.]* / Наукове товариство імені Шевченка; гол. ред. Володимир Кубійович. Париж ; Нью-Йорк: Молоде життя, 1955. Т. 1. С. 389.
753. Григорій та Зенон Коссаки – славетні дрогобичани. Інформаційний список літератури. Дрогобицька міська централізована бібліотечна система. Центральна міська бібліотека ім. В. Чорновола, 2009. 5 с.
754. Драган Роман / *Енциклопедія української діаспори: [в 7 т.]. Т. 4: Австралія-Азія-Африка* / Гол. ред. В. Маркусь. Київ; Нью-Йорк; Чикаго; Мельборн, 1995. 250 с.
755. Дяків Петро / П. Медведик / *Тернопільський енциклопедичний словник*. Тернопіль: ВАТ ТВПК «Збруч», 2004. Т. 1: А – Й. С. 552.
756. Дякова Антоніна Андріївна / П. Медведик / *Тернопільський енциклопедичний словник*. Тернопіль: ВАТ ТВПК «Збруч», 2004. Т. 1: А – Й. С. 552.
757. Єгрешій О. Коссак Іван Йосипович / *Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Енциклопедія: До 100-річчя утворення Західно-Української Народної Республіки. Т. 2: 3 – О*. Івано-Франківськ: Манускрипт-Львів, 2019. С. 292 – 293.

758. Звіт дирекції ц. к. гімназії академічної у Львові за рік шкільний 1900/1901. Львів: З друкарні Наукового Товариства імені Шевченка, 1901. 37 с.
759. Звіт дирекції ц. к. гімназії академічної у Львові за рік шкільний 1901/1902. Львів: З друкарні Наукового Товариства імені Шевченка, 1902. 35 с.
760. Звіт дирекції ц. к. гімназії академічної у Львові за рік шкільний 1903/1904. Львів: З друкарні Наукового Товариства імені Шевченка, 1904. 64 с.
761. Звіт дирекції ц. к. гімназії академічної у Львові за рік шкільний 1905/1906. Львів: З друкарні Наукового Товариства імені Шевченка, 1906. 59 с.
762. Звіт дирекції ц. к. гімназії академічної у Львові за рік шкільний 1908/1909. Львів: З друкарні Наукового Товариства імені Шевченка, 1909. 47 с.
763. Звіт дирекції ц. к. гімназії академічної у Львові за рік шкільний 1909/1910. Львів: З друкарні Наукового Товариства імені Шевченка, 1910. 54 с.
764. Звіт дирекції ц. к. гімназії академічної у Львові за рік шкільний 1910/1911. Львів: З друкарні Наукового Товариства імені Шевченка, 1911. 85 с.
765. Звіт дирекції ц. к. гімназії академічної у Львові за рік шкільний 1913/1914. Львів: З друкарні Наукового Товариства імені Шевченка, 1914. 64 с.
766. Зленко П. Персоналія. Некрольоги. Життєписи. Культ стрілецьких могил / *Українські січові стрільці (матеріали для бібліографічного показника)*. Варшава: Накладом Українського воєнно-історичного товариства, 1936. 38 с.
767. Ілюстрований народний календар на звичайний рік 1913. Товариство «Просвіта». Львів, 1913. С. 64.

768. Ірклієвський В. Етимологічний словник українських прізвищ-прізвищезнавство. Мюнхен, 1987. 907 с.
769. Календар Українського робітничого союзу на переступний рік 1928. Скрентон: з друкарні «Народної волі», накладом Українського робітничого союзу, 1926. 160 с.
770. Козицький Д., Злейко П. Матеріали до бібліографії української пластової літератури. Прага: «Український Пласт», 1935. С. 8.
771. Коссак Василь / *Енциклопедія українознавства. Кн. 2, [т. 3]: Зернове господарство – Кропивницький* / Голов. ред. Володимир Кубійович. Париж; Нью-Йорк: Молоде життя, Наукове товариство імені Шевченка у Європі, 1959. С. 1146.
772. Коссак Василь Андрійович / П. Медведик / *Українська музична енциклопедія. Т. 2* / Ред. кол. Г. Скрипник та ін. Київ: Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського, 2008. С. 561.
773. Коссак Василь Андрійович / П. Медведик, М. Ханас / *Тернопільський енциклопедичний словник*. Тернопіль: ВАТ ТВПК «Збруч», 2005. Т. 2: К – О. С. 192.
774. Коссак Іван Йосипович / Б. Мельничук, Б. Трофим'як / *Тернопільський енциклопедичний словник*. Тернопіль: ВАТ ТВПК «Збруч», 2005. Т. 2: К – О. С. 192–193.
775. Коссак Михайло / *Енциклопедія українознавства. Кн. 2, [т. 3]: Зернове господарство – Кропивницький* / Голов. ред. Володимир Кубійович. Париж; Нью-Йорк: Молоде життя; Наукове товариство імені Шевченка у Європі, 1959. С. 1146.
776. Коссак Михайло Андрійович / П. Медведик / *Українська музична енциклопедія. Т. 2* / Ред. кол. Г. Скрипник та ін. Київ: ІМФЕ ім. М. Т. Рильського, 2008. С. 561–562.

777. Коссак Святослав Григорович / *Реабілітовані історією. Харківська область: Книга перша. Ч. I*/ДП «Редакційно-видавнича група Харківського тому серії «Реабілітовані історією» «. К.; Х.: Оригінал, 2005. С. 608.
778. Коссаки / *Митці України: Енцикл. довід.* / Упоряд. М. Г. Лабінський, В. С. Мурза; за ред. А. В. Кудрицького. К: УЕ, 1992. С. 321.
779. Коссакова-Сорокова Ванда / *Митці України: Енцикл. довід.* / Упоряд. М. Г. Лабінський, В. С. Мурза; за ред. А. В. Кудрицького. К: УЕ, 1992. С. 321.
780. Коссак-Рубчакова Катерина Андріївна / І. Лисенко / *Українська музична енциклопедія. Т. 2.* Київ: ІМФЕ ім. М. Т. Рильського, 2008. С. 562.
781. Коссак-Сорокова Ванда Михайлівна / П. Медведик / *Тернопільський енциклопедичний словник.* Тернопіль: ВАТ ТВПК «Збруч», 2005. Т. 2: К – О. С. 193.
782. Костів-Коссаківна Марія Андріївна / П. Медведик, Я. Чорпіта / *Тернопільський енциклопедичний словник.* Тернопіль: ВАТ ТВПК «Збруч», 2005. Т. 2: К – О. С. 197.
783. Кость С. Західноукраїнська преса першої половини ХХ століття: люди боротьби й ідеї (біобібліографічний довідник): Навч. посібник. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2015. 450 с.
784. Лазарович М. Коссак Василь Йосипович / *Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Енциклопедія: До 100-річчя утворення Західно-Української Народної Республіки. Т. 2: З – О.* Івано-Франківськ: Манускрипт-Львів, 2019. С. 290–291.
785. Лазарович М. Коссак Григорій (Гриць) Йосипович / *Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Енциклопедія: До 100-річчя утворення Західно-Української Народної Республіки. Т. 2: З – О.* Івано-Франківськ: Манускрипт-Львів, 2019. С. 291–292.
786. Нахлік Є., Нахлік О. Глушкевич Мар'ян (Мар'ян) Костянтин Теофілович / *Франківська енциклопедія: у 7 т.* / Редкол. М. Жулинський та ін. Львів: Світ, 2016. Т. 1: А-Ж. С. 357–360.

787. Осінчук Роман / *Рогатинська земля: збірник історично-мемуарних, етнографічних і побутових матеріалів*. Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто: Центр. ком. «Рогатинщина», 1996. Т. 2. С. 703.
788. Православний церковний календар 2024. Новоюліанський. ПЦУ. Київ, 2023. 184 с.
789. Рибалко О. Л. Глушкевич Маріан-Костянтин Феофілович / *Українська літературна енциклопедія: в 5 т.* / Редкол. І. О. Дзеверін та ін. К: Голов. ред. УРЕ ім. М. П. Бажана, 1988. Т. 1: А–Г. С. 432.
790. Рубчаки / *Митці України: Енцикл. довід.* / Упоряд. М. Г. Лабінський, В. С. Мурза; за ред. А. В. Кудрицького. Київ: УЕ, 1992. С. 503.
791. Рубчакова Катерина Андріївна / Л. Щербак / *Тернопільський енциклопедичний словник*. Тернопіль: ВАТ ТВПК «Збруч», 2008. Т. 3: П – Я. С. 202.
792. Сарамага Богдан Павлович / Б. Мельничук, Б. Пиндус, Л. Щербак / *Тернопільський енциклопедичний словник* / Редкол. Г. Яворський та ін. Тернопіль: ВАТ ТВПК «Збруч», 2008. Т. 3: П – Я. С. 229.
793. Сарамага Наталія / Б. Пиндус / *Тернопільський енциклопедичний словник* / Редкол. Г. Яворський та ін. Тернопіль: ВАТ ТВПК «Збруч», 2008. Т. 3: П – Я. С. 229.
794. Сивохіп Г., Кульчицький Ю. Пам'ятні таблиці та знаки Дрогобича. Довідник. Дрогобич, 2018. 98 с.
795. Словникова частина. Учні гімназії / *Українська державна чоловіча гімназія у Перемишлі* / Упоряд. І. Гнаткевич. Дрогобич: Відродження, 1995. 304 с.
796. Сорока Петро Степанович / *Митці України: Енцикл. довід.* / Упоряд. М. Г. Лабінський, В. С. Мурза; за ред. А. В. Кудрицького. Київ: УЕ, 1992. С. 546.
797. Sprawozdanie dyrektora c. k. gimnazjów akademickich w Lwowie za rok szkolny 1889. У Львові: З друкарні Товариства имени Шевченка підзарядом К. Бернарського, 1892. С. 21.

798. Справозданє директора ц. к. гимназіѣ академичной во Львовѣ за рѣкъ шкѣльный 1894/1895. У Львовѣ: Зѣ друкарнѣ Товариства имени Шевченка пѣдѣ зарядомѣ К. Бернарского, 1895. С. 34.
799. Справозданє директора ц. к. гимназіѣ академичной во Львовѣ за рѣкъ шкѣльный 1895/1896. У Львовѣ: Зѣ друкарнѣ Товариства имени Шевченка пѣдѣ зарядомѣ К. Бернарского, 1896. С. 36.
800. Хроника. Рукоположени зостали следующие кандидати стану духовного. *Львовско-Архиепархіяльні ведосомсти*. Р. 1911. Львов: Зѣ друкарні Ставропигійського Института, 1911. 142 с.
801. Хроніка Наукового товариства імени Шевченка у Львові. Ч. 33: Р. 1908, Вип. I: Справозданє за 1907 рік. [Львів], 1908. 45 с.
802. Шематисмъ всего клира греко-католического епархій соединенныхъ Перемыской, Самборской и Сяноцкой на рок водѣ Рожд. Хр. 1888. Перемышль, 1888. 269 с.
803. Шематисмъ всего клира греко-католического Митрополичои Археепархії соединенныхъ Львовской на рок водѣ 1914. Львовѣ: Накладом Архиепаріяльного клира. Зѣпечатнѣ оо. Василіанѣ в Жовкве, 1914. 490 с.
804. Blazejowskyj D. Historical sematism of the eparchy of Peremyśl including the Apostolic Administration of Lemkivscyna (1828 – 1939). Lviv: Kamenyar, 1995. 1008 s.
805. Boniecki Adam Herbarz Polski. Część I. Wiadomości historyczno-genealogiczne o rodach szlacheckich. T. 11: Komorowscy – Kotowski. Warszawa, 1907. 418 с.
806. C.- K. drugie wyższe gimnazjum we Lwowie / Szematyzm Królestwa Galicyi i Lodomeryi z Wielkiem Księstwem Krakowskiem na rok 1872. Lwów: Nakladem c.-k. Namiestnictwa, 1872. 763 s.
807. C. K. Gimnazyum w Samborze / Szematyzm Królestwa Galicyi i Lodomeryi z Wielkiem Księstwem Krakowskiem na rok 1873. Lwów: Nakladem c.-k. Namiestnictwa, 1873. 764 s.

808. C. K. Gimnazjum w Tarnowie za rok szkolny 1900/1901. Tarnów: Nakładem funduszu naukowego, 1901. 67 s.
809. C.-K starostwo w Stryju / Szematyzm Królestwa Galicyi i Lodomeryi z Wielkiem Księstwem Krakowskiem na rok 1875. Lwów: Nakładem c.-k. Namiestnictwa, 1875. 837 s.
810. C.-K starostwo w Stryju / Szematyzm Królestwa Galicyi i Lodomeryi z Wielkiem Księstwem Krakowskiem na rok 1885. Lwów: Nakładem c.-k. Namiestnictwa, 1885. 842 s.
811. C.-K starostwo w Zbarażu / Szematyzm Królestwa Galicyi i Lodomeryi z Wielkiem Księstwem Krakowskiem na rok 1876. Lwów: Nakładem c.-k. Namiestnictwa, 1876. 854 s.
812. K. k. zweites Ober-Gymnasium in Lemberg / Galizischer Provinzial Handbuch für das Jahr 1869. Lemberg aus der K.k. galiz. Aerarial-Staats-Druckerei, 1869. 814 s.
813. Księga Adresowa Król. Stól. miasta Lwowa. Rocznik Osmnasty. 1914. Lwów, 1914. 706 s.
814. Majorowie. Starszenstwo z dniem 1-go czerwca w 1919 roku. *Lista starszenstva oficerów zawodowych*. Warszawa: Ministerstwo spraw wojskowych, Zakłady Graficzne M.S. Wojsk, 1922. 440 s.
815. Martyrologium romanum ex decreto sacro sanctie cumenici concilii Vaticani II instauratu mauctoritate Ioannis Pauli PP. II Promulgatum. Editioaltera. TypisVaticanis, 2004. 844 p.
816. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. T. 4. Warszawa: Nakł. Filipa Sulimierskiego i Władysława Walewskiego, 1880–1914. 963 s.
817. Służba zdrowia. Doktorowie medycyny w powiecie jarosławskim / Szematyzm Królestwa Galicyi i Lodomeryi z Wielkiem Księstwem Krakowskiem na rok 1886. Lwów: Nakładem c.-k. Namiestnictwa, 1886. 852 s.

818. Służba zdrowia. Doktorowie medycyny we Lwowie / Schematyzm Królestwa Galicyi i Lodomeryi z Wielkiem Księstwem Krakowskiem na rok 1889. Lwów: Nakładem c.-k. Namiestnictwa, 1889. 975 s.
819. Służba zdrowia. Doktorowie medycyny we Lwowie / Schematyzm Królestwa Galicyi i Lodomeryi z Wielkiem Księstwem Krakowskiem na rok 1895. Lwów: Nakładem c.-k. Namiestnictwa, 1895. 1024 s.
820. Służba zdrowia. Doktorowie medycyny we Lwowie / Schematyzm Królestwa Galicyi i Lodomeryi z Wielkiem Księstwem Krakowskiem na rok 1900. Lwów: Nakładem c.-k. Namiestnictwa, 1900. 1148 s.
821. Służba zdrowia. Doktorowie medycyny we Lwowie / Schematyzm Królestwa Galicyi i Lodomeryi z Wielkiem Księstwem Krakowskiem na rok 1905. Lwów: Nakładem c.-k. Namiestnictwa, 1905. 1291 s.
822. Sprawozdanie C. K. Gimnazjum w Samborze za rok szkolny 1879. W Samborze: Nakładem funduszu szkolnego, 1879. 47 s.
823. Sprawozdanie C. K. Gimnazjum w Samborze za rok szkolny 1881. W Samborze: Nakładem funduszu naukowego, 1881. 57 s.
824. Sprawozdanie C. K. Gimnazjum w Samborze za rok szkolny 1882. W Samborze: Nakładem funduszu szkolnego, 1882. 67 s.
825. Sprawozdanie C. K. Wyższego Gimnazjum w Drohobyczu za rok szkolny 1908. W Drohobyczu: Nakładem funduszu szkolnego, 1908. 104 s.
826. Sprawozdanie Dyrekcji c.-k. Gimnazjum V we Lwowie za rok szkolny 1907. We Lwowie: Nakładem funduszu naukowego, 1907. 104 s.
827. Zdrada J. Piniński Leon Jan (1857–1938). Polski Słownik Biograficzny. Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk; Łódź: Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1981. T. XXVI/2. Zesz. 109. S. 332–337.

2.4 ЕЛЕКТРОННІ РЕСУРСИ

828. Баб'юк-Косак Любов Олексіївна / В. Є. Камінський / *Енциклопедія Сучасної України*. [Електронний ресурс]. URL: <https://esu.com.ua/article-38682> (дата звернення: 21.10.2024 р.).
829. Бальцер, Освальд Маріан / Бойко І. Й., Тищик Б. Й. / *Велика українська енциклопедія*. [Електронний ресурс]. URL: [https://vue.gov.ua/Бальцер, ОсвальдМаріан](https://vue.gov.ua/Бальцер,ОсвальдМаріан) (дата звернення: 02.01.2025).
830. Безбах В., Гаврилюк О. Служителька Мельпомени з Чорткова. [Електронний ресурс]. URL: <http://www.m-r.co.ua/mr/mr.nsf/0/CD9E11D49E6082E3C2257FC100761265?OpenDocument> (дата звернення: 08.04.2024 р.).
831. Білостоцький С. Професор права Каміль Стефко (1875–1966): львівський період життя. *Наукові зошити історичного факультету Львівського університету*. 2014. Вип. 15. С. 224–235. [Електронний ресурс]. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzif_2014_15_22 (дата звернення: 31.12.2024 р.).
832. Бойко І. Юридичний факультет Львівського Національного Університету імені Івана Франка – найдавніша правнича школа в Україні [Електронний ресурс]. URL: <https://law.lnu.edu.ua/about/history> (дата звернення: 31.12.2024 р.).
833. Бондарєв І. Рід Косаків і Станиславів. Про життя художників, які добре малювали коней [Електронний ресурс]. URL: <https://report.if.ua/statti/rid-kossakiv-i-stanyslaviv-pro-zhyttya-hudozhnykiv-yaki-dobre-malyuvaly-konej-foto/> (дата звернення: 08.04.2024 р.).
834. Великдень українських стрільців. [Електронний ресурс]. URL: <https://zbruc.eu/node/35360> (дата звернення: 25.10.2024 р.).
835. Волошинський Б. Український правник доктор Олекса Косак. До 77-ї річниці загибелі у Ягільницькій трагедії. [Електронний ресурс]. URL: [https://ifoonsku.ucoz.ua/news/ukrajinskij pravnik doktor oleksa kossak do 77_ji_richnici_zagibeli_u_jagilnickij_tragediji/2019-11-11-6702](https://ifoonsku.ucoz.ua/news/ukrajinskij_pравnik_doktor_oleksa_kossak_do_77_ji_richnici_zagibeli_u_jagilnickij_tragediji/2019-11-11-6702) (дата звернення: 13.08.2020 р.).

836. Вул. Матейка, 4 – Західний Науковий Центр НАН України. [Електронний ресурс]. URL: <https://lia.lvivcenter.org/uk/objects/mateika-4/> (дата звернення: 31.12.2024 р.).
837. Глушкевич Маріан-Костянтин Феофілович / М. М. Романюк / *Енциклопедія Сучасної України*. [Електронний ресурс]. URL: <https://esu.com.ua/article-30525> (дата звернення: 18.12.2025 р.).
838. Григорій Михаць. [Електронний ресурс]. URL: <https://drohobychyna.com.ua/section/osobistosti/grigoriy-mihac/> (дата звернення: 08.12.2024 р.).
839. Декомунізація у дії: у Дрогобицькому районі перейменували 9 вулиць. [Електронний ресурс]. URL: <https://drohobych.city/articles/370894/dekomunizaciya-u-dii-u-drogobickomu-rajoni-perejmenuvali-9-vulic> (дата звернення: 29.01.2025).
840. Домбковський Пшемислав Боніфаційович / Л. О. Зашкільняк / *Енциклопедія Сучасної України*. [Електронний ресурс]. URL: <https://esu.com.ua/article-20705> (дата звернення: 02.01.2025).
841. Дрогобицька-бібліотека Чорновола: допис у мережі Facebook від 29.03 і 1.04. 2025 р. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.facebook.com/profile.php?id=100012161410153> (дата звернення: 29.01.2025).
842. Дрогобицький католицький цвинтар. Вікторія Бахман (Коссаків). [Електронний ресурс]. URL: <https://cemety.com.ua/public/deceaseds/1548853?type=deceased> (дата звернення: 25.10.2024 р.).
843. Дрогобицький католицький цвинтар. Розалія Коссак. [Електронний ресурс]. URL: <https://cemety.com.ua/public/deceaseds/1548849?type=deceased> (дата звернення: 25.10.2024 р.).
844. Закарпатська обласна військова адміністрація. Розпорядження про внесення змін до розпорядження голови обласної державної адміністрації

- начальника обласної військової адміністрації від 11.06.2024 № 648 [Електронний ресурс]. URL: <https://dostup.org.ua/request/132117/response/413160/attach/16/699.pdf> (дата звернення: 29.01.2025).
845. Зарецька Т. І. Конституції другої Речі Посполитої Польської 1921 та 1935 / *Енциклопедія історії України: Т. 5: Кон – Кю* / Редкол.: В. А. Смолій та ін. К: Наукова думка, 2008. [Електронний ресурс]. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Konstitutsii_Dругoi_Rechi_Pospolitoi (дата звернення: 22.12.2024).
846. Історики виклали онлайн український молодіжний журнал «Дорога» 1937–1944 років. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.istpravda.com.ua/short/2015/05/29/148349/> (дата звернення: 29.01.2025).
847. Ковальчук О. О., Черченко Ю. А. Книш Зиновій Михайлович / *Енциклопедія історії України: Т. 4: Ка-Ком* / Редкол.: В. А. Смолій та ін. НАН України. Інститут історії України. К: В-во «Наукова думка», 2007 [Електронний ресурс]. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Knysh_Z (дата звернення: 16.11.2024).
848. Косак Григорій Йосипович / К. Є. Науменко / *Енциклопедія Сучасної України*. [Електронний ресурс]. URL: <https://esu.com.ua/article-3898> (дата звернення: 25.10.2024 р.).
849. Косак Зенон Михайлович / М. Р. Посівнич / *Енциклопедія Сучасної України*. [Електронний ресурс]. URL: <https://esu.com.ua/article-3900> (дата звернення: 29.01.2026).
850. Косак Іван Йосипович / В. А. Передирій / *Енциклопедія Сучасної України*. [Електронний ресурс]. URL: <https://esu.com.ua/article-3901> (дата звернення: 29.01.2026).
851. Косак Михайло Андрійович / Р. Я. Лаврентій / *Енциклопедія Сучасної України*. [Електронний ресурс]. URL: <https://esu.com.ua/article-3903> (дата звернення: 08.04.2024 р.).

852. Курилишин К. Галичина 1880–1889 років – очима «Діла». [Електронний ресурс]. URL: <https://zbruc.eu/node/50316> (дата звернення: 08.10.2024 р.).
853. М. В. Катря Рубчакова / *Нова Рада*. 18.12.1919. [Електронний ресурс]. URL: <https://zbruc.eu/node/94347> (дата звернення: 08.04.2024 р.).
854. М. Н. Друга віденська сотня. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zbruc.eu/node/51488> (дата звернення: 25.10.2024 р.).
855. Митрополит Шептицький в вишколі УСС. [Електронний ресурс]. URL: <https://zbruc.eu/node/72612> (дата звернення: 25.10.2024 р.).
856. Мишуга Л. З Волині. [Електронний ресурс]. URL: <https://zbruc.eu/node/88374> (дата звернення: 25.10.2024 р.).
857. На Дрогобиччині перейменовано низку вулиць. [Електронний ресурс]. URL: <https://drogmedia.net.ua/2024/08/19/na-drohobychchyni-perejmenovano-nyzku-vulyts/> (дата звернення: 29.01.2025).
858. Назарук О. Похорон одного з 37-ох. [Електронний ресурс]. URL: <https://zbruc.eu/node/42475> (дата звернення: 25.10.2024 р.).
859. Начальний комендант УСС. [Електронний ресурс]. URL: <https://zbruc.eu/node/48962> (дата звернення: 25.10.2024 р.).
860. Начальник Львівської ОВА Максим Козицький своїм розпорядженням перейменував 134 вулиці. / Львівська ОВА. [Електронний ресурс]. URL: <https://loda.gov.ua/news/110600> (дата звернення: 30.01.2026).
861. Овсяник Ю. Трагічна доля полковника. [Електронний ресурс]. URL: <https://zbruc.eu/node/63127> (дата звернення: 25.10.2024 р.).
862. Огляд шкіл. Виказ фондаций. Друга приватна лічебниця. Дрібні вісти. [Електронний ресурс]. URL: <https://zbruc.eu/node/17509> (дата звернення: 08.10.2024 р.).
863. Осінчук Роман / М. М. Комариця / *Енциклопедія Сучасної України*. [Електронний ресурс]. URL: <https://esu.com.ua/article-76939> (дата звернення: 30.01.2026).

864. Отець Степан Яворський. [Електронний ресурс]. URL: <https://drohobychyna.com.ua/section/osobistosti/otec-stepan-yavorskiy/> (дата звернення: 08.12.2024 р.).
865. Прилуцький В. І. Союз українських студентських організацій під Польщею (СУСОП). [Електронний ресурс]. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Soiuz_studentov (дата звернення: 28.08.2025).
866. Про стрілецький святий вечір у Відни пишуть нам. [Електронний ресурс]. URL: <https://zbruc.eu/node/46780> (дата звернення: 25.10.2024 р.).
867. Романишин Д. (упоряд.). Розмови достойного Ярослава Стецька з д-ром Анатолем Бедрієм (червень 1985 р.). [Електронний ресурс]. URL: <https://ounuis.info/library/handwritten-manuscripts-typed-manuscripts/566/spohady-yaroslava-stetska.html> (дата звернення: 30.01.2026).
868. Секела Р. Йорданське свято на фронті У. С. С. [Електронний ресурс]. URL: <https://zbruc.eu/node/47602> (дата звернення: 25.10.2024 р.).
869. Сов'як П. Рід Коссаків *Незалежний культурологічний часопис «І»*. 2013. Ч. 71 «Дрогобич». [Електронний ресурс]. URL: https://www.ji.lviv.ua/n71texts/Rid_Kossakiv.htm (дата звернення: 08.04.2024 р.).
870. Стасюк О. Й. Коссак Зенон / *Енциклопедія історії України: Т. 5: Кон – Кю* / Редкол. В. А. Смолій та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ: В-во «Наукова думка», 2008. [Електронний ресурс]. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Kossak_Z (дата звернення: 11.12.2025).
871. Стецюк О. Дрогобич, якого нема: садиба Коссаків [Електронний ресурс]. URL: <https://vartonews.com.ua/2021/02/09/kossak> (дата звернення: 08.04.2024 р.).
872. Сьогодні відзначає свій ювілей відомий коломиєць Богдан Волошинський. [Електронний ресурс]. URL:

- <https://dzerkalo.media/news/sogodni-vidznachae-sviy-yuviley-vidomiy-kolomiets-bogdan-voloshinskiy> (дата звернення: 20.12.2024 р.).
873. У Солотвині відкрили пам'ятний знак на місці розстрілу Колодзінського та Коссака. [Електронний ресурс]. URL: <https://zakarpatty.net.ua/Partiji/94245-U-Solotvyni-vidkryly-pam%E2%80%99iatnyi-znak-na-mistsi-rozstrilu-Kolodzinskoho-ta-Kossaka-FOTO> (дата звернення: 30.01.2026).
874. У Солотвині відновили багато разів знищену меморіальну дошку січовикам Колодзінському і Коссаку. [Електронний ресурс]. URL: <https://zakarpatty.net.ua/Partiji/121719-U-Solotvyni-vidnovyly-bahato-raziv-znyshchenu-memorialnu-doshku-sichovykam-Kolodzinskomu-i-Kossaku-FOTO> (дата звернення: 30.01.2026).
875. У Солотвині встановили новий пам'ятний знак Колодзінському та Коссаку. [Електронний ресурс]. URL: <https://zakarpatty.net.ua/Partiji/99976-U-Solotvyni-vstanovyly-novyi-pam%E2%80%99iatnyi-znak-Kolodzinskomu-ta-Kossaku-FOTO> (дата звернення: 30.01.2026).
876. У Солотвині пам'ятний знак розстріляним січовикам обписали гаслом про «Велику Румунію». [Електронний ресурс]. URL: <https://zakarpatty.net.ua/Partiji/100251-U-Solotvyni-pam%E2%80%99iatnyi-znak-rozstrilianym-sichovykam-obpysaly-haslom-pro-Velyku-Rumuniiu-FOTO> (дата звернення: 30.01.2026).
877. Університет імені Яна Казимира/ Інтерактивний Львів. [Електронний ресурс]. URL: <https://lia.lvivcenter.org/uk/organizations/jan-kazimierz-university/> (дата звернення: 08.11.2024 р.).
878. Франко І. З остатніх десятиліть XIX в. [Електронний ресурс]. URL: <https://zbruc.eu/node/57506> (дата звернення: 08.10.2024 р.).
879. Цегельський Л. Від легенд до правди. I–XXVIII. [Електронний ресурс]. URL: <https://zbruc.eu/node/84433> (дата звернення: 25.10.2024 р.).

880. Ценко Микола, пластун-благодійник. / 100 років Пласту. [Електронний ресурс]. URL: <https://100krokviv.info/2017/05/tsenko-mykola-plastun-blahodijnyk/> (дата звернення: 08.12.2024 р.).
881. Чава І. Некрополі Дрогобича. *Незалежний культурологічний часопис «І»*. 2013. Ч. 71 «Дрогобич». [Електронний ресурс]. URL: https://ji.lviv.ua/n71texts/Nekropoli_Drohobycha.htm (дата звернення: 25.10.2024 р.).
882. Черченко Ю. А. Коссак Гриць / *Енциклопедія історії України: Т. 5: Кон – Кю* / Редкол. В. А. Смолій та ін. НАН України. Інститут історії України. К: В-во «Наукова думка», 2008. [Електронний ресурс]. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Kossak_G (дата звернення: 01.11.2024).
883. Юзич Ю. Військова підготовка Романа Шухевича. *Локальна історія*. [Електронний ресурс]. URL: <https://localhistory.org.ua/texts/statti/viiskova-pidgotovka-romana-shukhevicha/> (дата звернення: 03.12.2024).
884. Herbarz Polski. [Електронний ресурс]. URL: http://gajl.wielcy.pl/herby_nazwiska.php?lang=pl&herb=kos (дата звернення: 30.01.2026).
885. Hilary Hankiewicz. Doktorzy Honoris Causa. / Uniwersytet Jagielloński w Krakowie. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.uj.edu.pl/uk/universytet-z-collegium-medicum/nagrody-i-wyroznienia/dhc> (дата звернення: 08.04.2024 р.).
886. Jaroslawa Barnycz. [Електронний ресурс]. URL: <https://collections.arolsenarchives.org/En/Search?Type=Search&S=66510322%20-%20Jaroslawa%20BARNYCZ> (дата звернення: 08.04.2024 р.).
887. Kossak Alexius. *Verlustlisten Österreich-Ungarn 1. WK, (Mannschaft)*. 28.09.1915. Page 277_05. [Електронний ресурс]. URL: https://digi.landesbibliothek.at/viewer/image/AC08513816_Verlustliste_Nr_0277/5/ (дата звернення: 10.10.2024 р.).
888. Kossak Johann. *Verlustlisten Österreich-Ungarn 1. WK, (Offiziere)*. 23.03.1915. Page 147_05. [Електронний ресурс]. URL:

- https://digi.landesbibliothek.at/viewer/image/AC08513816_Verlustliste_Nr_01_47/5/ (дата звернення: 08.04.2024 р.).
889. Kossak Nikolaus. *Verlustlisten Österreich-Ungarn 1. WK, (Mannschaft)*. 21.12.1915. Page 339_25. [Електронний ресурс]. URL: <https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=vll&datum=19151221&seite=25&zoom=33> (дата звернення: 08.04.2024 р.).
890. Kossak Peter. *Verlustlisten Österreich-Ungarn 1. WK, (Mannschaft)*. 06.07.1916. Page 429_26. [Електронний ресурс]. URL: https://digi.landesbibliothek.at/viewer/image/AC08513816_Verlustliste_Nr_04_29/26/ (дата звернення: 10.10.2024 р.).
891. Kossak Wasyl. *Verlustlisten Österreich-Ungarn 1. WK, (Offiziere)*. 19.05.1917. Page 576_03. [Електронний ресурс]. URL: https://digi.landesbibliothek.at/viewer/image/AC08513816_Verlustliste_Nr_05_76/3/ (дата звернення: 08.04.2024 р.).
892. Kossak Wasyl. *Verlustlisten Österreich-Ungarn 1. WK, (Offiziere)*. 28.06.1918. Page 683_04. [Електронний ресурс]. URL: https://digi.landesbibliothek.at/viewer/image/AC08513816_Verlustliste_Nr_06_83/4/ (дата звернення: 08.04.2024 р.).
893. Portal genealogiczne Lubelskie korzenie. Baza indeksów. [Електронний ресурс]. URL: https://registry.lubgens.eu/viewpage.php?page_id=1057 (дата звернення: 08.04.2024 р.).
894. Prof. Hilary Hankiewicz. [Електронний ресурс]. Uniwersytet Jagielloński w Krakowie. Inmemoriam. URL: <https://inmemoriam.uj.edu.pl/lista-pamieci> (дата звернення: 08.04.2024 р.).
895. Wojskowe biuro historyczne im. gen. broni Kazimierza Sosnkowskiego. Centralne archiwum wojskowe. Kolekcja akt żołnierzy zarejestrowanych w Rejonowych Komendach Uzupełnie. II.56.9749. Kossak Hilary-Wiktor. [Електронний ресурс]. URL: https://wbh.wp.mil.pl/pdfviewer/?f=/c/scans/zasoby/II_56/II_56_9749.pdf (дата звернення: 08.04.2024 р.).

ДОДАТКИ

Додаток А

Пам'ятний знак на місці, де стояла садиба Коссаків у Дрогобичі.

Фото: автора.

1907		Mensis	Natus	Baptisatus	Numerus domus	NOMEN	Religio	Sexus	Thori	PARENTES		PATRINI et eorum conditio
										Pater	Mater	
							Catholica Aut alia	Puer Puella	legitimi illegitimi			NOMEN
6/18 1918	1/4	1/4				Stephanus obst. Cath. Lenz bapt. et conf. P. Stremeeß 10/27/10 934 VI-88				Nicolaus Flunt f. 2 Stephaniet Anastasiae Ja- kiemersa agrie	fra Czerew Ho filia Theo. dori et Annae Hocieba	Josephus Szyrpucho Julia Podolak Smborhami
6/18 1918 2363	1/4	1/4				Leno obst. Josephus Ding bapt. et conf. P. Stremeeß				Nicolaus Nosak fil. Josephi et Rosaliae m. Widelin faber ferri	Constantina Jacyna filia Stephaniet Rosaliae m. Hoczynolyk	Maximus Hnszmir Maria Hnszmir Smborhami

Метричний запис про народження і хрещення З. Коссака.

Джерело: ЦДІАЛ. Ф. 201. Оп. 4-а. Спр. 6559. Арк. 211 [54].

Фото: Констанція Косак з дітьми: Зеноном (тримає в руках трубу), Йосифом, Оленою і Богданом (сидить з книгою), 1918 р. Найраніша відома фотографія Зенона Коссака.

Джерело: Тарнавський Р. Коссаки (Гриць, Іван, Василь, Йосиф, Зенон).

Дрогобич: Посвіт, 2021. С. 164 [719].

Фото: Шостий клас Української приватної гімназії ім. Івана Франка в Дрогобичі у 1923/1924 шкільному році. Зліва направо: другий ряд учителі Володимир Сольчаник, Омелян Попович, Роман Смалько, Микола Байрак, Микола Григорійчук; третій ряд: третій Роман Кобилецький, четвертий Іван Гаврилів, шостий Степан Стеців; четвертий ряд: п'ятий Володимир Кобільник, шостий Олександр Веселий, сьомий Зенон Коссак.

Джерело: Дрогобиччина – земля Івана Франка. Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1986. Т. III. С. 124 [587].

Фото: Випускне фото З.Коссака із свідоцтва зрілості,
виданого Дрогобицькою приватною гімназією ім. І. Франка у червні 1926 р.

Джерело: ЦДІАЛ Ф. 179; Оп. 3; Спр. 2321 Арк. 15 [31].

Фото: хор Української приватної гімназії ім. Івана Франка в Дрогобичі.
1925/1926 шкільний рік. У першому ряді згори стоїть четвертий зліва Зенон
Коссак. У другому ряді знизу посередині сидить диригент Михайло Іваненко.
Джерело: Дрогобиччина – земля Івана Франка. Нью-Йорк; Париж; Сідней;
Торонто, 1986. Т. III. С. 123 [587].

Фото: Мішаний хор «Дрогобицький Боян» 26 березня 1927 р.

У другому ряді згори перший справа З. Коссак. У першому ряді згори сьомий зліва В. Кобільник. Сидить: п'ятий Степан Гавришук, шостий зліва керівник хору о. С. Сапрун.

Джерело: Пастух Р. Дрогобич і дрогобичани. Дрогобич: Посвіт, 2021. С. 251 [675].

Фото: хор «Ліра» у 1930 р. Сидить четвертий зліва Зенон Коссак.

У середньому ряді 6-ий зліва Євген Гутович, 7-ий Микола Кікта. У верхньому ряді перший зліва Володимир Кобільник. Дирегент Іван Городиський.

Джерело: Добош М. Хорове життя Дрогобиччини. Дрогобиччина – земля Івана Франка. Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1973. Т. I. С. 629 [133];

Дрогобиччина – земля Івана Франка. Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1986. Т. III. С. 475 [587].

Фото: Стоять угорі Зенон Коссак (справа) і Михайло Смола (зліва) разом з друзями в с. Добрівлянах на Дрогобиччині (здогадно 1930 р.).

Джерело: Курчак М. Зенон Коссак – гордість Дрогобицької землі. Дрогобиччина – земля Івана Франка. Нью-Йорк; Париж; Сидней; Торонто, 1986. Т. III. С. 57 [587].

Фото: Зенон Косак в однострої пластуна.

Джерело: Драган Р. Спомин про Зенка Коссака. Косак, Охримович, Тураш.

Торонто: ЛВУ, 1968. С. 31 [137].

Фото: Пластова зустріч 3-ї Верховинської округи в Підбужі 3 квітня 1928 р. Пластові провідники і гості. В першому ряді (зліва направо) перший – Зенон Коссак, п'ятий – Степан Охримович (?); в другому ряді перший – інженер Володимир Дидинський, четверта – його дружина Галина Дидинська; у третьому ряді п'ятий (з бородою) – Степан Гаврищук.

Джерело: Пластова Дрогобиччина 20-х років у фотографіях. Дрогобиччина – земля Івана Франка. Дрогобич: Видавнича фірма «Відродження», 1997. Т. IV. С. 248 [682].

Фото: З. Коссак у студентські роки.

Ця фотографія міститься у фотоальбомах, польської поліції для розшуку.

Джерело: AAN-2– Archiwum Akt Nowych-2. Zespól № 349-1:

Komenda Wojewódzka Policji państwowej w Warszawie, sygn. 140, strona 33 [84];

Komenda Wojewódzka Policji państwowej w Warszawie, sygn. 238, strona 59 [85].

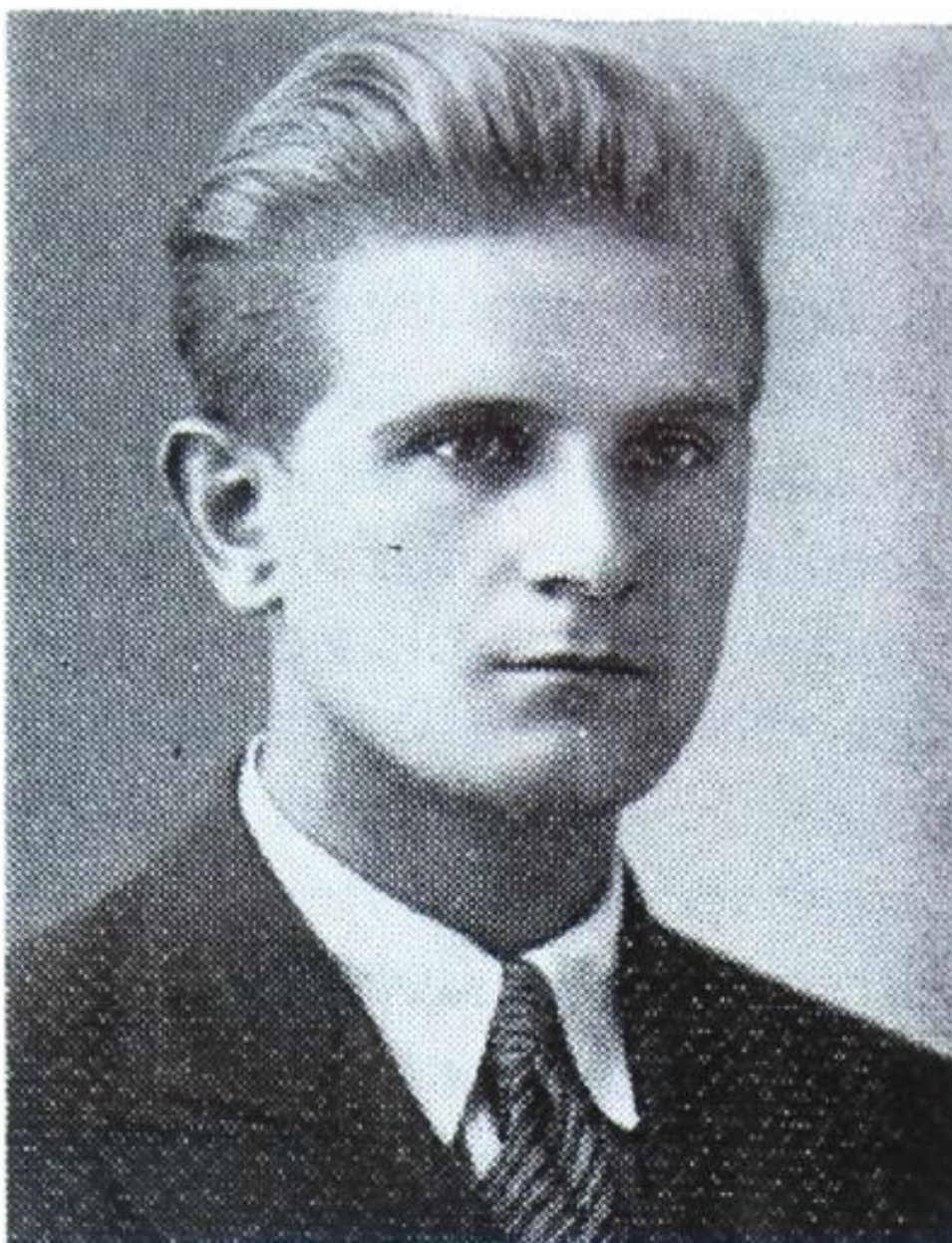

Фото: З. Коссак у студентські роки.

Джерело: Коссак Зенон (Розповідь сестри Оленки і брата інж. Богдана). Коссак, Охримович, Тураш. Торонто: ЛВУ, 1968. С. 21 [160].

Фото: I-й конгрес Союзу Українських Студентських Організацій Польщі (березень 1931 р.) Надав Юрій Юзич. Окрім позначених на фото, у верхньому ряді зліва від дверей найвище стоять разом Дмитро Грицай і Володимир Кобільник, нижче В. Кобільника Михайло Колодзінський, у першому ряду 5-й зліва півобертом стоїть Степан Бандера.

Джерело: ДАІФО Ф. 68; Оп. 2; Спр. 153 [12].

Фото: II-й студентський конгрес у Львові 1931 р. (1 – Зенон Косак, 2 – Володимир Янів, 3 – Степан Охримович, 4 – Микола Дужий, 5 – Степан Бандера). У першому ряду 4-й зліва (нижче З. Косака) Ростислав Волошин. Джерело: Дужий П. Українська справа. Львів: ПТВФ «Афіша», 2001. С.141 [593]; Янів В. Зустріч з полк. Є. Коновальцем на тлі настроїв доби. Євген Коновалець та його доба. Мюнхен. Видання Фундації ім. Є. Коновальця. 1974. С. 439 [218].

Фото: зліва направо 1-й ряд: Роман Шухевич, Зенон Коссак, О. Струтинська, Марія Кос, Софія Дзьоба, Дмитро Грицай; 2-й ряд: Осип Мащак, Атанас Фіголь, Павло Клим. Львів, площа «Сокола – Батька», 1931 р.

Джерело: Ярошевський Л. Спомини про Т. Чупринку. Роман Шухевич у громадсько-політичному житті Західної України 1920–1939 рр.: спогади, документи, світлини / Упоряд. і відп. ред. Андрій Сова; Центр незалежних історичних студій. Львів: Апріорі, 2019. С. 699 [219].

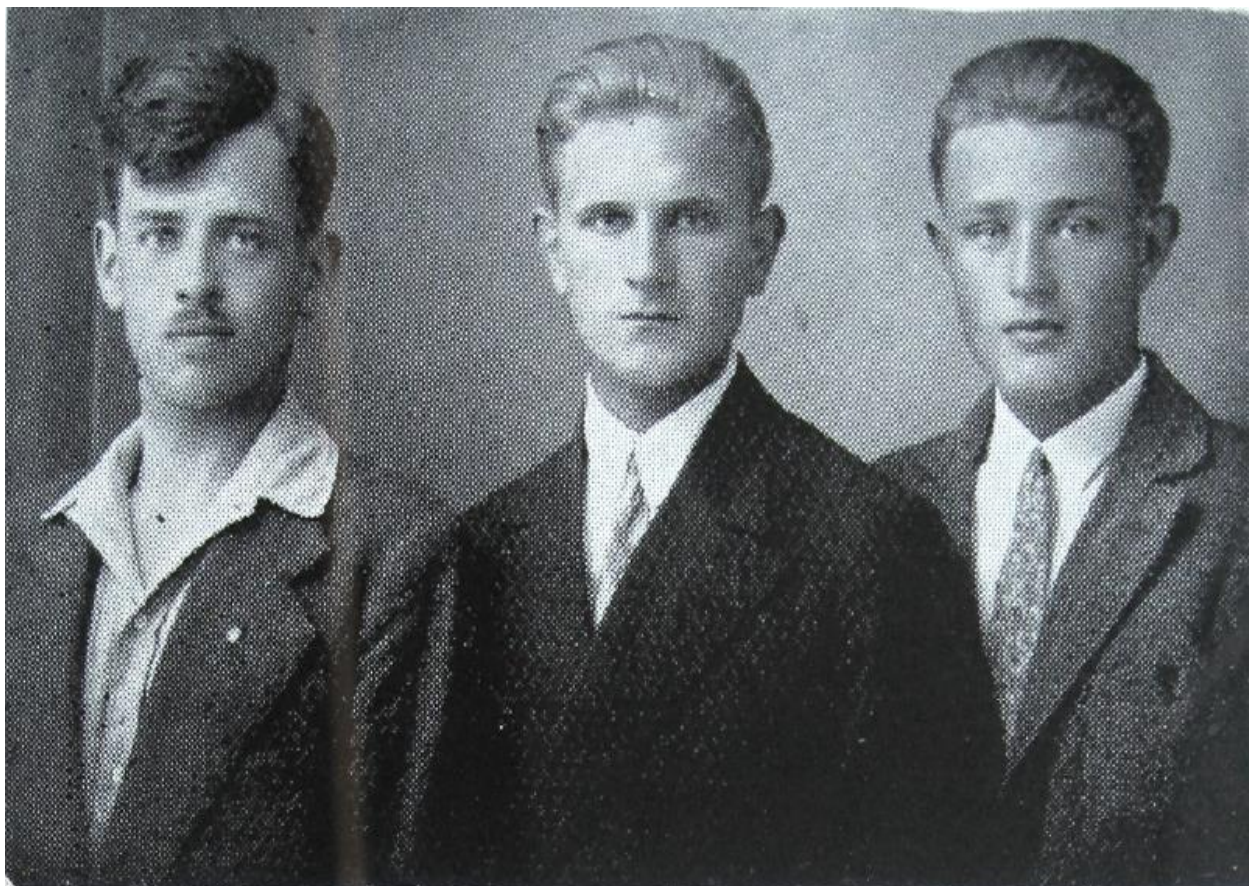

Фото: зліва на право Степан Охримович, Зенон Коссак,
Лев Крисько (фото до 1931 р.).

Джерело: Вересняк В.З. Коссак, якого я знав. Коссак, Охримович, Тураш.
Торонто: ЛВУ, 1968. С. 38 [115].

Поліцейське фото, за яким розшукували

З. Коссака, за підозрою в причетності до вбивства Т. Голувка. (1931р.).

Джерело: ДАІФО Ф. 68; Оп. 2; Спр. 153. Арк. 59 [12]; AAN-2– Archiwum Akt Nowych-2. Zespół №349-1: Komenda Wojewódzka Policji państwowej w Warszawie, sygn. 140, strona 36 [84].

Фото: поліцейське фото Зенона Коссака після арешту у вересні 1931 р.

Джерело: ЦДІАЛ Ф. 371; Оп. 1; Спр. 88; Конверт: фото № 1 [68].

Фото: Підсудні на лаві обвинувачених під час наглого суду
за напад на пошту у Городку, злів на право В. Білас, Д. Данилишин,
М. Жураківський і З. Коссак. Джерело: Постава підсудних. *Народня справа*.
01.01.1933. № 1. С. 4 [427];

Фото: підсудні В. Білас, Д. Данилишин, М. Жураківський і З. Коссак (сперся на руку) під час судового засідання у лікарні у Львові, грудень 1932 р.

Джерело: ЦДІАЛ Ф. 371; Оп. 1; Спр. 89; Арк. 31 [69].

Фото: допит пораненого возного Клімчака,
на передньому плані видно обвинуваченого Коссака.
Джерело: ЦДІАЛ Ф. 371; Оп. 1; Спр. 89; Арк. 77 [69].

Фото: Сидять зліва на право: Д. Данилишин, М. Жураківський,
З. Коссак (не чітко), грудень 1932 р.

Джерело: Ісаюк О. Роман Шухевич. Життя легенди. К: Наш Формат, 2023.

С. 121 [600].

Фото: З. Коссак – «Тарнавський».

Джерело: Дад А. Чотири з тисячі. Прага, 1941. С. 13 [132].

Це ж фото було видане у вигляді окремої листівки.

Джерело: Напад на поштовий амбулянс під Белзцем. Т. 6. URL:
<http://avr.org.ua/viewDoc/16892> (дата звернення: 08.04.2024 р.) [4].

Фото: З. Коссак у 1937–1938 рр.

Джерело: Стасюк О. Й. Коссак Зенон [Електронний ресурс] / Енциклопедія історії України: Т. 5: Кон – Кю / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К: В-во «Наукова думка», 2008. 568 с.: іл.

[Електронний ресурс]. Режим
доступу: http://www.history.org.ua/?termin=Kossak_Z [870].

Сучасний портрет З. Коссака.

Полотно, олія, художник Юрко Дрозд.

Із колекції музею «Дрогобиччина».

Джерело: Грицик Я. Зенон Косак заслужив бути одним із символів Дрогобича.

Галицька зоря. 6.04.2007. С. 1 [581]; Пастух Р. Зродився він великої години.

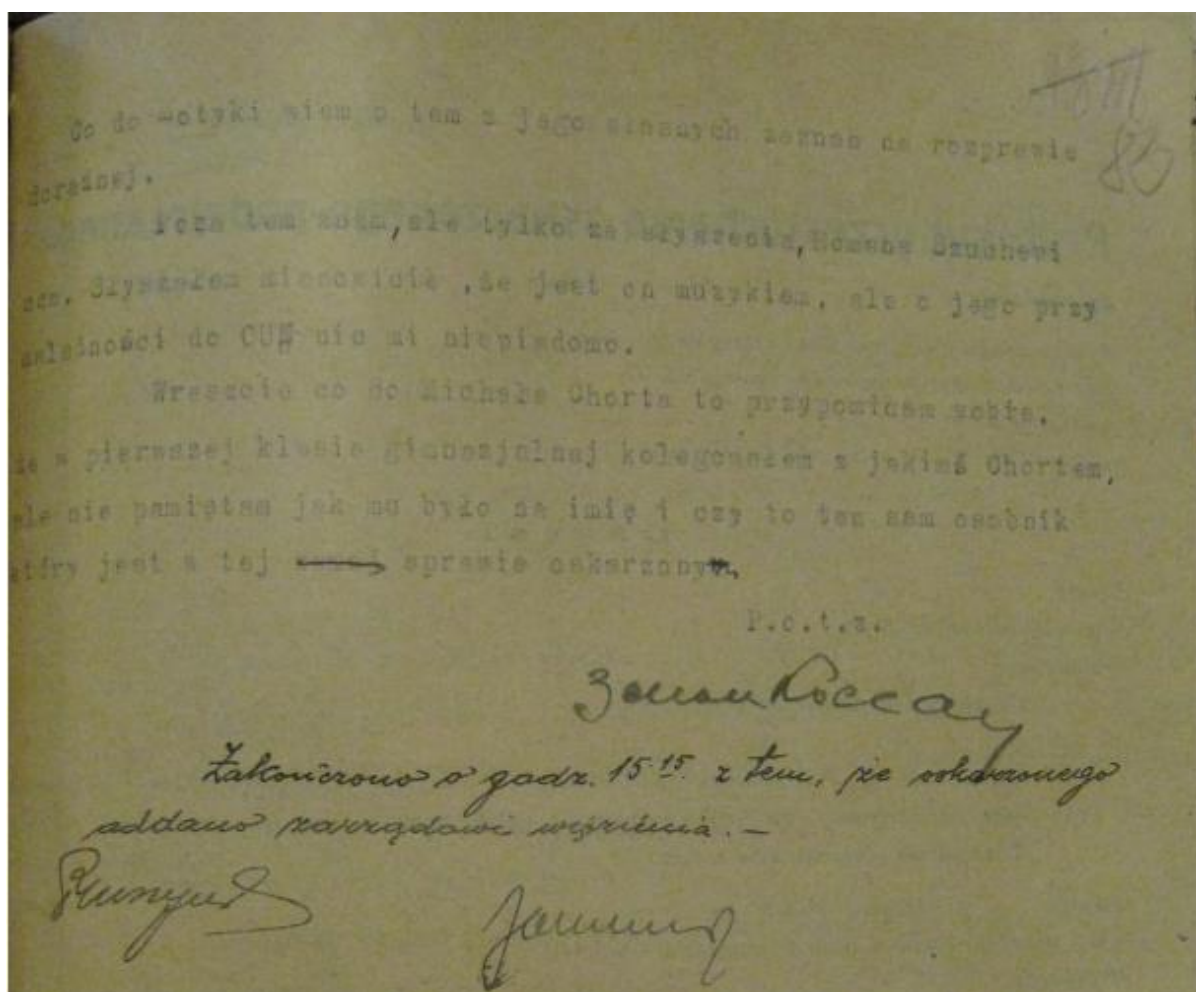
Високий замок плюс Дрогобиччина. 2007. 12 квітня. С. 1 [677].

Зенон Коссак у мундирі поручника Карпатської Січі.

Джерело: Щербій В. Зенон Коссак-Тарнавський поручник Карпатської Січі.

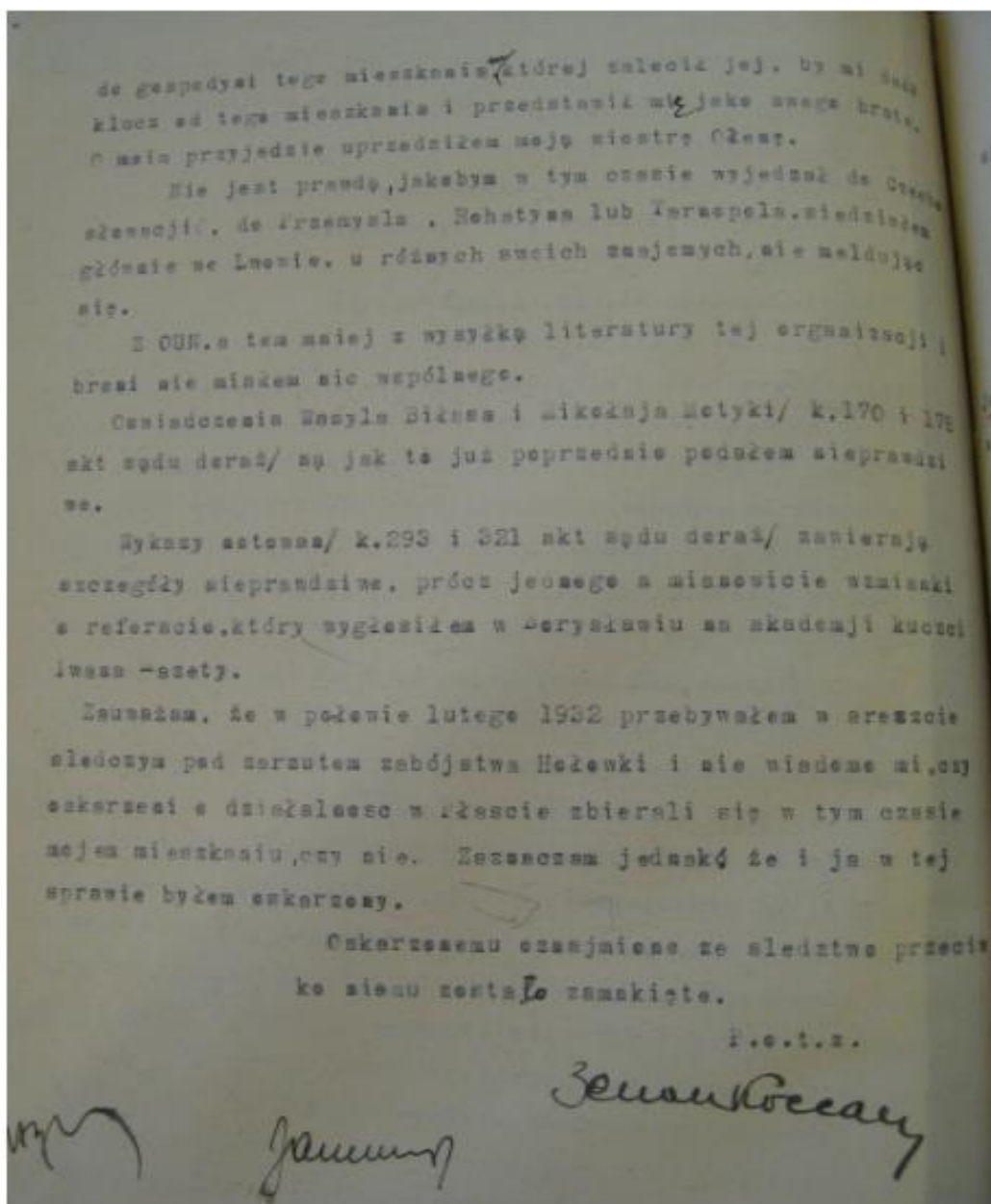
Коссак, Охримович, Тураш. Торонто: ЛВУ, 1968. С. 63 [217].

Сторінка з протоколу допиту з власноручним підписом З. Коссака.

28 лютого 1933 р.

Джерело: ДАЛО. Ф. 11. Оп. 29. Спр. 1105. Арк. 83 [17].

Сторінка з протоколу допиту з власноручним підписом З. Коссака.

19 квітня 1933 р.

Джерело: ДАЛО. Ф. 11. Оп. 29. Спр. 1516. Арк. 60 [21].

86

Карна повноваж.

Отими дано адвокати́ гр-ді М. Глушкевичеві
 повноваж. барятим мене перед окружним
 Карним Судом, як наслідком у Львові
 в Карній справі сирч. акт. №. 2 к 98/32
 о пересудженні з арт. 26, 27, 259,

Львів 16. ІІ. 1932

Земляк

Письмове повноваження З. Коссака адвокату М. Глушкевичеві бути його
 захисником в судовому процесі.

16 грудня 1932 р.

Джерело: ДАЛО. Ф. 11. Оп. 29. Спр. 1102. Арк. 86 [16].